Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Історичний факультет
Кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн

Городня Н.Д.

ІСТОРІЯ ВІДНОСИН США З КРАЇНАМИ СХІДНОЇ АЗІЇ:

КУРС ЛЕКЦІЙ

Київ – 2024

УДК 94 (73):327(5–11)

Рекомендовано до друку
Вченою радою історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Протокол № 12 від 25 квітня 2024 р.

Рецензенти:
Швед В. О., кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу Історії країн Азії та Африки ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України»
Набока С. В., кандидат історичних наук, доцент, доцент історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Городня Н.Д. Історія відносин США з країнами Східної Азії: курс лекцій. Навчальний посібник для студентів історичного факультету. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2024. 240 с.

Цей навчальний посібник є курсом лекцій з навчальної дисципліни «Історія відносин США з країнами Східної Азії», яку автор викладає на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Курс лекцій охоплює XVIII–XXI століття, від утворення США до сучасності. У ньому характеризується політика США у «великій Східній Азії» в різні історичні періоди, висвітлюються стан, тенденції й динаміка відносин з державами Північно-Східної і Південно-Східної Азії та чинники, які на них впливали. Найбільша увага приділяється періоду з кінця XX ст., після завершення «холодної війни» в міжнародних відносинах, до 2021 р., коли в США відбулась остання, на час написання цього посібника, зміна адміністрації.

© Н. Д. Городня, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 4

Тема 1
ПОЛІТИКА США У СХІДНІЙ АЗІЇ
(КІНЕЦЬ XVIII ст. – 1989 р.) 7

Тема 2
«ВЕЛИКА СХІДНА АЗІЯ» У СТРАТЕГІЯХ І ПОЛІТИЦІ
АДМІНІСТРАЦІЙ ДЖ. Г. В.БУША І Б .КЛІНТОНА 18

Тема 3
ПОЛІТИКА США У «ВЕЛИКІЙ СХІДНІЙ АЗІЇ» У XXI СТ. 36

Тема 4
ВІДНОСИНИ США І ЯПОНІЇ 55

Тема 5
АМЕРИКАНСЬКО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ 80

Тема 6
ПОЛІТИКА США НА КОРЕЙСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ
ТА ВІДНОСИНИ З РЕСПУБЛІКОЮ КОРЕЯ 108

Тема 7
ВІДНОСИНИ США І ФІЛІППІН 131

Тема 8.
ВІДНОСИНИ США І ТАЇЛАНДУ 149

Тема 9
ВІДНОСИНИ США З ІНДОНЕЗІЄЮ 169

Тема 10
ВІДНОСИНИ США З СІНГАПУРОМ І МАЛАЙЗІЄЮ 183

Тема 11
ВІДНОСИНИ США І В’ЄТНАМУ 206

ДОДАТКИ 226

ПЕРЕДМОВА

Цей навчальний посібник є курсом лекцій з навчальної дисципліни «Історія відносин США з країнами Східної Азії», яку його автор викладає на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка для студентів освітніх програм «Сходознавство» і «Американістика та європейські студії (з поглибленим вивченням іноземних мов)». Його структура і зміст узгоджуються з навчальними програмами цієї дисципліни.

Серед інших дисциплін, які автор викладає студентам-історикам – «Історія американсько-китайських відносин», «Новітня історія країн Азії та Африки» [5], «Історія інтеграційних процесів у Східній Азії», «Глобалізація: минуле і сьогодення», «Нова історія країн Європи і США, 1870–1918», «Сучасне американське суспільство», а також «Сучасна політична історія країн світу» (Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, спеціальність «військова політологія»).

Автор вивчає регіональні процеси у «великій Східній Азії» й Азійсько-Тихоокеанському регіоні та регіональну політику США з 2005 року. Цьому сприяли багаторічна науково-дослідна робота у відділі Азії і Африки Інституту світової економіки і міжнародних відносин (2005–2013 рр., за сумісництвом) і Державної установи «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України» (з 2014 р., за сумісництвом), а також наукове стажування в Центрі вивчення Південно-Східної Азії Університету Мічигану (Енн Арбор, Мічиган, США) у 2007–2008 рр. за Програмою академічних обмінів Фулбрайта.

Дослідженню регіональної політики США у Східній Азії присвячено докторську дисертацію автора (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014 р.) [7] і монографію «Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.) [8]. Різні аспекти міжнародних відносин у Східній Азії й Азійсько-Тихоокеанському регіоні, включаючи регіональні процеси і двосторонні відносини США зі східноазійськими державами, висвітлено у численних наукових публікаціях автора [1, 2, 3, 4, 6, 9 та інші].

Багаторічна науково-дослідна і викладацька робота дозволила сформувати усебічне бачення історії відносин США з країнами Східної Азії, яку викладено в цьому курсі лекцій.

Східна Азія як регіон. Передусім слід визначити контури регіону, який розглядається у цьому навчальному посібнику.

Як відомо, не існує загальновизнаного визначення «регіону». Регіони не мають географічних чи міжнародно визнаних кордонів. Вони визначаються за різними критеріями (географічними, історичними, релігійними, етнічними тощо). Продовж історії відбувалося конструювання і деконструювання регіонів, їхні кордони у різні періоди часу змінювалися.

Під «регіоном» розуміють територію з певними однорідними чи подібними ознаками – географічними, природними, економічними, історичними, етнічними, культурно-релігійними тощо, які є критеріями для того, щоб її виокремити.

Окреслити контури регіону в частині світу, яку ми будемо вивчати, досить складно через її географічне, історичне, етнічне і культурно-релігійне різноманіття (на відміну, наприклад, від переважно християнської Європи, переважно ісламського чи арабського Близького Сходу). У зв'язку з цим існують різні концепції східноазійського регіону.

Часто цей регіон називають Далеким Сходом. Проте «Далеким» (на противагу «Близькому» Сходу) він є для Європи, але не для США.

Для США цей регіон є передусім Тихоокеанським. В англійській мові часто використовується термін Asia Pacific, тобто «тихоокеанська Азія». Складовою частиною цього регіону, крім східноазійських держав і економік (якими є Гонконг і Тайвань), є також держави Американського континенту, включаючи США, Канаду, Мексику, Чилі, Перу.

За визначенням Статистичного відділу ООН, до Східної Азії відносяться держави Північно-Східної Азії. Проте останніми десятиліттями під впливом процесів економічної інтеграції під регіоном «Східна Азія» розуміють Північно-Східну і Південно-Східну Азію, тобто «велику Східну Азію». Ми будемо користуватися таким визначенням у цьому навчальному посібнику.

Сучасні контури регіону в цій частині світу визначаються переважно основними форматами регіональної інтеграції – Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) у Південно-Східній Азії, «АСЕАН+3» у «великій Східній Азії», форум Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), Усебічне і прогресивне транстихоокеанське партнерство та Регіональне усебічне економічне партнерство в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР). У цих форматах відбувається не просто стихійна регіональна інтеграція (регіоналізація), яка триває у цій частині світу продовж століть і тисячоліть завдяки торгівлі, міграції населення, поширенню релігійних і філософських учень тощо. Йдеться про регіоналізм, тобто цілеспрямовану політику урядів, спрямовану на реалізацію конкретних інтеграційних проектів [6, с. 27; 8, с. 7–10].

Також цей регіон об'єднують спільні проблеми безпеки традиційного і нетрадиційного характеру (розмежування кордонів на морях, проблеми свободи торговельних шляхів, стихійні лиха, поширення зброї масового знищення, тероризм, піратство, контрабанда тощо). Держави Південно-Східної Азії продовжують вважати загрозою своїй безпеці домінування у регіоні однієї з великих держав.

На основі цих концепцій, які базуються на економічних і безпекових чинниках, ми відносимо до регіону «велика Східна Азія» такі держави: Японія, КНР, Республіка Корея, КНДР, Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Бруней, Таїланд, Філіппіни, М'янма, В'єтнам, Лаос, Камбоджа.

Хоча КНДР не залучена до регіональних економічних процесів, вона є однією з ключових країн з точки зору безпеки, передусім для держав Північно-Східній Азії й США; бере участь у деяких регіональних форумах у сфері безпеки, наприклад, у Регіональному форумі АСЕАН (АРФ).

Політику США у Східній Азії та стан відносин з регіональними державами продовж історії обумовлювали певні стратегічні й торговельно-економічні інтереси. Їхнє співвідношення у різні періоди змінювалось під впливом внутрішніх, регіональних і глобальних чинників.

Можна виділити кілька етапів у політиці Сполучених Штатів у Північно-Східній і Південно-Східній Азії («великій Східній Азії»), які впливали також на відносини з регіональними державами. Основна увага у цьому навчальному посібнику приділяється періоду після завершення біполярного протистояння США і СРСР, який також можна поділити на окремі періоди в залежності від регіональної політики різних адміністрацій США, на основі ключових чинників, які на неї впливали.

Рекомендовані джерела і література

1. Городня Н. Американсько-філіппінські відносини у сфері безпеки у 1991–2016 рр. *Американська історія і політика*. 2020. №9. С. 56–66.
2. Городня Н. Динаміка американсько-китайських відносин в кінці XX – XXI ст. як свідчення нової ролі Китаю у міжнародній системі. *Україна–Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи. «Один пояс, один шлях»*. К., 2018.
3. Городня Н. Політика США щодо Китаю за адміністрації Д. Трампа. *Американська історія і політика*. 2021. №11. С. 46–56.
4. Городня Н. Співпраця США і В'єтнаму у сфері безпеки у 2001–2017 рр. *Науковий збірник «Сторінки історії»*. 2021. №53. С.316–339.
5. Городня Н.Д. Історія країн Азії та Африки у XX столітті: курс лекцій. Навч. посіб. Електронний ресурс. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. URL: https://for.history.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2023/04/Gorodnia_Istorija-Asiji_Afryky_2023_pr.pdf
6. Городня Н.Д. Регіональна інтеграція у великій Східній Азії в XXI ст. // Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець XX – поч. XXI століття): монографія / За заг. ред. В.О. Шведа. К., 2022.
7. Городня Н.Д. Регіональна політика США у Східній Азії (1989–1913 рр.). Спеціальність 07.00.02 – Всесвітня історія. Дис. на здобуття наук. ступеня доктора історичних наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014.
8. Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). К., 2014.
9. Городня Н. Стратегія «залучення» М'янми в політиці США за адміністрації Б. Обами. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія*. 2013. Вип. 4 (117). С. 13–17.

Тема 1

ПОЛІТИКА США У СХІДНІЙ АЗІЇ (КІНЕЦЬ XVIII ст. – 1989 р.)

Етапи політики США у Східній Азії. Політика США у Східній Азії й Тихоокеанському регіоні в кінці XVIII – XIX ст. Регіональна політика США у 1898 – 1945 рр. Східноазійська політика США під час «холодної війни». Політика США у Південно-Східній Азії після В'єтнамської війни.

Етапи політики США у Східній Азії. США – Тихоокеанська держава. У зв'язку з цим Східна Азія (у складі Північно-Східної і Південно-Східної Азії) і відносини з регіональними державами традиційно посідали важливе місце у їхній зовнішній політиці. Доктрина Монро (1823 р.) передбачала невтручання США в справи Європи та Європи у справи Америки. Тож до участі у Першій світовій війні, у яку США вступили в квітні 1917 р., їхня зовнішня політика обмежувалась Американським континентом, Карибським басейном і Східною Азією.

США мали у Східній Азії, яка була порівняно розвинутим і густо населеним регіоном, суттєві торговельно-економічні інтереси. Крім цього, через цей регіон проходили важливі морські торговельні шляхи. Тож для США було важливо, щоб жодна з великих держав не встановила тут своє домінування. Реалізація таких планів з боку Японії призвела до її атаки на американську військово-морську базу Перл-Харбор на Гавайських о-вах і до участі США у війні на Тихому океані (грудень 1941 р. – серпень 1945 р.).

Східна Азія була однією з важливих арен «холодної війни». У 1950–1960-ті рр. сформувалась система військово-політичних альянсів США у цьому регіоні, визначились їхні союзники, партнери і противники. Америка брала участь у двох «гарячих» війнах у Східній Азії (Корейській і В'єтнамській).

Після завершення в кінці 1980-х рр. «холодної війни» в міжнародних відносинах східноазійський регіон зберіг своє значення з точки зору стратегічних і торговельно-економічних інтересів США, але їхнє значення у регіональній політиці змінилося.

Політику США у цій частині світу можна поділити на кілька етапів, коли зміни в ній були найбільш помітними:

I. Кінець XVIII – кінець XIX ст. (до 1898 р.)

II. 1898 – 1945 рр.

III. 1946/49 – кінець 1980-х рр.

IV. 1989/1991 – до сьогодення. Цей період також можна поділити на окремі етапи, наприклад, до кінця XX ст. (адміністрації Дж. Г. В. Буша і Б. Клінтона), коли відбулися суттєві зміни у регіональній стратегії США після закінчення «холодної війни», і в XXI ст., коли з'явилися нові суттєві чинники впливу на їхню регіональну стратегію і політику.

Політика США у Східній Азії й Тихоокеанському регіоні в кінці XVIII – кінці XIX ст. На першому етапі, з кінця XVIII ст. до кінця XIX ст., політика США у Східній Азії формувалась під впливом винятково комерційних інтересів. Крім встановлення дипломатичних відносин і підписання торговельних угод з регіональними державами, виявилось також прагнення США закріпитись на деяких островах Тихоокеанського регіону для отримання пунктів доступу американських кораблів, як торговельних, так і військових.

Першою державою, з якою США встановили відносини і підписали торговий договір в Східній Азії, був Сіам (сучасний Таїланд). У 1833 р. дві держави підписали Договір про дружбу і комерцію. У 1856 р. його було оновлено й підписано «Договір про дружбу, комерцію і навігацію». Після цього був призначений перший консул США в Сіамі.

Під час переговорів про оновлення договору представник США Таунсенд Херріс заявив: «Сполучені Штати не мають жодних володінь на Сході й не бажають їх мати. Їхня форма правління забороняє мати колонії. Тому Сполучені Штати не можуть бути об'єктом ворожнечі для жодної східної держави. Мирні комерційні відносини, які дають і отримують вигоду, – це те, що президент прагне встановити з Сіамом…». Такою ж була офіційна позиція США стосовно інших держав Східної Азії.

Дипломатичні відносини з Китаєм (Імперія Цін) були встановлені в червні 1844 р., коли повноважний представник США вручив свої вірчі грамоти і зустрівся з китайським офіційним представником, щоб обговорити укладання торгового договору. У липні було підписано Ваньсяйський договір, після чого США створили дипломатичне представництво (Legation) в Гуанчжоу. У 1862 р. воно переїхало в Пекін.

Відкриття китайських портів для регулярної торгівлі та створення американського порту на Тихому океані після анексії Каліфорнії гарантували постійний потік морських перевезень між Північною Америкою і Азією.

Згодом, коли американські торговці в Тихому океані замінили вітрильники на парові судна, їм знадобилися вугільні станції, щоб запасатись паливом і провізією під час довгої подорожі між Сполученими Штатами і Китаєм. Вигідне географічне розташування і чутки про те, що Японія володіє величезними покладами вугілля, посилили стимули до встановлення з нею комерційних і дипломатичних відносин.

Крім того, до середини XIX ст. американський китобійний промисел поширився на північну частину Тихого океану. Моряки шукали безпечних гаваней, надійних пунктів постачання і допомоги в разі стихійних лих чи аварій. Кілька американських моряків після аварії опинились на Японських островах і зазнали жорстокого ставлення з боку японців. Розповідь про це набула значного резонансу серед підприємницьких кіл США.

Офіційні відносини між США і Японією були встановлені у 1854 р. Це відбулося під тиском американців (gunboat diplomacy).

Спершу американська ескадра на чолі з комодором Перрі в липні 1853 р. прибула без дозволу в бухту столиці Японії Едо, де він заявив про прагнення США встановити відносини. У наступному році вона повернулася і Японія була змушена поступитися.

У березні 1854 р. дві держави офіційно визнали одна одну і підписали в м. Канагава Договір про мир і дружбу. У 1855 р. США відкрили консульство в м. Шімода. У 1858 р. США і Японія підписали Договір про дружбу і комерцію. Наступного року було відкрито перше дипломатичне представництво США в Японії на рівні legation.

У 1882 р. США підписали договір про дружбу і комерцію з Королівством Чосон (Корея), після чого в наступному році встановили з ним дипломатичні відносини.

Решта сучасних держав східноазійського регіону перебували тоді під владою великих європейських держав (Великої Британії, Франції, Нідерландів, Іспанії), були їхніми колоніями чи протекторатами, тож США не мали з ними дипломатичних відносин.

Крім економічних міркувань, до подорожей через Тихий океан американських торговців і місіонерів мотивувала віра в «Божественне призначення» (Manifest Destiny) США. Багато американців вважали, що на них лежить особлива відповідальність за модернізацію азійських народів. Місіонери сподівались, що протестантське християнство буде прийняте в Азії краще, ніж католицизм.

Після Громадянської війни (1861–1865 рр.) уряд США зробив перші кроки, щоб здобути морські бази з метою розширення комерційної присутності у Східній Азії. Зусиллями держсекретаря Вільяма Сьюарда (1861–1869 рр.) США викупили у Російської імперії Аляску в 1867 р. і посилили свій вплив на Гавайських о-вах шляхом укладення договору, який більш тісно пов’язав їхню економіку з американською.

У 1889 р. США разом Британією і Німеччиною поділили о. Самоа у південному Тихому океані, у 1899 р. після відмови Британії від своєї частини – лише з Німеччиною.

У 1890-рі рр. суттєвий вплив на політичну еліту і суспільну думку США мали праці капітана Альфреда Мехена, президента Військово-морського коледжу і лектора з морської історії, «Вплив морської сили на історію (1660–1783)» (1890 р.) і «Вплив морської сили на Французьку революцію й Імперію, 1793–1812)» (1893 р.).

А. Мехен стверджував, що британський контроль над морями в поєднанні з паралельним занепадом військово-морської могутності її основних європейських суперників проклав шлях до перетворення Великої Британії на домінуючу військову, політичну і економічну силу в світі. А. Мехен і деякі провідні американські політики вважали, що ці висновки могли бути застосовані до зовнішньої політики США, зокрема, для розширення американських ринків за кордоном.

А. Мехен був одним з головних прихильників «активної зовнішньої політики». Він вважав, що американський ринок незабаром буде не в змозі поглинути величезну кількість товарів, що вироблялися всередині країни, тож США мали шукати нові ринки за кордоном, а уряд – гарантувати доступ до них. Забезпечення такого доступу вимагало трьох речей: торговельного флоту, який міг би перевозити американські товари на нові ринки через відкрите море; лінійного флоту, здатного стримувати або знищувати флоти суперників; мережі військово-морських баз для забезпечення флоту паливом і припасами та для підтримки відкритих ліній зв'язку між США і новими ринками збуту.

Серед тих, хто пропагував ідеї «активної зовнішньої політики», був професор Фредерік Тернер, найбільш відомий завдяки праці «Значення фронтиру в американській історії» (1893 р.). Він стверджував, що після освоєння всієї території і «закриття» кордону на заході американці все більше дивились за межі континентальних Сполучених Штатів, щоб задовольнити своє прагнення до нових економічних можливостей і ринків збуту.

У 1890-х рр. ідеї «активної зовнішньої політики» знайшли відгук у провідних політиків, серед яких були міністр військово-морського флоту Герберт Трейсі та його помічник Теодор Рузвельт.

Регіональна політика США у 1898–1945 рр. На другому етапі, з кінця XIX ст. (1898 р.) до 1945 р., унаслідок перетворення США на розвинуту індустріальну державу більш вираженими стали їхні комерційні інтереси у Східній Азії, було реалізовано цілі здобуття морських баз у Тихому океані, на шляху до Східної Азії.

У 1898 р. за адміністрації В. Мак-Кінлі США брали участь у війні з Іспанією. Спочатку вони виступили на підтримку національно-визвольного руху народу Куби проти іспанської колоніальної влади. Після швидкої перемоги над Іспанією, згідно з Паризьким мирним договором 1898 р., США отримали контроль над о. Гуам (в архіпелагу Маріанських о-вів) і Філіппінськими о-вами в Тихому океані, а також над Кубою (яка отримала незалежність) і Пуерто-Ріко в Карибському басейні. Вони створили тимчасову військову адміністрацію для управління цими островами та встановили повний контроль над Філіппінами у 1900 р. після Філіппінсько-американської війни. Важливе значення для США мали стратегічні бухти на Філіппінських о-вах, передусім бухта Субік.

Після Американсько-іспанської війни США закріпили також за собою Гавайські о-ви. У 1893 р. група гавайських плантаторів і бізнесменів здійснила там державний переворот і створила новий уряд. Він негайно звернулися до уряду США з проханням про анексію, але президент Г. Клівленд відхилив його. У 1898 р. президент Мак-Кінлі, уряд і суспільна думка більш позитивно поставились до цієї можливості. Прихильники анексії стверджували, що Гаваї були життєво важливими для американської економіки і могли слугувати стратегічною базою для захисту американських інтересів у Азії. У разі відмови США, їх могли анексувати інші держави. На прохання В. Мак-Кінлі у серпні 1898 р. Конгрес схвалив спільну резолюцію, за якою Гаваї стали територією США.

Експансія в Тихоокеанському регіоні змінила глобальне становище США. Якщо в попередній період американські уряди дотримувались порад першого президента Дж. Вашингтона підтримувати зовнішні відносини, засновані на торгівлі, то близько 1900 р. Сполучені Штати стали світовою державою з територіальними володіннями в Тихоокеанському регіоні та значними комерційними, політичними і військовими інтересами у Східній Азії. Морська експансія створила набагато кращі умови для участі США в регіональній політиці й торгівлі в наступний період.

США не брали участі у конкуренції за Корею і розподіл сфер впливу в Китаї, яка відбувалась в кінці XIX ст. після поразки Китаю (Імперії Цін) у війні з Японією 1894–1895 рр. Натомість вони виступили в 1899 р. з пропозицією однакових умов торгівлі з Китаєм для усіх держав, яка відкидала його поділ на сфери впливу (доктрина «відкритих дверей», доктрина Хея).

США були посередником в переговорах, які завершили Російсько-японську війну 1904–1905 рр. Унаслідок цього президент Т. Рузвельт отримав Нобелівську премію миру.

Під час Першої світової війни (1914–1918 рр.) США з тривогою спостерігали за різким посиленням впливу Японії в Китаї у зв'язку із захопленням орендованої Німецькою імперією території в провінції Шаньдун, «21 вимогою» Японії до китайського уряду (1915 р.) та іншими діями, що могли призвести до встановлення японського домінування в Китаї. Тому на Паризькій мирній конференції 1919 р. президент Вудро Вільсон виступив проти японських претензій.

За американської підтримки Китай зміг відновити суверенітет над своїми материковими територіями унаслідок рішень Вашингтонської конференції (США, 1921–1922 рр.).

Під час Першої світової війни важливе значення в політиці США набув принцип захисту «свободи морів», тобто свободи торгівлі. Адже військові дії чи встановлення контролю однієї з держав над торговельними шляхами завдавали США значних збитків, навіть за умов їхнього нейтралітету у війні. У зв'язку з цим вимога «свободи морів» фігурувала першою у програмі повоєнного мирного урегулювання – «Чотирнадцяти пунктах» Вудро Вільсона (січень 1918 р.).

Після Першої світової війни чітко виявилися інтереси США не допустити встановлення домінування у регіоні однієї держави (на той час Японії).

США стримували японську експансію в Китаї в 1930-х рр., застосовували до неї торговельні санкції після початку в липні 1937 р. повномасштабної японсько-китайської війни, надавали Китаю допомогу в протистоянні японській агресії. Це спричинило суттєве погіршення японсько-американських відносин і спонукало Японію до пошуку нових джерел сировини. Урешті японський уряд прийняв рішення захопити колонії європейських держав у Південно-Східній Азії (ПСА) і атакувати американську військово-морську базу в бухті Перл Харбор на Гавайях, що відбулося 7 грудня 1941 р. Наступного дня Японія і США розірвали відносини,

Японія оголосила війну США. Вони воювали в Тихому океані до поразки Японії у серпні 1945 р.

Отже, на другому етапі, комерційні інтереси США у Східній Азії стали більш вираженими. Вони встановили контроль над стратегічними бухтами в Тихому океані на шляху до Азії. Перша світова війна засвідчила важливість «свободи морів» для безперешкодної торгівлі. Також на цьому етапі сформувались цілі протидіяти встановленню домінування у східноазійському регіоні однієї держави, що врешті призвело до війни на Тихому океані за участі США.

Східноазійська політика США під час «холодної війни». На третьому етапі, з початком у 1946-1947 рр. «холодної війни» в основі політики США була стратегія «стримування комунізму».

Спочатку США не вважали, що перемога комуністів у Китаї могла загрожувати їхнім інтересам. Спочатку стратегія «стримування» радянської експансії, яку в 1946 р. лише почали формувати, стосувалася Європи і передбачала захист периферії навколо радянської сфери впливу у Східній Європі. Також вважалося важливим захищати держави з розвинутим військово-промисловим комплексом (Західну Німеччину і Японію) від радянської експансії.

Проте невдовзі після проголошення 1 жовтня 1949 р. Китайської Народної Республіки (КНР) Мао підписав Договір про дружбу, союз і співробітництво з СРСР (лютий 1950 р.). У червні цього ж року розпочалась Корейська війна (1950 – 1953 рр.), спричинена агресією Північної Кореї, яку підтримали Радянський Союз і КНР.

У 1950–1953 рр. після нападу Північної Кореї (КНДР) на Південну (Республіку Корею) США брали участь у Корейській війні у складі міжнародної коаліції, сформованої за рішенням Ради Безпеки ООН, з метою зупинити агресію і поширення комунізму, уникнення розширення радянської і китайської сфер впливу.

Корейська війна засвідчила загрозу радянської експансіоністської політики в Східній Азії. Паралельно розвивались процеси у В'єтнамі, який у 1954 р. було поділено на дві частини, так само як Корею після Другої світової війни. Невдовзі розпочалось протистояння між двома в'єтнамськими державами.

Під час і після Корейської війни США створили низку двосторонніх альянсів безпеки у регіоні – з Японією (1951 р. і 1960 р.), Австралією і Новою Зеландією (1951 р.), Філіппінами (1951 р.), Республікою Корея (1953 р.), Китайською Республікою (Тайвань) (1954 р.), Таїландом (1954 р. і 1962 р.).

В умовах поділу В'єтнаму на дві частини і збройного протистояння між Північним В'єтнамом під керівництвом Компартії і антикомуністичним Південним В'єтнамом у 1954 р. був створений багатосторонній військово-політичний альянс СЕАТО. До нього увійшли США, Велика Британія, Франція, Австралія, Нова Зеландія, Таїланд, Філіппіни і Пакистан. Проте він не був ефективним і після перемоги комуністів у В'єтнамській війні саморозпустився.

Увага США до Південно-Східної Азії в роки «холодної війни» була обумовлена передусім війнами в Індокитаї: першою індокитайською війною 1946–1954 рр.; другою індокитайською (В'єтнамською) війною 1954–1975 рр.; третьою

індокитайською (Камбоджійською) війною 1978–1989 рр. у зв’язку із вторгненням В’єтнаму в Камбоджу і її окупацією.

З метою стримування комунізму, експансії СРСР і КНР Сполучені Штати надавали підтримку сайгонському режиму в Південному В’єтнамі під час другої індокитайської війни; у 1964–1973 рр. брали в ній безпосередню участь. При цьому вони виходили з «теорії доміно», за якою перемога комуністів у Південному В'єтнамі могла призвести до падіння некомуністичних режимів у решті держав регіону. Ці прогнози виправдалися лише частково, стосовно Лаосу й Камбоджі.

Стратегія «стримування» у Південно-Східній Азії (ПСА) була спрямована на те, щоб не допустити формування комуністичних режимів у країнах регіону, поширення тут радянського чи китайського впливів та домінування тут однієї держави (СРСР або КНР).

Таїланд, для якого в умовах В’єтнамської війни існувала найбільша загроза поширення на його територію військових дій і комуністичної експансії, досяг в 1962 р. окремих домовленостей із США (договір Раска–Таната), щоб зміцнити союзницькі відносини поза межами багатостороннього блоку СЕАТО. Американські військові використовували авіаційні бази на території Таїланду під час В’єтнамської війни. Після її завершення доступ США до цих баз було закрито, американські війська з Таїланду було виведено .

На фінальному етапі участі США у В’єтнамській війні за адміністрації Р. Ніксона з 1971 р. розпочався процес нормалізації відносин США з КНР. Його метою було залучення КНР до «стримування» радянської експансії. Результатом цього процесу було встановлення дипломатичних відносини США і КНР з 1 січня 1979 р. Унаслідок цього США розірвали дипломатичні відносини з Китайською республікою (на Тайвані) і двосторонній договір безпеки.

Після війни у В'єтнамі й розпуску в 1977 р. СЕАТО колективного органу безпеки у ПСА не було, проте США зберегли двосторонні договірні союзницькі відносини з Філіппінами і Таїландом.

Систему безпеки в Південно-Східній Азії і ширшому Азійсько-Тихоокеанському регіоні, яка базувалась на двосторонніх договорах США з регіональними державами, характеризували терміном «хаб-енд-споукс» (hub-and spokes), тобто «вісь і спиці» за аналогією з колесом чи системою авіасполучення, коли усі зв’язки замикаються в одному центрі.

У Азійсько-Тихоокеанському регіоні був розташований 7-й флот США, який мав доступ до військових баз в Японії, Республіці Кореї та Філіппінах. Забезпечення доступу до стратегічних пунктів для військової авіації й ВМС було важливою складовою зовнішньополітичної стратегії США у цьому регіоні.

Політика США у ПСА після В’єтнамської війни. Травматичний досвід війни у В’єтнамі мав значний вплив на політику США у Південно-Східній Азії. У подальшому вони підтримували не комуністичні держави ПСА – Філіппіни, Таїланд, Індонезію, Малайзію, Сінгапур – шляхом сприяння їхньому економічному і соціальному розвитку. США відкрили для них свої ринки в односторонньому

порядку, надавали їм допомогу на розвиток і гранти на освіту. Економічному розвитку цих держав сприяли інвестиції американських компаній. Вони дозволяли створювати нові робочі місця, отримати доступ до нових технологій, методів управління. У США вважали, що успішний економічний розвиток сприятиме посиленню соціальної підтримки цих урядів, а це дозволить їм ефективно протистояти діяльності антиурядового комуністичного підпілля і уникнути «ефекту доміно». Хоч це були авторитарні режими, завдання підтримки демократії і прав людини в умовах «холодної війни» не ставилося.

Крім сприяння розвитку держав на двосторонньому рівні, США підтримали Асоціацію держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), створену в серпні 1967 р. в умовах розгортання В'єтнамської війни. До її складу увійшли п'ять не комуністичних регіональних держав ПСА – Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Філіппіни і Таїланд (АСЕАН–5). У 1984 р. після здобуття незалежності до неї приєднався Бруней (АСЕАН–6).

АСЕАН задекларувала цілі розвитку економічного співробітництва держав, які її сформували, з метою прискорення їхнього економічного зростання і підняття життєвого рівня народів (Бангкокська декларація, 8 серпня 1967 р.). Проте в умовах «холодної війни» вона служила передусім цілям безпеки. Співпраця держав-членів мала посилити їхню здатність протидіяти численним антиурядовим збройним угрупуванням, які в них діяли. Серед них найбільшою активністю вирізнялося комуністичне підпілля, до якого входило багато етнічних китайців, і яке фінансувалося Пекіном

У 1975 р., після перемоги північного В'єтнаму над південним, у країнах АСЕАН розпочалась «загальна паніка». 1976 року на о. Балі (Індонезія) відбувся перший саміт АСЕАН, тобто перша зустріч глав держав/урядів. Вони підписали Договір про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (скорочено ТАС або «угода Балі»), який став основоположним документом АСЕАН. У ньому були зафіксовані її основні принципи: повага до незалежності, суверенітету, територіальної цілісності держав-учасниць і усіх націй; право на національний розвиток без іноземного втручання; їхня рівність; невтручання у внутрішні справи одна одної; вирішення суперечностей мирним шляхом; відмова від погрози чи використання сили тощо («шлях АСЕАН»).

У 1977 р. було започатковано Партнерство по діалогу АСЕАН і США, у межах якого відбувались зустрічі представників двох сторін, обговорювались питання взаємного інтересу.

На першій зустрічі основна увага приділялась торгівлі, інвестиціям і допомозі розвитку державам АСЕАН з боку США. Представники адміністрації Дж. Картера підтвердили готовність поширити таку допомогу поза межі двосторонніх відносин, збільшити доступ товарів держав-членів АСЕАН на американський ринок, сприяти інвестиціям в ці держави за умови створення ними сприятливих умов. Особливими сферами зацікавленості держав АСЕАН в цей час були торгівля сировиною, включаючи продукцію аграрного сектора, участь у торговельних переговорах в

рамках системи ГАТТ, співробітництво у сфері розвитку та інвестиції. Після цього до 1989 р. відбулось ще кілька зустрічей в рамках Партнерства по діалогу АСЕАН і США, проте вони не стали регулярними.

Іншими партнерами по діалогу АСЕАН в кінці 1970-х рр. стали Японія, Австралія і Нова Зеландія. У подальшому їхнє коло розширилось.

Держави АСЕАН намагались здійснювати незалежну зовнішню політику, щоб жодна велика держава (включаючи США) не могла встановити своє домінування у регіоні. З іншого боку, АСЕАН об'єднувала держави, уряди яких намагались уникнути встановлення у них комуністичних режимів, тож в умовах «холодної війни» усі вони більшою чи меншою мірою спиралися на підтримку США. Тим більше, що до Асоціації входили союзники США у ПСА – Філіппіни і Таїланд. Їхні відносини із США на двосторонньому рівні відрізнялись від відносин інших держав АСЕАН.

У кінці 1978 р. унаслідок вторгнення В'єтнаму в Камбоджу розпочалась третя індокитайська (Камбоджійська) війна (1978–1989 рр.). Це створило безпосередню загрозу для Таїланду, союзника США. Держави, які не мали кордонів з Камбоджею, спочатку ця проблема турбувала значно менше, тож їхня позиція стосовно цієї агресії відрізнялась від позиції Таїланду. Проте з часом виникла стурбованість, що в'єтнамська агресія могла поширитися далі. У цих умовах зміцнився американсько-тайський союз безпеки; США сприяли виробленню спільної позиції АСЕАН з камбоджійського урегулювання, яке включало припинення інтервенції В'єтнаму і внутрішнього конфлікту в Камбоджі; США підтримували в ООН відповідні дипломатичні ініціативи АСЕАН.

Після того як у 1989 р. в'єтнамські війська були виведені з Камбоджі, США підтримали проведення в цій державі демократичних виборів під наглядом ООН, що стало ключовим компонентом камбоджійського урегулювання.

Крім стримування комунізму, іншими важливими завданнями США у Південно-Східній Азії були: підтримка регіональної стабільності й забезпечення «свободи морів», тобто безперешкодного використання важливих морських шляхів – проток Малакка і Ломбок та Південно-Китайського моря.

До закінчення «холодної війни» у регіональній політиці США домінували стратегічні інтереси. Найбільш важливим завданням було стримування комунізму, радянської і китайської експансії. Усі інші завдання були другорядними і підпорядкованими цій цілі. З метою стримування поширення комуністичної ідеології й прокомуністичних режимів у регіоні США воювали у В'єтнамі, підтримували держави, які формували АСЕАН на двосторонньому і багатосторонньому рівнях. Після В'єтнамської війни підтримка Америкою антикомуністичних держав ПСА була опосередкованою, через їхнє чутливе ставлення до питань суверенітету. Найбільша допомога надавалась договірним союзникам Філіппінам і Таїланду.

Отже, на третьому етапі, в період «холодної війни», з 1946-1950 рр. до кінця 1980-х рр., інтереси США в Східній Азії включали: 1) «стримування комунізму»; 2) протидію поширенню радянського і китайського впливу; 3) упередження встановлення домінування у регіоні однієї держави (СРСР або Китаю); у 1980-ті рр. – Японії у зв'язку з посиленням конкуренції у торговельно-економічній сфері; 4) збереження регіональної стабільності; 5) розвиток торгівлі й сприяння інвестиціям.

Хоч торговельно-економічні інтереси (створення сприятливих торговельно-інвестиційних можливостей для американських компаній) зберігалися, вони були другорядними. Торговельно-економічна політика США була складовою частиною політики безпеки, спрямованою на зміцнення союзних і дружніх держав, тож США в односторонньому порядку відкривали для них свої ринки.

Таким чином, з кінця XVIII ст. до кінця «холодної війни» на різних етапах інтереси США у східноазійському регіоні змінювались, як і їхня пріоритетність у політичному порядку денному.

Інтереси США у цьому регіоні включали: 1) торгівлю й інші можливості для підприємництва; 2) забезпечення свободи морів; 3) протидію встановленню домінування у регіоні однієї держави; 4) забезпечення доступу до стратегічних бухт і портів для торговельних і військових кораблів; 5) стримування комунізму; 6) підтримка регіональної стабільності.

Усього з кінця XVIII ст. до кінця 1980-х рр. США вели у Східній Азії кілька війн: 1. Американсько-іспанська війна 1898 р.; 2. Філіппінсько-американська війна (1899–1902 рр.); 3. Війна з Японією (7 грудня 1941 р. – 2 вересня 1945 р.). 4. Корейська війна 1950–1953 рр.; 5. Війна у В'єтнамі у 1964–1973 рр. Дві з цих війн відбувалися в умовах «холодної війни». Участь США у війні з Японією і КНДР слугувала завданням протидії державі-агресору, у Корейській і В'єтнамській війні – стримуванню комуністичної експансії. Після цього регіональну безпеку забезпечували двосторонні альянси США і 7-й Тихоокеанський флот.

Питання для самоперевірки

1. З якими державами Східної Азії США встановили дипломатичні відносини і підписали торговельні угоди в XIX ст.? Коли це відбулось?
2. Які етапи політики США у Східній Азії й Тихоокеанському регіоні виділяє автор? Чи ви погоджуєтесь з таким поділом?
3. Визначте інтереси США у Східній Азії в кінці XVIII – XIX ст.
4. Як змінилися інтереси США у регіоні в 1898 –1945 рр.?
5. Охарактеризуйте основні інтереси і цілі США у Східній Азії під час «холодної війни».
6. Чому США воювали в Кореї і В'єтнамі?
7. Якою була політика США у Південно-Східній Азії після В'єтнамської війни?
8. Охарактеризуйте позицію США під час третьої індокитайської війни.

9. Чи була регіональна політика США в умовах «холодної війни» ефективною?

Рекомендовані джерела і література

National Security Strategy of the United States. January 1987. Washington D.C., 1987. URL: https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/

National Security Strategy of the United States. January 1988. Washington D.C., 1988. URL: https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/

The National Security Council Partial Waiver. URL: https://www.archives.gov/files/isoo/notices/the-national-security-council-partial-waiver-attachment.pdf

***

Гончар Б., Городня Н. Сполучені Штати Америки. *Світова історія XX–XXI ст. Енциклопедичний словник*. За ред. І. Підкови і Р. Шуста. 4-те вид.: в 2-х т. Львів, 2021. Т. 2. С.454–461.

Городня Н. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). К., 2014. URL: http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/books/other/gorodnya_shidny_2014.pdf або ResearchGate (див.: Nataliya Gorodnia)

Городня Н. Д. Роль АСЕАН у розвитку міждержавної взаємодії країн Південно-Східної Азії. *Гілея.* 2015. № 99. С. 109–112. URL: http://www.gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=121

Городня Н. АСЕАН. *Світова історія XX–XXI ст. Енциклопедичний словник*: в 2-х т. Львів, 2021. Т. 1. С. 82–83.

Городня Н.Д. Історія країн Азії та Африки у XX столітті: курс лекцій. Навч. посіб. [Електронний ресурс]. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. URL: https://for.history.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2023/04/Gorodnia_Istorija-Asiji_Afryky_2023_pr.pdf

A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776. *Office of the Historian. Department of State*. URL: https://history.state.gov/countries

Gorodnia N. Ukrainian National Issue in the Emerging U.S. Strategy towards the Soviet Union (1946–1953) // Американська історія і політика (American History and Politics). 2023. №16. С.30-48. URL: http://www.americanstudies.history.knu.ua/wp-content/uploads/2023/12/%D0%A5V%D0%86-%D0%90merican_Hist_Polit_2023-1-30-48.pdf

Kissinger H. Diplomacy. Simon&Schuster, 1994.

Milestones in the History of U.S. Foreign Relations. *Office of the Historian. Department of State*. URL: https://history.state.gov/milestones

Тема 2

«ВЕЛИКА СХІДНА АЗІЯ» У СТРАТЕГІЯХ Й ПОЛІТИЦІ АДМІНІСТРАЦІЙ ДЖ. Г. В. БУША І Б .КЛІНТОНА

Зміни в політиці США у Східній Азії за адміністрації Дж. Г. В. Буша (1989–1993 рр.): загальна характеристика. Відображення інтересів і цілей США в АТР в торговельно-економічній сфері в Стратегіях національної безпеки 1990, 1991 і 1993 рр. Відображення стратегічних інтересів США в АТР у сфері безпеки. Стратегія і політика США в Східній Азії за першої (1993–1997 рр.) і другої (1997 – 2001 рр.) адміністрацій Б. Клінтона.

Наприкінці XX ст. у східноазійській стратегії й політиці США відбулися суттєві зміни. Вони були обумовлені глобальними і регіональними процесами та внутрішніми трансформаціями у східноазійських державах і в самій Америці. Найбільше вони виявились в 1989 – 2000 рр., коли виконавчу владу очолювали адміністрації Дж. Г. В. Буша і Б. Клінтона.

Зміни в політиці США у Східній Азії за адміністрації Дж. Г. В. Буша (січень 1989 – січень 1993 рр.): загальна характеристика. У Східній Азії, за свідченням держсекретаря Дж. Бейкера, адміністрація Дж. Буша приділяла найбільшу увагу відносинам з Японією, ситуації на Корейському півострові, а також відносинам з Китаєм, щоб зберегти їх від повного розриву після подій на площі Тяньаньмень 4 червня 1989 р. Серед пріоритетних питань її порядку денного була адаптація оборонних угод періоду «холодної війни» до нових міжнародних умов, реалізація нової економічної стратегії, відносини США з Канадою і Мексикою, прагнення поширити угоду про вільну торгівлю з Канадою на увесь Американський континент.

На зміни в політиці США в Східній Азії у цей час вплинули передусім два чинники. По-перше, стрімкий економічний розвиток низки регіональних держав. По-друге, кардинальні зміни в міжнародних відносинах після завершення «холодної війни» в міжнародних відносинах, розпаду соціалістичного табору і СРСР.

У цих умовах проблема радянського експансіонізму й експорту соціалізму втратила значення, а стратегія «стримування» – свою актуальність. Унаслідок цього стратегічні інтереси США у регіоні, які домінували в роки «холодної війни» стали другорядними. Натомість першочергового значення з кінця 1980-х рр. набули торговельно-економічні інтереси.

У біполярний період торговельно-економічна політика США була складовою частиною політики у сфері безпеки та служила цілям зміцнення союзників і дружніх держав, включаючи одностороннє відкриття для них американських ринків. У нових умовах Вашингтон відокремив економіку від сфери безпеки. США почали

вимагати від східноазійських союзників і партнерів «чесної» торгівлі на основі взаємності, тобто відкриття своїх ринків для американських компаній.

В умовах економічного спаду, який США переживали на початку 1990-х рр., адміністрація Дж. Буша (Республіканська партія) була зацікавлена у суттєвому збільшенні експорту у Східну Азію. Крім того, існувала потреба зменшення значного дефіциту федерального бюджету, який Дж. Г. В. Буш успадкував від попередньої адміністрації Р. Рейгана (у якій він був віцепрезидентом).

Ці завдання вирішувалися на двосторонньому, регіональному і глобальному рівнях. На глобальному рівні це відбувалося через багатосторонні торговельні переговори у рамках Уругвайського раунду Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ). На двосторонньому рівні в торговельно-економічній сфері адміністрація Дж. Буша зосередилась на переговорах з Японією та розпочала такі переговори з КНР, якими США мали найбільший торговельний дефіцит.

На регіональному рівні США підтримали створення форуму Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС, Asia Pacific Economic Cooperation). США виступили співзасновником АТЕС разом з Австралією, Канадою, Новою Зеландією, Республікою Кореєю і Японією (листопад 1989 р.).

З ініціативою створення цього форуму, який мав стати платформою для багатостороннього співробітництва у торговельно-економічній сфері, сприяння торгівлі й інвестиційним можливостям у цьому регіоні, виступила в 1989 р. Австралія. Ця ініціатива не передбачала участі в ньому США і Канади, які напередодні, у 1988 р., підписали угоду про вільну торгівлю. Проте адміністрація Дж. Буша провела переговори з Австралією, унаслідок чого початкову пропозицію було переглянуто і розширено.

У нових міжнародних умовах для США було важливо більшою мірою бути залученими в регіон економічно. Про це йшлося у програмній промові «Нове тихоокеанське партнерство» держсекретаря Дж. Бейкера у червні 1989 р. Він акцентував на взаємозалежності держав Тихоокеанського регіону у економічній сфері та провідній ролі США у новій регіональній архітектурі, що формувалася.

Створення АТЕС відповідало кільком цілям США: по-перше, розвитку тісніших економічних зв'язків з державами Східної Азії, що створювало кращі можливості для американського експорту й інвестицій; по-друге, попередженню формування «захисного» закритого регіоналізму в західному Тихоокеанському регіоні, що врешті могло призвести до створення трьох торговельних блоків (у Європі, Америці й Східній Азії) і до розгортання торговельних війн між ними; по-третє, стримуванню зростаючого регіонального впливу Японії; по-четверте, створенню інституційної основи регіонального співробітництва на довгострокову перспективу.

Підтримка багатосторонніх регіональних форумів була новою в політиці США у Східній Азії й Тихоокеанському регіоні. Як писав держсекретар Дж. Бейкер, створення інституцій в нову епоху, що формувалася, було аналогічним створенню глобальних інституцій після Другої світової війни. Їх потрібно було підтримати,

оскільки недостатня розвиненість багатосторонніх інституцій у Азійсько-Тихоокеанському регіоні ускладнювала міжнародне співробітництво. Також вони могли краще сприяти відкриттю ринків для американських товарів і послуг, ніж переговори на двосторонньому рівні.

Також у 1989 р. адміністрація Дж. Буша виступила з ініціативою розширення торгівлі, інвестицій і економічної співпраці між США й АСЕАН. У грудні 1990 р. дві сторони підписали Меморандум про торгівлю й інвестиції. Згідно з ним був створений Комітет для визначення найбільш перспективних сфер торговельно-економічного співробітництва США й АСЕАН.

Проте дві сторони визнавали, що розвиток їхнього торговельно-економічного співробітництва залежав від глобальних торговельних переговорів у рамках системи ГАТТ. США і держави АСЕАН виявляли спільну зацікавленість в успішному завершенні Уругвайського раунду ГАТТ, який включав питання лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією. Ці питання були складовою частиною переговорів у рамках Партнерства по діалогу США і АСЕАН. Крім цього вони співпрацювали на багатосторонньому регіональному рівні у форумі Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС).

На двосторонньому рівні у листопаді 1989 р. США підписали Рамкову угоду про торгівлю й інвестиції (ТІФА) з Філіппінами; у жовтні 1991 р. – із Сінгапуром. Такі угоди формували основу для поглиблення переговорів у сферах торгівлі й інвестицій.

США виступили проти ініціативи прем'єр-міністра Малайзії М. Махатхіра про створення Східноазійського економічного угрупування у складі лише азійських держав (грудень 1990 р.). У Вашингтоні його оцінювали як закритий східноазійський торговельний блок, створення якого могло перешкоджати діяльності АТЕС, призвести до посилення торговельно-економічних суперечностей між Японією і США, а також до зменшення впливу США у Східній Азії. Урешті під тиском США було вирішено трансформувати пропозицію Махатхіра на більш поміркована – створення Східноазійського економічного кокусу в АТЕС, який мав збиратися ad hoc (у разі потреби).

Відображення інтересів і цілей США в АТР в торговельно-економічній сфері в Стратегіях національної безпеки 1990–1993 рр. Основні завдання, цілі й інтереси США були викладені в Стратегіях національної безпеки, які стали основою для розробки більш детальних військових, оборонних та інших стратегій. За адміністрації Дж. Г. В. Буша виконавча влада розробила й оприлюднила три Стратегії національної безпеки – у березні 1990 р., серпні 1991 р. і січні 1993 р. У них було викладено бачення адміністрацією нової міжнародної ситуації після закінчення «холодної війни» і зовнішньополітичних завдань США у світі в цілому і різних його регіонах, включаючи Східноазійський / Азійсько-Тихоокеанський регіон.

В усіх трьох Стратегіях значна увага приділялась економіці. Визнавалось, що в нову еру технологічних інновацій і глобальних ринків світова економіка ставала більш конкурентною, ніж будь-коли раніше. В основу стратегії США було покладено концепцію поширення і зміцнення ринкових економік в усьому світі. Визначалась потреба міжнародних зусиль для відкриття ринків і розширення торгівлі, зміцнення співробітництва з основними індустріальними державами і міжнародними фінансовими інституціями, реалізації рішень щодо проблем держав, що розвиваються.

У Стратегії 1990 р. зазначалось, що «феноменальне зростання» у Східній Азії триватиме й надалі, на початку нового століття кількість продукції, виробленої спільно Японією, Республікою Кореєю, Китаєм і Тайванем перевищить виробництво у США.

Стратегія 1991 р. відзначала ознаки відновлення американської економіки після короткої рецесії і водночас збереження невпевненості щодо економічної ситуації в решті світу. Хоч торговельний дефіцит США зменшився, суттєвий дисбаланс у торгівлі з Японією і багатьма іншими державами світу зберігся. Його зменшення залишалося пріоритетом адміністрації.

Ефективна участь у глобальній економіці розцінювалась як ключовий фактор майбутнього процвітання і безпеки США. Так, у 1991 р. зовнішня торгівля формувала 21% їхнього внутрішнього національного продукту (ВНП). Вони були найбільшим у світі експортером товарів і послуг. Експорт напряму забезпечував понад 7,7 млн. робочих місць американців. Тихоокеанська Азія була найбільшим торговельним партнером США. Торгівля з нею на третину перевищила торгівлю США з Європою, значними були також взаємні інвестиції.

У січні 1992 р. відбулись візити Дж. Г. В.Буша в Японію, Республіку Корея, Сінгапур і Австралію. Уперше президента супроводжували виконавчі директори провідних американських компаній, зацікавлені у діяльності на східноазійських ринках.

Остання Стратегія національної безпеки адміністрації Дж. Г. В. Буша була оприлюднена у січні 1993 р. вже після його поразки на президентських виборах 1992 р., напередодні інавгурації нового президента – представника Демократичної партії Вільяма (Білла) Клінтона.

У Стратегії 1993 р. покращення внутрішнього економічного становища і економічного лідерства за кордоном, продовження політики сприяння глобальній і регіональній торговельній лібералізації було визначено основними пріоритетами національної безпеки. Визнавалась потреба оновлення міжнародної економічної політики США. Ставилося завдання вивчати можливість досягнення угод про вільну торгівлю з окремими країнами Європи і Азії. Для розвитку торговельних відносин і сприяння лібералізації ринків Азійсько-Тихоокеанського регіону США мали використовувати форум АТЕС.

Відображення стратегічних інтересів США в АТР у сфері безпеки. Одним з елементів довготривалої стратегії США, згідно зі Стратегією національної безпеки 1990 р., визначалась підтримка здатності проектувати силу для збереження міжнародної рівноваги – глобальної і регіональної. Як зазначалося, продовж століття життєвим інтересом США було уникнення домінування ворожої держави чи групи держав на сухопутній території Євразії. Цей інтерес зберігався, так само як базові цінності й геополітичні потреби.

У 1990 р. стратегічним пріоритетом для США залишалися відносини з СРСР з огляду на його статус єдиної наддержави і потребу збереження глобального стратегічного балансу.

У третьому розділі Стратегії 1990 р. описувались регіональні виклики і відповіді на них США. Одним з регіонів зовнішньополітичної стратегії США (наряду з СРСР, Західною Європою, Східною Європою, Західною півкулею, Близьким Сходом і Південною Азією, Африкою) був «Східна Азія і Азійсько-Тихоокеанській регіон». Визначалися стратегічні цілі США у цьому регіоні щодо Японії, Китаю, Республіки Кореї, Австралії, а також Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Камбоджі і Філіппін.

У Стратегії відзначалося зростання сили союзників США у Західній Європі та Східній Азії, які все більше покладались на власні сили. Одним з основних трендів 1990-х рр. була нова роль Японії як успішної демократії, економічного і політичного лідера. Вона значною мірою обумовлювалась її економічними досягненнями.

Зазначалось, що АСЕАН продовжувала відігравати основну роль у безпеці й добробуті регіону. Ставилось завдання усебічного урегулювання в Камбоджі, яке принесло б камбоджійському народу справжній мир і уряд, сформований унаслідок вільних виборів. Зазначалась підтримка демократичних інституцій у Філіппінах, зусиль уряду досягти добробуту, соціальної справедливості та внутрішньої безпеки. Також йшлося про переговори з Філіппінами про статус американських баз на їхній території, необхідних для передової присутності США в регіоні в їхніх спільних інтересах, регіональної і глобальної безпеки.

У сфері безпеки відзначалась важливість передового розгортання США (через постійні військові бази за кордоном; мережу угод про бази, об’єкти військового призначення і логістику; операційну присутність шляхом періодичних патрулювань, військових навчань і візитів) для лідерства США, забезпечення власних інтересів і виконання зобов’язань перед союзниками.

У нових міжнародних умовах передбачалося скорочення сил передового розгортання, проте збереження його там, де це було потрібно.

Між іншим, передбачалося скорочення військових витрат і військової присутності у Східній Азії, перехід до більш гнучких угод з регіональними державами у сфері безпеки для їх використання в разі криз (як у Перській затоці в 1990–1991 рр.), на противагу військово-політичним альянсам періоду «холодної війни».

До початку 1991 р. Пентагон оголосив про зменшення в наступні три роки збройних сил в Південній Кореї на 5 000 осіб військового персоналу і на 2 000 осіб обслуговуючого персоналу авіації (з 43 тис. осіб, присутніх на той час). Поточні плани включали зменшення цих сил до 1993 р. ще на 5–6 тис. осіб.

У Японії на той час перебувало близько 55 000 американських військовослужбовців, включаючи персонал 7-го флоту.

США були зацікавлені у продовженні оренди військових баз на Філіппінах. Проте існувала можливість того, що влада Філіппін відмовиться продовжити оренду. Тож у Стратегії 1990 р. зазначалось, що незамінних баз не існувало. Хоч одні мали перевагу перед іншими, кожна з них мала обмежений внесок у реалізацію стратегії США.

У 1990 р. США підписали Меморандум порозуміння із Сінгапуром, на основі якого США могли частково компенсувати втрату військових баз у Філіппінах. Він був прикладом більш гнучких угод США з регіональними державами у сфері безпеки. Згідно з ним, було створено логістичний підрозділ США у Сінгапурі. Без підписання договору про військово-політичний союз США отримали доступ до авіабази Пайя Лебар і причалів Сембаван для відвідування військових суден та участі американських військових літаків у періодичних навчаннях. Сінгапур розміщував на своїй території бази постачання ВМС США, забезпечував технічне обслуговування американських бойових кораблів і військових літаків.

У Стратегії національної безпеки США, оприлюдненій 1 серпня 1991 р., незадовго до невдалої спроби державного перевороту в СРСР, вступна частина за підписом президента Дж. Г. В. Буша називалась «Новий світовий порядок». У ній йшлося про можливість створення нової міжнародної системи, яка відповідала б цінностям й ідеалам США. Проте, як зазначалось, це була лише можливість, а не доконаний факт. Відбувався період переходу, коли стара система вже була ліквідована, а нова ще не встановилась. Перешкоди і невизначеність на цьому шляху були цілком реальними.

У цій та інших Стратегіях адміністрації Дж. Г. В. Буша домінувала думка про необхідність лідерства США у світі. Як зазначалось, XX століття навчило американців, що «безпека є неподільною. Безпека, свобода і добробут одного народу не можуть бути відокремленими від безпеки, свободи і добробуту усіх. З часом ця взаємозалежність народів лише зростатиме і продовжуватиме вимагати «відповідального американського лідерства».

У політичному порядку денному Стратегія 1991 р. визначала п’ять пріоритетних пунктів: 1) підтримка демократії; 2) підтримка ринкових принципів в економіці 3) сприяння миру; 4) захист від транснаціональних загроз (міжнародний тероризм, наркотрафік, СНІД і деградація природи); 5) задоволення негайних людських потреб після катастроф. Йшлося про змагання ідей у глобальній спільноті, що формувалась, і потребу плекання демократичних цінностей.

При аналізі загальних регіональних тенденцій Стратегія 1991 р. приділяла найбільшу увагу СРСР і «новій Європі». Водночас Східна Азія і Тихоокеанський

регіон посідали у ній значно більше місця, ніж у попередній. Зазначалось, що це «дім найбільш економічно і політично динамічних суспільств світу» та деяких останніх комуністичних режимів. Регіональне середовище залишалось складним: збереглись «гарячі» точки на Корейському півострові та в Камбоджі, а також довготривалі територіальні диспути (наприклад, окупація Радянським Союзом Північних територій Японії). Хоч «ера радянського авантюризму» завершувалась, її ефект усе ще відчувався. Зменшення радянської допомоги та прагнення Москви покращити відносини з Токіо і Сеулом створювали проблеми для В'єтнаму, Камбоджі й Північної Кореї. Китай починав дивитися на своїх сусідів інакше і поступово пристосовувався до іншого сприйняття СРСР.

У Стратегії 1991 р. зазначалось, що США залишались основним чинником перестрахування і стабільності у регіоні, включаючи забезпечення свободи морів. Ключові країни регіону продовжували визнавати вирішальну роль США в регіональному балансі. Хоч тогочасні умови були «в основному здоровими», не було гарантій, що вони залишатимуться незмінними. Тому союз США з Японією зберігав своє надзвичайно важливе значення. Більше того, США розраховували перетворити його на глобальне партнерство. Регіональній і глобальній ролі Японії, яка зростала, Стратегія приділяла окрему увагу.

У Стратегії констатувалося відновлення надії на мирне урегулювання в Камбоджі. Воно було передумовою для відновлення відносин США з цією державою і В'єтнамом. Іншою передумовою були дії цих держав, спрямовані на з'ясування долі американських солдат, які брали участь у В'єтнамській війні і до того часу вважалися такими, що зникли без вісти (ПОУ / MIA). Вирішення цих питань визначалося одним з пріоритетів США у цьому регіоні. Водночас зазначалось, що політика Ханоя і Пномпеня не сприяла нормалізації їхніх відносин із США і сусідніми державами ПСА.

США планували продовжувати допомагати новій демократичній владі Філіппін досягти успіху і виконувати свої функції союзника у сфері оборони, а це значною мірою було пов'язано з перебуванням там американських військових баз. На той час США вже втратили інтерес в авіаційній базі Кларк через масштабне виверження вулкану, але вели переговори про продовження оренди найбільш стратегічно важливої в Південному Тихому океані військово-морської бази Субік.

Стратегія 1991 р. визнавала, що військова сила зберігала своє значення. Проте вона переставала бути вирішальною для підтримки безпеки, а була частиною комплексу інструментів, що її забезпечували. Ця стратегія базувалась на досвіді війни у Перській затоці за визволення Кувейту (січень 1991 р.), яка показала, що вимоги до військових сил – стримувати конфлікти, де це можливо, і перемагати в тих, що виникли – залишатимуться в силі. Ця війна також продемонструвала, що послаблення радянської загрози не означало ліквідації усіх небезпек. Однією із загроз, яка зберігалась і лише посилювалася, визнавались балістичні ракети.

Для збереження впливу США у віддалених регіонах визнавалось необхідним розміщення військових сил передового розгортання, яке забезпечувало «необхідний клей» для важливих союзницьких відносин і сигналізувало готовність США підкріпити свої зобов'язання відповідними діями. Військова присутність США мала допомогти стримати агресію, зберегти регіональний баланс сил, уникнути гонки озброєнь і вакууму влади, який міг спричинити конфлікт. У майбутньому сили передового розгортання передбачалося скоротити, а присутність американських військ могла набути менш постійних форм, оскільки загрози зменшувались, а оборонні можливості союзників покращувались. Проте стійкі інтереси США у Східній Азії і Тихоокеанському регіоні вимагали постійного розміщення там, зі згоди союзників, певної кількості військ. Вони мали бути достатніми для реалізації зобов'язань США і підтримки довготермінових відносин з друзями і союзниками.

Найбільш розумним вбачався фазовий підхід до скорочення військової присутності у відповідь на регіональні і глобальні події. Перша фаза – пристосування рівня військової присутності в Філіппінах, Республіці Кореї та Японії до нових міжнародних умов і виведення з регіону 15 000 персоналу – мала закінчитися до грудня 1992 р. У подальшому передбачалось зменшення і реорганізація структури військових сил США мірою того як це дозволятимуть обставини. Найбільшою потенційною загрозою вважалась Північна Корея, тож скорочення військових сил мало узгоджуватися з її діями

Згідно з цією Стратегією, у разі відсутності непередбачуваних тенденцій в безпековому середовищі, до середини десятиліття (тобто до 1995 р.) військові сили США мали зменшитися на 25%, порівняно з останніми роками «холодної війни».

Хоч США були зацікавлені у продовженні оренди військово-морської бази Субік Бей на Філіппінах, сенат Філіппін все-таки відмовив продовжувати її оренду. Після цього до кінця 1992 р. військових баз США у Філіппінах і в Південно-Східній Азії в цілому не залишилось.

Положення Стратегій національної безпеки у сфері безпеки і оборони були конкретизовані у двох Національних військових стратегіях 1990 р. і 1992 р.

Національна військова стратегія (січень 1992 р.) за підписом голови Об'єднаного комітету начальників штабів К. Пауелла базувалась на чотирьох ключових положеннях – стратегічне стримування, передове розгортання, відповідь на кризи і реорганізація.

Як зазначалось, стратегія «стримування» СРСР і його комуністичної ідеології була успішною і призвела до кардинальних змін міжнародної ситуації. Серед сил, що впливали на стратегічний ландшафт і безпекове середовище, був імпульс до зростання політичного, економічного і військового співробітництва в Європі, Тихому океані й інших регіонах. Проте загрози зберігалися. Вони пов'язувалися передусім з невизначеністю і нестабільністю світу, який швидко змінювався. Визнавалось, що США могли зустріти ці виклики-передбачуваного майбутнього зі

збройними силами, значно меншими, ніж у попередні роки, але вони мали зберегти свою високу бойову здатність.

У АТР реаліями, які впливали на військову стратегію США, визначались: 1) «східноазійське економічне диво», яке зробило Тихоокеанський басейн основною сферою торговельних інтересів США; 2) хвиля демократії й економічного прогресу, покращення військових можливостей друзів і союзників, що полегшувало безпековий тягар США; 3) становище Китаю, найбільшої у світі держави, останнього бастіону комунізму; 4) збереження поділу Корейського півострова, на противагу завершенню «холодної війни» в Європі. Зміни вважалися неминучими, але визнавалося існування великих ризиків перехідного періоду. Тож США мали зберігати залучення в Тихоокеанський регіон і забезпечувати підтримку, поради, військову допомогу, і, що найбільш важливо, стабільність там, де це було необхідно.

Основними загрозами США визнавались Північна Корея, послаблений Ірак, ворожий Іран і «ще один-два об'єкти», які не називались, проти яких США мали утримувати свої сили. Найбільшою визнавались загроза невизначеності, нестабільності й не готовності впоратися з непередбаченими кризою чи війною, до яких не готувались. Такими прикладами були політичні і військові кризи у Лівії, Кувейті, Сомалі, Іраку й Ефіопії, та природні лиха у Бангладеш і на Філіппінах.

Національними інтересами і цілями на 1990-ті рр., між іншими, визнавались: зменшення надходження нелегальних наркотиків в США шляхом сприяння скороченню їх виробництва за кордоном і протидії міжнародному наркотрафіку; забезпечення доступу до іноземних ринків, енергетичних і мінеральних ресурсів, океанів і космосу; «здорові, кооперативні і політично сильні» відносини з союзними і дружніми державами; стабільний і безпечний світ, у якому процвітали політичні й економічні свободи, права людини і демократичні інституції.

Зазначалась важливість збереження передового розгортання американських сил у регіонах, «життєво важливих для національних інтересів США», які були ключовим компонентом для відповіді на кризи, їх попередження, посилення регіональної стабільності, забезпечення відповіді на кризи, впливу і доступу, підтримки системи колективної оборони разом з друзями і союзниками США. Крім сил, розташованих за кордоном і на морях, передове розгортання включало їхнє періодичне і ротаційне розміщення, угоди про доступ і зберігання, спільні навчання, безпекову і гуманітарну допомогу, портові візити і контакти між військовими. Ключовим чинником збереження успішного глобального лідерства США у мирний і військовий час визначались досягнення і підтримка переваги в повітрі, в космосі й на морі.

Згідно з Військовою стратегією 1992 р., у зв'язку зі зміною стратегічного середовища передбачалось, що загрози будуть скоріше регіональними, ніж глобальними. Тому плани і ресурси мали бути зосереджені передусім на стримуванні у регіональному масштабі й участі, у разі необхідності, у регіональних війнах. У мирний час передове розгортання було тим інструментом, який

підтримував альянси, допомагав будувати інституції співробітництва і зменшувати напруження, стримувати потенційних агресорів і послабити регіональну гонку озброєнь.

За новою військовою стратегією Тихоокеанського командування США 1992 року провідною для США ставала функція підтримки регіональної стабільності. Стримування агресії у випадку криз, коли існувала загроза військового вторгнення, і досягнення перемоги у військовому конфлікті у випадках, коли стримування зазнає невдачі, ставали другорядними завданнями.

У третій, останній Стратегії національної безпеки адміністрації Дж. Г. У. Буша (січень 1993 р.) не тільки визначались виклики національній безпеці США, їхні національні інтереси, цілі й методи їх досягнення, але й підводилися підсумки того, що вдалося досягти за чотири роки.

Зазначалась, що за цей час світ кардинально змінився. За короткий проміжок часу відбувся перехід від одного історичного періоду до іншого. Однією з ознак цього була зміна ситуації в ПСА, яка ще кілька років тому переживала цикл непереборного насилля і людських страждань, а тепер, за допомоги Америки, перебувала на шляху до миру.

Хоч розпад СРСР і колективна перемога у «холодній війні» кардинальним чином змінили стратегічне середовище, досвід війни у Перській затоці 1991 р. продемонстрував, що критично важливі для США регіони мали бути захищені. США і їхні союзники мали продовжувати сприяти демократичним реформам в Китаї, КНДР, В'єтнамі, Лаосі і Кубі, де населення усе ще жило під владою комуністів.

Зазначалося, що для кожного регіону існував унікальний набір політичних, економічних і військових викликів. У Східній Азії порядок денний для США складався з п'яти пунктів.

По-перше, США мали зберегти стратегічну структуру, яка підтримувала статус США як Тихоокеанської держави і сприяла їх регіональному залученню. Її основою залишався альянс з Японією.

По-друге, існувала необхідність розширювати ринки через двосторонні, регіональні і багатосторонні угоди.

По-третє, США мали уважно стежити за появою Китаю на світовій арені, підтримувати, стримувати чи балансувати її наскільки це було необхідно для захисту своїх інтересів.

По-четверте, визнавалась потреба відігравати критично важливу роль у процесі мирного об'єднання Корейських держав.

П'ятим пунктом було сприяння «нормалізації Індокитаю», а також розширенню і розвитку АСЕАН.

Щоб впливати на майбутнє, ставилися завдання: зміцнювати відносини з Японією, які залишалися ключовими для регіональної стабільності; розвивати оборонні відносини, які існували, і працювати над тим, щоб розширювати доступ

до стратегічних об’єктів по усьому регіону; сприяти безпековому діалогу і співробітництву.

Підтримувати регіональну стабільність передбачалося шляхом збереження військових сил у регіоні, участі у форумах (таких як пост-міністерські конференції АСЕАН), сприяння заходам по розвитку довіри, підтримки двосторонніх переговорів між Північною і Південною Кореєю, продовження підтримки позитивних змін в Китаї. Одним з основних пріоритетів було визначено максимально можливе виявлення «в’язнів війни» і військовослужбовців, які зникли без вісти під час бойових дій (ПОУ/ MIA), що було передумовою покращення відносин з В’єтнамом.

Якщо у перших двох Стратегіях адміністрації Дж. Г. В. Буша найбільша увага у ПСА приділялась урегулюванню камбоджійської проблеми і Філіппінам через потребу оновлення договору про оренду військових баз на їхній території, то Стратегія 1993 р. більшу увагу приділяла В’єтнаму, нормалізації відносин з цією державою і ситуації в Індокитаї загалом.

Ця стратегія (січень 1993 р.) повторювала тезу про регіональні виклики, що в нових міжнародних умовах прийшли на зміну глобальній загрозі, про нову регіональну оборонну стратегію замість стратегії стримування. В її основі було суттєве (майже на чверть) скорочення збройних сил США до їхнього найнижчого рівня по кількості персоналу, яким воно було напередодні Корейської війні. Проте це не повинно було зруйнувати їхню якість і технічну перевагу.

Серед нових викликів у сфері регіональної безпеки в ПСА на початку 1990-х рр. було відновлення територіальних диспутів у Південно-Китайському морі за о-ви Спратлі між КНР, В'єтнамом, Філіппінами, Малайзією, Тайванем, Брунеєм, а також за Парасельські о-ви між КНР і В'єтнамом. На межі 1980–1990-х рр. значно збільшились військові витрати КНР (у 1992 р. її військовий бюджет удвічі перевищив бюджет 1988 р.), що розцінювалося США і країнами ПСА як прагнення КНР до силового домінування в Південно-Китайському морі. У лютому 1992 р. в КНР було схвалено закон, який включив до його територіальних вод майже все Південно-Китайське море («кордон дев’яти ліній», «дев’ятипунктирна лінія»). Усе це призвело до посилення регіонального напруження у Південно-Китайському морі.

У липні 1992 р. АСЕАН прийняла Манільську декларацію, у якій закликала Китай до мирного вирішення територіальних суперечностей, стримування і вироблення Коду поведінки в Південно-Китайському морі на основі Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії 1976 р. США підтримали Манільську декларацію, а також плани розширення АСЕАН за рахунок держав Індокитаю і М’янми, які мали ліквідувати розкол ПСА, що існував у роки «холодної війни».

Таким чином, Стратегії національної безпеки адміністрації Дж. Г. В. Буша добре характеризують міжнародні умови, в яких були написані. У Стратегіях 1990, 1991 і 1993 рр. знайшли відображення процеси завершення «холодної війни»,

падіння Берлінської стіни й об'єднання Німеччини, криза і розпад соціалістичного табору, послаблення і розпад СРСР, криза і війна у Перській затоці, виникнення нових транснаціональних загроз у сфері безпеки, посилення ролі економіки в національній безпеці тощо.

В усіх трьох Стратегіях приділялася суттєва увага економіці й формуванню нової торговельної політики. Найбільш важливими у тогочасній східноазійській політиці США були відносини з Японією. Не втратила актуальності стратегічна мета США в Східній Азії – протидія встановленню домінування у регіоні однієї держави. Загрозу такого домінування у Вашингтоні бачили з боку Японії, яка у 1980-ті рр. стала регіональним лідером з точки зору експорту й інвестицій, створення розгалуженої регіональної мережі дочірніх підприємств японських компаній. США мали серйозні торговельно-економічні суперечності з Японією і конкурували з нею за вплив у ПСА.

У нових умовах світового розвитку розвивалися нові стратегії США у сфері безпеки. Вони передбачали скорочення військових витрат і військової присутності США у Східній Азії при збереженні її ефективності; відзначали нові загрози у сфері безпеки і заходи протидії їм.

У цілому після завершення «холодної війни» основна увага адміністрації Дж. Г. В. Буша була зосереджена на процесах завершення «холодної війни», краху соціалістичного табору, СРСР, формуванні нового постбіполярного світового порядку і «новій Європі». Східна Азія не була пріоритетним регіоном для адміністрації Дж. Г. В. Буша, проте вона забезпечила участь США у форумі Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС); ініціювала «глобальне партнерство» з Японією; здійснювала торговельні переговори для відкриття ринків регіональних держав для американських компаній і врятувала американсько-китайські відносини від розриву після подій на площі Тяньаньмень.

Стратегія і політика США в Східній Азії за першої адміністрації Б. Клінтона (січень 1993 р. – січень 1997 р.). Адміністрації Б. Клінтона (Демократична партія) готували і оприлюднювали Стратегії національної безпеки США кожного року, починаючи з липня 1994 р., що свідчило про мінливість тогочасної міжнародної ситуації і потребу осмислення нових викликів, які виникали у нову постбіполярну добу.

За першої адміністрації Б. Клінтона східноазійський регіон став пріоритетним у зовнішній політиці США, а сприяння торговельно-економічним інтересам – її пріоритетним напрямом.

Адміністрація Б. Клінтона акцентувала на економіці як основі глобального впливу в постбіполярну добу, визнала тісний взаємозв'язок між внутрішньою і зовнішньою політикою.

Одним з її пріоритетних завдань визнавалося збільшення американського експорту в східноазійський регіон, що служило цілям відновлення економічного зростання і зменшення дефіциту федерального бюджету. У зв'язку з цим вона

зосередила зусилля на торговельно-економічних переговорах на двосторонньому і багатосторонньому рівнях.

Передусім це були переговори з Японією, з якою у США існував великий дисбаланс торгівлі через суттєве переважання японського експорту у США над імпортом.

На багатосторонньому рівні Б. Клінтон ініціював у 1993 р. створення «нової Тихоокеанської спільноти» в рамках АТЕС, яка мала об'єднати США і їхніх найближчих регіональних торговельних партнерів. Також адміністрація доклала зусиль, щоб форум АТЕС став каркасом торговельно-економічної інтеграції АТР.

У 1993 р. в США відбувся перший саміт глав держав і урядів економік-членів АТЕС. У Богорській декларації АТЕС 1994 року було сформульовано завдання створити зону вільної торгівлі економік-членів: розвинутих економік – до 2010 р., решти – до 2020 р. Реалізації цих планів перешкоджав різний рівень їхнього розвитку. Проте найбільшою мірою цьому зашкодила Азійська фінансово-економічна криза 1997–1998 рр.

Вже тоді криза могла стати глобальною, але цього вдалося уникнути спільними зусиллями США, Японії і Міжнародного валютного фонду (МВФ). Унаслідок цієї кризи інтерес США та інших держав до багатосторонніх угод в рамках АТЕС значно послаб. Натомість вони переключили увагу на двосторонні переговори про вільну торгівлю.

В умовах «холодної війни» США не піднімали питання про демократію і права людини в країнах Східної Азії, оскільки найбільш важливим для них був антикомуністичний характер їхніх урядів. У 1990-ті рр. ситуація змінилася, що знайшло відображення у Стратегіях національної безпеки і політиці США.

Основною зовнішньополітичною концепцією США за адміністрацій Б. Клінтона була концепція «розширення вільної світової спільноти ринкових демократій», відображена в усіх Стратегіях національної безпеки США 1994–2000 рр. Вона поєднувала дві складові – підтримку «вільних ринків» і «демократії».

Значний вплив на політику США з 1990-х рр. мала теорія «демократичного миру», за якою держави, які управлялися демократичними інституціями і підвищували життєві стандарти громадян через торгівлю, були менш схильні воювати одна з одною.

Сприяння демократії як системи управління і захист прав людини стали невід’ємними складовими американської зовнішньої політики. США почали критикувати авторитарні режими у державах-партнерах. Це викликало невдоволення у східноазійських державах, де існували переважно авторитарні режими (в КНР, Сінгапурі, Малайзії, Індонезії, В’єтнамі та інших).

У реалізації зовнішньополітичної стратегії США домінували методи «м’якої сили», тобто дипломатія, розвиток торговельно-економічних зв’язків, допомога розвитку, пропаганда ліберально-демократичних цінностей, на противагу «жорсткій силі», яка покладалася передусім на військову могутність.

Реалізовувалась концепція «залучення» Китаю, КНДР й інших держав до ринкової економіки і демократичної системи управління.

У сфері безпеки в новій міжнародній ситуації перша адміністрація Клінтона підтримала багатосторонній регіональний діалог через Регіональний форум АСЕАН (АРФ), створений у 1994 р. Це було суттєвим відступом від стратегії часів «холодної війни», коли регіональна безпека базувалася винятково на двосторонніх союзах і партнерствах США.

Звичайно, форум АРФ не міг замінити союзницькі відносини США з регіональними державами, проте створював додатковий механізм у сфері регіональної безпеки з появою нових проблем (посилення територіальних диспутів у Південно-Китайському морі, контрабанди, піратства тощо). Частина цих проблем мала транснаціональний характер, тож їх не можна було вирішити в рамках двосторонніх альянсів.

Після схвалення закону КНР про кордони на морях 1992 р. посилилось напруження в Південно-Китайському морі, актуалізувалось питання про свободу мореплавства. Проте адміністрація Клінтона продовжувала поступове скорочення військових витрат і військової присутності у регіоні, намагалась перерозподілити військові витрати зі своїми регіональними союзниками. До кінця 1990-х рр. військові витрати США були найнижчими з часу закінчення Другої світової війни.

До Тайванських криз 1995–1996 рр. в основі військової стратегії Тихоокеанського командування США була концепція «спільного залучення», складовими частинами якої були: зміцнення альянсів і дружби; підтримка нового багатостороннього діалогу у сфері безпеки через Регіональний форум АСЕАН (АРФ); залучення Китаю й КНДР до ринкової економіки і демократії.

Окупація КНР території Філіппін у Південно-Китайському морі (риф Панганібан/Місчіф, січень 1995 р.) й Тайванські кризи 1995–1996 рр. засвідчили посилення асертивності зовнішньої політики КНР мірою її економічного прогресу. Під час Тайванської кризи 1996 р. США продемонстрували готовність захистити Тайвань у разі атаки КНР. Після цього розпочалось відновлення альянсів і партнерств США часів «холодної війни», адаптованих до нових умов. У кінці 1990-х рр. скорочення військового бюджету США припинилось.

Східна Азія в політиці США за другої адміністрації Б. Клінтона (січень 1997 р. – січень 2001 р.). У 1997 р. стан американської економіки був найкращим за останні три десятиліття. Зростання американської економіки, яке на третину залежало від експорту, було пов'язане з економічним зростанням Східної Азії.

Азійська фінансово-економічна криза, яка розпочалась у липні 1997 р., загрожувала також економіці США. Поглиблення кризи мало призвести до серйозних економічних збитків для тихоокеанських штатів, економічно тісно пов’язаних з Азією, до зменшення американського експорту на азійські ринки, а також до витіснення американських товарів з інших ринків через зменшення ринкової вартості східноазійської продукції у зв'язку зі знеціненням їхніх національних валют.

В умовах кризи США сприяли наданню допомоги враженим кризою економікам через Міжнародний валютний фонд (МВФ) і тримали свої ринки відкритими для азійського експорту. Адміністрація Клінтона розуміла, що в результаті торговельний дефіцит США продовж одного-двох наступних років значно зросте, але вважала це основним внеском у стабілізацію азійської і глобальної економіки.

Американський уряд підтримував реформи, які відбулися в Японії в 1998–1999 р., оскільки без цього вважав неможливим відновлення регіонального зростання. У листопаді 1998 р. США і Японія оголосили спільну багатосторонню Ініціативу азійського зростання та одужання за участю Світового банку й Азійського банку розвитку, спрямовану на відновлення зростання приватного сектора в Східній Азії.

Водночас в умовах різкого скорочення азійських ринків під впливом Азійської кризи друга адміністрація Клінтона приділяла багато уваги торговельним переговорам з КНР, результатом яких стало підписання в 1999 р. угоди про «нормальні торговельні відносини». Для США розширення торговельно-інвестиційних можливостей в КНР було важливим з огляду на стрімкий розвиток китайської економіки і значні можливості, які у зв’язку з цим виникали. Для КНР ця угода уможливила вступ у Світову організацію торгівлі (СОТ), що відбулося у грудні 2001 р.

Торговельні переговори США з В’єтнамом завершилися підписанням масштабної торговельної угоди в липні 2000 р. Після цього Б. Клінтон здійснив офіційний візит у В’єтнам – перший візит президента США у цю країну після В’єтнамської війни.

Азійська криза сприяла більшому усвідомленню східноазійськими державами своєї взаємозалежності. В умовах і після кризи суттєво покращився регіональний імідж Китаю, зростання якого до кризи розцінювалося як загроза. Регіональні держави високо оцінили відмову КНР від девальвації юаня в умовах кризи і допомогу КНР, хоча й порівняно невелику, але не обумовлену потребою реформ (як допомога МВФ). Для виходу з кризи їм потрібно було значно збільшити експорт, і такі можливості створювала торгівля з КНР, економіка якої в той час швидко розвивалась. Натомість в умовах кризи зросли антиамериканські настрої.

У кінці 1997 р. в умовах Азійської кризи утворився регіональний форум «АСЕАН+3» за участі держав-членів АСЕАН, КНР, Японії і Республіки Кореї. Це був перший регіональний форум без участі США чи інших західних держав. Він став регулярним, щорічним. Форум «АСЕАН+3» став передусім форматом співробітництва держав-членів у фінансовій сфері з метою подолати регіональну фінансову кризу й уникнути таких руйнівних криз у майбутньому. У попередній період створення регіональних структур без участі США суперечило політиці американських урядів, проте адміністрація Клінтона не виступила проти цього.

Отже, адміністрація Клінтона зробила Східну Азію пріоритетним регіоном своєї політики. У торговельно-економічній сфері вона організувала перший саміт АТЕС, сприяла його більшій інституалізації; підтримувала угоду про вільну торгівлю в АТР; здійснювала інтенсивні двосторонні торговельні переговори, передусім з Японією, КНР і В'єтнамом.

Після Тайванської кризи 1996 р. США приділяли суттєву увагу зміцненню регіональних союзів і партнерств у сфері безпеки. Паралельно відбувалося подальше зрушення від моделі «хаб-енд-споукс» періоду «холодної війни», яка базувалася виключно на двосторонніх відносинах США з регіональними державами, до більш складної багатосторонньої регіональної структури на основі окремих – економічної й безпекової – складових.

Таким чином, продовж періоду, який охоплював адміністрації Дж. Г. У. Буша і Б. Клінтона (січень 1989 р. – січень 2001 р.), загальні інтереси США у Східній Азії включали: 1) підтримку торговельно-економічних інтересів американських компаній; 2) протидію встановленню домінування у регіоні однієї держави (на той час Японії); 3) підтримку і збереження регіональної стабільності з акцентом на захисті свободи морів.

Питання для самоперевірки

1. Як змінилися стратегія і політика США у Східній Азії після завершення «холодної війни»?
2. Які основні чинники обумовили ці зміни?
3. Які цілі регіональної політики США в торговельно-економічній сфері були відображені в Стратегіях національної безпеки 1990–1993 рр.?
4. Як завершення «холодної війни» вплинуло на регіональні альянси і військову присутність США у Східній Азії?
5. Які загрози у сфері безпеки відображені у Стратегіях 1990–х рр.?
6. Який вплив на політику США мала Тайванська криза 1996 р.?
7. Яка роль у регіональних стратегіях США 1990-х рр. відводилась форуму АТЕС?
8. Чи змінилася регіональна політика демократичної адміністрації Б. Клінтона, порівняно з республіканською Дж. Г. В. Буша?
9. Який вплив на регіональну ситуацію і політику США мала Азійська криза 1997–1998 рр.?

Рекомендовані джерела і література

National Security Strategy of the United States. The White House, March 1990. Washington D.C., 1990. URL: https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/

National Security Strategy of the United States. August 1991. Washington D.C., 1991. URL: https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/

National Security Strategy of the United States. January 1993. Washington D.C., 1993. URL: https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/

Defense Strategy for the 1990s: The Regional Defense Strategy. January 1993. URL: https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb245/doc15.pdf

A National Security Strategy of Engagement and Enlargement July 1994. Washington D.C., 1994. URL: https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/

A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. February 1995. Washington D.C., 1995. URL: https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/

A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. February 1996. Washington D.C., 1996. URL: https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/

A National Security Strategy for a New Century. May 1997. Washington D.C., 1997. URL: https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/

A National Security Strategy for a New Century. October 1998. Washington D.C., 1998. URL: https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/

A National Security Strategy for a New Century. December 1999.Washington D.C., 1999. URL: https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/

A National Security Strategy for a Global Age. December 2000. Washington D.C., 2000. URL: https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/

***

Гончар Б. М., Городня Н. Д. Сполучені Штати Америки. *Світова історія XX–XXI ст. Енциклопедичний словник*. За ред. І. Підкови і Р. Шуста. 4-те вид.: в 2-х т. Львів, 2021. Т. 2. С. 461–463.

Городня Н. Буш Джордж Герберт Вокер. *Світова історія XX–XXI ст. Енциклопедичний словник*. Львів, 2021. Т. 1. С. 189–190.

Городня Н. Клінтон Вільям. *Світова історія XX–XXI ст. Енциклопедичний словник*. Львів, 2021. Т. 1. С. 619.

Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). К., 2014. URL: http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/books/other/gorodnya_shidny_2014.pdf або ResearchGate (див.: Nataliya Gorodnia).

After the End: Making U.S. Foreign Policy in the Post-Cold War World. Ed. by James M. Scott. Durham and London: Duke University Press, 1998.

Cyr Arthur I. After the Cold War: American Foreign Policy, Europe, and Asia. New York: New York University Press, 1997.

Dumbrell John. Clinton's Foreign Policy. Between the Bushes, 1992–2000. New York, London: Routledge, 2009.

From Cold War to New World Order. The Foreign Policy of George H. W. Bush. Ed. by Meena Bose and Rosanna Perotti. Westport, Connecticut; London, 2002.

Hurst Steven. The Foreign Policy of the Bush Administration. In Search of a New World Order. London&New York: Cassell, 1999.

Levy Peter D. Encyclopedia of the Clinton Presidency. Westport, Connecticut, London, 2002.

Limaye Satu. United States-ASEAN Relations on ASEAN's Fortieth Anniversary: a Glass Half Full. *Contemporary Southeast Asia*. 2007. V. 29, No. 3. Pp. 447–465.

Milestones in the History of U.S. Foreign Relations. *Office of the Historian. Department of State*. URL: https://history.state.gov/milestones

Sutter Robert G. The United States and East Asia. New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2003.

The Clinton Legacy. Ed. by Colin Campbell and Bert A. Rockman. New York: Chatham House, 2000.

The Oxford Handbook of International Relations. Ed. by Christian Reus-Smit and Dubcan Snidal. Oxford University Press, 2008.

The United States and East Asia. Conflict and Cooperation. Singapore: The Institute of Policy Studies, 1995.

The United States and Southeast Asia: a Policy Agenda for a New Administration: Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council on Foreign Relations / J. Robert Kerry, Chair; Robert A. Manning, Project Director. New York: Council of Foreign Relations, 2001.

Tyner J. A. America's Strategy in Southeast Asia. From the Cold War to the Terror War. Rowman&Littlefielf Publishers, 2007.

Тема 3

ПОЛІТИКА США У «ВЕЛИКІЙ СХІДНІЙ АЗІЇ» У XXI СТ.

Східна Азія у зовнішній політиці першої адміністрації Дж. В. Буша (2001–2005 рр.). Регіональна політика США за другої адміністрації Дж. В. Буша (2005 – 2009 рр.). Стратегічні підходи адміністрацій Б. Обами (2009–2017 рр.). Політика США у Східній Азії за першої і другої адміністрацій Б. Обами. Розвиток відносин США–АСЕАН. Східноазійська стратегія і політика адміністрації Д. Трампа (січень 2017 – січень 2021 рр.)

Східна Азія у зовнішній політиці першої адміністрації Дж. В. Буша (січень 2001 – січень 2005 рр.). Вирішальний вплив на зовнішню політику США початку XXI ст. мали теракти 11 вересня 2001 г., організовані радикальною ісламістською організацією «Аль-Каїда». Після цього перша адміністрація Дж. В. Буша (Республіканська партія) оголосила глобальну війну проти тероризму. Пріоритетним регіоном для США став «великий Близький Схід». З жовтня 2001 р. розпочалися військові дії в Афганістані, де знаходились бази «Аль-Каїди» і переховувався її лідер Усама бен Ладен, у 2003 р. – в Іраку. «Другим фронтом» у війні з міжнародним тероризмом стала Південно-Східна Азія, де активізували діяльність радикальні ісламістські організації «Абу Сайяф» і «Джемаа ісламійя».

Адміністрація Дж. В. Буша більше, ніж попередня, покладалась на односторонні дії США на міжнародній арені, що відображало її бачення неефективності багатосторонніх інституцій, з одного боку, і могутності США, з іншого. У Стратегії національної безпеки (вересень 2002 р.) відзначалась можливість превентивного удару США по цілях у будь-яких державах, які були загрозою для їхньої національної безпеки, передусім по терористам і ворожим державам, які володіли зброєю масового знищення.

У процесі глобальної війни з тероризмом США суттєво посилили політичну взаємодію і військове співробітництво із союзниками і партнерами у Східній Азії. Передусім відбулося суттєве зміцнення американсько-японського альянсу. Також у зв'язку з глобальною антитерористичною кампанією суттєво збільшилася допомога США країнам ПСА, посилилося співробітництво з ними.

Після інтервенції США в Ірак у 2003 р. у Східній Азії, як і в усьому світі, посилились антиамериканські настрої через застосування військової сили без згоди ООН. Натомість у політиці стосовно КНДР у відповідь на здійснення нею програми збагачення урану, вихід з Договору нерозповсюдження зброї масового знищення, висилку інспекторів МАГАТЕ і відкриття об'єкту з переробки плутонію адміністрація Дж. В. Буша ініціювала багатосторонні переговори за участю США, КНДР, Республіки Кореї, Китаю, Японії і РФ . Вони відбувалися з серпня 2003 р. до кінця 2007 р., коли були призупинені Північною Кореєю. Вони виявилися

неефективними, оскільки у жовтні 2006 р. КНДР вперше успішно випробувала ядерну бомбу.

Торговельно-економічним відносинам перша адміністрація Дж. В. Буша приділяла значно менше уваги. У жовтні 2002 р. вона запропонувала «Проект ініціативи для АСЕАН», спрямований на досягнення двосторонніх угод про вільну торгівлю між США й окремими країнами-членами АСЕАН. Проте ця ініціатива мала обмежений характер і ефект. Урешті угоду про вільну торгівлю із США підписав лише Сінгапур (січень 2003 р.), вона набула чинності в січні 2006 р. Також у 2004 р. США підписали угоду про вільну торгівлю з Австралією. Вона набула чинності в січні 2005 р.

Натомість КНР скористалася вступом у Світову організацію торгівлі (СОТ) у грудні 2001 р. і прагненням держав ПСА значно збільшити експорт в Китай, щоб суттєво посилити свій регіональний вплив.

У листопаді 2002 р. КНР і АСЕАН підписали Рамкову угоду про вільну торгівлю (КАФТА), після чого розпочали відповідні переговори. Після підписання угоди про вільну торгівлю товарами і початку реалізації програми «раннього врожаю» (2005 р.) стрімко зросли обсяги торгівлі КНР з країнами ПСА. Паралельно стрімко зростали політичні впливи КНР в країнах регіону.

Цьому сприяв також розвиток регіонального співробітництва у форматі «АСЕАН+3». Крім співробітництва держав-членів у фінансовій сфері, у рамках «АСЕАН+3» розвивалося співробітництво у інших сферах, вивчалось питання про підписання угоди про вільну торгівлю. Навіть виникла ідея про створення Східноазійської спільноти держав, які входили до цього форуму. Початок цьому процесу мав покласти перший Східноазійський саміт (відбувся у 2005 р., але у форматі «АСЕАН+6»).

У зв'язку з глобальною антитерористичною кампанією суттєво посилилась увага США до співробітництва з країнам ПСА (особливо з Філіппінами, Таїландом, Індонезією), проте їхня основна увага була зосереджена на війнах в Афганістані й Іраку. У зв’язку з цим вони приділяли східноазійському регіону другорядну увагу. Це дозволило Пекіну стрімко посилити свій політичний вплив у регіоні за рахунок розвитку торговельно-економічних зв’язків і використання інших інструментів «м'якої сили». У результаті такого розвитку подій американсько-китайська конкуренція за регіональний вплив замінила конкуренцію США і Японії 1990-х років. Крім того, намітилося конструювання нової східноазійської архітектури без участі США (у форматах «АСЕАН+3» і «АСЕАН+6»).

Американський уряд визнавав, що посилення регіонального впливу КНР на початку XXI ст. було обумовлено розвитком торговельно-економічних зв’язків і допомоги розвитку, а також вигідною для багатьох держав кредитною політикою. Також китайський уряд успішно використовував регіональні стратегії, серед яких найбільш ефективними були Рамкова угода про вільну торгівлю КНР і АСЕАН (листопад 2002 р.) і розвиток співробітництва у форматі «АСЕАН+3».

Такий розвиток регіональних процесів мав як опосередкований, так і безпосередній вплив на американські інтереси. Регіональний баланс сил міг змінитися на користь КНР і американський уряд не був впевнений як більш могутній Китай скористається цим.

Регіональна політика США за другої адміністрації Дж. В. Буша. Друга адміністрація Дж. В. Буша (січень 2005 р. – січень 2009 р.) приділяла значно більше уваги багатосторонній дипломатії, а також торговельно-економічним питанням і допомозі розвитку держав ПСА. Вона почала більше застосовувати регіональні стратегії.

У листопаді 2005 р. адміністрація Дж. В. Буша ініціювала Розширене партнерство США і АСЕАН, на відміну від попередніх двосторонніх переговорів з державами ПСА. У серпні 2006 р. вони підписали Рамкову угоду у сфері торгівлі й інвестицій (ТІФА), що була необхідною передумовою для переговорів про вільну торгівлю. Проте, незважаючи на значний резонанс цих торговельно-економічних ініціатив, їхні цілі були обмеженими, а їхня імплементація відбувалась повільно.

У 2007 р. США і Республіка Корея підписали угоду про вільну торгівлю, проте її не було ратифіковано.

Стратегія національної безпеки 2006 р. визнавала, що навіть така могутня нація як США не могла досягти усіх цілей самостійно, тож визначала пріоритетними «кооперативні» відносини з великими державами, щоб уникнути відновлення конкуренції, яка раніше розділяла світ.

У Стратегії визнавалось значне посилення регіонального впливу КНР і зазначалось, що це вимагало від неї відповідальних дій на міжнародній арені, виконання своїх зобов'язань, слідування міжнародним правилам, внеску в міжнародну стабільність. Висловлювалося сподівання, що КНР дотримається своїх зобов'язань стосовно «мирного розвитку», співпрацюватиме зі США у вирішенні спільних викликів та реалізації взаємних інтересів.

Продовжилось співробітництво США з країнами Південно-Східної Азії, проте було суттєво посилено увагу до сфер невійськового співробітництва і допомоги розвитку.

Фінансова криза, яка розпочалась у США у вересні 2008 р. і швидко стала глобальною, призвела до послаблення позиції США у Східній Азії в торговельно-економічній сфері та їхньому міжнародному впливу в цілому.

Таким чином, якщо в 1990-ті рр. стратегічні інтереси США тимчасово відійшли на другий план, порівняно з торговельно-економічними, під впливом терактів 11 вересня 2001 р. безпековий компонент політики знову посилився. Більше того, під час першої адміністрації Дж. В. Буша він став провідним.

Друга адміністрація Буша намагалась поєднати військовий і економічний компоненти політики, посилила увагу до проблем безпеки, не пов’язаних з тероризмом. Проте в цілому, зосередженість на боротьбі з тероризмом і значні витрати на дві затяжні війни на Близькому Сході суттєво послабили США фінансово, а їхній міжнародний авторитет постраждав. Тим часом КНР суттєво

посилила свій регіональний вплив у Східній Азії за рахунок інструментів «м'якої сили», передусім торгівлі й реалізації торговельно-економічних угод.

Стратегічні підходи адміністрацій Б. Обами (2009–2017 р.). Передвиборча кампанія Б. Обами (Демократична партія) відбувалася під гаслами відновлення американської економіки і американського лідерства у світі.

Стратегія національної безпеки 2010 року – «національного відновлення і глобального лідерства», «відбудови основ американської сили і впливу» – приділяла значну увагу колективним діям держав. Лідерство США в нових умовах глобальної взаємозалежності визначалось як здатність долати перешкоди до співробітництва, створювати нові й поглиблювати вже існуючі партнерські взаємини в кожному регіоні, здійснювати політику «залучення» більшої кількості партнерів для вирішення спільних проблем.

«Залучення» визначалось як активна участь США у відносинах поза національними кордонами з урядами і народами всього світу, як концепція, протилежна добровільній ізоляції, яка позбавляє можливості впливати на результати. Метою цих дій була підтримка міжнародної системи, що базується на певних правилах, а також на відповідальності всіх держав.

Стратегія «залучення» мала реалізовуватися на двосторонньому і багатосторонньому рівнях. Її успішність визнавалась залежною від ефективного використання й інтеграції різних елементів сили. Це мала бути «розумна сила», на противагу силовій політиці («жорсткій силі») попередньої адміністрації Дж. В. Буша.

Концепція «розумної сили» була сформульована і розвинута у виступах держсекретаря Х. Клінтон (2009–2013 рр.). Вона передбачала використання Америкою повного набору доступних засобів (дипломатичних, економічних, військових, політичних, юридичних, культурних), вибір правильного засобу чи їх комбінації для кожної конкретної ситуації. Її ключовими елементами були «три Д» – оборона, дипломатія і розвиток (defense, diplomacy, development), їхня інтеграція, підняття дипломатії й розвитку до рівня оборони, зміна шляхів здійснення дипломатії і допомоги розвитку.

Проте в одному з останніх виступів на посаді держсекретаря Х. Клінтон визнала, що військова могутність мала залишатися основою глобального лідерства США, оскільки дипломатична сила і здатність переконувати були ефективними лише тоді, коли вони могли підтримати слова діями. Існували межі можливостей як «м'якої», так і «жорсткої» сили, що обумовлювало потребу «розумної сили».

Новою в ідеологічному забезпеченні зовнішньої політики США була також концепція «багатопартнерського світу», основаного на співробітництві та спільній відповідальності сторін, на противагу «багатополюсному світу» (за створення якого виступали КНР і РФ), побудованому на конкуренції.

Основою глобального лідерства США визнавалась економічна могутність, відновлення якої після руйнівної фінансово-економічної кризи було пріоритетним завданням адміністрації Б. Обами. У вирішенні цього завдання ключова роль

відводилася Східній Азії, оскільки в умовах глобальної кризи 2008–2009 рр. деяким регіональним країнам, передусім КНР, вдалося зберегти економічне зростання на досить високому рівні.

За президентства Б. Обами США приділяли значну увагу східноазійському регіону, як у зв'язку з торговельно-економічними інтересами, так і зі стратегічної точки зору, щоб уникнути регіонального домінування КНР.

На відміну від Дж. У. Буша з його надмірною зосередженістю на глобальній війні з тероризмом, уряд Б. Обами з самого початку наголошував на статусі США як «тихоокеанської держави-резидента» з огляду на географію, історію, альянси, економічні відносини і зв'язки між народами. Підтвердженням цього було його народження на Гавайях і п'ять років дитинства, проведених в Індонезії. Оскільки США – «держава-резидент у Східній Азії, а не просто відвідувач», усе, що відбувалося в регіоні, мало прямий вплив на їхню безпеку й економічне становище.

У 2009–2010 рр. економіки АТЕС купували майже 60% американських товарів. Альянси США у сфері безпеки мали ключове значення для збереження регіонального балансу сил і стабільності, а партнерства з регіональними державами були важливими для протидії ядерному розповсюдженню, тероризму, торгівлі наркотиками, зміні клімату та іншим глобальним загрозам.

Адміністрація Обами акцентувала на створенні економічної системи в АТР, основаній на принципах «відкритості, свободи, прозорості та справедливості», на узгоджених правилах, що застосовувалися до усіх держав (як розвинутих, так і тих, що розвиваються) і до всіх компаній (як приватних, так і державних), щоб забезпечити здорову економічну конкуренцію.

Принципи відкритої, вільної та чесної торгівлі були традиційними для політики США. Новим був акцент на тому, що передові країни, які розвиваються, передусім Китай, не могли більше уникати загальних правил рівноправної й чесної конкуренції, оскільки в такому разі, як показала глобальна фінансово-економічна криза, економічна система не працювала. Настав час для них також стати «відповідальними акціонерами» в усіх сферах.

Політика США у Східній Азії за першої адміністрації Б. Обами. З 2009 р. істотно активізувалось дипломатичне залучення США у «велику Східну Азію». У листопаді 2009 р. Б. Обама здійснив візити в Японію, Сінгапур, КНР і Республіку Корея з метою поновлення старих альянсів і розбудови нових партнерств, взяв участь у саміті АТЕС у Сінгапурі та першому в історії саміті «США–АСЕАН». У листопаді 2010 р. він здійснив візити в Індонезію, Республіку Корею і Японію.

Адміністрація Б. Обами продовжила політику зміцнення військово-політичного альянсу з Японією. У лютому 2009 р. держсекретар Х. Клінтон і прем'єр-міністр Таро Асо підписали Гуамську угоду, спрямовану на урегулювання проблеми, пов'язаної з військово-повітряною базою Футенма на о. Окінава. Однак новий уряд Ю. Хатоями (Демократична партія Японії), сформований після парламентських виборів у вересні 2010 р., відмовився підписати цю угоду. Це

призвело до серйозної кризи в американсько-японських відносинах, яку вдалося врегулювати лише в наступному році.

На політику США щодо Китаю за президентства Б. Обами впливали два основні чинники: взаємозалежність двох країн у фінансово-економічній сфері та посилення асертивності політики КНР у Східно-Китайському і Південно-Китайському морях.

Глобальна криза сприяла суттєвому посиленню ролі Китаю у світовій фінансовій системі, економіці та політиці. Китай став членом «великої двадцятки» (G 20), нового форуму глобального управління у сфері економіки держав з найбільшим ВВП, створеного в листопаді 2008 р. У березні 2009 р. глава Народного банку Китаю виступив із пропозицією відмовитися від долара США як міжнародної резервної валюти. У червні 2009 р. було скликано перший саміт глав держав і урядів форуму БРІК (Бразилії, Росії, Індії та Китаю) без участі США та їхніх союзників тощо.

Паралельно посилювалась асертивність політики КНР в Південно-Китайському морі. У зв'язку з цим у липні та жовтні 2010 р. держсекретар Клінтон заявила на регіональних форумах, що підтримка миру і стабільності в Південно-Китайському морі, безперешкодна міжнародна торгівля морськими маршрутами і мирне врегулювання протиріч на основі багатосторонніх угод є національними інтересами США.

У листопаді 2011 р. було оголошено про «стратегічний поворот» політики США з «великого Близького Сходу» у «велику Східну Азію». Його демонстрацією було дев'ятиденне регіональне турне Б. Обами, під час якого він приймав саміт АТЕС у Гонолулу (Гаваї), відвідав Австралію, Індонезію і Республіку Корею, брав участь у третьому саміті «АСЕАН–США» і Східноазійському саміті (Індонезія), провів двосторонні зустрічі з лідерами регіональних держав. У тому ж році США (а також РФ) вступили в Східноазійський саміт, створений у 2005 р. у форматі «АСЕАН+6» (держави АСЕАН, КНР, Республіка Корея, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Індія). Після цього Б. Обама охарактеризував США як «східноазійську державу».

У програмній статті держсекретаря Х. Клінтон «Тихоокеанське століття Америки», опублікованій напередодні цього турне, зазначалось: «Майбутнє політики визначатиметься в Азії, а не в Афганістані чи Іраку, і США мають бути в центрі цих подій». Було визначено шість пріоритетних напрямів політики США в АТР: зміцнення двосторонніх альянсів у сфері безпеки; поглиблення робочих відносин з провідними країнами, що розвиваються, у тому числі з Китаєм; приєднання до регіональних багатосторонніх інституцій; розширення торгівлі й інвестицій; розвиток військової присутності; захист демократії та прав людини.

Мірою зростання китайської економіки і військових витрат та посилення асертивності регіональної політики КНР торговельно-економічні й безпекові (стратегічні) інтереси США розглядались у взаємозв'язку.

Основною проблемою у американсько-китайських відносинах була стратегічна недовіра. У цих умовах США реалізовували стратегію «хеджування», тобто перестрахування від ризиків. З одного боку, адміністрація Обами розвивала співпрацю з Китаєм. З іншого боку, вона зміцнювала свої військово-морські можливості, регіональні альянси і партнерства, розширювала можливості доступу для ВМФ, щоб краще підготуватися до асертивних і агресивних дій КНР, спрямованих на зміну міжнародної системи у своїх інтересах.

Під час візиту Б. Обами в Австралію в листопаді 2011 р. було досягнуто домовленості про шестимісячне перебування морської піхоти США на австралійських військових базах (порт Дарвін) на умовах ротації для спільних тренувань із регіональними союзниками і партнерами.

Під час виступу в австралійському парламенті Б. Обама охарактеризував лідерство США в АТР як просування «набору міжнародних норм», забезпечення дотримання однакових правил усіма учасниками». Він також оголосив присутність в АТР «основним пріоритетом» зовнішньої політики США і запевнив, що, незважаючи на скорочення бюджетних видатків, це не відбудеться за рахунок цього регіону.

Дійсно, з 2012 р. почалося скорочення фінансування Департаменту оборони (на 487 млрд. дол. на наступні 10 років) у зв'язку з обмеженнями, встановленими Актом контролю над бюджетом 2011 р. Проте у червні 2012 р. було оголошено про плани здійснити до 2020 р. передислокацію близько 60% флоту США в АТР і вдосконалити його технологічні можливості, щоб збільшити кількість військових навчань і портових візитів на ширшій території, включно з Індійським океаном.

У листопаді 2011 р. Б. Обама визначив Східну Азію як регіон, що включає всі держави-члени Східноазійського саміту, в тому числі Індію. У виступах Х. Клінтон у листопаді 2012 р. було викладено концепцію «Індійсько-Тихоокеанського регіону» (ІТР), який включав Індію та інші країни Південно-Східної і Південної Азії. Акцентувалось його значення для майбутнього США.

За першої адміністрації Б. Обами суттєвого розвинулось також співробітництво США з окремими державами Південно-Східної Азії (передусім Індонезією і В'єтнамом) та АСЕАН як їхнім колективним представником.

Розвиток відносин США–АСЕАН. За першої адміністрації Б. Обами США надали суттєву інституційну підтримку АСЕАН і запропонували велику кількість ініціатив, спрямованих на її зміцнення. Це слугувало передусім стратегічним інтересам США, оскільки посилювало позиції держав Південно-Східної Азії у відносинах з Китаєм, що зменшувало можливості перетворення ПСА на китайську сферу впливу.

Крім стурбованості регіональною політикою Китаю, відносини з АСЕАН мали для США самостійне значення. АСЕАН традиційно була четвертим торговельним партнером США. Мірою зростання регіональної економіки, зростали й економічні інтереси США в ПСА.

Виявом більшої уваги адміністрації Б. Обами до ПСА стало передусім відновлення візитів високого рівня. У лютому 2009 р. держсекретар Х. Клінтон здійснила свій перший закордонний візит у Східну Азію, під час якого відвідала Японію, Індонезію, Республіку Корею і КНР. Вона була першим держсекретарем США, який відвідав секретаріат АСЕАН. Під час цього візиту вона заявила про наміри США підняти відносини з АСЕАН на вищий рівень.

Під час другого візиту в ПСА у липні 2009 р. Х. Клінтон підписала документ про приєднання США до Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (ТАС). Це мало важливе дипломатичне значення, оскільки було необхідною передумовою для приєднання США до Східноазійського саміту (це відбулося в 2011 р.).

Також Х. Клінтон запропонувала Ініціативу розвитку Нижнього Меконгу, яка охоплювала Таїланд і «нових» членів АСЕАН В'єтнам, Лаос, Камбоджу і М'янму. Вона стала ключовим компонентом співробітництва США з АСЕАН і загальної стратегії в Східній Азії. У рамках цієї Ініціативи було запропоновано численні програми, спрямовані на будівництво інфраструктури, охорону водних ресурсів, забезпечення сільськогосподарської й продовольчої безпеки, розвитку освіти, охорони здоров'я, протидію транснаціональним проблемам, таким як загрози пандемій, негативний ефект розвитку гідро-електроенергетики, зміна клімату, руйнування навколишнього середовища тощо.

Ініціативу розвитку Нижнього Меконгу можна розглядати як противагу китайському проекту розвитку «Великого Меконгу», який включав також дві провінції Китаю, і де Пекін реалізовував спільні інфраструктурні проекти. Економічна залежність держав «Великого Меконгу» від Китаю настільки зросла, що могла призвести до розколу АСЕАН.

У листопаді 2009 р. держсекретар Х. Клінтон втретє відвідала ПСА, а президент Обама здійснив свій перший візит у Східну Азію. Під час цього візиту він взяв участь у першому в історії саміті глав держав/урядів США–АСЕАН. Б. Обама був першим президентом США, який зустрівся з лідерами усіх 10 держав АСЕАН як групи. Він завірив їх у намірах посилити залучення США в Південно-Східну Азію як на рівні відносин з окремими державами, союзниками і партнерами, так і з АСЕАН як інституцією, підтримав плани створення до 2015 р. Спільноти АСЕАН.

У 2010 г. США (першою з усіх держав-партнерів АСЕАН) відкрили Спеціальну місію в АСЕАН, а в 2011 р. призначили першого посла-резидента в АСЕАН. Це мало забезпечити регулярні зв'язки США з секретаріатом АСЕАН і було найбільш видимим символом підтримки ними Асоціації.

У вересні 2010 р. у Нью-Йорку відбувся другий саміт США–АСЕАН. У Спільній заяві за його результатами, між іншим, було викладено ідею підняти відносини США й АСЕАН до стратегічного рівня.

Під час великого терне у Східну Азію в листопаді 2011 р. Б. Обама взяв участь у третьому саміті АСЕАН–США і Східноазійському саміті на о. Балі. На саміті США–АСЕАН він підтримав формування Групи видатних осіб для підготовки рекомендацій з метою посилення співробітництва США і АСЕАН та сприяння створенню Спільноти АСЕАН.

На Східноазійському саміті, в якому США вперше брали участь як його повноправний учасник, Б. Обама підняв питання про ситуацію в Південно-Китайському морі, виступив на захист свободи мореплавства, засудив використання сили чи погроз силою, підтримав необхідність спільної розробки АСЕАН і КНР Коду поведінки в Південно-Китайському морі, обов'язкового для виконання.

У 2011 р., крім призначення першого посла-резидента в АСЕАН, США першими створили посаду Військового радника / офіцера по зв'язку в Місії США в АСЕАН у Джакарті. Представники Департаменту оборони почали брати регулярну участь у зустрічах військових міністрів АСЕАН у форматі «АДММ–Плюс».

У 2012 р. США й АСЕАН відзначали 35-річчя встановлення відносин по діалогу. У зв'язку з цим Вашингтон запропонував велику кількість нових ініціатив для розвитку співпраці з АСЕАН та її державами-членами, включаючи Ініціативу Азійсько-Тихоокеанського стратегічного залучення. Її складовою була Ініціатива «Нижній Меконг–2020». Вона суттєво розширила Ініціативу розвитку Нижнього Меконгу, що реалізовувалась з 2009 р.

У липні 2012 р. у Сієм Ріп (Камбоджа) відбувся перший бізнес-форум «США–АСЕАН». У ньому взяли участь представники урядів США і держав-членів АСЕАН, а також понад 150 підприємців з двох сторін. Однією з основних цілей форуму було збільшення американських інвестицій у країни-члени АСЕАН.

У листопаді 2012 р. Б. Обами здійснив візит у Камбоджу, де взяв участь у черговому саміті США–АСЕАН і Східноазійському саміті, після чого відвідав Таїланд і М'янму.

На саміті США–АСЕАН він виступив з новими ініціативами – «Розширене економічне співробітництво» (Е3), «Партнери з регіонального співробітництва» (INSPIRE), «Поєднати Меконг», «Широкомасштабне партнерство зі стійкого енергетичного майбутнього», спрямованими на допомогу розвитку країн-членів АСЕАН, зменшення розриву між ними, розширення і поглиблення співробітництва в енергетичній і екологічній сферах, вдосконалення спільної відповіді на пандемії й природні лиха тощо. Того ж року було організовано перший неформальний діалог між міністрами оборони держав АСЕАН і США.

Усі ці ініціативи були високо оцінені державами ПСА. Відносини і співробітництво США й АСЕАН піднялось на новий рівень.

Політика США у Східній Азії за другої адміністрації Б. Обами (січень 2013 р. – січень 2017 р). Після інавгурації другої адміністрації Обами і приходу до влади в КНР нового покоління лідерів було організовано неформальний саміт Б. Обами і Сі Цзіньпіна в Саннілендз (Каліфорнія) у червні 2013 р. з метою встановлення відносин взаємної довіри. Проте під керівництвом Сі Цзіньпіна асертивність політики КНР у Східно-Китайському і Південно-Китайському морях посилилась. Це мало суттєвий вплив на американсько-китайські відносини і регіональну політику США в цілому.

Так, у листопаді 2013 р. КНР встановила Оборонну повітряну зону ідентифікації над Східно-Китайським морем, з 2014 р. розпочав будівництво штучних островів на спірних територіях Південно-Китайського моря.

З жовтня 2015 р. США почали здійснювати патрулювання Південно-Китайського моря біля створених КНР штучних островів для забезпечення свободи навігації.

Наприкінці другої адміністрації Б. Обами було очевидно, що вплив Китаю у «великій Східній Азії» істотно зріс. Більше того, Китай формував регіональну і глобальну міжнародну архітектуру на основі власних інтересів, які часто суперечили інтересам США та їхніх союзників. Незважаючи на такі зміни, Б. Обама відкидав концепції геополітичного суперництва і балансу сил. Обидві Стратегії національної безпеки США, розроблені адміністраціями Б. Обами (2010 р. і 2015 р.), наголошували на співпраці з Китаєм і на потребі їхніх колективних дій для протидії спільним проблемам.

Однією зі сфер співробітництва США і КНР було ядерне роззброєння Північної Кореї, хоча підходи Вашингтона і Пекіна до її вирішення відрізнялись. Пекін виступав проти занадто суворих санкцій щодо КНДР, щоб не допустити її краху і робив ставку на здійснення її керівництвом економічних реформ за китайським зразком.

По відношенню до КНДР перша адміністрація Б. Обами реалізовувала підхід «стратегічної терпимості», який поєднував елементи «залучення» і «тиску» під час періодів конфронтації. Проте вона не була досить ефективною.

Політика КНДР сприяла зміцненню двостороннього альянсу США і Республіки Корея та посиленню координації їхньої політики.

Крім того, адміністрація Обами прагнула розвивати тристороннє співробітництво між США, РК і Японією. У грудні 2010 р. у Вашингтоні відбулася перша зустріч міністрів закордонних справ США, Республіки Корея і Японії, порядок денний якої включав координацію політики трьох держав щодо КНДР, співробітництво в Регіональному форумі АСЕАН і Східноазійському саміті. У 2011–2012 рр. відбулися ще три такі зустрічі.

У 2012 р. було створено спеціальну робочу групу з метою більшої інституалізації тристороннього формату співпраці. Однак цьому зашкодило погіршення японсько-південнокорейських відносин через територіальні диспути за о-ви Такешіма/Токто й історичні питання.

Одним з основних завдань другої адміністрації Б. Обами було успішне завершення розпочатих у 2009 р. переговорів про створення багатосторонньої торговельної угоди Транстихоокеанське партнерство (ТТП). Після приєднання у 2013 р. до переговорів Японії, у них брали участь 12 держав-членів АТЕС (США, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Сінгапур, В'єтнам, Малайзія, Бруней, Канада, Мексика, Перу, Чилі). Вони включали багато питань, які обговорювалися в АТЕС – лібералізація торгівлі, збільшення прозорості та узгодженості регуляторних систем економік-членів, ліквідація тарифів, реформування державних підприємств, сприяння «зеленим» технологіям, захист інтелектуальної власності, прав робітників і довкілля та інші. Однак, на відміну від АТЕС, ТТП базувалося на правилах, обов'язкових для виконання. Цій угоді відводилась ключова роль в економічній інтеграції АТР і конструюванні регіональної архітектури за участю США. Досить виражена інтеграційна складова зовнішній політиці США за президентства Б. Обами зближувала його з Б. Клінтоном.

Китай не долучився до переговорів ТПП і натомість активно підтримав альтернативний проєкт Регіонального усебічного економічного партнерства (RCEP) у форматі «АСЕАН+6» (держави АСЕАН, Китай, Японія, Республіка Корея, Австралія, Нова Зеландія, Індія) без участі США, запропонований АСЕАН у 2012 році. Підтримка США і Китаєм різних інтеграційних проєктів свідчила про їхнє суперництво у формуванні регіональної архітектури згідно зі своїми інтересами.

Угоду про Транстихоокеанське партнерство було підписано в лютому 2016 р. Вона залишалась відкритою для всіх економік АТЕС, які могли приєднатися до неї пізніше. У 2016 р. такий інтерес виявили Тайвань, Республіка Корея, Філіппіни, Таїланд, Індонезія, Камбоджа, деякі латиноамериканські держави. Проте одразу після інаугурації Д. Трамп підписав документ про вихід США з цієї угоди.

Друга адміністрація Б. Обами продовжила попередню політику в Південно-Східній Азії. У 2013 р. було оголошено Ініціативу молодих лідерів Південно-Східної Азії (YSEALI) у сфері лідерства і розвитку співробітництва у ПСА. Зі свого боку АСЕАН започаткувала у 2013 р. виїзні презентації міністрів економік держав-членів (AEM Roadshow), які сприяли створенню бізнес-можливостей для підприємців США й АСЕАН.

У сфері безпеки за сприяння США АСЕАН розпочала переговори з Китаєм стосовно вироблення спільного Коду поведінки сторін в Південно-Китайському морі. У квітні 2014 р. у Гонолулу (Гавайї, США) відбувся перший Оборонний форум США–АСЕАН (U.S.–ASEAN Defense Forum) для обговорення важливих стратегічних питань.

У серпні 2014 р. відбувся другий бізнес-саміт США–АСЕАН, зосереджений на покращенні здатності малих і середніх підприємств приєднатися до регіональної і глобальної мереж постачання.

У сфері допомоги розвитку у 2014 р. США і АСЕАН розпочали реалізацію Програми обмінів у сферах науки і технологій.

У 2015 р. США оголосили про призначення Технічного радника в АСЕАН для підтримки процесу обміну інформацією у сфері трансрегіональних загроз, а також виступили з Ініціативою морської безпеки Південно-Східної Азії (MSI). Вона передбачала надання додаткової фінансової допомоги п'ятьом регіональним державам для зміцнення їхніх можливостей захищати свої інтереси в Південно-Китайському морі. З жовтня 2015 р. США почали здійснювати патрулювання Південно-Китайського моря для забезпечення свободи навігації.

У листопаді 2015 р. під час участі Б. Обами у щорічних форумах АСЕАН в Малайзії було вирішено підняти відносини США і АСЕАН до рівня стратегічного партнерства. США підтримували процес інтеграції АСЕАН і створення Спільноти АСЕАН, продовжували акцентувати на центральній ролі АСЕАН в регіональній архітектурі АТР, базованій на правилах.

У лютому 2016 р. Б. Обама приймав спеціальний саміт лідерів АСЕАН в Санніленд з (Каліфорнія). Це був перший саміт США–АСЕАН після проголошення 31 грудня 2015 р. Спільноти АСЕАН. Це був також перший саміт, організований окремо від інших регіональних самітів. Його проведення було важливим символом значного місця ПСА і АСЕАН у політиці США у Східній Азії, у якій традиційно домінувала Північно-Східна Азія.

На цьому саміті адміністрація Б. Обами запропонувала нову урядову ініціативу «Поєднати США і АСЕАН» (U.S.–ASEAN Connect). Вона поєднувала усі ресурси уряду і приватного сектора США для створення цілісного підходу до економічного залучення у регіон та пропонувала нові підходи, щоб охопити всю ПСА, усі економіки регіону, які перебували на різному рівні розвитку. Партнерство США і АСЕАН було зосереджено на п'яти сферах: економічна інтеграція; співробітництво на морях; виховання нових лідерів; розвиток можливостей для жінок; транснаціональні проблеми безпеки. У сфері традиційної безпеки, яка забезпечувалась військовими силами, США співпрацювали з окремими державами АСЕАН.

З деяким державами-членами АСЕАН США співпрацювали в рамках Ініціативи Нижнього Меконгу, з деякими – в рамках переговорів про Транстихоокеанське партнерство.

У цілому, за президентства Б. Обами США надавали набагато більше значення відносинам з АСЕАН, ніж попередні адміністрації Дж. Г. У. Буша, Б. Клінтона і Дж. В. Буша. Це значною мірою пов'язувалося з новою політикою Китаю, особливо з 2013 р. Успішність такої політики США є дискусійною, беручи до уваги ефективність імплементації ініціатив і наявності необхідних для цього ресурсів.

Друга адміністрація Б. Обами була змушена реагувати на серйозні міжнародні кризи – агресію Росії проти України, захоплення значних територій в Сирії та Іраку терористичною організацією Ісламська держава (ІДІЛ), імміграційну кризу в Європі та інші. Стратегія національної безпеки США 2015 р. не визначала регіональних пріоритетів. Як зазначалось, це не означало зменшення уваги США до Східної Азії, однак їхні ресурси стали більш обмеженими.

Отже, за першої адміністрації Б. Обами США здійснили «перебалансування» політики у Східну Азію, зумовлене торговельно-економічними й стратегічними інтересами, зростанням асертивності політики КНР і формуванням Пекіном регіональної архітектури у своїх інтересах. Зміцнився альянс США з Республікою Кореєю, розпочались переговори про тристороннє співробітництво у сфері безпеки між США, Японією і Республікою Кореєю. Суттєвого розвитку набуло співробітництво США з державами ПСА і АСЕАН. Почала формуватися концепція Індійсько-Тихоокеанського регіону, в рамках якої розвивалися партнерства США з регіональними державами, включаючи Індію.

Водночас нерішуча відповідь США на агресію РФ проти України, ситуацію в Сирії й асертивні дії КНР в Південно-Китайському морі, фінансові проблеми США і скорочення в цих умовах військових витрат, надмірна надія на дипломатію сприймалися в РФ і Китаї як слабкість США, що підштовхувало їх до подальшої асертивно-агресивної політики.

Східноазійська стратегія і політика адміністрації Д. Трампа (січень 2017 – січень 2021 рр.). У торговельно-економічній сфері Д. Трамп не підтримав участь США в багатосторонній торговельній угоді «Транстихоокеанське партнерство» (ТТП) і на початку 2017 р. видав виконавчий указ про вихід із неї. На саміті АТЕС у листопаді 2017 р. він заявив про перехід США до переговорів про двосторонні торговельні угоди з регіональними державами як більш ефективні, порівняно з багатосторонніми.

Після виходу США з угоди ТТП, 11 країн-учасниць підписали в березні 2018 р. нову угоду, з деякими змінами, під назвою Усебічне і прогресивне транстихоокеанське партнерство (CPTPP). Вона зберегла основні положення ТТП і передбачала вступ нових членів, насамперед США. Очікувалось, що за наступної адміністрації питання про приєднання США до цієї угоди знову стане частиною регіонального порядку денного США, тим більше, що в листопаді 2020 р. після восьми років перемовин було підписано підтримувану Пекіном угоду Регіональне всебічне економічне партнерство (RCEP) у форматі «АСЕАН+5» (АСЕАН, КНР, Японія, Республіка Корея, Австралія і Нова Зеландія). Індія вийшла з цих переговорів на їх фінальному етапі.

За адміністрації Трампа було розроблено нову регіональну стратегію США на основі концепції «вільного і відкритого Індійсько-Тихоокеанського регіону». Уперше Д. Трамп представив її на саміті АТЕС у В'єтнамі в листопаді 2017 р. Її сутність було розкрито в офіційних документах, включно зі Стратегією національної безпеки і Оборонною стратегією США 2017 року.

У липні 2018 р. у Вашингтоні відбувся перший Індійсько-Тихоокеанський бізнес-форум, який став щорічним. Держсекретар та інші представники адміністрації оголосили на ньому нові ініціативи, спрямовані на розширення державних і приватних інвестицій США в інфраструктуру, енергетичні ринки і цифрову економіку цього регіону. Уряд США виділив значні ресурси на нові

фінансові партнерства з Японією, Австралією, Канадою та ЄС, які сприяють розвитку країн ІТР.

У грудні 2018 р. Конгрес затвердив, а президент підписав Акт, що підтверджував зобов'язання США перед Східною Азією (Asia Reassurance Initiative Act), який містив ініціативи, спрямовані на захист суверенітету, підтримку верховенства права і демократії, економічного розвитку і безпеки країн ІТР. У ньому акцентувалось, що США мали продовжувати відігравати провідну роль в Індійсько-Тихоокеанському регіоні, розширювати співробітництво з союзниками і партнерами у сфері безпеки і оборони, підтримувати стійку військову присутність.

У сфері безпеки адміністрація Д. Трампа констатувала повернення геополітичного суперництва між великими державами; зростання політичної, економічної і військової конкуренції в усьому світі, а також «агресивний підрив інтересів США» державами-суперниками.

У спеціальній доповіді Департаменту оборони «Індійсько-Тихоокеанська стратегія» (червень 2019 р.) регіон ІТР було визначено як найбільш важливий для майбутнього Америки і пріоритетний театр дій цього департаменту.

Серед найважливіших цілей оборонної стратегії зазначалися конструктивні відносини з Китаєм, орієнтовані на результат, формування відносин між військовими двох країн на засадах прозорості та не аґресивності (за посередництвом візитів високого рівня, здійснення політичного діалогу та функціональних обмінів) задля напрацювання процедур, необхідних для зменшення ризиків, запобігання та управління кризами. Як зазначалось, в основі концепції «вільного і відкритого Індійсько-Тихоокеанського регіону» була ідея, що жодна держава не може в ньому домінувати. Доповідь прямо вказувала на Китай, який під керівництвом Комуністичної партії прагнув реорганізувати регіон у своїх інтересах і підривав міжнародну систему, використовував її переваги і водночас руйнував цінності й принципи порядку, заснованого на правилах.

Стратегія оборони передбачала формування архітектури безпеки на основі взаємозв'язків США з союзниками і партнерами, щоб поліпшити колективні спроможності до конкуренції, стримування, і, в разі необхідності, спільних військових дій для підтримання міжнародного порядку, заснованого на правилах.

У Стратегії національної безпеки США 2017 р. Китай характеризується як один з основних конкурентів США і «ревізіоністська держава», що прагне сформувати світ, несумісний з американськими цінностями та інтересами, а також змінити міжнародний порядок на свою користь.

Нова політика США щодо Китаю виявилась насамперед у торговельно-економічній сфері. Крім критики КНР за нечесні торговельні практики, порушення прав інтелектуальної власності, примус іноземних компаній передавати свої технології, з 2018 р. США збільшили тарифи на китайський експорт, почали блокувати доступ КНР до американських технологій, Департамент фінансів визнав Китай «маніпулятором валют». КНР застосував дії у відповідь. Усе це призвело до торговельної війни між двома державами.

Політика адміністрації Д. Трампа в торговельно-економічній сфері значною мірою була спрямована на зменшення залежності США від відносин з КНР.

Проте протиріччя між США і Китаєм вийшли далеко за межі торгівлі. Віцепрезидент М. Пенс назвав у жовтні 2018 р. сферами суперечностей між ними незаконне отримання Китаєм інтелектуальної власності США, втручання в їхні внутрішні справи, прагнення витіснити США із західного Тихоокеанського регіону, наміри поступово зруйнувати військову перевагу США і поширити свій вплив на увесь світ.

Секретар оборони Джеймс Меттіс заявив, що США не можуть прийняти мілітаризацію Китаєм Південно-Китайського моря і будь-яке використання сили з його боку, підтвердив зобов'язання США забезпечувати свободу навігації в цьому регіоні. За адміністрації Трампа кількість операцій з патрулювання Південно-Китайського моря зросла. У 2017 р. їх відбулося сім, у 2018 р. – п'ять, у 2019 р. – дев'ять.

Одним із ключових компонентів регіональної стратегії адміністрації Д. Трампа в ІТР було зміцнення співпраці з союзниками і партнерами. Проте регіональна політика Д. Трампа була значною мірою орієнтована на реалізацію короткочасних «комерційних» інтересів, що мало неоднозначний вплив на відносини із союзниками – Японією і Республікою Кореєю.

Так, нова торговельна політика США мала негативний вплив на американсько-японські відносини. Проте прем'єр-міністру Шінзо Абе вдалося досягти своєї головної мети – відокремити питання торгівлі й оборони в переговорах зі США. У сфері оборони, попри передвиборчі заяви Д. Трампа, військова присутність США в Індійсько-Тихоокеанському регіоні посилилась, американсько-японський альянс зміцнився. Це було прямо пов'язано з посиленням регіональної нестабільності та зростанням напруженості у Східно-Китайському морі.

З 2017 р. почали проходити регулярні щорічні консультації на високому рівні представників США, Японії, Індії та Австралії в рамках неофіційного Чотиристороннього безпекового діалогу («Четвірка», Quad). Ці консультації були зосереджені на підтримці регіонального порядку, заснованого на правилах, взаємодії країн-учасниць у рамках тристоронніх відносин, координації їхніх зусиль у сферах морської безпеки та протидії тероризму.

Тристоронньому співробітництву США з Японією і Республікою Кореєю продовжувало перешкоджати періодичне погіршення двосторонніх відносин між цими країнами через історичні й торговельні питання.

На відносини США і Республіки Корея найбільший вплив мала координація їхньої політики щодо КНДР. Підходи двох держав до КНДР і цілому співпадали, що врешті призвело до самітів лідерів Південної Кореї і КНДР, США і КНДР (що відбулося вперше). Проте ця політика виявилася неефективною.

Водночас у деяких сферах виникли серйозні суперечності між Вашингтоном і Сеулом. Це стосувалося, між іншим, торговельних питань і поновлення угоди про фінансування Республікою Корея перебування американських військ на її території.

США припинили спільні військові навчання з Республікою Корея і вимагали суттєво збільшити її внесок у фінансування американських військ на її території, що призвело до погіршення двосторонніх відносин.

Отже, адміністрація Д. Трампа першою визнала Китай основним стратегічним суперником США, що загрожував їхній безпеці. Вона акцентувала на створенні та зміцненні розгалуженої мережі двосторонніх і багатосторонніх регіональних партнерств у сфері безпеки для захисту спільних інтересів і міжнародного порядку, заснованого на правилах, на основі стратегії «вільного і відкритого Індійсько-Тихоокеанського регіону».

Незважаючи на продовження залучення США у справи Східної Азії та збільшення військової присутності, регіональна політика адміністрації Д. Трампа була суперечливою. Дискусійною була її доцільність і ефективність щодо КНР і КНДР. США вийшли з багатосторонньої торговельної угоди Транстихоокеанське партнерство, що мала стратегічне значення; перейшли до протекціоністської політики; торговельні переговори, спрямовані на скорочення торговельного дефіциту, супроводжувались суттєвим тиском на союзників.

Таким чином, з початку XXI ст. Східна Азія посідала важливе місце в політиці усіх американських урядів. Усі адміністрації розглядали Східну Азію як частину ширшого Азіатсько-Тихоокеанського або Індійсько-Тихоокеанського регіону, до якого також належали США. Тому все, що відбувалося у Східній Азії, мало безпосередній вплив на США, їхню економіку і безпеку.

Основні цілі США в цьому регіоні поширювалися на взаємопов'язані сфери – торговельно-економічну і безпекову, включаючи підтримку регіонального порядку, заснованого на правилах.

Хоча за різних адміністрацій регіональна стратегія і політика США в Східній Азії дещо відрізнялась, основні інтереси залишалися незмінними: 1) сприяння торговельно-економічним інтересам; 2) підтримка регіональної стабільності; 3) протидія встановленню домінування однієї держави (у XXI столітті це був Китай); 4) захист свободи спільного простору, включаючи свободу морів.

Також політика усіх адміністрацій була спрямована на розвиток двостороннього та багатостороннього співробітництва із союзниками і партнерами, протидію розвитку ракетно-ядерних програм КНДР, формування регіональної архітектури в інтересах США.

Водночас зовнішньополітичні концепції, стратегічні пріоритети різних адміністрацій і методи їх реалізації дещо відрізнялись. Демократичні адміністрації демонстрували більшу зацікавленість у багатосторонніх торговельних угодах у Східній Азії та АТР, тоді як республіканські надавали перевагу двостороннім торговельним угодам та приділяли більше уваги військовим аспектам східноазійської політики. Найбільше відрізнялась їхня політика щодо КНДР.

Найбільший вплив на регіональну політику США за всіх адміністрацій мали стрімке зростання регіональної та глобальної ролі Китаю, формування ним

регіональної архітектури у своїх інтересах, більш асертивна політика у Східно-Китайському та Південно-Китайському морях.

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте основні напрями східноазійської політики першої адміністрації Дж. В. Буша.
2. Чим вона відрізнялась від політики попередньої адміністрації?
3. Які чинники найбільше впливали на східноазійську політику США початку XXI ст.?
4. Які зміни відбулися у політиці США в Східній Азії за другої адміністрації Дж. В. Буша?
5. Як змінювалась політика США в Південно-Східній Азії за президентства Дж. В. Буша?
6. Охарактеризуйте основні зовнішньополітичні концепції першої адміністрації Б. Обами.
7. Порівняйте їх із зовнішньополітичними концепціями Дж. В. Буша.
8. Чи змінилася східноазійська політика США за другої адміністрацій Б. Обами? Якщо так, то в чому це виявилось?
9. З якими новими ініціативами виступили адміністрації Б. Обами у Південно-Східній Азії й «великій Східній Азії»?
10. Як це виплинуло на відносини США й АСЕАН?
11. Оцініть політику США у Південно-Східній Азії за президентства Б. Обами і її результати.
12. Охарактеризуйте східноазійську стратегію і політику адміністрації Д. Трампа.
13. Чим вона відрізнялась від стратегії й політики попередньої адміністрації?

Рекомендовані джерела і література

The National Security Strategy of the United States of America. September 2002. Washington D.C., 2002.

The National Security Strategy of the United States of America. March 2006. Washington D.C., 2006.

National Security Strategy. May 2010. Washington D.C., 2010.

National Security Strategy. February, 2015. Washington D.C., 2015.

National Security Strategy of the United States of America. December 2017. Washington D.C., 2017.

U.S. National Defense Strategy. January 19, 2018. *Wilson Center*. URL: http://surl.li/tftaq; https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf

Indo-Pacific Strategy Report. Preparedness, Partnerships, and Promoting a Networked Region. June 1, 2019. *The Department of Defense*. URL: https://media.defense.gov/2019/jul/01/2002152311/-1/-1/1/department-of-defense-indo-pacific-strategy-report-2019.pdf

A Free and Open Indo-Pacific. Advancing a Shared Vision. November 2019. Washington D.C., 2019.

Indo-Pacific Strategy of the United States. February 2022. Washington D.C., 2022.

National Security Strategy. October, 2022. Washington D.C., 2022.

National Security Strategy. 2022. URL: https://www.jcs.mil/Portals/36/NMS%202022%20_%20Signed.pdf

Department of Defense. The President's 2024 Budget. URL: https://www.govinfo.gov/content/pkg/BUDGET-2024-BUD/pdf/BUDGET-2024-BUD-7.pdf

***

Гончар Б., Городня Н. Сполучені Штати Америки. *Світова історія XX–XXI ст. Енциклопедичний словник* / За ред. І. Підкови і Р. Шуста. 4-те вид.: в 2-х т. Львів, 2021. Т. 2. С. 463–472.

Городня Н. Байден Джозеф. *Світова історія XX-XXI ст. Енциклопедичний словник*. Львів, 2021. Т. 1. С. 96–97.

Городня Н. Буш Джордж Вокер. *Світова історія XX-XXI ст. Енциклопедичний словник*. Львів, 2021. Т.1. С. 190.

Городня Н. Відновлення американського лідерства в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в політиці адміністрації Б. Обами. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип.107. Част. 1. С. 190–196.

Городня Н. Зовнішньополітичний курс США у Східній Азії у 2001-2017 рр.: концептуальні засади, стратегічні пріоритети, механізми реалізації. *Historia localis. Historia globalis. Студії на пошану Андрія Кудряченка*. Відпов. ред. В. Ткаченко. К., 2024. С. 373–391.

Городня Н. Економічна дипломатія адміністрації Барака Обами: східноазійський напрям. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 112. Част. 1. С. 188–197.

Городня Н. Клінтон Хілларі. *Світова історія XX-XXI ст. Енциклопедичний словник*. Львів, 2021. Т. 1. С. 619–620.

Городня Н. Обама Барак. *Світова історія XX-XXI ст. Енциклопедичний словник*. Львів, 2021. Т.2. С. 183–184.

Городня Н. Політика США в Південно-Східній Азії (2009–2013 рр.): відносини з АСЕАН. *Гілея*. 2014. №84. С.192–197.

Городня Н. Політика США щодо Китаю за адміністрації Д. Трампа. *Американська історія і політика*. 2021. № 11. С. 46–56.

Городня Н. Стратегія «залучення» М'янми в політиці США за адміністрації Б. Обами. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія*. 2013. Вип. 4 (117). С. 13–17.

Городня Н. Стратегія національної безпеки США 2015 року: нові акценти і пріоритети. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія*. 2014. Вип. 5 (123). С. 5–9.

Городня Н. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). К., 2014.

Городня Н. Трамп Дональд. *Світова історія XX-XXI ст. Енциклопедичний словник*. Львів, 2021. Т.2. С. 506–507.

Beeson Mark. The United States and East Asia: The Decline of Long-distance Leadership? *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus*. 2009, October 26. URL: http://www.japanfocus.org/-Mark-Beeson/3240

Beeson Mark. U. S. Hegemony and Southeast Asia: The Impact of and Limits to American Power and Influence. *Critical Asian Studies*. 2004. Vol. 36. No. 3. P. 323–354.

Bush and Asia. America's Evolving Relations with East Asia / Edited by Mark Beeson. Routledge: London and New York, 2006.

Bush Richard. The Response of China's Neighbors to the U.S. "Pivot" to Asia. Speech. January 31, 2012. *Brookings*. URL: http://www.brookings.edu/research/speeches/2012/01/31-us-pivot-bush

Bush R. The United States and China: A G-2 in the Making? October 11, 2011. *Brookings*. URL: http://www.brookings.edu/research/articles/2011/10/11-china-us-g2-bush

Cronin Richard. Can The Bush Administration Craft an Effective Policy toward Southeast Asia? May 11, 2007. *Stimson*. URL: http://www.stimson.org/spotlight/can-the-bush-administration-craft-an-effective-policy-toward-southeast-asia/

Cronin Richard. The Second Bush Administration and Southeast Asia. *Stimson*. URL: http://www.stimson.org/pub.cfm?ID=446

Cruz de Castro Renato. U.S. War on Terror in East Asia: The Perils of Preemptive Defense in Waging a War of the Third Kind. *Asian Affairs: An American Review*. 2005. Is. 31. 4. Pp. 212–232.

Munakata N. Transforming East Asia. The Evolution of Regional Economic Integration. Research Institute of Economy, Trade and Industry, Tokyo & Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2006.

Тема 4

ВІДНОСИНИ США І ЯПОНІЇ

Встановлення дипломатичних відносин. Основні віхи двосторонніх відносин у першій половині XX ст. Договір безпеки, його вплив на двосторонні відносини. Американсько-японські відносини за адміністрації Дж. Г. В. Буша (1989–1993 рр.). Торговельні переговори за першої адміністрацій Б. Клінтона (1993–1997 рр.). Відносини у сфері безпеки за адміністрацій Б. Клінтона. Суперництво і співробітництво під час Азійської кризи 1997–1998 рр. Двосторонні відносини за адміністрацій Дж. В. Буша (2001–2009 рр.). Криза і нормалізація відносин у 2010–2012 рр. Зміцнення двостороннього альянсу в 2014–2016 рр. Відносини у сфері безпеки за адміністрації Д. Трампа (2017–2021 рр.). Стан торговельно-економічних відносин. Співробітництво у енергетичній сфері. Вплив персональної дипломатії Шіндзо Абе (2012–2020 рр.) на американсько-японські відносини за адміністрації Д. Трампа.

Встановлення дипломатичних відносин. Офіційні відносини між США і Японією беруть початок у 1854 р. На той час Японією управляв сьогун (військовий правитель) з роду Токугава, і вона вже 250 років здійснювала політику самоізоляції. «Відкриття» Японії відбулось унаслідок силової дипломатії США (gunboat diplomacy).

У липні 1853 р. у бухту столиці Японії Едо (суч. Токіо) прибула американська ескадра з чотирьох кораблів на чолі з комодором Метью Перрі, щоб вручити лист імператору Японії від президента М. Філлмора (1850–1853 рр.). У ньому зазначалось, що США прагнуть встановити відносини з Японією і М. Перрі повернеться пізніше, щоб отримати відповідь.

Місія комодора Перрі була не першою місією американців у Японію, але японці не дозволяли їм висаджуватися на своєму березі. У 1851 р. президент М Філлмор санкціонував офіційну військово-морську експедицію в Японію, щоб повернути моряків, які зазнали аварії й опинились на мілині біля Японії, до Сполучених Штатів. Він відправив комодора Джона Ауліка для виконання цих завдань, але до того, як той покинув порт Гуанчжоу в Китаї (де на той час перебували американські кораблі) і вирушив до Японії, на цій посаді його замінив комодор М. Перрі. Його місія полягала передусім у тому, щоб укласти угоду з японським урядом про захист американців, кораблі яких зазнали аварії або опинилися в скрутному становищі, і відкрити один або кілька портів для постачання і дозаправки.

Після прибуття в порт Едо М. Перрі відмовився виконати вимогу японців залишити бухту або попрямувати до Нагасакі, єдиного японського порту, відкритого для іноземців. Він привіз лист, у якому зазначалося: якщо японці приймуть рішення воювати, то американці їх знищать. Він також зробив холості

постріли з 73 гармат своєї ескадри, за його словами, на честь Дня незалежності США.

Ескадра ВМС США, з якою М. Перрі прибув у Едо, була невеликою. Проте кораблі були оснащені новими гарматами Paixhans, здатними спричиняти значні руйнування кожним снарядом. М. Перрі вважав, що єдиним способом переконати японців прийняти американські пропозиції була демонстрація готовності США використовувати свою передову вогневу міць. Водночас комодор Перрі привіз японському імператору різноманітні подарунки, зокрема, діючу модель паровоза, телескоп, телеграф, а також різноманітні вина і лікери із Заходу. Вони мали переконати японців у вищості західної культури. Так, шляхом демонстрації готовності застосувати силу М. Перрі переконав японську владу прийняти лист.

Наступної весни комодор Перрі повернувся з більшою ескадрою, щоб отримати відповідь. Японці неохоче погодились із вимогами США. Проте 31 березня 1854 р. М. Перрі й представник Японії підписали в м. Канагава Договір про мир і дружбу. Згідно з його умовами, Японія зобов'язувалась надавати допомогу американським кораблям і морякам, що зазнали лиха в її водах і відкрити два порти (Шімода і Хакодате) для дозаправки і постачання американських кораблів. Японія також надала Сполученим Штатам право призначати консулів для проживання в цих портових містах. Це був привілей, який раніше не надавався іноземним державам.

Цей договір не був комерційним і не гарантував США права на торгівлю з Японією. Проте він містив положення про режим найбільшого сприяння. Тобто всі майбутні поступки, які Японія надавала іншим іноземним державам, мали бути надані й США. Отже, Канагавський договір відкрив шлях для майбутніх контактів і торгівлі США з Японією. 31 березня 1854 р. також вважається датою, коли дві держави офіційно визнали одна одну.

Спочатку США встановили з Японією консульські відносини і відкрили в 1855 р. консульство в м. Шімода. Першим консулом США в Японії був призначений Таунсенд Херріс. Подібно до інших консулів США у Східній Азії, він був нью-йоркським торговцем, який займався китайським імпортом.

Дипломатичні відносини між США і Японією були встановлені в липні 1858 р. Тоді ж міністр-резидент Т. Херріс і представник Японії підписали Договір про дружбу і комерцію (м. Едо), його неофіційна назва – «Договір Херріса» (Harris Treaty). Згідно з ним, Японія відкривала порт Канагава і ще чотири міста для торгівлі, гарантувала американцям режим екстериторіальності. Незабаром європейські держави також уклали торговельні договори з Японією.

Перше дипломатичне представництво США в Японії на рівні «legation» було відкрито в листопаді 1859 р., коли міністр-резидент Т. Херріс представив свої вірчі грамоти уряду Японії.

Японія відправила свою першу місію на Захід у 1860 році, коли японські делегати вирушили до США, щоб обміняти ратифікований договір Херріса.

Насильницьке «відкриття» Японії послабило позиції військового правителя сьогуна, спричинило дискусії і відповідні процеси всередині держави, які врешті призвели до скасування режиму сьогунату і до відновлення в 1868 р. повноцінної влади імператора (Реставрації Мейджі). Це мало довгострокові наслідки для модернізації Японії.

Хоч Японія відкрила свої порти для торгівлі неохоче, вона скористалась доступом до нових тогочасних технологій, успішно модернізувала свою армію і швидко набула статусу «великої держави» в Тихоокеанському регіоні.

Під час Російсько-японської війни 1904–1905 рр. США виступили посередником мирного урегулювання, унаслідок чого президент Т. Рузвельт отримав Нобелівську премію миру. У 1906 р. США підняли своє дипломатичне представництво в Японії до рівня посольства (Embassy) в Токіо.

Під час Першої світової війни (1914–1918 рр.) США з тривогою спостерігали за суттєвим посиленням впливу Японії в Китаї у зв'язку із захопленням орендованої Німецькою імперією території в провінції Шаньдун, висуненням «21 вимоги» до китайського уряду (1915 р.) та іншими діями, що могли призвести до встановлення японського домінування в Китаї. Тому на Паризькій мирній конференції 1919 р. президент В. Вільсон виступив проти японських претензій в Китаї. Унаслідок рішень Вашингтонської конференції (США, 1921–1922 рр.) за американської підтримки Китай зміг відновити суверенітет над своєю материковою територією.

Крім стримування японської експансії в Китаї, США прагнули не допустити закріплення Японії на російському Далекому Сході. Цим обумовлювалась їхня участь у військовій інтервенції в Росію (серпень 1918 – жовтень 1919 рр.), щоб Японія не здійснила її самостійно.

США стримували японську експансію в Китаї в 1930-х рр. і застосовували до неї торговельні санкції після початку повномасштабної японсько-китайської війни в липні 1937 р., надавали Китаю допомогу в протистоянні японській агресії. Це спричинило суттєве погіршення японсько-американських відносин, спонукало Японію до пошуку нових джерел сировини і до рішення захопити колонії європейських держав у Південно-Східній Азії (ПСА). Врешті 7 грудня 1941 р. японські військові атакувати американську військову базу в бухті Перл Харбор на Гавайських о-вах.

Наступного дня, 8 грудня, дві держави розірвали відносини і оголосили війну одна одній. США і Японія воювали в Тихому океані до капітуляції Японії у серпні 1945 р. Це відбулося після американських ядерних ударів по японським містам Хірошіма (6 серпня) і Нагасакі (9 серпня).

Після закінчення війни в Японії було встановлено американський окупаційний режим на чолі з генералом Дугласом Макартуром (вересень 1945 р.– квітень 1952 р.). За цей час в Японії було здійснено кардинальні перетворення в державно-політичній і економічній сферах.

За сприяння США було здійснено демілітаризацію Японії і розроблено нову Конституцію, яка набула чинності в 1947 р. Ст. 9 Конституції передбачала, що Японія не матиме збройних сил і військового флоту, а лише сили самооборони для захисту своєї території у разі нападу на неї. Це суттєво вплинуло на подальший розвиток Японії на невоєнній основі.

8 вересня 1951 р. у Сан-Франциско між Японією і 48 країнами–учасницями Другої світової війни було підписано мирний договір. Згідно з ним, відновлювався політичний суверенітет Японії; вона визнавала незалежність Кореї; відмовлялась від південної частини о. Сахалін і претензій на усі території, окуповані в роки Другої світової війни, а також від о. Формоза (Тайвань) і деяких інших островів; визнавала чинність рішень щодо військових злочинців.

Оскільки це відбулося в умовах Корейської війни (червень 1950 р. – липень 1953 р.), того ж дня було підписано Договір безпеки між Японією і США. На той час безпека США і Японії пов'язувалася зі стримуванням СРСР і КНР, залученими у Корейську війну на боці агресора (КНДР).

Після того як Сан-Франциський договір набув чинності (28 квітня 1952 р.), американська окупація Японії припинилась. Між двома державами були відновлені нормальні дипломатичні відносини. Посольство США в Токіо знову відкрилося 9 травня 1952 р. (посол Роберт Д. Мерфі).

В умовах окупації і після її завершення США надали Японії значну фінансову і економічну допомогу. Це дозволило їй відбудувати зруйновані міста й економіку в цілому.

Договір безпеки і його вплив на двосторонні відносини. У 1960 р. за адміністрації Д. Ейзенхауера умови японсько-американського Договору безпеки 1951 року було оновлено. 19 січня 1960 р. держсекретар Крістіан Хертер і прем'єр-міністр Нобусуке Кіші підписали у Вашингтоні Договір про взаємне співробітництво і безпеку між Японією і США. Він зобов'язував США розгорнути військові сили для захисту території Японії у разі нападу. Японія отримала безпеку, включаючи «ядерну парасольку» США, і вигоди порівняно незначних витрат на оборону.

За цим договором внесок Японії у військово-політичний альянс полягав у наданні США права використовувати портову інфраструктуру і військові бази на її території. Більшість з них були побудовані на стратегічно розташованому о. Окінава. Також Японія фінансувала окремі військові потреби США, але японські війська не могли брати участь у військових діях на підтримку свого союзника поза межами своєї території. Це було обумовлено положеннями ст. 9 Конституції Японії. США мали консультуватися з Японією перед початком прямих бойових дій.

Унаслідок перебування під захистом США Японія змогла спрямувати усі ресурси на економічне відновлення. Крім того, японські компанії отримали доступ на американський ринок. Японія отримала такий доступ в односторонньому порядку, у той час як її економіка залишалась закритою для американського експорту й інвестицій.

За сприяння США до кінця 1970-х рр. Японія стала другою економікою світу, регіональним лідером з точки зору експорту й інвестицій, створення розгалуженої регіональної мережі дочірніх підприємств японських компаній, але водночас і найбільшим торговельним конкурентом США в АТР. У резонансній праці американського професора Е. Вогеля «Японія як номер 1. Уроки для Америки», опублікованій у 1979 р., зазначалося багато переваг японської моделі розвитку над американською.

З 1970-х рр. Японія розпочала здійснювати масштабні прямі інвестиції за кордон, особливо після 1985 р., коли японський уряд погодився підняти вартість єни по відношенню до інших валют (угода Плаза). Передусім японські інвестиції були спрямовані в країни Північно-Східної й Південно-Східної Азії з ринковими економіками. У США знову виникла стурбованість можливістю встановлення регіонального домінування Японії у регіоні, але цього разу на невоєнній основі.

Американсько-японські відносини за адміністрації Дж. Г. У. Буша. Після закінчення «холодної війни» спостерігалось охолодження двосторонніх відносин.

Торговельно-економічні проблеми, пов'язані зі значним дисбалансом у двосторонній торгівлі на користь Японії, набули в американсько-японських відносинах першої половини 1990-х рр. пріоритетного значення. Через успішну конкуренцію японської економіки з американською та зростання регіонального впливу Японії у Східній Азії, на межі 1980–1990-х рр. економічні виклики з боку Японії у США вважали більш небезпечними, ніж «радянську загрозу».

У 1989 р. частка Японії в загальному дефіциті США складала 45,1%. З початку 1990-х рр. торговельний дефіцит продовжив зростати. У США основною причиною цього вважали існування штучних перешкод для доступу на японські ринки іноземних товарів і капіталів. Так, у 1991 р. Японія отримувала близько 11% американського експорту, в той час як США – близько 34% японського; Японія інвестувала у США 148 млрд дол (прямих іноземних інвестицій, ПІІ), США в Японію – лише близько 17 млрд дол.

У 1989 р. адміністрація Дж. Г. У. Буша пішла на рішучі дії і включила Японію до списку країн, які потрапляли під дію статті «Супер 301» Всебічного акту з торгівлі й конкуренції (1988 р.). Вона передбачала торговельні санкції проти будь-якої країни з постійними імпортними бар'єрами і практиками, які деформували ринок.

З метою уникнення санкцій і можливої торговельної війни президент Дж. Буш і прем'єр-міністр Японії С. Уно виступили в 1989 р. з Ініціативою, спрямованою на порівняння і адаптацію економічних структур двох країн. Японський уряд уперше погодився обговорювати питання макроекономічної політики. Проте у лютому 1990 р. ці переговори зайшли в глухий кут і були перервані.

30 квітня 1990 р. під інтенсивним тиском Конгресу торговельний представник США мав оголосити про санкції проти Японії згідно зі статтею «Супер 301». Прихильник терплячої й наполегливої приватної дипломатії в переговорах з Японією держсекретар Дж. Бейкер скористався візитом у Вашингтон колишнього

прем'єр-міністра Н. Такешіта у березні для спільної гри в гольф, під час якої вони обговорили можливий компроміс. Н. Такешіта виявився готовим запропонувати від імені японського уряду кілька поступок, головною з яких було значне збільшення Японією державних інвестицій, спрямованих на стимулювання внутрішнього попиту. Неформальне обговорення дозволило відновити переговори і уникнути санкцій. Хоча напруження в американсько-японських відносинах зберіглося, однак пік кризи вони пройшли.

Питання про «чесну і справедливу торгівлю», забезпечення рівних умов для американських фірм було центральним під час візиту до Японії Дж. Буша в січні 1992 р. Він наголошував, що продовж тривалого часу союзники США мали значну вигоду від відкритості американського ринку; «настав час поділити їм відповідальність за відкриту торгову систему… Торгівля – це двосторонній рух… Ми хочемо ринків, повністю відкритих для американських товарів і послуг».

Проте торговельні переговори просувалися складно. Унаслідок непоступливої позиції прем'єр-міністра К. Міязава під час переговорів про нову економічну угоду (лютий 1992 р.) вони знову завершилися безрезультатно.

Перспективи американсько-японського договору безпеки після завершення «холодної війни» також були невизначеними. США почали вимагати більшого внеску Японії у двосторонній альянс, критикували її за «дипломатію чекової книжки» під час війни у Перській затоці (січень 1991 р.) у відповідь на анексію Іраком Кувейту. В Японії з’явились прихильники більш незалежної зовнішньої політики і зменшення залежності від США у сфері безпеки.

Торговельні переговори за першої адміністрацій Б. Клінтона (1993–1997 рр.). У перші роки президентства Вільяма (Білла) Клінтона у відносинах США з Японією продовжували домінувати торговельні проблеми. На Японію доводилась більша частина торговельного дефіциту США і він продовжував зростати.

Держсекретар Воррен Крістофер характеризував американсько-японські відносини за принципом триногого стільця, опори якого – економічна взаємодія, партнерство у сфері безпеки і політичне співробітництво з глобальних справ – мали бути рівними. Якщо під час «холодної війни» через потребу підтримувати безпеку й політичні зв'язки США дозволяли кожній опорі стояти окремо, то в нову еру, коли лінія між економічною й військовою безпекою стала нечіткою, розділяти ці інтереси ставало щораз важче.

Президент Клінтон був рішуче налаштований на відкриття японського ринку і зменшення дефіциту двосторонньої торгівлі.

Під час візиту в Токіо в липні 1993 р. президент Б. Клінтон і прем'єр-міністр К. Міязава підписали Рамкову угоду, згідно з якою дві сторони встановлювали офіційний діалог у трьох сферах: глобальні проблеми, макроекономічні питання і торгівля в конкретних секторах. Уряди брали зобов'язання сприяти глобальному зростанню, відкритим ринкам і життєздатній світовій торговельній системі. Угода демонструвала розуміння двома державами спільної відповідальності перед світом, що вимагало не лише глобального партнерства, але й внутрішніх змін. Ця угода

врахувала недоліки попередніх угод, які були безрезультатними через невизначеність критеріїв успіху і брак націленості на конкретні результати. Тепер переговори мали відбуватися за розробленим графіком продовж 6 чи 12 місяців (залежно від угоди) на основі конкретних критеріїв успішності.

У цей час вже була очевидною потреба економічних реформ в Японії. Про це свідчив різкий спад темпів розвитку японської економіки. У 1993 р. вони склали 0,1%, у 1994 р. – 0,5%, у 1995 р. – 0,9 %. Для прискорення економічного зростання з 1992 р. японський уряд розпочав реалізацію щорічних стимуляційних програм, але вони не мали очікуваного ефекту.

У липні 1993 р. після 38 років безперервного урядування Ліберально-демократична партія Японії (ЛДПЯ) програла вибори. Після цього уряди формувалися на коаліційній основі, їх очолювали лідери Нової партії, Партії оновлення і Соціалістичної партії Японії. Це ускладнювало реалізацію реформ.

До початку 1994 р. нічого не було зроблено. Японська економіка залишалася відносно закритою для іноземних товарів й інвестицій. У середині 1990-х рр. вони залишалися на рівні менше 1% від загального обсягу світових інвестицій (для порівняння: у США вони складали 29%, в ЄС – 32%). У 1994 р. торговельний дефіцит США з Японію досяг піку.

У березні 1994 р. у США було відновлено дію статті «Супер 301», спрямовану для виявлення нечесних торговельних практик та їх ліквідацію методами, сумісними з принципами ГАТТ. Виникла загроза їх застосування до Японії.

Держсекретар В. Крістофер описував період з лютого по березень 1994 р. як найнижчий рівень у відносинах США і Японії. У подальшому двосторонні переговори відбувалися успішно.

Найбільше угод було підписано у жовтні–листопаді 1994 р.: про відкриття для американського експорту ринків страхування, урядових закупок у сфері телекомунікації, медичного устаткування і дзеркального скла (для автомобілебудування й будівництва).

До січня 1995 р. було підписано 14 двосторонніх угод про ринковий доступ. У січні – угоду, яка відкривала для американського бізнесу фінансовий сектор Японії. Проте переговори про експорт в Японію американських автомобілів і запчастин до них, від чого залежало понад 60% дефіциту США в торгівлі з Японією, успіху не мали.

Після 20 місяців переговорів президент Клінтон розпорядився накласти на Японію санкції згідно зі статтею «Супер 301» і передати справу на розгляд Світової організації торгівлі (СОТ), якщо угоду не буде підписано до визначеної дати (28 червня 1995 р.). Щоб уникнути цих санкцій і торговельної війни, японська делегація пішла на поступки. 28 червня було підписано угоду, яка відкривала японський ринок для американських автомобілів і запчастин до них.

До квітня 1996 р. США і Японія підписали 21 торговельно-економічну угоду. До цього часу в результаті досягнутих двосторонніх угод експорт США в Японію зріс на 85%. Загальний експорт США в Східну Азію за цей час збільшився на 44%. На азійському ринку було продано від третини до понад половини продукції США.

У другій половині 1990-х рр. торговельні суперечки між США і Японією втратили гостроту. Проте спад японської економіки продовжився. Це свідчило про те, що попередня економічна модель розвитку вичерпала себе.

У січні 1996 р. уряд знову сформував представник ЛДП Р. Хашімото. Для відновлення зростання Японії він запропонував програму дерегуляції економіки, реформування податкової та фінансової систем, стимулювання внутрішнього попиту. Завдяки зусиллям уряду в другому кварталі 1996 р. японська економіка почала підніматися з глибокої рецесії. Паралельно вона відкривалась для іноземної торгівлі й інвестицій. Але через брак консенсусу серед правлячої еліти здійснення реформ відбувалося повільно.

Реалізації реформ зашкодила також Азійська фінансово-економічна криза, яка розпочалась у липні 1997 р. В умовах кризи тиск США на Японію з питань реформування економіки посилився, хоч паралельно зросло і значення глобального партнерства двох держав у її подоланні.

Відносини у сфері безпеки за адміністрацій Б. Клінтона. Торговельні суперечки між США і Японією у 1993–1995 рр. загрожували усьому комплексу двосторонніх відносин, включаючи сферу безпеки. У Японії спостерігалося прагнення позбутися надмірної залежності від США і більше орієнтуватися на дипломатію в рамках ООН. Адже «холодна війна» завершилася, і здавалося, що альянс із США втратив попереднє значення.

Проте реалізація Північною Кореєю ядерних і ракетних програм у 1993–1994 рр. і Тайванські кризи 1995–1996 рр. сприяли зміцненню і модернізації американсько-японського альянсу у сфері безпеки.

У березні 1994 р. відбулась перша зустріч Американсько-японського консультативного комітету на рівні «2+2», тобто міністрів закордонних справ і оборони для спільного обговорення військового співробітництва й регіональних проблем у сфері безпеки.

У листопаді 1995 р. японський уряд переглянув основний документ оборонної політики – Плани національної оборонної програми 1976 р. У ньому аналізувалася ситуація у сфері безпеки і були викладені основні принципи оборонної програми. Нові Плани національної оборонної програми 1995 року базувались на визнанні, що стабільне середовище у східноазійському регіоні ще не сформувалось і «непевні елементи» на територіях навколо Японії зберігалися. У зв'язку з цим потрібно було модернізувати оборонні сили Японії для їхньої більшої ефективності. Визнавалось, що здатність Японії відбивати обмежену й немасштабну агресію без зовнішньої допомоги, згідно з Планами національної оборонної програми 1976 р., не була адекватною міжнародним викликам постбіполярного періоду.

У кінці 1995 р. виникла гостра криза в американсько-японський відносинах. Зґвалтування школярки американськими військовослужбовцями на о. Окінава викликало значний резонанс і обурення японського суспільства. Після цього Японія і США створили Спеціальний комітет дій на Окінаві. Він рекомендував продовж наступних 5–7 років повернути Японії 20% землі на о. Окінаві, передусім територію авіабізи Футенма, розташованої біля густонаселеного м. Гінован. Аеродром мали перемістити на іншу територію у межах префектури Окінава, а частину служб перенести на територію США. Ці рекомендації було включено в текст Спільної японсько-американської декларації у сфері безпеки (Токійської декларації), підписаної Б. Клінтоном і Р. Хашімото 17 квітня 1996 р.

Токійська декларація 1996 року підтвердила зобов'язання США щодо захисту Японії. Дві сторони погодились переглянути Основні напрями оборонного співробітництва 1978 року. США брали зобов'язання утримувати в АТР поточну військову присутність (близько 100 тис. осіб, з них 47 тис. в Японії), необхідну для виконання ними своїх зобов'язань із забезпечення миру й стабільності в регіоні.

З 1996 р. розпочалося також обговорення планів створення «району протиракетної оборони» у Східній Азії.

Згідно з Токійською декларацією, у вересні 1997 р. було оголошено нові Основні напрями оборонного співробітництва у трьох вимірах: за нормальних обставин; в умовах збройної атаки на територію Японії; у «ситуаціях на територіях, що оточують Японію». Останній термін був не географічним, а «ситуативним» і передбачав можливі конфлікти у Тайванській протоці, на Корейському півострові, у Східно-Китайському і Південно-Китайському морях. Важливими аспектами нових Основних напрямів було роз'яснення міри підтримки Японією американських сил, коли вони діятимуть у «ситуаціях на територіях, що оточують Японію» та поза межами захисту Японії в АТР.

Зміцненню американсько-японського альянсу сприяла ракетна криза в серпні 1998 р. Під час випробування Північною Кореєю балістичної ракети дальнього радіусу дії «Тепходон» вона пролетіла над територією Японії і впала в Тихий океан. Після цього перспективи двостороннього співробітництва з протиракетної оборони визначились більш конкретно.

Стосовно переміщення авіабізи Футенма, суспільно-політична боротьба в Японії з цього питання розтяглась на два десятиліття.

Суперництво і співробітництво під час Азійської кризи 1997–1998 рр. Американсько-японське партнерство у глобальних справах і двосторонній альянс у сфері безпеки поєднувались із суперництвом за регіональний вплив у Східній Азії.

Після початку Азійської фінансової кризи, японський уряд ініціював у серпні 1997 р. створення Азійського валютного фонду (АВФ). Він мав надати допомогу враженим кризою країнам і стабілізувати їхні валюти на основі внесків лише східноазійських держав, щоб не залежати від Міжнародного валютного фонду (МВФ).

Проти цього виступили США, КНР і деякі інші регіональні держави. АВФ розцінювався багатьма американськими експертами як перший крок до створення єнової зони у Східній Азії. Це могло також уповільнити лібералізацію глобальних фінансових ринків, що було метою США в докризовий період, поряд з лібералізацією торгівлі.

Пропозиція Японії була відкинута США, ЄС і МВФ у вересні 1997 р. АВФ розглядався ними як спосіб обійти вимоги МВФ, у той час як вважалося, що без структурних реформ за програмами МВФ проблеми вражених економік лише посилюватимуться. Саміт АТЕС у Ванкувері (листопад 1997 р.) схвалив пропозицію США про контроль фондів допомоги з боку МВФ.

Реалізації японської ініціативи заважав також стан японської економіки, яка перебувала в процесі реформування. З кінця 1997 р. почав падати курс японської єни і лише найбільші світові золотовалютні резерви Японії змогли його стримати. Президент Клінтон підтримував заходи уряду Хашімото, спрямовані на сприяння внутрішньому попиту і зменшення регулювання економіки, але вважав їх недостатніми, а його стратегію застарілою.

Новий уряд Кейзо Обуті (з липня 1998 р.) провів законодавство, спрямоване на відновлення японської банківської системи, відкриття Японією низки секторів економіки, посилення антитрестівського законодавства і полегшення умов іноземного інвестування в Японію. Було зменшено податки і збільшено фонди на стимулювання попиту. Ці заходи були повністю підтримані Вашингтоном.

Японський уряд намагався швидко імплементувати цю програму. У результаті лібералізації фінансового сектора співвідношення між японськими інвестиціями за кордон та іноземними інвестиціями в Японію різко зменшилося.

На початку жовтня 1998 р. японський уряд виступив з Новою ініціативою Міязави (по імені міністра фінансів в уряді Обуті). Вона передбачала надання Японією термінової допомоги враженим кризою азійським державам з метою стабілізації міжнародних фінансових ринків. Нова ініціатива Міязави, на відміну від ініціативи про створення АВФ, передбачала переважно двосторонню допомогу враженим валютною кризою азійським державам. Крім того, цього разу японський уряд працював у тісній взаємодії з урядом США.

У листопаді 1998 р. президент Клінтон і прем'єр-міністр Обуті оголосили спільну Ініціативу азійського зростання і одужання, яка розширила Нову ініціативу Міязави. Це була багатостороння ініціатива за участю Світового банку й Азійського банку розвитку, спрямована на відновлення зростання приватного сектора Східної Азії, прискорення темпів його реструктуризації, відновлення доступу до фінансування. США і Японія мали спільно мобілізувати фінанси для рекапіталізації східноазійських банків і збільшення фондів життєздатних приватних компаній через фінансову й технічну допомогу, забезпечити кредитні й інвестиційні гарантії для вражених кризою країн.

Заходи уряду Обуті, спрямовані на відновлення японської економіки, лише тимчасово уповільнили її рецесію, але врешті не змогли повернути її на попередній

шлях розвитку. У результаті на початку XXI ст. основним рушієм регіональної економіки став Китай, який продовж двох років кризи зміг зберегти високі темпи зростання. За короткий проміжок часу він став провідним ринком і центром регіональної економічної взаємозалежності.

Відносини США і Японії за адміністрацій Дж. В. Буша (2001 – 2009 рр.). Під час передвиборчої кампанії 2000 р. Дж. В. Буш наголошував на потребі зміцнення зв'язків із союзниками, передусім з Японією, обіцяв відновити її центральну роль у східноазійській політиці США (оскільки вважав, що адміністрація Клінтона приділяла більше уваги відносинам з КНР).

Адміністрація Дж. В. Буша виступала за більш активну роль Японії у сфері регіональної і глобальної безпеки. Проте економічні реформи в Японії просувались повільно. Стан японської економіки був однією з основних перешкод на шляху інтенсифікації співробітництва у сфері безпеки.

Двосторонні відносини набули нового стимулу після обрання у квітні 2001 р. прем'єр-міністром Японії Дзюнітіро Коїдзумі. Він був лідером нового покоління, який значно відрізнявся під попередніх японських прем'єрів як зовнішністю і манерою поведінки, так і прихильністю до вільної ринкової економіки та рішучістю в реформуванні політики. Основне його завдання полягало у виведенні японської економіки з тривалої кризи. Також помітне місце в його політиці посідало зрушення Японії до «більш нормальної» ролі в міжнародних відносинах. У червні 2001 р. на запрошення Дж. Буша Д. Коїдзумі відвідав його резиденцію в Кемп-Девіді, де вони встановили гарні особисті стосунки. Дж. Буш надав планам Д. Коїдзумі повну підтримку.

Після 11 вересня 2001 р. Японія одразу підтримала дії США. У жовтні 2001 р. уряд Коїздумі провів через парламент Закон про особливі антитерористичні заходи, який заклав юридичну основу для розгортання Японських сил самооборони (ЯСС) за кордоном. У 2003–2004 рр. парламент схвалив ще чотири аналогічні закони. Це уможливило невійськову підтримку з боку ЯСС очолюваної США коаліції в Афганістані**.**

Кораблі Морських сил самооборони з листопада 2001 р. здійснювали безкоштовну дозаправку суден в Індійському океані, перевезення вантажів і персоналу військових контингентів коаліції. Японські розвідувальні літаки здійснювали моніторинг у повітрі й на морях. Японія відігравала провідну роль у заходах з відбудови Афганістану, організації міжнародних конференцій по реконструкції, демобілізації і роззброєнню. Це були відчутні зрушення від «дипломатії чекової книжки» до реальних дій.

ЯСС у складі 1000 осіб було направлено в Ірак. Вони не могли брати участь у військових діях, але забезпечували гуманітарну і логістичну підтримку операції «Свобода Іраку». Війна в Іраку була першим збройним конфліктом, у якому японські війська брали участь з часу закінчення Другої світової війни.

Спільні національні інтереси і тісні особисті зв'язки між лідерами США і Японії призвели до видимого зміцнення двостороннього альянсу і координації дій двох держав у сфері безпеки. Японія взяла участь в розробці системи протиракетної оборони театру військових дій, погодилась встановити спільне командування на авіабазі Йокота.

Унаслідок більш активної ролі на міжнародній арені Японія подала заявку на отримання місця постійного члена Ради Безпеки ООН, яку підтримали США.

Зміцненню американсько-японського альянсу сприяли, між іншим, більш асертивна політика КНР у Східно-Китайському морі та спільна стурбованість військовим будівництвом у КНР і КНДР.

Нова концепція оборони Японії (до 2009 року), схвалена в грудні 2004 р., включала положення про послаблення заборони на експорт зброї за кордон. Це дозволяло Японії експортувати в США ракетні комплектуючі та спільно розробляти систему ПРО. Водночас з огляду на величезний державний борг передбачалося скорочення ЯСС на 5 тис. осіб, а витрати на їх утримання – на 5%, що було першим скороченням воєнного бюджету за останні 20 років.

Найбільш складним у двосторонніх відносинах залишалось питання про авіаційну базу Футенма, розташовану біля густонаселеного м. Гінован. Після кількох років переговорів керівники оборонних і зовнішньополітичних відомств Японії і США підписали у травні 2006 р. угоду про передислокацію американських баз на о. Окінава і посилення ролі японських військових в операціях по підтримці миру в АТР. Ця угода передбачала перенесення до 2014 р. авіаційної бази Футенма на іншу базу, яку мали побудувати на менш заселеній північній території о. Окінава, а також переведення 8000 персоналу морської піхоти на американський о. Гуам.

Проте на шляху реалізації цих угод існували проблеми, пов’язані передусім з позицією місцевого населення. Так, запропонований «план Хеноко», який передбачав спорудження для цього нової бази на приморській території біля порту Хеноко, був відкинутий окінавцями. Реалізації угод перешкоджала також часта зміна урядів Японії після відставки Д. Коїдзумі у вересні 2006 р.

У цілому, під час першої адміністрації Дж. У. Буша і урядування Д. Коїдзумі американсько-японський альянс суттєво зміцнився. Водночас суттєво погіршились відносини Японії з Китаєм і Республікою Кореєю. Д. Коїдзумі критикували за недостатню увагу до розвитку політичних відносин з регіональними державами. У свою чергу, його візити до храму Ясукуні, спорудженого на честь воїнів, які загинули за Японію, в КНР та інших державах Східної Азії розцінювали як ознаку відродження японського мілітаризму.

В економічній сфері уряд Коїдзумі ініціював багато реформ для стимулювання ефективності й рентабельності секторів економіки, які працювали на внутрішній ринок і діяли у недостатньо конкурентному середовищі. Завдяки заходам уряду з 2003 р. відновилося зростання японської економіки.

Незважаючи на періодичне загострення економічних суперечок між США і Японією через американські тарифи на японську сталь чи обмеження американського експорту яловичини, ці диспути були порівняно незначними, другорядними і частково відображали передвиборчу динаміку в обох країнах.

Наступний прем'єр-міністр Японії Шіндзо Абе (вересень 2006 – вересень 2007 рр.) навчався у США, мав тісні зв'язки з впливовими американськими неоконсерваторами. Він виступав за продовження економічних реформ, посилення ролі Японії на міжнародній арені та відродження традиційних цінностей японського суспільства. Одним з основних у його програмі був пункт про ліквідацію 9-ї пацифістської статті Конституції. Він також відвідував гробницю Ясукуні та продовжив політику, спрямовану на здобуття членства Японії в РБ ООН. Після успішного випробування Північною Кореєю ядерної бомби у жовтні 2006 р. виступав за двостороннє співробітництво із США у сфері протиракетної оборони. Через рік він був змушений залишити посаду, але знову очолив уряд в грудні 2012 р.

Криза і нормалізація відносин у 2010–2012 рр. Адміністрація Б. Обами продовжила політику зміцнення військово-політичного альянсу з Японією. У лютому 2009 р. держсекретар Х. Клінтон і прем'єр-міністр Таро Асо підписали Гуамську угоду на основі Дорожньої карти перегрупування сил на о. Окінава 2006 року.

Цю угоду критикувала Демократична партія Японії (ДПЯ), як і політику урядів Ліберально-демократичної партії за надто велику залежність від США. У вересні 2010 р. ДПЯ перемогла на парламентських виборах і сформувала уряд, який очолив Юкіо Хатояма. Він відмовився підписати Гуамську угоду, вирішив припинити місію японських кораблів в Індійському океані та взяв курс на створення Східноазіатської спільноти без участі США.

Така політика призвела до кризи в американсько-японських відносинах, найбільшої за останні 50 років, з часу існування двостороннього альянсу. Проблема Футенми, що домінувала в той час, впливала на увесь комплекс двосторонніх відносин. Спеціально створена робоча група розглядала різні варіанти переміщення цієї бази, але повернулась до варіанту 2006 р. Уряд Ю. Хатоями врешті був змушений погодитися з цим планом, після чого пішов у відставку через невиконання передвиборчих обіцянок.

Наступний уряд ДПЯ, який очолив Наото Кан (червень 2010 – серпень 2011 рр.) затвердив Гуамську угоду і погодився продовжити підтримку американських військ на території Японії на наступні п'ять років на тогочасному рівні. Значний вплив на зміну позиції ДПЯ мали два чинники.

По-перше, це був китайсько-японський інцидент біля островів Сенкаку/Дяоюйдао у Східно-Китайському морі у вересні 2010 р. і заява Вашингтона, що територія біля цих островів підпадає під дію ст. 5 двостороннього Договору безпеки.

По-друге, ефективна допомога американських військових, які перебували на території Японії, під час ліквідації наслідків землетрусу і цунамі 11 березня 2011 р. (Операція Томодачі). Вона сприяла зменшенню опозиції місцевого населення до їх перебування.

Проте політичні чинники і фінансові обмеження Японії після глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. заважали імплементації Гуамської угоди.

У червні 2011 р. після чотирьох років перерви відновилась робота Консультативного комітету у сфері безпеки у форматі «2+2», міністрів закордонних справ і міністрів оборони США і Японії. Було ухвалено рішення поглибити і розширити співробітництво у сфері безпеки, оборони і гуманітарної допомоги, налагодити тристороннє співробітництво з Республікою Корея та Австралією, започаткувати тристоронній діалог з Індією, посилити співпрацю в багатосторонніх регіональних форумах.

У вересні 2012 р. відбулось чергове загострення японсько-китайських відносин через викуп урядом Японії кількох о-вів Сенкаку у приватного японського власника. Держсекретар Х. Клінтон заявила, що в питанні про суверенітет над островами у Східно-Китайському морі США не підтримують жодну сторону, але визнають японську адміністрацію над островами і виступають проти будь-яких односторонніх дій держав-учасниць конфлікту. Це було високо оцінено японською стороною. У жовтні на базу Футенма прибула перша партія американських літаків нового покоління «Оспрей», що певний час відкладалося через складність реалізації Гуамської угоди.

На парламентських виборах у грудні 2012 р. в Японії знову перемогла Ліберально-демократична партія і уряд вдруге (після 2006 – 2007 рр.) сформував Шіндзо Абе (грудень 2012 – вересень 2020 рр.). Це був лише другий такий випадок за усю історію Японії. Зміцнення японсько-американського альянсу було визнано «наріжним камнем» зовнішньої політики цього уряду.

У січні 2013 р. Вашингтон відвідав новий міністр закордонних справ Японії Фуміо Кішіда (грудень 2012 р. – серпень 2017 р.) для переговорів з Х. Клінтон, у лютому – прем'єр-міністр Ш. Абе. Центральне місце в переговорах посідало питання про японсько-китайські суперечності за острови Сенкаку. Визнавалось, що безпекове середовище в АТР стало більш складним. Ф. Кішіда висловив готовність підняти рівень стратегічного й оборонного діалогу зі США, розширити рамки двосторонніх стратегічних консультацій, посилити координацію двосторонньої політики, що значною мірою було пов'язано зі стурбованістю Японії стосовно дисбалансу рівня американсько-японського і американсько-китайського стратегічного діалогу. Також японський уряд виявив зацікавленість у приєднанні до переговорів стосовно ініційованої адміністрацією Обами багатосторонньої торговельної угоди Транстихоокенське партнерство (ТТП).

За другого уряду Ш. Абе (з грудня 2012 р.) продовжився процес «військової нормалізації» Японії, було збільшено фінансування на оборону і закупівлю військової техніки і озброєння. Це було прямо пов’язано з посиленням регіональної нестабільності й напруження в Східно-Китайському морі. Уряд виступив за розширення інтерпретації ст. 9 Конституції стосовно заборони Японії брати участь у «колективній безпеці», щоб, у разі потреби, надати військову допомогу США. Було збільшено військові витрати Японії, хоча вони залишилися на рівні 0,8% ВВП.

Під час зустрічей між представниками урядів Б. Обами і Ш. Абе йшлося також про необхідність розвивати японсько-американські зв'язки не лише у сферах політики, безпеки й економіки, а також культури і обмінів між народами як надзвичайно важливих для двосторонніх відносин. Масові демонстрації місцевих жителів префектури Окінава в липні–жовтні 2012 р. свідчили, що в демократичному суспільстві порозуміння між урядами недостатньо, суспільна думка може значно відрізнятися від позиції уряду і впливати на його рішення.

Було помічено, що кількість японських студентів у США за останні десять років значно зменшилась – від 50 тис. осіб на рік у 2002 р. до 20 тис. у 2012 р., що значною мірою обумовлювалося недостатнім знанням японцями англійської мови. У зв'язку з цим адміністрація Обами висунула Ініціативу Томодачі, приватно-державного партнерства, спрямованого на виховання майбутнього покоління японських і американських лідерів, розвиток дружби і взаєморозуміння між ними через програми обміну.

Завдяки різним програмам у 2013 р. до США приїхало в 10 разів більше японських студенів, ніж у 2012 р., було створено кращі можливості для короткострокових візитів японської молоді. Вони розглядались як важлива інвестиція у двосторонні відносини.

Зміцнення двостороннього альянсу в 2013–2016 рр. За другої адміністрації Б. Обами були прийняті рішення, які сприяли зміцненню двостороннього альянсу і відкрили нові перспективи для його розвитку.

У жовтні 2013 р. було підписано угоду, яка посилювала двосторонній альянс і роль у ньому Японії. Згідно з нею, дві держави мали бути готовими до «насильницької та дестабілізуючої поведінки» в регіоні. Японія брала зобов'язання створити Національну раду у сфері безпеки, збільшити видатки у сфері оборони, розширити допомогу країнам Південно-Східної Азії в посиленні їхньої обороноздатності. США мали розмістити в Японії, вперше поза межами своєї території, безпілотні розвідувальні літаки. Також з 2013 р. США і Японія розпочали щорічний кібердіалог.

23 листопада 2013 р. Китай оголосив про встановлення «Оборонної повітряної зони ідентифікації над Східно-Китайським морем», що покривала значну частину повітряного простору над ним, включно з островами Сенкаку. Передбачалося, що Китай міг застосовувати силу проти літаків, які не дотримувались встановлених ним правила. Це знову актуалізувало питання про союзницькі зобов'язання США перед Японією.

США відмовилися виконувати встановлені КНР правила. Держсекретар Д. Керрі виступив із заявою, що «Оборонна повітряна зона ідентифікації» дестабілізує ситуацію і посилює ризики військового конфлікту в регіоні. Секретар оборони Ч. Хейгель назвав ці дії «дестабілізуючою спробою змінити статус-кво» і знову підтвердив, що двосторонній альянс покриває о-ви Сенкаку. У кінці листопада відбулись масштабні щорічні навчання AnnualEx-2013 Морських сил самооборони Японії і ВМФ США, включаючи авіаносець «Джордж Вашингтон».

У липні 2014 р. уряд Ш. Абе оголосив зміни в інтерпретації ст. 9 Конституції, які дозволяли за певних обставин залучення Сил самооборони Японії в «колективну самооборону» для захисту іншої держави, атакованої агресором.

Того ж року США і Японія продовжили двосторонню Угоду про партнерство у сфері науки і технологій, яке охоплювало широкий спектр питань, ще на 10 років.

У 2015 році японський парламент прийняв закон, який надавав Японії право на «колективну самооборону». Згідно з ним Японські сили самооборони могли надати допомогу американським військам, які зазнавали нападу. Після цього у 2015 р. в Японії були оприлюднені оновлені Основні принципи у сфері оборони, які включали нові й розширені форми співробітництва.

З 2015 р. Японія стала постійним учасником військових навчань «Малабар» разом із США й Індією, додатково до двосторонніх американсько-японських навчань Exercise Keen Sword, які щорічно відбувались з 1997 р. Вони сприяли розвитку можливостей Японських сил самооборони, та посилювали взаєморозуміння, взаємодію і взаємодоповнюваність збройних сил держав-учасниць.

Регіональне партнерство США і Японії включало політичні консультації стосовно КНДР, тристоронній стратегічний діалог з Австралією, тристоронні консультації з Індією, двостороннє співробітництво у сфері підтримки морської безпеки і економічного розвитку в Південно-Східній Азії.

У січні 2016 р. дві держави підписали нову п’ятирічну угоду про фінансову підтримку Японією американських сил на її території.

Того ж року уряд Японії виграв справу у Верховному суді стосовно переміщення військово-морської бази Футенма на мис Хеноко, згідно з Гуамською угодою, після чого спорудження нової військової бази було відновлено.

У грудні 2016 р. США повернули Японії значну частину (близько 4 тис. га) Північної тренувальної території на о. Окінава, чим зменшили площу землі, яку використовували, на 20%.

Обраний у 2018 р. губернатор Окінави знову намагався блокувати будівництво нової військової бази для переміщення Футенми. Згідно з проведеним в 2019 р. референдумом, який мав рекомендаційний характер, його підтримали 72% жителів.

Прем’єр-міністр Ш. Абе відвідував США чотири рази, у тому числі з державним візитом у квітні 2015 р.

У травні 2016 р. президент Обама став першим чинним главою США, який відвідав Хірошіму, місце ядерного бомбардування 6 серпня 1945 року. За місяць до цього, у квітні, візит в Хірошіму здійснив держсекретар Джон Керрі. До Б. Обами

Хірошіму відвідував президент Джиммі Картер у травні 1984 р., через чотири роки після того, як він залишив Білий дім, і Річард Ніксон в квітні 1964 р., за чотири роки до перемоги на президентських виборах.

У грудні 2016 року Б. Обама і Ш. Абе разом відвідали Меморіал лінкора «Арізона» у бухті Перл-Харбор на Гавайях і меморіальну службу по загиблим в результаті японського нападу 7 грудня 1941 року. Першим прем'єр-міністром Японії, який відвідав Перл-Харбор, був Шігеру Йошіда, який очолював уряд у травні 1946 р. – травні 1947 р. і жовтні 1948 р. – грудні 1954 р.. Це відбулося в 1951 р. на його шляху в Сан-Франциско для підписання мирного договору після війни. У грудні 2016 р. вперше президент США і прем'єр-міністр Японії зробили це разом.

Це були важливі символічні жести історичного примирення і свідчення високого рівня двосторонніх відносин.

Відносини у сфері безпеки за адміністрації Д. Трампа (2017–2021 рр.). Під час передвиборчої кампанії, яка відбувалась під гаслом «Америка передусім», Д. Трамп критикував союзників за недостатній внесок у оборонні альянси і за отримання переваг у торговельно-економічній та інших сферах за рахунок США.

Він характеризував американсько-японський альянс як нерівноправний. Адже, згідно з двостороннім Договором безпеки, США зобов'язувались захищати Японію, у той час як вона не могла надати їм суттєвої допомоги в аналогічній ситуації. Також Д. Трамп заявляв, що Японія сплачувала лише 50% суми, необхідної для утримання американських збройних сил на її території, у той час як мала нести усі витрати. Якщо цього не відбудеться, він розглядав можливість виведення американських військ, після чого японський уряд мав самостійно відповідати за оборону держави.

У торговельно-економічній сфері Д. Трамп критикував японський уряд за нечесні торговельні практики і занижений обмінний курс єни. З огляду на його акцент на «взаємності» в торгівлі та на передвиборчі обіцянки повернути в США робочі місця у виробничому секторі, за його адміністрації можна було очікувати загострення торговельних диспутів з Японією.

У Токіо шанси Д. Трампа перемогти на президентських виборах вважали незначними. Через це уряд Шіндзо Абе не встановив контактів з його передвиборчим штабом.

Після перемоги Д. Трампа на президентських виборах у листопаді 2016 р. в Японії висловлювали серйозну стурбованість стосовно її негативного впливу на двосторонні відносини. Найбільше в Токіо були стурбовані можливістю послаблення двостороннього альянсу безпеки, особливо в умовах посилення загроз з боку КНДР, більш асертивної політики КНР і загострення ситуації в Східно-Китайському морі. У цей час Японія сплачувала майже 75% коштів, необхідних на утримання військових сил США на її території, проте участь Японських сил самооборони у захисті США дійсно була обмеженою ст. 9 Конституції.

Стурбованість негативним впливом обрання Д. Трампа на двосторонні відносини спричинила візит прем'єр-міністра Ш. Абе у Нью-Йорк одразу після виборів, 17 листопада 2016 р. Він був першим іноземним лідером, який зустрівся з обраним президентом. З японської перспективи мета цієї зустрічі полягала в тому, щоб переконати Д. Трампа у важливості американсько-японського альянсу, який мав ключове значення не лише для безпеки Японії, але й для усього Індійсько-Тихоокеанського регіону, а також у надійності Японії як союзника і партнера США у цьому регіоні. Також Ш. Абе акцентував на багатосторонньому характері відносин між двома державами, які виходили далеко поза межі військового альянсу, включаючи економічне партнерство і взаємну підтримку в глобальних міжнародних інституціях.

Невдовзі після інавгурації Д. Трампа, 10–12 лютого 2017 р. відбувся офіційний візит Ш. Абе у Вашингтон, де він мав довгі зустрічі з Д. Трампом і членами його адміністрації. Їх важливим результатом було визнання Д. Трампом альянсу Японії і США «наріжним каменем миру і безпеки» в АТР і зобов'язань США по Договору безпеки, включаючи спірні о-ви Сенкаку. Ці положення були зафіксовані у Спільній заяві. Такому визнанню сприяли дії Північної Кореї, яка 12 лютого запустила балістичну ракету середнього радіусу дії в Японське море.

Після зустрічі у Вашингтоні переговори продовжились у зимовому маєтку Д. Трампа у Палм Біч (Флорида), де лідери привели кілька годин гри у гольф. Ці візити започаткували тісні персональні відносини між Ш. Абе і Д. Трампом.

Не зважаючи на успішність саміту, його оцінки в Японії були неоднозначними. Висловлювалась думка, що Японія не могла більше бути впевненою в надійності безпекових гарантій з боку США. Як зазначалось, в ситуації, що склалась, Японія отримала виняткову можливість зменшити свою «нездорову залежність» від США.

Ш. Абе відповідав критикам, що у нього немає іншого вибору як підтримувати тісні відносини з президентом Д. Трампом. В умовах зростання військової загрози з боку КНР і КНДР лише США могли ефективно захистити Японію у разі атаки третьою державою, у тому числі балістичними ракетами КНДР. Усе більш асертивними, спрямованими на односторонню зміну статус-кво, ставали дії КНР в Східно-Китайському і Південно-Китайському морях. Потенційною «гарячою точкою» військового конфлікту між двома державами могли стати о-ви Сенкаку, до яких Китай регулярно направляв свої судна. Незважаючи на ст. 5 договору безпеки між Японією і США, питання, чи застосують США дії у відповідь на агресію, завжди залишалось відкритим. За словами Ш. Абе, «для відносин потрібна довіра». Принаймні інші держави мали вважати, що такі відносини довіри між лідерами Японії і США існували.

За адміністрації Д. Трампа США продовжили перегрупування сил на о. Окінава на основі Гуамської угоди 2009 р. Проте «окінавська проблема», пов'язана з дискомфортом місцевих жителів у зв'язку з перебуванням в префектурі великої кількості військових сил США та стурбованістю населення негативним

впливом переміщення військової бази Футенма на довкілля, зберігала попереднє значення.

Японський уряд повністю підтримав стратегію «вільного і відкритого Індійсько-Тихоокеанського регіону» (ІТР) адміністрації Д. Трампа, яка фактично розвивала ініціативу Ш. Абе. Токіо поділяв підходи адміністрації Д. Трампа стосовно протидії ядерним і ракетним випробуванням КНДР на основі принципу «максимального тиску». Однак після початку у 2018 р. прямих переговорів між Вашингтоном і Пхеньяном японський уряд вважав за необхідне продовжувати сильний тиск на Пхеньян.

Урешті з огляду на зростання регіональної нестабільності в Індійсько-Тихоокеанському регіоні за адміністрації Д. Трампа відбувалось посилення, а не послаблення військової присутності США в цьому регіоні. Це було відображено у Стратегії національної безпеки США 2017 р., Національній стратегії оборони 2018 р. й Індійсько-Тихоокеанській стратегії департаменту оборони 2019 р.

З 2017 р. почали відбуватись регулярні зустрічі на високому рівні представників США, Японії, Індії й Австралії в рамках неофіційного Чотиристороннього безпекового діалогу (так звана «Четвірка», Quad), ініційованого Ш. Абе ще в 2007 р. Ці консультації були зосереджені на підтримці регіонального порядку, заснованого на правилах, взаємодії країн-учасниць у рамках чотиристоронніх відносин, координації їхніх зусиль у сферах морської безпеки і протидії тероризму.

США і Японія розвивали двосторонні відносин у сфері безпеки з іншими регіональними партнерами, передусім з АСЕАН, Індією, В'єтнамом, Австралією, Філіппінами. Це служило реалізації стратегії «вільного і відкритого Індійсько-Тихоокеанського регіону», що, між іншим, передбачало формування неформальних коаліцій держав, зацікавлених у збереженні регіонального статус-кво на противагу встановленню домінування КНР.

Однак тристоронньому співробітництву США з Японією і Республікою Корея продовжувало перешкоджати погіршення двосторонніх відносин між цими державами, що відбувалося час від часу, через історичні та торговельні питання.

У стратегічному документі «Оборона Японії» 2019 року зазначалось, що безпекове середовище навколо Японії ставало більш напруженим значно швидшими темпами, ніж очікувалось. Посилились загрози з боку КНР і КНДР. Серед найбільших змін було швидке поширення використання космічного і кібернетичного простору у військових цілях, а також електромагнітного випромінювання. У зв'язку з технологічними інноваціями останніх років ці сфери набули такої ж значущості як і традиційні простори землі, води і повітря.

Незважаючи на заяви Д. Трампа, США залишались гарантом миру і стабільності у регіоні. Адміністрація Д. Трампа виробила концепцію «вільного і відкритого Індійсько-Тихоокеанського регіону», співзвучну з позицією Японії, визнала цей регіон пріоритетним в політиці США. Сфери співробітництва Японії й США розширились, згідно зі змінами регіональної ситуації. Особлива увага

приділялась морській безпеці й підтримці «відкритих морів». Крім двостороннього альянсу, США і Японія тісно співпрацювали у глобальних і регіональних форумах у сфері безпеки – ООН, Регіональному форумі АСЕАН (АРФ), Східноазійському саміті та інших.

Водночас у цьому стратегічному документі констатувалось, що найбільш важливим пунктом у збереженні миру і незалежності Японії у суворому безпековому середовищі мали бути її власні зусилля. Згідно з Основними принципами Національної оборонної програми на 2019 фін. р. і Оборонною програмою на 2019–2023 фін. р. Японія мала фундаментально зміцнити свою оборонну структуру. Для цього було потрібно розвинути «оборонні сили у багатьох сферах» для поєднання нових (космічного простору, кіберпростору, електромагнітного випромінювання) і традиційних (землі, води і повітря) доменів. Фундаментом системи безпеки Японії визначались Японсько-американський альянс і власна оборонна система.

У січні 2020 р. виповнилось 60 років Договору безпеки між США і Японією, підписаному у 1960 р. Нобусуко Кіші, дідом тогочасного прем'єр-міністра Шіндзо Абе.

За оцінками Держдепартаменту, цей договір залишався «наріжним каменем» безпекових інтересів США в Східній Азії, найбільш важливим чинником регіональної стабільності й процвітання. Він був оснований на спільних життєво важливих інтересах і цінностях двох держав, включаючи підтримку стабільності в Індійсько-Тихоокеанському регіоні, захист і сприяння політичним й економічним свободам, підтримку прав людини і демократичних інституцій, поширення процвітання на народи обох держав і міжнародну громаду в цілому.

Станом на січень 2021 р. на території Японії було розміщено близько 55 тис. військовослужбовців і тисячі цивільних США, а також сучасна військова техніка, зокрема ударна група з авіаносцем «Рональд Рейган» і з'єднання винищувачів F-35. Японія імпортувала зі США понад 90% своєї оборонної продукції. Вона також брала участь у спільному із США виробництві військової техніки, наприклад, 147 літаків F-35, що було найбільшим замовленням поза межами США.

Отже, попри передвиборчі заяви Д. Трампа, відбулося зміцнення американо-японського альянсу. Це було прямо пов'язано з посиленням регіональної нестабільності та зростанням напруженості у Східно-Китайському морі.

Проте проблемні питання залишалися. Одним з них був розподіл фінансових витрат на утримання американських баз і військ на території Японії. У 2021 р. мала бути підписана нова п'ятирічна угода. У липні 2019 р. радник президента Трампа з національної безпеки Джон Болтон передав японському уряду вимогу про збільшення витрат Японії в п'ять раз.

Це примушувало Японію реалізовувати стратегію хеджування (перестрахування від ризиків) для позбавлення від надмірної залежності від США. Паралельно зі зміцненням альянсу із США і розвитком власних можливостей самооборони, з 2016 р. японський уряд намагався нормалізувати відносини з КНР,

не зважаючи на територіальні диспути і посилення суперечностей у Східно-Китайському морі.

Стан торговельних відносин за адміністрації Д. Трампа. Крім співробітництва у сфері безпеки, іншою пріоритетною сферою американсько-японських відносин була торгівля.

Д. Трамп критикував нечесні торговельні практики Японії. Це викликало найбільшу стурбованість у виробників автомобілів, оскільки вони були основною статтею експорту Японії до США.

Стосовно великого дисбалансу в торгівлі автомобілями Ш. Абе акцентував на внеску японських автовиробників у створення робочих місць у США через інвестиції. За його поясненнями, деякі автомобілі збирались японськими автовиробниками в США, унаслідок чого вони закуповували більше вироблених там компонентів, ніж «велика трійка» американських автомобільних компаній «Дженерел моторз», «Форд» і «Крайслер». У 2015 р. японські компанії виробили в США 3,8 млн автомобілів. Разом із закупівлею компонентів, відкриттям пунктів продажу й обслуговування, вони створили у США 1,5 млн робочих місць.

Одразу після інавгурації Д. Трамп оголосив про вихід США з багатосторонньої угоди про вільну торгівлю Транстихоокеанське партнерство (ТТП), підписаної в лютому 2016 р. дванадцятьма тихоокеанськими державами, включаючи Японію. Натомість Д. Трамп виступав за підписання США двосторонніх торговельних угод.

Для уряду Ш. Абе угода про Транстихоокеанське партнерство була важливим компонентом внутрішніх реформ, спрямованих на відновлення японської економіки, а також частиною ширшої регіональної стратегії для захисту інтересів Японії. Після виходу США з цієї угоди Японія взяла на себе лідерство у її збереженні. У березні 2018 р. 11 держав-учасниць підписали Усебічну і прогресивну угоду про транстихоокеанське партнерство, яка зберігає основні положення ТТП. Ця угода відкрита для усіх регіональних держав. Держави-учасниці розраховують, що до неї знову приєднаються США. Унаслідок цього її ефект суттєво зросте.

Нова торговельна політика адміністрації Д. Трампа мала негативний вплив на двосторонні торговельно-економічні відносини. У березні 2018 р. США збільшили тарифи на експорт сталі (25%) й алюмінію (10%). Це значною мірою зачіпало інтереси Японії, яка була п’ятим найбільшим постачальником сталі у США.

В Японії вважали, що тарифи не повинні поширюватись на японських виробників з огляду на тісні відносини між двома державами у сфері безпеки. Для уникнення їхнього негативного економічного впливу Японія найбільше з усіх держав скористалася процесом подання петицій уряду американськими імпортерами для виключення їх із загальних правил на індивідуальній основі.

У травні 2018 р. загрозою національній безпеці США було визнано імпорт автомобілів і автозапчастин, у тому числі з Японії. Це надавало президенту широкі повноваження, включаючи встановлення тарифів та інших обмежень на імпорт.

Врешті США не ввели тарифи на японські автомобілі і автозапчастини, але використали цю загрозу для тиску на Японію під час торговельних переговорів.

У відповідь на додаткові тарифи на імпорт пральних машин і сонячних панелей Японія подала скаргу в СОТ.

Американсько-японські переговори з торговельних питань розпочались у квітні 2019 р. Основною метою США в цих переговорах було більше відкриття сільськогосподарського ринку Японії, захищеного різними протекціоністськими обмеженнями, для американської продукції, щоб досягти паритету з країнами, які мали з Японією угоди про вільну торгівлю.

Результатом першого туру торговельних переговорів стало підписання у жовтні 2019 р. торговельної угоди і окремої угоди про електронну торгівлю. Японія погодилася з істотним збільшенням доступу сільськогосподарської продукції США на свій ринок шляхом ліквідації або зменшення тарифів та встановлення спеціальних квот. США також мали зменшити тарифи на деякі товари з Японії. Переговори з найбільш дискусійних питань двосторонньої торгівлі мали продовжитися.

Співробітництво у енергетичній сфері. За адміністрації Д. Трампа змінились підходи до співробітництва з Японією у сфері енергетики, що стало наслідком виходу США з Паризької кліматичної угоди. Основний фокус такого співробітництва змістився з «чистої» енергетики й ініціатив у сфері захисту довкілля, які реалізовувала адміністрація Б. Обами, до регіональної енергетичної безпеки в Індійсько-Тихоокеанському регіоні. Уряди взяли зобов'язання щодо співробітництва у сфері регіональних інфраструктурних проектів, включаючи сприяння відкритим і конкурентним енергетичним ринкам та інтеграції енергетичного сектора регіону.

Пріоритетною сферою співробітництва став сектор зрідженого природного газу (LNG). У 2019 р. США були третім найбільшим в світі експортером зрідженого газу. Прогнозувалось, що у 2024 р. вони стануть його найбільшим світовим експортером. Натомість Японія була найбільшим у світі покупцем зрідженого газу і третім найбільшим ринком для американського експорту цього товару. З 2016 р. реалізовувалась стратегія перетворення Японії на регіональний центр торгівлі зрідженим газом.

Двома основними механізмами для реалізації цілей співробітництва в енергетичній сфері були Японсько-американське стратегічне енергетичне партнерство (JUSEP) й Ініціатива посилення розвитку і зростання через енергетику (Asia–EDGE). Вони мали двосторонній, регіональний і глобальний характер. За прогнозами Міжнародного енергетичного агентства, потреби Індійсько-Тихоокеанського регіону в енергетичних ресурсах до 2040 р. зростуть на 60%. У зв'язку з цим США і Японія прагнули створити безпечний, відкритий і конкурентний енергетичний ринок, більше залучити до цієї сфери приватний сектор.

Стратегічне енергетичне партнерство США і Японії охоплювало все більше країн, включаючи країни Африки.

Такі напрями співробітництва в енергетичній сфері більше відповідали інтересам Японії, ніж ті, які пропонували адміністрації Б. Обами.

Крім безпекової, торговельно-економічної й енергетичної сфер, співробітництво між США і Японією охоплювало широке коло двосторонніх відносин, включаючи освоєння космосу, реалізацію спільного проекту «розумних міст», гуманітарну сферу тощо.

Вплив персональної дипломатії Шіндзо Абе (2012–2020 рр.) на американсько-японські відносини за адміністрації Д. Трампа. Прем'єр-міністру Ш. Абе вдалось досягти своєї головної мети – відокремити в переговорах із США питання торгівлі та оборони, уникнути імплементації передвиборчих заяв Д. Трампа щодо оборонного альянсу з Японією, а також зберегти позитивний розвиток американсько-японських відносин. Цьому сприяли «незвично тісні» особисті відносини, які встановилися між Ш. Абе і Д. Трампом.

Непередбачуваність Д. Трампа як одна з рис його характеру і стилю керівництва та потреба уникнути реалізації його передвиборчих заяв вимагала від прем'єр-міністра Японії постійних зусиль. Ш. Абе найбільше з японських політиків відповідав цій ролі. Він інвестував багато часу і зусиль у підтримку тісних відносин з Д. Трампом.

Усього за президентства Д. Трампа відбулось чотири офіційні робочі візити Ш. Абе у США – у лютому 2017 р., у квітні й червні 2018 р. і квітні 2019 р. Хоч кількість візитів за попередні чотири роки була однаковою, проте їхній характер у 2017–2020 рр. суттєво відрізнявся від 2013–2016 рр.

Крім потреби уникнути реалізації передвиборчих заяв Д. Трампа, японські політики вважали, що республіканська адміністрація в США більше відповідала інтересам Японії. Найбільш популярною там була адміністрація Дж. В. Буша, на противагу адміністрації Б. Обами, яка здійснювала «занадто м'яку» політику щодо Китаю.

Д. Трамп здійснював візити в Японію тричі – у листопаді 2017 р., у травні й червні 2019 р. 5–7 листопада 2017 р. він зустрівся в Токіо з прем'єр-міністром Ш. Абе й імператором Акіхіто. 25–28 травня 2019 р. він здійснив державний візит у Японію після того як на престол зійшов імператор Нарухіто. У червні того ж року він брав участь у саміті лідерів великої двадцятки (G 20) в м. Осака.

Напередодні нових виборів у США у вересні 2020 р. Шіндзо Абе пішов у відставку (за деякими оцінками, через його надто тісні відносини з Д. Трампом). Новим прем'єр-міністром став Йошіхіде Суга (ЛДП, вересень 2020–жовтень 2021 р.).

У жовтні 2021 р. уряд сформував Фуміо Кішіда, новий президент Ліберально-демократичної партії (ЛДП) з характерною для неї орієнтацією на зміцнення двосторонніх відносин і альянсу безпеки із США. Про позицію Ф. Кішіда стосовно

співробітництва із США свідчить його діяльність на посаді міністра закордонних справ (у грудні 2012 р. – серпні 2017 р.) в уряді Шіндзо Абе.

З боку США, усі адміністрації постбіполярного періоду зберігали наступність у політиці щодо відносин з Японією, яка відрізнялась лише пріоритетністю тих чи інших питань. При цьому альянс і партнерство з Японією незмінно залишались основою політики США у Східній Азії, Азійсько-Тихоокеанському й Індійсько-Тихоокеанському регіонах.

Питання для самоперевірки

1. Коли США і Японія встановили дипломатичні відносини?
2. Чим були обумовлені інтереси США у відносинах з Японією у XIX – на початку XX ст.?
3. Визначте основні віхи відносин США і Японії в першій половині XX ст.
4. Що передбачав Договір безпеки США і Японії 1960 р.?
5. Охарактеризуйте стан американсько-японських відносин за адміністрації Дж. Г. В. Буша. Які чинники на них впливали?
6. Які питання домінували в американсько-японських відносинах у 1993–1995 рр.?
7. Яким був стан двостороннього альянсу безпеки за президентства Б. Клінтона?
8. У чому полягала сутність «окінавської проблеми»?
9. У чому полягала сутність проблеми, пов’язаної з військовою базою Футенма? Чому було складно її урегулювати?
10. Який вплив на американсько-японські відносини мала Азійська фінансово-економічна криза 1997–1999 рр.
11. Охарактеризуйте розвиток американсько-японських відносин за адміністрацій Дж. В. Буша. Які основні чинники на них впливали?
12. Чому виникла криза в американсько-японських відносинах у 2010 р.?
13. Які чинники сприяли зміцненню двостороннього альянсу за другої адміністрації Обами?
14. Охарактеризуйте стан американсько-японських відносин у сфері безпеки за президентства Д. Трампа.
15. Які зміни в торговельній політиці США стосовно Японії відбулись за адміністрації Д. Трампа?
16. Оцініть розвиток американсько-японських відносин за адміністрації Трампа в цілому.
17. Оцініть тенденції й динаміку розвитку американсько-японських відносин з кінця 1980-х рр. до наших днів.

Рекомендовані джерела і література

A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Japan. *Office of the Historian. Department of State*.URL: https://history.state.gov/countries/japan

Japan: A Country Study. Ed. by Frederica M. Bunge. Washington, D.C., 1992. *Library of Congress*. URL: https://www.loc.gov/item/91029874/

Jerome R. The U.S.-Japan Alliance – The Gold Standard in Win-Win Defense Treaties. January 17, 2020. URL: https://amview.japan.usembassy.gov/en/us-japan-alliance-the-gold-standard-in-win-win-defense-treaties/

Historical Dictionary of United States–Japan Relations / John Van Sant, Peter Mauch, and Yoneyuki Sugita. Scarecrow Press, 2007.

Lin Hu. How to Deal with Japan. *Foreign Affairs.* 1946, January. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/japan/1946-01-01/how-deal-japan

Milestones in the History of U.S. Foreign Relations. *Office of the Historian. Department of State*. URL: https://history.state.gov/milestones

U.S. Relations with Japan. Bilateral Relations Fact Sheet. January 21, 2020. *Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Department of State*. URL: https://www.state.gov/u-s-relations-with-japan/

Городня Н., Арнаут Н. Американсько-японські відносини за адміністрації Дональда Трампа. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія*. 2021. № 1 (148). С.29-36.

Городня Н. Американсько-японські відносини у сфері безпеки (2009–2013 рр.): криза і модернізація альянсу. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2014. №2. С. 34–39.

Городня Н. Специфіка суспільно-економічної моделі Японії та її еволюції в умовах глобалізації. *Дослідження світової політики*. 2006. Вип.34. С. 198–219.

Городня Н. Стан і перспективи розвитку японсько-американських відносин за матеріалами газети "Джепен Таймс" 2020 р. *Роль Японії в сучасному світі: збірник наукових праць*. За ред. В. О. Шведа. К., 2022. С. 8–28.

Городня Н.Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). К., 2014.

Тема 5

АМЕРИКАНСЬКО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ

Встановлення дипломатичних відносин і перші договори. Обмеження і заборона китайської імміграції в США. Американсько-китайські відносини у 1912–1945 рр. Політика США щодо Китаю після Другої світової війни. Нормалізація відносин у 1970–ті рр. Політика США щодо КНР за республіканських адміністрацій Р. Рейгана і Дж. Г. В. Буша (1981–1993 рр.). Стратегія і політика стосовно КНР першої (1993–1997 рр.) і другої (1997–2001 рр.) адміністрацій Б. Клінтона. Стан і динаміка двосторонніх відносин за адміністрацій Джорджа Вокера Буша (2001–2009 рр.). Двосторонні відносини за першої (2009–2013 рр.) і другої (2013–2017 рр.) адміністрацій Б. Обами. Політика адміністрації Д. Трампа (2017–2021 рр.) і її вплив на американсько-китайські відносини.

Встановлення дипломатичних відносин і перші договори. Невдовзі після проголошення незалежності США (1776 р.) і визнання їх Великою Британією (1783 р.), у 1784 р. американський фінансист направив у Китай (Імперію Цін) перший корабель для прямої торгівлі «Імператриця Китаю». На той час влада Китаю дозволяла торгівлю з іноземцями лише через один порт – Гуанчжоу (Кантон) і лиш за посередництва китайських торговців.

Продовж 60 років після цього відносини між США і Китаєм були приватними і переважно комерційними. Хоч США направили в 1784 р. консулів у Гуанчжоу, китайська влада не визнала їх як офіційних представників цієї держави.

Торгівля зростала, проте це був переважно експорт з Китаю (шовк, чай, порцеляна, меблі) в США. Американці ввозили в Китай хутро, сандал і женьшень. Проте, в цілому, було мало товарів, які Китай хотів купувати в країнах Заходу, включаючи США.

Після того як британці відкрили великий ринок збуту контрабандного опіуму на півдні Китаю, американські торговці також почали використовувати опіум для доповнення свого експорту в Китай. Окрім проблем зі здоров'ям, пов'язаних з опіумною залежністю, зростання торгівлі опіумом із західними державами означало, що вперше Китай імпортував більше товарів, ніж експортував. Така ситуація врешті призвела до Першої опіумної війни між Великою Британією і Китаєм (1839–1842 рр.). Після того як Британія завдала Китаю низку поразок, Цінський уряд був змушений підписати Нанкінський договір, який, між іншим, відкривав для іноземної торгівлі п’ять портів (Гуанчжоу, Сямень, Фучжоу, Нінбо і Шанхай). Тепер її могли здійснювати напряму, без китайських посередників.

Представники США також прагнули укласти подібний договір, щоб гарантувати для американської торгівлі аналогічні сприятливі умови. Китайський уряд погодився, щоб поставити всіх іноземців в однакові умови.

Офіційне визнання США і Китаєм одна одної та встановлення дипломатичних відносин відбулось 16 червня 1844 р., коли Надзвичайний і повноважний посол США (Калеб Кушинг) вручив свої вірчі грамоти та зустрівся з офіційним представником Імперії Цін, щоб обговорити укладення договору. Перший офіційний договір між Сполученими Штатами і Китаєм був підписаний у липні 1844 р. (Ваньсяйський договір, The Treaty of Wangxia, Wang-hsia). Він був американським аналогом британсько-китайського Нанкінського договору і повторював багато його ключових положень.

Після підписання Ваньсяйського договору США створили дипломатичне представництво (Legation) в Гуанчжоу. У 1862 р. воно переїхало в Пекін. Це відбулося після підписання Тяньцзіньських договорів 1858 року (унаслідок другої Опіумної війни 1857–1858 рр.), за якими Цінський уряд вперше дозволив іноземцям перебувати в столиці Пекіні.

Тяньцзіньські договори надавали західним державам низку прав і привілеїв. Для західної торгівлі були відкриті нові порти вздовж китайського узбережжя, на о. Тайвань і о. Хайнань, а також уздовж р. Янцзи вглибині країни. З відкриттям річки Янцзи іноземці отримали доступ до внутрішніх районів Китаю і могли вільно подорожувати, вести бізнес або виконувати місії в будь-якій місцевості Китаю. Також Тяньцзіньські договори встановили нові низькі тарифи на імпортні товари, що створювало переваги для іноземних товарів на китайському ринку. Ці договори надавали іноземцям привілейований статус, включаючи режим екстериторіальності, і були нерівноправними.

Хоч китайський уряд підписав ці договори, але відмовлявся їх виконувати. Щоб примусити його зробити це, Велика Британія і Франція використовували військову силу. У 1859 р. британські й французькі війська увійшли в Пекін і спалили Літній палац на його північно-західній околиці. Натомість американський дипломат Джон Уорд домагався обміну ратифікаційними грамотами дипломатичним шляхом, і досяг цього у 1859 р.

Після поразки Китаю у японсько-китайській війні 1894–1895 рр. розпочалась конкуренція між великими державами за сфери впливу в Китаї. США не брали у ній участі. Натомість вони запропонували «доктрину відкритих дверей» (доктрина Хея, 1899 р.), тобто рівні можливості для усіх держав для торгівлі й підприємницької діяльності на території Китаю.

Обмеження і заборона китайської імміграції в США. У 1850-х рр. китайські робітники масово мігрували до Сполучених Штатів, передусім для роботи на золотих копальнях і на фабриках, особливо в швейній промисловості. Китайські іммігранти відіграли важливу роль у будівництві залізниць на американському заході. Деякі з них змогли стати підприємцями.

Зі збільшенням кількості китайських робітників зростали антикитайські настроїв серед інших працівників американської економіки. Спротив китайській імміграції набув багатьох форм. Для американського уряду проблема полягала у тому, щоб враховувати настрої суспільства і водночас зберегти добрі дипломатичні

відносини з Китаєм. Адже в Пекіні обмеження імміграції китайців розглядали як образу і порушення домовленостей. Внутрішні чинники зрештою взяли гору над міжнародними розрахунками.

У 1882 р. було прийнято Закон про виключення, який обмежував імміграцію китайських робітників у США. Це був перший в історії США закон, який обмежував імміграцію: призупинив імміграцію китайських робітників (кваліфікованих і некваліфікованих) терміном на 10 років; вимагав від кожного китайця, який в'їздив або виїжджав зі США, мати при собі посвідчення, що підтверджувало його статус робітника, науковця, дипломата чи торговця.

Закон 1888 р. унеможливив повторний в'їзд до США після відвідання Китаю, навіть для довгострокових легальних резидентів. Китайський уряд вважав цей закон прямою образою, але не зміг запобігти його прийняттю.

У 1892 р. Конгрес проголосував за продовження заборони на в'їзд на десять років, а в 1902 р. заборона була поширена на Гавайські острови і Філіппіни, незважаючи на рішучі заперечення китайського уряду. Пізніше Конгрес продовжив дію Закону про виключення на невизначений термін.

У Китаї торговці відреагували на ці обмеження антиамериканським бойкотом 1905 року. Хоча цей рух не був санкціонований китайським урядом, у перші місяці він отримав його неофіційну підтримку. Президент Теодор Рузвельт визнав бойкот прямою відповіддю на несправедливе ставлення американців до китайських іммігрантів, але закликав китайський уряд припинати його. Через п'ять місяців бойкот припинили.

Закони про виключення були скасовані лише в 1943 р. для підтримки бойового духу союзника США під час Другої світової війни.

Отже, на початковому етапі, відносини США з Китаєм, встановлені в 1844 р., обумовлювались винятково торговельно-економічними інтересами. США не застосовували до Китаю силових методів примусу, а досягали поставлених цілей дипломатичним шляхом. Негативний влив на американсько-китайські відносини в кінці XIX ст. мало схвалення законів, які суттєво обмежували, а врешті забороняли імміграцію китайців у США, схвалені під тиском зростання антикитайських настроїв в американському суспільстві.

Американсько-китайські відносини у 1912–1945 рр. У жовтні 1911 р. – лютому 1912 р. в Китаї відбулася Сінхайська революція. Її результатом було зречення Маньчжурської династії і проголошення республіки. Після приходу до влади в Китаї тимчасового республіканського уряду, 12 лютого 1912 р. американсько-китайські дипломатичні відносини були перервані до організації постійного уряду. Їх було відновлено 2 травня 1913 р. після обрання президентом Республіки Китай Юань Шикая. Цього дня представництво США в Пекіні передало йому послання президента Вудро Вільсона стосовно скликання Національних зборів.

Дипломатичні відносини були знову перервані 9 грудня 1924 р. Посольство США в Пекіні повідомило щойно проголошений Тимчасовий уряд Республіки Китай, що Сполучені Штати будуть підтримувати з ним «фактичні відносини» до створення офіційного уряду.

Про ситуацію в Китаї напередодні, під час і після Сіньхайської революції див.: Городня Н.Д. Історія країн Азії і Африки у XX ст. С. 226–235; про ситуацію в Китаї у 1920-ті рр. і процес об'єднання держави див.: С. 235–240.

Двосторонні відносини було знову відновлено в липні 1928 р. після завершення, в цілому, періоду внутрішньої нестабільності й об'єднання Республіки Китай під владою уряду Чан Кайші. Дипломатичні представники США підписали з ним договір про перегляд тарифів. Держдепартамент заявив, що це означало повне визнання нового уряду, з яким мали підтримуватись дипломатичні відносини.

Уряд Чан Кайші заснував свою столицю в Нанкіні, однак Сполучені Штати зберегли своє представництво в Пекіні й створили у 1928 р. «додаткову дипломатичну місію» (Subordinate Diplomatic Mission) в Нанкіні, щоб полегшити офіційні дипломатичні контакти з урядом. Серед причин була та, що Держдепартамент скептично ставився до життєздатності нанкінського уряду.

У червні 1935 р. США підвищили своє представництво в Пекіні до рівня посольства.

Про «Нанкінське десятиліття» в Китаї (1928–1937 рр.) див.: Городня Н.Д. Історія країн Азії і Африки у XX ст. С. 240–243.

Протягом неоголошеної війни» між Японією і Китаєм з липня 1937 р., яку в Японії називали «китайським інцидентом», Сполучені Штати зберігали свою офіційну дипломатичну місію в Пекіні. У листопаді 1937 р. посол США переїхав у Ханкоу, у серпні 1938 р. – у Чунцін, разом з урядом Республіки Китай, після захоплення японськими військами Пекіна і Нанкіна.

З 1938 р. США і Велика Британія почали надавати військову допомогу китайському уряду. Також вони застосували до Японії торговельні санкції, щоб примусити її припинити війну. Під впливом подальшого розгортання війни і непоступливості японського уряду в липні 1939 р. США оголосили про денонсацію торговельного договору з Японією з 1 січня 1940 р. Після цього деякі представники японського уряду намагались нормалізувати відносини зі США, у той час як військові критикували цей курс. Врешті брак ресурсів спонукав японський уряд до рішення про експансію в Південно-Східну Азію і атаку на американську військову базу Перл Харбор на Гаваях, що відбулася 7 грудня 1941 р.

У роки Другої світової війни США співпрацювали з Китаєм у протидії японській агресії. У листопаді 1943 р. в Каїрі відбулась конференція за участю президента США Ф. Рузвельта, прем'єр-міністра Великої Британії В. Черчілля і генералісимуса Чан Кайші, на якій обговорювалися спільні дії союзників у війні з Японією, а також питання повоєнного влаштування у Східній Азії. У Каїрській декларації відзначалися наміри союзників продовжувати нарощувати військові сили до безумовної капітуляції Японії. Її основні положення включали: повернення

Китаю всіх територій, відібраних Японією, таких як Маньчжурія, о. Формоза (Тайвань), Пескадорські острови; позбавлення Японії усіх островів у Тихому океані, які вона окупувала під час Першої світової війни; надання Кореї незалежності у відповідний час.

Про політику США щодо Японії у липні 1937 – на початку грудня 1941 р. і події Другої світової війни у Східній Азії і Тихому океані див.: Городня Н.Д. Історія країн Азії і Африки у XX ст. С. 208–218, 243–244.

Політика США щодо Китаю після Другої світової війни. Після закінчення Другої світової війни у Китаї відновилась громадянська війна комуністів (КПК), які створили уряд Мао Цзедуна, з урядом Гоміньдану, очолюваним Чан Кайші. США намагались досягти компромісу між ними, щоб сформувати коаліційний уряд.

Коли це не вдалося, у громадянській війні між націоналістами (Чан Кайші) й комуністами (Мао Цзедун) США підтримали уряд Чан Кайші, у той час як СРСР – Мао Цзедуна. Проте під час вирішального етапу громадянської війни СРСР надав більшу допомогу КПК, ніж Сполучені Штати Гоміньдану.

Генерал Джордж Маршалл, який був спеціальним посланцем президента США в Китаї в грудні 1945 р. – січні 1947 р. і посередником у переговорах з Китаєм, після чого був призначений держсекретарем, вважав, що уряд Чан Кайші був корумпованим і неефективним. Замість виділення для нього додаткових коштів він пропонував надати масштабну допомогу зруйнованій Європі, яка також була вразлива перед комуністичним впливом. Результатом став «План Маршалла» для Європи, що відповідало доктрині «стримування» комунізму, яка тоді формувалась.

В умовах громадянської війни посольство США в Китаї кілька раз переїздило. 1 травня 1946 р. разом з урядом Китайської Республіки воно повернулося в Нанкін, У серпні 1949 р. у зв’язку з просуванням Народно-визвольної армії (комуністів) переїхало в Гуанчжоу.

Коли 1 жовтня 1949 р. в Пекіні було проголошено Китайську Народну Республіку (КНР), США не визнали її і не встановили з нею дипломатичні відносини. 19 грудня 1949 р. посольство США переїхало у Тайбей на о. Формоза (Тайвань) разом з урядом Китайської Республіки (Чан Кайші) й рештками військ Гоміньдану. США продовжували визнавати уряд Чан Кайші як законний уряд Китаю і підтримували дипломатичні відносини тільки з ним.

Невдовзі після проголошення КНР, у грудні 1949 р. відбувся візит Мао в Москву. Його основним результатом було підписання 17 лютого 1950 р. Договору про дружбу, союз і взаємодопомогу між КНР і СРСР.

У червні 1950 р. з метою об'єднати Корею під своєю владою Північна Корея (КНДР) під керівництвом Кім Ір Сена вторглась у Південну Корею. Це стало можливим унаслідок підтримки цих планів Москвою і Пекіном. Після нападу КНДР Рада Безпеки ООН за відсутності представника СРСР прийняла рішення про формування міжнародної коаліції, щоб допомогти звільнити Південну Корею від агресора. Провідну участь у ній відігравали американські війська.

Коли сили міжнародної коаліції, очолюваної США, звільнили територію Південної Кореї, вони перейшли через 38-му паралель на територію КНДР і до жовтня 1950 р. вийшли до р. Ялу на кордонах з КНР. Після цього китайські «добровольці» перейшли кордон на захист уряду Кім Ір Сена.

Корейська війна могла стати Третьою світовою, більше того, ядерною війною (у серпні 1949 р. СРСР здійснив перше успішне випробування ядерної зброї). Вона суттєво змінила ситуацію у Східній Азії.

Під час цієї війни у 1951 р. США підписали договори безпеки з Японією, Філіппінами, Австралією і Новою Зеландією; у 1953 р., після закінчення війни – з Республікою Кореєю. У 1954 р. США підписали Договір про взаємну оборону з Республікою Китай (на о. Тайвань).

Напруженість у відносинах між Китайською Народною Республікою (КНР) і Китайською Республікою на о.Тайвань у 1950-х роках призвела до збройного конфлікту за стратегічні острови в Тайванській протоці. У 1950-х роках КНР двічі бомбардувала острови, контрольовані Китайською республікою. США прореагували на це активним втручанням на боці Китайської республіки (Тайваньські кризи 1954-1955 рр. і 1958 р.).

Договір про взаємну оборону із США уможливив збереження Республіки Китай. Її президентом до смерті в 1975 р. залишався Чан Кайші.

Спроби нормалізувати американсько-китайські відносини після Корейської війни були безрезультатними. Проте з 1 серпня 1955 р. США і КНР розпочали серію переговорів на рівні послів у Женеві для обговорення репатріації громадян та інших питань, які становили взаємний інтерес. Оскільки дві держави не мали офіційних дипломатичних відносин, ці переговори були основною формою контактів між ними протягом шістнадцяти років.

Нормалізація відносин у 1970-ті рр. Процес нормалізації двосторонніх відносин розпочався в 1971 р. з контактів між спортсменами з настільного тенісу (пінг-понгу) США і КНР, які брали участь у світовому чемпіонаті в Японії. Унаслідок контактів між спортсменами, американська команда отримала запрошення від китайської відвідати КНР. Це було несподівано, адже жодна група американців не отримувала таке запрошення після перемоги комуністів в Китаї у 1949 р. Воно було сигналом з боку КНР про наміри нормалізувати відносини («пінг-понг дипломатія»).

Це відбулося на тлі посилення конфронтації між КНР і СРСР, пов’язаної з ідеологічними розбіжностями у зв’язку з «культурною революцією», вторгненням радянських військ у Чехословаччину весною 1968 р. і територіальними суперечками. Так, у березні 1969 р. розпочався прикордонний конфлікт між КНР і СРСР біля острова Даманський на р. Уссурі в Маньчжурії, який тривав сім місяців. Відбулись також збройні сутички на інших ділянках китайсько-радянського кордону.

США скористалися ситуацією, яка склалася у китайсько-радянських відносинах на межі 1960–1970-х рр., щоб залучити Китай до глобальної стратегії

«стримування» СРСР. Президент Р. Ніксон направив у Пекін із секретною місією держсекретаря Г. Кіссінжера. Того ж 1971 року за сприяння США КНР стала членом ООН (замість Республіки Китай).

У лютому 1972 р. Р. Ніксон здійснив візит у КНР, який означав завершення 25-річного періоду відсутності комунікації між двома державами. Він був важливим кроком до нормалізації двосторонніх відносин. Як сказав голова уряду КНР Чжоу Енлай Р. Ніксону під час зустрічі, «ніколи раніше в історії спорт не використовувався так ефективно як інструмент міжнародної дипломатії».

Під час цього візиту було підписано Шанхайське комюніке, згідно з яким Америка підтримувала принцип «одного Китаю».

У квітні 1972 р. китайська команда, яка брала участь у світовому чемпіонаті з настільного тенісу прибула в м. Детройт (Мічиган) для серії матчів і турнірів у десяти містах по усій території США. «Пінг-понг дипломатія» продовжилась.

Паралельно з нормалізацією відносин із США відбувалося пом'якшення внутрішньої ситуації в Китаї. Маоїсти і прагматики досягли тимчасового компромісу. У 1973 р. було реабілітовано частину діячів, репресованих під час «культурної революції», включаючи Ден Сяопіна. У 1973 р. в Пекіні відкрився Офіс зв'язку, який був неофіційним представництвом США в КНР до встановлення дипломатичних відносин.

Дипломатичні відносини між КНР і США було встановлено 1 січня 1979 р. Напередодні, у грудні 1978 р. на третьому пленумі КПК 11-го скликання було проголошено початок «політики реформ і відкритості». У кінці січня 1979 р. Ден Сяопін, основний архітектор й ідеолог нового курсу, здійснив офіційний візит у США. Його приймали як голову держави, хоча він на той час займав посади віцеголови КПК, першого віцепрем'єра Державної ради і голови Політичної консультативної конференції. Відбулись його переговори з президентом Дж. Картером і деякими конгресменами, візит у космічний центр у Х'юстоні та штаб-квартири компаній Кока-Кола (Атланта) і Боїнг (Сіетл). Ден Сяопін акцентував на пріоритетному інтересі КНР – розвитку економіки, а отже зацікавленості в технологіях й інвестиціях американських компаній.

Паралельно з встановленням дипломатичних відносин з КНР, США розірвали дипломатичні відносини і оборонний союз з Республікою Китай (на Тайвані). Натомість у квітні 1979 р. Конгрес схвалив, а президент Дж. Картер підписав Акт про відносини з Тайванем, за яким комерційні, культурні й інші відносини між народами США і Тайваню зберігалися. Термін «Республіка Китай» більше не використовувався. США наполягали на тому, що об'єднання Китаю мало відбутися лише мирним шляхом, за згодою населення Тайваню.

Політика США стосовно КНР за республіканських адміністрацій Р. Рейгана і Дж. Г. У. Буша (1981–1993 рр.). Поступові ринкові реформи, які розпочались в КНР з 1979 р., супроводжувалися «відкриттям» КНР зовнішньому світу. З метою залучення іноземних інвестицій і технологій у 1980-ті рр. було створено шість спеціальних економічних зон (СЕЗ), відокремлених економічно й адміністративно

від решти території КНР. У них було сформовано особливі податкові й митні режими і порядок валютного контролю, запроваджено спрощену схему реєстрації підприємств з іноземними інвестиціями, встановлено податкові канікули і пільговий податок на прибуток іноземних підприємств, безмитний імпорт сировини, необхідної для виробництва продукції тощо.

Про реформи в КНР 1980–1990-х рр. див. Городня Н Історія країн Азії та Африки у XX столітті: курс лекцій. К., 2023. С. 254–258.

«Відкриття» КНР спричинило масштабні інвестиції американських кампаній в китайську економіку. Адміністрації Р. Рейгана (1981–1989 рр.) реалізовували стратегію «широкого залучення» Китаю. У Вашингтоні розраховували, що мірою розвитку економічних реформ відбуватиметься більша лібералізація політичного і суспільного життя в КНР. Проте реформи в політичній сфері врешті обмежились відновленням виборних посад і колективного керівництва в партії, замість одноосібного часів Мао.

У політиці стосовно Тайваню, згідно з комюніке від 17 серпня 1982 р., США погодились зменшити продаж зброї Тайваню і водночас додали до нього пояснення, які відповідали «Шести гарантіям» (the Six Assurances), ініційованим урядом Тайваню. Згідно з ними, США мали й надалі підтримувати Тайвань, не зважаючи на розрив дипломатичних відносин.

У січні 1982 р. відбувся перший візит глави китайського уряду (прем'єра Державної ради КНР) в США. Це був офіційний візит у Вашингтон Чжао Цзияна. Йому було влаштовано офіційний прийом з усіма військовими почестями на південній галявині Білого дому. Після цього президент Рейган і прем’єр Чжао зустрілися в Овальному кабінеті й залі засідань Кабінету з американськими і китайськими офіційними особами. На честь прем'єра Чжао і його дружини було влаштовано державну вечерю.

26 квітня – 1 травня 1984 р. відбувся державний візит президента Р. Рейган в КНР. Він відвідав Пекін, Сіань і Шанхай, провів переговори з головою Лі Сяньнанєм і прем’єром Чжао Цзияном

У липні 1985 р. перший державний візит в США здійснив голова КНР Лі Сяньнянь (1983–1988 рр.). Він отримав офіційний прийом з усіма військовими почестями, після чого президент Рейган і голова Лі провели зустріч в Білому домі. На його честь було влаштовано державний обід. Під час візиту, який тривав кілька днів, Лі Сяньнянь відвідав також Ніагара Фолз, Чікаго, Лос Анжелес і Гонолулу.

У січні 1989 р. президентом США став Дж. Г. В. Буш (1989–1993 рр.), колишній віцепрезидент у адміністраціях Р. Рейгана. Він продовжив реалізовувати стратегію «широкого залучення» Китаю.

Дж. Буш симпатизував Китаю, вважався одним з провідних фахівців-китаєзнавців і був автором політичних ініціатив з китайської політики, що було пов'язано з його службою на посаді голови Офісу зв’язку США в Пекіні у 1974–1975 рр.

Адміністрація Буша усіляко сприяла торгівлі й інвестиціям американських компаній в КНР, підтримувала розвиток політичних відносин між США і КНР. Тим більше, що мірою розвитку економічних реформ в Китаї, він ставав все більш важливим ринком для американських товарів, послуг, інвестицій та джерелом імпорту. Крім цього, американський уряд виходив із розрахунків, що для економічного зростання Пекін був зацікавлений у співробітництві зі США, а це надавало Вашингтону можливість сприяти політичним реформам і впливати на ситуацію у сфері прав людини в КНР.

Невдовзі після інавгурації, у лютому 1989 р. Дж. Г. В. Буш здійснив візити в Японію, КНР і Південну Корею. Візит в Пекін символізувати велике значення, яке він надавав відносинам з Китаєм.

У цей час відбувалися активні дипломатичні, економічні, військові й культурні обміни між двома державами. Китай демонстрував більшу відкритість до діалогу із США, включаючи свій вплив на КНДР. Держсекретар Дж. Бейкер оцінював двосторонні відносини як «досить тісні й дуже багатообіцяючі».

Проте у ніч з 3 на 4 червня 1989 р. урядові війська розігнали учасників мирних акцій з вимогами ліберально-демократичних реформ, що відбувалися з квітня на площі Тяньаньмень в Пекіні. При цьому було використано танки. Сотні людей загинули, багатьох було заарештовано. Це викликало серйозну кризу в американсько-китайських відносинах і могло призвести до їхнього повного розриву.

Конгрес вимагав здійснення більш жорсткого курсу відносно КНР. Американський уряд тимчасово припинив усі політичні й військові контакти з КНР, та міжурядову торгівлю; евакуював американців, які перебували в Китаї; переглянув запити китайських студентів стосовно продовження перебування в США; звернувся до Світового банку й МВФ з проханням відкласти усі позики для Китаю. Інвестиції в китайську економіку із США й інших західних держав припинилися.

Повному розриву відносин зашкодила позиція президента Дж. Г. В. Буша. Він наклав вето на рішення Конгресу про скасування для КНР статусу «найбільш сприятливої нації» в торгівлі, намагався зв’язатися з Ден Сяопіном й іншими лідерами КНР особисто і через своїх представників, яких направляв у КНР з таємними місіями.

На противагу більшості Конгресу Дж. Буш вважав, що США мали продовжувати «конструктивне усебічне залучення» Китаю, що відповідало їхнім інтересам. Він вважав, що було б неправильно ізолювати Китай, якщо США хотіли на нього впливати. Крім того, позбавлення КНР статусу «найбільш сприятливої нації» мало б негативний вплив на американських інвесторів, підприємців і споживачів, включаючи банкрутство американських компаній, втрату робочих місць, додаткові витрати населення на споживчий імпорт.

Враховуючи несприятливе ставлення до Китаю в США, адміністрація Буша зробила ставку на багатосторонню взаємодію з китайським урядом в міжнародних

питаннях взаємного інтересу. Однією з них була сфера нерозповсюдження зброї масового знищення.

Після деяких поступок з боку КНР у листопаді 1991 р. відбувся візит держсекретаря Дж. Бейкера в Пекін. Після нього розпочались торговельні переговори США і КНР. Їх результатом стало підписання в жовтні 1992 р. Угоди про ринковий доступ. Вона збільшувала можливості для американського експорту в Китай, продовж наступних чотирьох років знімала 70–80% нетарифних торговельних бар'єрів.

Згідно з останньою Стратегією національної безпеки адміністрації Дж. Буша (січень 1993 р.), США мали уважно стежити за появою на світовій арені Китаю та «підтримувати, стримувати чи балансувати» її мірою, необхідною для захисту інтересів США.

Більш детально про «китайську» політику адміністрації Дж. Г. У. Буша див.: Городня Н. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). С. 37–43.

Стратегія і політика стосовно КНР першої адміністрації Б. Клінтона (1993–1997 рр.). Вільям (Білл) Клінтон став президентом в умовах економічної кризи в США. Тому його перша адміністрація надавала пріоритетне значення торговельно-економічним питанням.

Під час президентської кампанії Б. Клінтон гостро критикував президента Дж. Буша за надто «м'яку» політику щодо КНР, не зважаючи на грубі порушення китайським урядом прав людини та безвідповідальний експорт військових і ядерних технологій.

Адміністрації Клінтона реалізовували стратегію «розширення вільної світової спільноти ринкових демократій». Вона передбачала підтримку ринкових економік, які з'являлись після краху соціалістичної системи і розпаду СРСР; сприяння лібералізації й практикам «гарного управління», основаним на демократії й економічному зростанні для всіх людей; спротив екстремізму. Ця стратегія передбачала сприяння інтеграції КНР у світовий порядок і перетворенню її на «відповідальну» світову державу, продовження економічного співробітництва і здійснення позитивної політики у відповідь на прогрес у сферах, де існували суперечності.

Водночас продовж усього президентства Б. Клінтона у США відбувалась гостра дискусія про стратегію стосовно Китаю: «залучення» чи «стримування». В уряді дебати відбувалися в рамках різних версій «залучення»: «на основі твердих принципів», «економічного залучення» чи «оборонного залучення». Кожна з цих версій мала підтримку всередині різних агенцій адміністрації.

За обох адміністрацій Клінтона в американсько-китайських переговорах домінували торговельно-економічні питання. Відносна закритість китайського ринку для іноземних товарів призвела до значного збільшення дефіциту США в торгівлі з КНР. Ці питання обговорювались під час переговорів про приєднання КНР до системи ГАТТ. У 1993 р. існування диспропорцій визнала і китайська

сторона. До цього вона пояснювала дефіцит американсько-китайської торгівлі некоректною методикою підрахунків у США.

Спочатку в центрі дискусій у США було питання, чи продовжувати для Китаю статус «найбільш сприятливої нації в торгівлі» (НСН) з огляду на грубе порушення Пекіном прав людини. У 1993 р. цей статус продовжили на наступний рік без попередніх умов, проте для його продовження в 1994 р. Пекін мав здійснити значний прогрес у сфері прав людини: послабити обмеження для еміграції, дотримуватися Загальної декларації прав людини, звільнити політичних в'язнів, забезпечити гуманне ставлення до ув'язнених, захищати релігійний і культурний спадок Тибету, дозволити трансляції на території Китаю міжнародних радіо- і телекомпаній тощо.

Китайське керівництво зробило незначні поступки, але вони не задовольнили США. Для досягнення більшого прогресу в березні 1994 р. відбувся візит в Пекін держсекретаря В. Крістофера. США погрожували розірвати статус НСН у разі відсутності прогресу у сфері прав людини в КНР, але це не дало бажаного ефекту. Керівники КНР заявили про готовність до такого розвитку подій.

Врешті президент Клінтон був змушений оголосити в травні 1994 р. про продовження статусу «найбільш сприятливої нації» для КНР без виконання ним попередніх умов. Після цього зв'язок між статусом «НСН» і станом у сфері прав людини в КНР було ліквідовано.

Після цього основна увага в американсько-китайських торговельних переговорах переключилась на дотримання КНР прав інтелектуальної власності. У лютому 1995 р. дві держави підписали відповідну угоду, проте її імплементація в КНР відбувалася повільно й неефективно. Унаслідок цього Китай було включено до списку країн, на які поширювалась стаття «Супер 301». Згідно з нею США могли накласти торговельні санкції за порушення закону про права інтелектуальної власності.

У 1995 р. виникла чергова криза в американсько-китайських відносинах. Цього разу її спричинив візит президента Тайваню Лі Денхуея в США для зустрічі випускників Корнельського університету, який він закінчив. Це був перший (хоча й неофіційний особистий) візит лідера Тайваню в США. Надання йому американської візи (у червні 1995 р.) викликало різкий протест КНР. Більше того, виступ Лі Денхуея на зустрічі випускників набув досить провокаційного політичного звучання. У Китаї цей візит сприйняли як відмову США від політики «одного Китаю», відкликали посла з Вашингтона, скасували заплановані переговори тощо.

У липні 1995 – березні 1996 рр. КНР здійснила серію військових навчань у Тайванській протоці (Тайванські кризи 1995–1996 рр.).

У березні 1996 р., під час перших прямих президентських виборів у Тайвані, на материку напроти острова було розміщено близько 150 тис. китайських військ; організовано військові навчання, які симулювали напад на Тайвань; у Тайванську протоку випущено ракети. У цій ситуації Б. Клінтон віддав розпорядження

направити до навколишніх морів дві групи авіаносців, що демонструвало можливе втручання США у разі нападу КНР на Тайвань.

Під впливом Тайванської кризи адміністрація визнала потребу не лише інтегрувати КНР, але також перестраховуватись, адже можна було прогнозувати, що в майбутньому більш сильний Китай може стати агресивним. Було прийнято рішення про відновлення і зміцнення регіональних альянсів США і створення в Східній Азії нових гнучких безпекових структур, адаптованих до нових загроз. Водночас адміністрація Клінтона продовжили реалізацію попередньої стратегії, оскільки вважала, що найбільший вплив на Китай можна здійснювати шляхом його «залучення» і регулярного діалогу, а не ізоляції.

Напруження в американсько-китайських відносинах відчувалось до листопада 1996 р., коли на саміті АТЕС в Манілі відбулась неформальна зустріч президентів Б. Клінтона і Цзян Цземіня. Вони домовились про взаємні візити у 1997–1998 рр., погодились здійснювати періодичну взаємодію на рівні вищих посадових осіб.

Стратегія і політика стосовно КНР другої адміністрації Б. Клінтона (1997–2001 рр.). У листопаді 1996 р. президент Клінтон був переобраний на другий термін. Задекларовані ним основні цілі зовнішньої політики після інавгурації включали поглиблення діалогу з Китаєм.

Як пояснювали представники адміністрації, на противагу стратегії стримування, вона здійснювала курс, який передбачав, з одного боку, «залучення» Китаю, з іншого – дотримання жорсткої позиції в питаннях прав людини і розповсюдження зброї масового знищення, виступала за розширення сфер співробітництва і відкритого обговорення відмінностей.

Двосторонній діалог з економічних питань був зосереджений на більшому відкритті Китаю і його залученні до міжнародної системи через вступ до Світової організації торгівлі (СОТ). Як вважалося, це надало б американському експорту більший доступ на китайський ринок, сприяло б зменшенню торговельного дефіциту і створенню в США нових робочих місць.

У інших сферах Китай підтримав розширення Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, підписав Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань, ратифікував Конвенцію про заборону розробки, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, погодився схвалити закон про контроль над експортом ракет і відповідних технологій, згорнути ядерне співробітництво з Іраном.

Важливий напрям співробітництва стосувався КНДР, на яку Китай мав найбільший вплив.

США і Китай мали спільний інтерес у стабілізації фінансово-економічної ситуації у Східній Азії у зв'язку з Азійською кризою 1997–1998 рр. Вона розпочалась в липні 1997 р. у Таїланді, швидко поширилась на східноазійський регіон і могла стати глобальною. В умовах різкого скорочення азійських ринків під впливом цієї кризи друга адміністрація Клінтона приділяла багато уваги торговельним переговорам з КНР.

У США існували підозри про вплив КНР на вибори в 1996 р. і переобрання Б. Клінтона. Весною 1997 р. газета «Нью Йорк Таймс» опублікувала статтю, у якій повідомляла про значний фінансовий внесок китайських бізнесменів у президентську кампанію Б. Клінтона 1996 р. Писали, що у відповідь на цю послугу адміністрація дозволила передачу Китаю військових технологій.

Це питання вивчав сенатський комітет з урядових справ на чолі з Ф. Томпсоном. За його висновками, існували «сильні опосередковані докази» спроб КНР впливати на вибори 1996 року. Адміністрація Клінтона відкидала всі звинувачення. Республіканці вимагали продовжити розслідування, але Департамент юстиції у жовтні 1997 р. зробив висновки про відсутність порушення закону з боку уряду.

У жовтні–листопаді 1997 р. відбувся державний візит у США голови КНР Цзян Цземіня, перший такий візит за 12 років, після візиту голови Лі Сяньняня в липні 1985 р. Під час цього візиту обговорювалося питання про вступ Китаю у Світову організацію торгівлі (СОТ), було підписано низку торговельно-економічних контрактів про імпорт КНР із США товарів на суму 4,26 млрд дол, досягнуто інші домовленості, які мали сприяти поступовому зменшенню дисбалансу американсько-китайської торгівлі. Також дві сторони домовились про регулярний діалог на високому рівні з широкого кола проблем безпеки, створення «гарячої лінії» між президентами, зміцнення контактів між військовими. Китай підтримав спільну ініціативу США і Республіки Кореї стосовно проведення чотиристоронніх переговорів з КНДР.

Цей візит започаткував процес встановлення «конструктивного і стратегічного партнерства» між двома державами. Це формулювання свідчило про їхні наміри будувати конструктивні відносини, розширювати сфери спільних інтересів і здійснювати консультації в конфліктних сферах.

У червні–липні 1998 р. відбувся офіційний візит Б. Клінтона в КНР. Це був перший візит президента США в Китай з лютого 1989 р. Через серйозну опозицію в Конгресі його терміни неодноразово переносилися. Основна увага під час візиту приділялась торговельно-економічним питанням. Б. Клінтон заявив про інтерес США у вступі Китаю у СОТ. Наголошувалась потреба співпраці двох держав для уникнення наступного раунду дестабілізуючої девальвації регіональних валют в умовах Азійської кризи.

США і КНР зайняли спільну позицію у зв'язку з ядерними випробуваннями Індії й Пакистану (у травні 1998 р.) та стосовно переговорів з КНДР. Китай узяв зобов'язання здійснити подальші заходи для повного приєднання до Режиму контролю над ракетними технологіями.

У тайванському питанні, найбільш важливому для КНР, Б. Клінтон озвучив принципи «трьох ні». Цим він заявив про політику «одного Китаю» найбільш чітко за період з 1972 р. Він також звернувся до Цзян Цземіня з пропозицією розпочати діалог з Далай-ламою про збереження унікального культурного і релігійного спадку Тибету на основі визнання його частиною Китаю.

Важливе значення мало публічне обговорення президентами двох держав питання про права людини на спільній прес-конференції, яка транслювалась по телебаченню в прямому ефірі.

Після самітів Клінтон–Цзян інтенсифікувались двосторонні обміни на різних рівнях, включаючи військові. У 1998 р. було підписано Військово-морську консультаційну угоду – першу угоду між двома державами у військовій сфері, досягнуто домовленості про взаємну присутність спостерігачів США і КНР під час військових навчань. У 1999 р. США відвідали судна китайського ВМФ, китайська військова делегація отримала доступ до дослідницьких ядерних лабораторій США тощо, хоч обережність США в питаннях про трансфер технологій і зброї до Китаю зберіглася, як і суперечності з основних питань.

Проте невдовзі двосторонні відносини суттєво погіршились. Разом з РФ Китай критикував США за Програму протиракетної оборони. Вона була спрямована на захист від КНДР, яка у серпні 1998 р. здійснила успішне випробування балістичної ракети типу «Тепходон». Після вдосконалення вона могла досягти території США. Проте в КНР цю програму оцінювали як порушення Договору про обмеження систем протиракетної оборони 1972 року. У Пекіні також вважали, що ця програма виконуватиме функцію нейтралізації китайських збройних сил, а це сприятиме прихильникам незалежності на Тайвані.

Згоду США продати Тайваню літак-винищувач і радарну систему раннього попередження в Пекіні розцінили як намір поставити його під захист регіональної системи ПРО. Напередодні оголошення результатів виборів президента Тайваню в березні 2000 р. експерти прогнозували можливість повторення кризи 1996 року.

Сильну опозицію з боку Пекіна і Москви викликала повітряна кампанія НАТО в Югославії (березень–червень 1999 р.), здійснена без резолюції РБ ООН. 7 травня 1999 р. під час авіаударів НАТО по командних і контрольних точках Белграда бомба потрапила у китайське посольство, що стало кульмінацією загострення відносин.

Зростанню антикитайських настроїв у США в цей час сприяли публікації ЗМІ про підозри стосовно шпигунства на користь КНР на американських ядерних об'єктах (продовження політичних скандалів, узагальнений терміном «Чайнагейт»). Конгрес створив Спеціальний комітет з національної безпеки на чолі з сенатором К. Коксом для розслідування таких випадків в дослідницькій ядерній лабораторії Лос Аламос в Нью Мехіко. У травні 1999 р. він доповів, що має свідчення про довгострокові зусилля китайців здобути ядерні й інші технології США військового призначення. У кінці 1999 р. за звинуваченням у шпигунстві на користь КНР було заарештовано американського науковця китайського походження співробітника Національної лабораторії Лос Аламос.

У такій атмосфері у 1999 р. відбувались американсько-китайські торговельні переговори, позитивні результати яких надавали КНР можливість вступу до СОТ. Вони переривалися через погіршення двосторонніх відносин.

У червні 1999 р. президент Клінтон повідомив про рішення знову поновити «нормальні торговельні відносини» (так тепер називався статус «найбільш

сприятливої нації») з КНР. У липні його схвалив Конгрес. Після цього вже йшлося про затвердження цього статусу для Китаю на постійних умовах, в контексті угоди про його вступ у СОТ.

Президент Клінтон і члени його адміністрації у своїх численних виступах переконували Конгрес і суспільство, що вступ Китаю у СОТ не був послугою йому, а відповідав американським інтересам. Це був найкращий спосіб вирівняти «правила гри», створити рівні умови для конкуренції, відкрити китайські ринки. Крім того, включення КНР в міжнародну систему, основану на правилах, мало сприяти поглибленню ринкових реформ і лібералізації державного устрою, більшій свободі для громадян. У результаті Китай мав стати кращим партнером для США в Тихоокеанському регіоні й кращим сусідом для інших держав

Торговельну угоду про «постійні нормальні відносини» з Китаєм між США і Китаєм було підписано в листопаді 1999 р. Після цього у США відбувались дебати стосовно її ратифікації. Палата представників проголосувала за неї в травні 2000 р. Після цього її ратифікував Сенат. Президент Клінтон підписав її у жовтні. Для КНР ця угода уможливила вступ у Світову організацію торгівлі, що відбулося у грудні 2001 р.

Отже, незважаючи на критику адміністрації Дж. Буша за надто великі поступки в китайській політиці, Б. Клінтон приділяв велику увагу відносинам з Китаєм. Крім економічних цілей, він вважав, що більше економічне відкриття сприятиме внутрішнім політичним змінам у КНР у бік більшої демократизації й лібералізації.

Про це більш детально у праці Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). С. 141–160, 203–216.

Стан і динаміка розвитку відносин за адміністрацій Джорджа Вокера Буша (2001–2009 рр.). У перші місяці після інавгурації адміністрація Дж. В. Буша підтримала розвиток торговельно-економічних відносин з КНР, проте в цілому прийняла більш жорсткий курс, ніж попередня адміністрація. Як заявив держсекретар К. Пауелл: «Китай не є стратегічним партнером. Але Китай також не є неминучим і непримиренним ворогом. Китай – це конкурент, потенційний регіональний суперник, але також і торговельний партнер, готовий співпрацювати у сферах, де стратегічні інтереси перетинаються».

У квітні 2001 р. відбулось зіткнення китайського винищувача і американського розвідувального літака над о. Хайнань, що спричинило дипломатичний конфлікт між США і КНР. Того ж місяця Дж. Буш дозволив продаж зброї Тайваню на 5 млрд дол (найбільший пакет з часу адміністрації Дж. Г. В. Буша). Китайський уряд розцінив це як порушення Вашингтоном політики «одного Китаю». У результаті відбувся тимчасовий розрив американсько-китайських військових контактів.

У серпні 2001 р. США наклали санкції на китайські компанії у зв'язку з експортом ракетних компонентів у Пакистан.

Після терористичних атак 11 вересня 2001 р. відбулась нормалізація американсько-китайських відносин. КНР надала глобальній антитерористичній

кампанії під керівництвом США повну підтримку. Дві держави розпочали співробітництво у сфері обміну розвідувальною інформацією, контролю за фінансовими трансакціями тощо. Пекін не заперечував проти американської військової присутності в Центральній Азії (у Киргизстані й Узбекистані) після початку військових дій в Афганістані. У свою чергу він скористався ситуацією, щоб американський уряд визнав сепаратистів у Сінцзян-Уйгурському автономному окрузі частиною міжнародної терористичної ісламської мережі.

Перша зустріч Дж. В. Буша з головою Цзянь Цземінєм відбулась у жовтні 2001 р. на саміті АТЕС у Шанхаї. Дж. Буш акцентував на співробітництві двох держав у протидії тероризму і висловився за «щирі, конструктивні й кооперативні відносини» з КНР. Це стало основним гаслом на наступні роки.

Дж. В. Буш здійснив другий візит в КНР у лютому 2002 р. для зустрічей з головою Цзянем і прем'єром Чжу Жунцзі. У жовтні 2002 р. Дж. Буш приймав Цзян Цземіня на своєму ранчо в Кроуфорті, штат Техас.

За президентства Дж. Буша було встановлено такий неофіційний дипломатичний протокол для відвідувачів: 1) 30-хвилинна зустріч в Овальному кабінеті свідчила про серйозне ставлення до гостя та його країни; 2) державний обід – про особливі державні відносини; 3) неофіційна зустріч в Кемп-Девіді – про особисту близькість до американського президента; 4) запрошення на ранчо Дж. Буша в Техасі було знаком визнання важливості країни, яку представляє гість, та його особистої важливості для президента. До 2004 р. на ранчо Дж. Буша в Техасі, крім Цзян Цземіня, побували британський прем'єр-міністр Т. Блер, саудівський принц Абдулла і президент РФ Путін.

Напередодні зустрічі на ранчо в Техасі американський уряд включив одну із сінцзянських груп до переліку терористичних організацій, які підпадали під санкції США. Влада КНР нарешті схвалила закони про контроль за ракетним експортом.

За результатами саміту було оголошено про плани відновлення двосторонніх військових обмінів на найвищому рівні та дискусій у сфері прав людини.

Співробітництво у боротьбі з тероризмом і переговорах з КНДР, прогрес у торговельних переговорах надавали підстави у вересні-грудні 2003 р. характеризувати відносини між США і Китаєм як найкращі з часу першого візиту президента Р. Ніксона до Китаю в 1972 р. У 2003 р. було започатковано Американсько-китайський діалог у сфері безпеки. США визнали Китай ключовим актором у переговорах з КНДР. У грудні 2003 р. відбувся офіційний візит в США прем'єра Вень Цзябао.

Проте основні суперечності між двома державами залишилися. Так, збільшення військової присутності США у Південно-Східній і Центральні Азії, реструктуризація військового розгортання для швидкої й ефективної мобілізації на територіях, де загрози могли виникнути; диверсифікація доступу американських сил до різних стратегічних пунктів; заохочення Японії прийняти на себе більшу роль у питаннях регіональної безпеки – усе це викликало стурбованість Пекіна. Тут

вважали, що скориставшись війною з тероризмом, США могли здійснити стратегічне оточення Китаю, стримати його появу як світового лідера.

Після початку інтервенції США в Ірак (березень 2003 р.) посилилася критика Пекіном дій США у світових справах. У 2005 р. КНР і РФ ініціювали в Шанхайській організації співробітництва (ШОС) питання про закриття американських баз в Центральній Азії. Таке рішення було підтримане іншими державами-учасницями.

Зі свого боку, США продовжили санкції проти китайських компаній, які експортували ракетні технології, а в 2004 р. запропонували в ООН резолюцію, яка стосувалась порушення в КНР прав людини.

У торговельно-економічній сфері США турбувало недотримання Китаєм зобов'язань, прийнятих під час приєднання до СОТ.

На початку XXI ст. відбулось значне зростання американсько-китайської торгівлі. Проте експорт КНР в США в 2004 р. в п’ять раз перевищив імпорт з США, що спричинило стрімке зростання дефіциту американської торгівлі з Китаєм.

У США вважали, що це було результатом нечесних трудових практик, неефективної імплементації Китаєм законів про захист інтелектуальної власності, нетарифних бар’єрів для сільськогосподарської продукції, штучного утримання заниженого курсу юаня, унаслідок чого китайський експорт в Америку був більш дешевим, ніж експорт США в Китай.

У зв’язку з цим у США розглядали варіанти впровадження обмежень на китайський експорт. Це примусило КНР розпочати у 2005 р. зміни механізму формування обмінного курсу юаня.

У 2001 р. уряд КНР вперше закликав китайські компанії інвестувати за кордон. Китайські інвестиції за кордон суттєво зросли з 2005 р. Це, між іншим, було пов’язано зі значним збільшенням на початку XXI ст. валютних резервів Китаю унаслідок зростанням прибутків від експорту. Паралельно з цим КНР фінансувала дефіцит федерального бюджету США, який постійно зростав. Це уможливлювало фінансування американським урядом державного дефіциту й утримання низьких банківських ставок. Водночас це підтримувало американський ринок для китайських товарів, оскільки його зменшення мало б негативний вплив на китайську економіку. Отже, було очевидним формування фінансово-економічної взаємозалежності між США і КНР.

В умовах зосередженості уваги США на боротьбі з тероризмом Китаю вдалося суттєво посилити свій регіональний вплив завдяки розвитку торговельно-економічних і політичних зв'язків, включаючи переговори про вільну торгівлю з АСЕАН (КАФТА), участь у регіональному форумі «АСЕАН+3», обговорення питання про створення Східноазійської спільноти тощо. Важливим інструментом посилення впливу КНР була також вигідна для багатьох держав кредитна політика і допомога розвитку, яка, на відміну від США, не супроводжувалась вимогами реформ, відкритості й підзвітності.

Американський уряд був стурбований можливістю зміни регіонального балансу сил в інтересах КНР. Так, Китай використовував свій регіональний вплив,

який зростав, щоб обмежити доступ США до морських баз і пунктів доступу в ПСА. Під час обговорення в 2002 р. Декларації про код поведінки в Південно-Китайському морі Пекін намагався досягти згоди держав ПСА заборонити іноземні військові навчання в регіоні. Посилився тиск КНР на регіональні держави стосовно купівлі китайського військового обладнання і зброї. Деякі з них ставали залежними від КНР через торгівлю і кредити.

Для американського уряду було також важливо, щоб політика Китаю була сумісна з міжнародними нормами, а пошук сировинних ресурсів не призводив до підтримки режимів, до яких США застосовували санкції.

Дж. В. Буш здійснив свій третій візит в КНР у листопаді 2005 р., під час якого зустрівся з представниками нового покоління китайських лідерів – головою Ху Цзіньтао і прем'єром Вень Цзябао.

Останній, четвертий раз він відвідав КНР у серпні 2008 р. з нагоди відкриття Олімпійських ігор. Під час візиту він зустрівся з головою Ху і російським прем'єр-міністром Путіним.

Голова Ху Цзіньтао за президентства Дж. В. Буша відвідував США тричі. У вересні 2005 р. він прибув у США для участі у Генеральній асамблеї ООН. Тоді ж відбулася його зустріч з Дж. В. Бушем. У квітні 2006 р. відбувся офіційний візит Ху Цзіньтао в США. У листопаді 2008 р. він відвідав Вашингтон для участі в Економічному саміті G-20.

Стратегія національної безпеки США другої адміністрації Дж. В. Буша (2006 р.) приділяла значну увагу Китаю. У ній зазначалось, що перетворення на глобального актора вимагало від КНР відповідальних дій на міжнародній арені, виконання своїх зобов'язань, упровадження міжнародних правил, економічних і політичних стандартів, які підтримувались міжнародною системою, а також здійснення внеску в міжнародну стабільність. Висловлювалось сподівання, що Китай дотримається своїх зобов'язань стосовно «мирного розвитку» і співпрацюватиме зі США у вирішенні спільних викликів та реалізації взаємних інтересів.

Представники адміністрації заявляли, що США вітали зростання «упевненого, мирного і процвітаючого» Китаю, прагнули бачити його своїм партнером у глобальних справах. Але він мав поєднувати свої зростаючі можливості та міжнародну відповідальність.

Про це більш детально у праці Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). С. 250–264.

Двосторонні відносини за першої адміністрації Б. Обами (2009–2013 рр.). На політику США щодо Китаю за президентства Б. Обами впливали два основні чинники: взаємозалежність двох держав у фінансово-економічній сфері та більш наступальна (асертивна) політика Пекіна в міжнародних справах, передусім, у Східно-Китайському і Південно-Китайському морях.

Б. Обама став президентом в умовах глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009/2010 рр. У 2009 р. купівля Китаєм боргових облігацій американського

уряду суттєво зросла. У травні 2011 р. Китай володів 36% усіх іноземних боргових зобов'язань американського уряду (16% усього державного боргу США). Збільшення інвестицій КНР в державний борг США дозволило американському уряду забезпечити фінансування своєї антикризової стимуляційної програми. Це було важливо також для КНР, оскільки близько 19% китайського експорту в цей час надходило на ринки США.

У січні 2009 р. впливовий політичний аналітик З. Бжезінський висловив ідею «великої двійки» («G2») – стратегічного співробітництва США і Китаю з глобальних проблем як найбільших економік світу і членів РБ ООН. Ця ініціатива активно обговорювалась у світових ЗМІ й на деяких міжнародних майданчиках. Проте вона не мала видимої практичної реалізації, за винятком підняття двосторонніх переговорів США і КНР до рівня Стратегічного і економічного діалогу, що охоплював широке коло двосторонніх, регіональних і глобальних питань поточного і довгострокового стратегічного інтересу.

Перший такий форум відбувся у Вашингтоні в липні 2009 р. Його основною темою був дисбаланс двосторонній торгівлі, що впливав на стабільність глобальної економіки. Відзначалась необхідність посилення координації макроекономічної політики США та КНР для її відновлення.

Тим часом, у березні 2009 р. глава Народного банку Китаю виступив із пропозицією відмовитись від долара США як міжнародної резервної валюти.

У червні 2009 р. було скликано перший саміт глав держав і урядів форуму БРІК (Бразилії, Росії, Індії та Китаю). У 2010 р. після приєднання до нього Південної Африки він отримав назву БРІКС. Основним на порядку денному нового глобального форуму (без участі США та їхніх союзників) було питання про реформування міжнародних фінансових інституцій, посилення в них впливу держав-учасниць, запровадження нової резервної валюти. Саміти лідерів цих держав стали щорічними.

В умовах глобальної фінансової кризи США й інші західні держави вітали китайські інвестиції у різні галузі економіки, включаючи фінансову.

Усе це свідчило про суттєве зростання не лише регіонального, але й глобального впливу КНР в умовах глобальної фінансово-економічної кризи.

У листопаді 2009 р. відбувся візит Б. Обами в Китай, під час якого він провів переговори з головою Ху Цзіньтао і прем’єром Вень Цзябао. Дві держави висловились за побудову «позитивних, кооперативних і усебічних відносин» на користь американського і китайського народів та світової спільноти.

У січні 2010 р. набрала чинності угода про вільну торгівлю між АСЕАН і КНР, після чого обсяги їхньої торгівлі різко зросли. Паралельно зростали політичні впливи Китаю в багатьох регіональних державах.

З кінця 2009 р. – 2010 р. спостерігалося помітне погіршення двосторонніх відносин США і КНР. Однією з причин цього була наступальна (асертивна) політика Китаю в Південно-Китайському і Східно-Китайському морях.

У січні 2010 р. Б. Обама ухвалив рішення про продаж Тайваню пакету зброї на суму 6,5 млрд дол, затвердженого в жовтні 2008 р. адміністрацією Дж. У. Буша.

У липні та жовтні 2010 р. держсекретар Клінтон заявила на регіональних форумах, що підтримка безперешкодної морської торгівлі, миру і стабільності в Південно-Китайському морі були національними інтересами США та закликала КНР і АСЕАН спільно виробити Код поведінки на морях. Дипломатичне втручання й ініціативи США викликали невдоволення в Пекіні. Між іншим через те, що китайський уряд віддавав перевагу двостороннім переговорам з окремими державами ПСА, а не АСЕАН в цілому.

У сфері торгівлі американський уряд критикував Пекін за штучно занижений обмінний курс юаня, що створювало переваги для китайського експорту на американському та інших ринках. Результатом цього був значний дефіцит США та інших країн у торгівлі з Китаєм, а врешті й глобальний фінансовий дисбаланс. У жовтні 2011 р. Сенат США ухвалив акт про валютні маніпуляції КНР. Б. Обама не підписав його, щоб уникнути погіршення двосторонніх відносин.

Підходи адміністрації Б. Обами до торговельно-економічних відносин з Китаєм не відрізнялись від попередніх адміністрацій. Вони включали: більш повну інтеграцію КНР у глобальну економічну і торговельну систему, що ґрунтується на правилах; розширення ринкового доступу, відповідно до зобов'язань Китаю під час вступу у СОТ; забезпечення рівних умов для американських інвесторів; захист прав інтелектуальної власності американських компаній у КНР; припинення нечесних преференційних практик щодо державних китайських компаній; дотримання ними за кордоном норм, що поважають трудові та екологічні практики; прозорість в інвестиціях.

Нормалізація відносин розпочалась після державного візиту голови Ху Цзіньтао в січні 2011 р. Усього за президентства Б. Обами Ху Цзіньтао відвідував США шість раз, в основному для участі у глобальних форумах.

Після державного візиту 2001 року розпочався активний обмін візитами на різних рівнях, відновились військові контакти. У червні 2011 р. відбулись перші двосторонні консультації для координації політики з основних регіональних проблем в АТР, які стали регулярними.

Паралельно США продовжили політику зміцнення двосторонніх регіональних альянсів, збільшення військової присутності в АТР.

Восени 2011 р. адміністрація Обами заявила про перебалансування політики у Східну Азію. Його демонстрацією стало тихоокеанського турне Б. Обами в листопаді 2011 р., під час якого візиту в КНР не відбулось.

Під час виступу в австралійському парламенті Б. Обама оголосив присутність в АТР «основним пріоритетом» зовнішньої політики США і запевнив, що, незважаючи на скорочення бюджетних видатків, це не відбудеться за рахунок цього регіону. Було досягнуто домовленість про шестимісячне перебування морської піхоти США на австралійській військовій базі Дарвін на умовах ротації для спільних тренувань із регіональними союзниками і партнерами.

Того ж року було оголошено про плани здійснити до 2020 р. передислокацію близько 60% флоту США в АТР і вдосконалити його технологічні можливості, збільшити кількість військових навчань і портових візитів на ширшій території, включно з Індійським океаном.

Б. Обама заявляв, що поглиблення відносин з країнами АТР не відбувалося за рахунок Китаю, що пріоритетом США було розширення відносин з ним. Водночас він закликав Пекін «діяти за тими самими правилами, як усі», бути «відповідальним лідером світової економіки». Насамперед йшлося про «чесну», більш збалансовану торгівлю Китаю із США й усім світом. Лідерство США в АТР було охарактеризовано як просування «набору міжнародних норм», забезпечення дотримання однакових правил усіма учасниками. Паралельно США зміцнювали свої військово-морські спроможності, регіональні альянси та партнерства, розширювали можливості доступу для свого ВМФ.

У Пекіні «стратегічний поворот» США у Східну Азію розцінили як «стримування» КНР.

Двосторонні відносини за другої адміністрації Б. Обами (2013–2017 рр.). У 2013 р. у США було сформовано другу адміністрацію Б. Обами, а в Китаї до влади прийшло нове покоління лідерів на чолі з Сі Цзіньпіном. У червні 2013 р. відбувся неформальний саміт Б. Обами і Сі Цзіньпіна в Санніленд (Каліфорнія), основна мета якого полягала у встановленні взаємної довіри.

Під час саміту відзначалися сфери, у яких підходи двох держав збігались (проблема зміни клімату) і розходились (оцінка подій у Південно-Китайському і Східно-Китайському морях, кібербезпека). Було досягнуто домовленості про посилення військових обмінів з метою кращого розуміння стратегічних намірів одна одної, про створення спеціальних робочих груп з кібербезпеки, економіки й торгівлі, кліматичних змін і чистої енергетики, про поновлення призупинених у 2009 р. переговорів про двосторонню інвестиційну угоду.

Про це більш детально у праці Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). С. 379–396.

У вересні 2013 р. Пекін виступив з ініціативою «Один пояс – один шлях» («Пояс і шлях»), яка передбачала реалізацію масштабних інфраструктурних проєктів по всьому світу, на суші та морях.

Під керівництвом Сі Цзіньпіна асертивність політики КНР у Східно-Китайському та Південно-Китайському морях посилилася.

У листопаді 2013 р. Пекін оголосив про встановлення Оборонної повітряної зони ідентифікації над Східно-Китайським морем, яка покривала значну частину повітряного простору над ним, включно з островами Сенкаку / Дяоюйдао (згідно з китайською назвою). Передбачалось, що Китай міг використовувати силу проти літаків, які не дотримувалися цих розпоряджень.

Ці дії Китаю ставили питання про союзницькі зобов'язання США перед Японією. США відмовились виконувати встановлені КНР правила. Представники адміністрації заявили, що Оборонна повітряна зона ідентифікації посилювала

ризики військового конфлікту в регіоні, а також підтвердили, що альянс з Японією покривав о-ви Сенкаку.

Існувала стурбованість, що таку ж зону ідентифікації КНР встановить над Південно-Китайським морем. Цього не відбулося. Проте з 2014 р. Китай почав будувати штучні острови на спірних територіях у Південно-Китайського моря; на яких споруджувались військові об'єкти.

У листопаді 2014 р. Б. Обама відвідав КНР для участі у саміті глав держав/урядів АТЕС. Під час цього візиту було підписано два Меморандуми про взаєморозуміння і заходи розвитку довіри між військовими США і КНР, що свідчило про взаємний інтерес двох держав уникнути небезпечних зіткнень на морях і в повітрі.

Водночас, починаючи з жовтня 2015 р., США почали здійснювати патрулювання Південно-Китайського моря біля створених КНР штучних островів для забезпечення свободи навігації.

У 2015 р. з ініціативи Пекіна було створено Азійський банк інфраструктурних інвестицій (АБІІ) з переважаючим впливом КНР. Крім того, Китай, Бразилія, Росія, Індія і Південна Африка створили Новий банк розвитку БРІКС. Обидві ці фінансові інституції підтримували здійснення стратегії «Пояс і шлях». США не приєдналися до них, проте не змогли запобігти їхньому створенню.

Наприкінці президентства Б. Обами було очевидно, що вплив Китаю у «великій Східній Азії» істотно зріс і, більше того, став глобальним. Китай формував регіональну і глобальну міжнародну архітектуру на основі власних інтересів, які часто суперечили інтересам США та їхніх союзників.

Незважаючи на такі зміни, Б. Обама відкидав концепції геополітичного суперництва і балансу сил. Обидві Стратегії національної безпеки США, розроблені адміністраціями Б. Обами (2010 р. і 2015 р.), наголошували на співпраці з Китаєм і на потребі їхніх колективних дій для протидії спільним проблемам.

Однією з таких сфер співробітництва було ядерне роззброєння Північної Кореї (вона вперше успішно випробувала ядерну бомбу в 2006 р.), хоча підходи Вашингтона і Пекіна до її вирішення відрізнялися. Пекін виступав проти занадто суворих санкцій щодо КНДР, щоб не допустити краху режиму, який існував, і робив ставку на здійснення її керівництвом економічних реформ за китайським зразком.

Останній візит Б. Обами в КНР відбувся у вересні 2016 р. для участі у саміті «великої двадцятки» (G-20). Двосторонніх зустрічей з китайськими лідерами не відбулось.

Таким чином, після глобальної фінансово-економічної кризи суттєво посилився регіональний і глобальний вплив Китаю, його політика в Східній Азії стала більш асертивною. Китай кинув виклик ліберальному світовому порядку і лідерству США в ньому. Це мало суттєвий вплив на американсько-китайські відносини. Адміністрація Б. Обами заявляла про бажання розвивати співробітництво з Китаєм, проте паралельно була змушена зміцнювати свої регіональні альянси і партнерства, посилювати військово-морські спроможності,

розширювати можливості доступу для свого ВМФ. Посилилося регіональне і глобальне суперництво між ними. Не зважаючи на оголошений адміністрацією Б. Обами стратегічний поворот у Східну Азію, вона не змогла ефективно протистояти асертивній політиці КНР. З точки зору КНР позиції США суттєво послабилися, вони перетворились на «беззубого тигра».

Політика адміністрації Д. Трампа (2017–2021 рр.) і її вплив на американсько-китайські відносини. У Стратегії національної безпеки США 2017 р. Китай характеризувався як один з основних конкурентів США і «ревізіоністська держава», що прагнула сформувати світ, несумісний з американськими цінностями й інтересами, та змінити міжнародний порядок на свою користь.

Нова політика США щодо Китаю проявилась насамперед у торговельно-економічній сфері. Президент Д. Трамп і представники його адміністрації різко критикували Пекін за нечесні торговельні практики, порушення прав інтелектуальної власності, примус іноземних компаній передавати Китаю свої технології. Такі дії, на їхню думку, дали змогу Китаю створити свою виробничу базу за рахунок конкурентів, насамперед Америки, призвели до великого дефіциту США в торгівлі з КНР, який постійно зростав. У 2018 р. він складав 419 млрд. дол., близько половини загального торгового дефіциту США.

У перший рік президентства Д. Трампа істотних змін у політиці США щодо Китаю не відбулось. У квітні 2017 р. відбувся неформальний саміт Д. Трампа і Сі Цзіньпіна на курорті Мар-а-Лаго у Флориді.

У травні США і Китай підписали торговельну угоду, відповідно до якої деякі категорії американського експорту отримали кращий доступ на китайські ринки. Зі свого боку, США визнали значення ініціативи «Пояс і шлях».

У липні відбулася перша зустріч Усебічного економічного діалогу США – Китай для вивчення відмінностей у їхній торговельно-економічній політиці та змін у міжнародній торгівлі.

У серпні 2017 р. адміністрація Д. Трампа почала розслідування за статтями 232 і 301 Всебічного акту у сфері торгівлі та конкуренції 1988 року щодо імпорту сталі та алюмінію в США, а також порушення Китаєм прав інтелектуальної власності.

У листопаді Американо-китайська комісія з економіки та безпеки дійшла висновку, що китайський уряд реалізує широкомасштабну довгострокову промислову стратегію для забезпечення глобального домінування.

У листопаді 2017 р. Д. Трамп здійснив візит в КНР. Основними питаннями під час переговорів були проблеми торговельного дисбалансу і узгодження політики щодо Північної Кореї.

У березні 2018 р. адміністрація Д. Трампа оголосила про підвищення тарифів на алюміній (на 10%) і сталь (на 25%) на підставі загроз національній безпеці. Це рішення поклало початок протекціоністським заходам для захисту американської економіки. Вони стосувалися не тільки Китаю, але й інших торговельних партнерів США.

З липня 2018 р. США почали запроваджувати тарифи на експорт із КНР. Д. Трамп заявив про готовність підвищувати їх і надалі, навіть подвоїти, доки не буде досягнуто «чесної та рівноправної» торговельної угоди з КНР.

Крім цього, США почали блокувати різні канали вивчення американських технологій з боку Китаю. Було обмежено наукові обміни з Китаєм. Департамент торгівлі мав уважно перевіряти потоки корпоративних технологій до КНР.

У травні 2019 р. США заборонили компанії Хуавей (Huawei Technologies), провідному китайському виробнику техніки і обладнання у сфері телекомунікацій, вести бізнес на американському ринку через загрози національній безпеці. Вона також не могла співпрацювати з американськими компаніями для отримання напівпровідників і програмного забезпечення, необхідних для виробництва її продукції.

У відповідь Пекін встановив додаткові тарифи на американські товари, в основному, на продукцію фермерів. Після нових обмежень з боку США Пекін знову підвищив тарифи на американські товари, закликав державні компанії припинити купівлю американської сільськогосподарської продукції, послабив юань. Після цього Департамент фінансів визнав Китай «маніпулятором валют». Усе це спричинило торговельну війну між США і Китаєм.

Двосторонню торговельну угоду (точніше, її «перший етап») було підписано в грудні 2019 р. США відмовились від чергового підвищення тарифів на китайські товари вартістю 160 млрд дол. Китай погодився збільшити закупівлю американських товарів, передусім аграрного сектора, і змінити деякі торговельні практики. Однак найбільш спірні питання вирішити не вдалося, а встановлені раніше тарифи залишилися чинними.

Хоч протиріччя між США і Китаєм найбільше виявилися у сфері торгівлі, вони вийшли далеко за її межі. Віцепрезидент Майк Пенс у жовтні 2018 р. назвав сферами суперечностей торгівлю, незаконне отримання Китаєм інтелектуальної власності США, втручання в їхні внутрішні справи, прагнення витіснити США із західного Тихоокеанського регіону, наміри поступово зруйнувати їхню військову перевагу і поширити свій вплив на весь світ.

Того ж місяця секретар оборони Дж. Меттіс заявив, що США не можуть сприйняти мілітаризацію Китаєм Південно-Китайського моря і будь-яке використання сили з його боку, і підтвердив зобов'язання США в забезпеченні свободи навігації в цьому регіоні. За адміністрації Д. Трампа кількість операцій з патрулювання Південно-Китайського моря істотно зросла. У 2017 р. їх відбулося сім, у 2018 р. – п'ять, у 2019 р. М. Помпео дев'ять.

Цілям протидії наступальній політиці Китаю в Південно-Китайському та Східно-Китайському морях, а також підтримці позицій США у Східній Азії слугувала стратегія «вільного і відкритого Індійсько-Тихоокеанського регіону».

У програмному виступі держсекретаря М. Помпео у липні 2020 р. зазначалась «загроза Китаю» під владою КПК для американської економіки, свободи і майбутнього демократій у всьому світі. У той час як США вважали, що «залучення»

Китаю призведе до співпраці, КПК не виконала своїх обіцянок. США не могли більше ігнорувати основоположні політичні й ідеологічні відмінності з КНР та довготривале прагнення КПК до глобальної гегемонії китайського комунізму. У разі, якщо США, їхні союзники і партнери хотіли бачити вільне, а не «китайське» XXI століття, «стара парадигма сліпого залучення Китаю» не підходила. М. Помпео закликав «вільні нації» дотримуватись однакових принципів у відносинах з КНР і разом виробляти умови її залучення на умовах взаємності, прозорості та звітності.

Таким чином, з початку XX ст. спостерігалось стрімке зростання регіонального і глобального впливу КНР. Спочатку це відбувалося завдяки застосуванню Пекіном інструментів «м'якої сили», переважно торговельно-економічних зв’язків. Проте після глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., яка суттєво послабила США і посилила роль КНР у світовій економіці, її регіональна політика стала більш асертивною. Це мало суттєвий вплив на американсько-китайські відносини.

Питання для самоперевірки

1. Коли США і Китай встановили дипломатичні відносини?
2. Які були інтереси США в Китаї у XVIII ст. – на початку XX ст.?
3. Чи змінилися ці інтереси в першій половині XX ст.?
4. Як на двосторонні відносини вплинули перемога комуністів і проголошення КНР?
5. Коли і під впливом яких чинників відбулась нормалізація американсько-китайських відносин?
6. Чи простежується зв’язок між нормалізацією відносин США і КНР та початком періоду «реформ і відкритості» в КНР? Аргументуйте свою думку.
7. Охарактеризуйте стан двосторонніх відносин за адміністрації Дж. Г. В. Буша. Які чинники на них впливали?
8. Чи відрізнялися підходи до КНР адміністрації Дж. Г. В. Буша і Конгресу?
9. Які питання домінували в американсько-китайських переговорах на межі 1980–1990-х рр.?
10. Якими були спільні інтереси і основні суперечності між США і Китаєм за адміністрації президента Дж. Г. В. Буша?
11. Які питання були пріоритетними в американсько-китайських відносинах за президентства Б. Клінтона?
12. Яку стратегію щодо Китаю реалізовували адміністрації Б. Клінтона?
13. Які зміни відбулися в політиці США щодо Китаю з травня 1994 р.? Чим вони були обумовлені?
14. У чому полягала сутність Тайванських криз 1995–1996 рр.?
15. Які зміни відбулися в американсько-китайських відносинах за другої адміністрації Б. Клінтона?
16. Охарактеризуйте саміти Клінтон-Цзян 1997–1998 рр. та їхнє значення.

17. Охарактеризуйте стратегічні підходи адміністрації Дж. В. Буша до КНР до 11 вересня 2001 р.
18. Який вплив на американсько-китайські відносини мали терористичні атаки 11 вересня?
19. Які зміни в американсько-китайських відносинах відбулися за президентства Дж. В. Буша, порівняно з Б. Клінтоном?
20. Чим ці зміни були обумовлені?
21. Порівняйте рівень політичних відносин між США і Китаєм за президентства Дж. Буша-молодшого і Дж. Буша-старшого.
22. Визначте спільні інтереси і сфери основних суперечностей США і Китаю у 2001–2008 рр.
23. Які питання домінували в американсько-китайських відносинах на початку першої адміністрації Б. Обами?
24. Який вплив на американсько-китайські відносини мала глобальна фінансово-економічна криза 2008–2009 рр.?
25. Визначте причини погіршення американсько-китайських відносин в 2010 р.
26. Який вплив на політику США і двосторонні відносини мало погіршення безпекової ситуації в Південно-Китайському морі?
27. Охарактеризуйте стан і основні тенденції розвитку американсько-китайських відносин за президентства Б. Обами.
28. Які зміни в політиці США стосовно КНР відбулися за адміністрації Д. Трампа?
29. Охарактеризуйте зміни в американсько-китайських відносинах з кінця 1980–х рр. до наших днів. Чим вони були обумовлені?

Рекомендовані джерела і література

Blinken A. The Administration’s Approach to the People’s Republic of China. Speech. Antony J. Blinken, Secretary of State. The George Washington University, Washington, D.C. May 26, 2022. URL: https://www.state.gov/The-Administrations-Approach-To-The-Peoples-Republic-Of-China/

Clinton Hillary. America’s Pacific Century. *Foreign Policy*. 2011, October. URL: http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/article/2011/10/20111011161233su0.8861287.html#axzz1dsvxWPCD

Kerry John. Forging a Pacific Future. October 18, 2013. *DIPNOTE.* URL: http://blogs.state.gov/stories/2013/10/18/forging-pacific-future

The Emergence of China throughout Asia: Security and Economic Consequences for the United States: Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Ninth Congress, First Session. June 7, 2005. Washington, 2006.

Economic and Trade Agreement between the United States of America and the Peoples Republic of China. 2020. *Office of the U.S. Trade Representative*.

URL: https://ustr.gov/sites/default/files/files/agreements/phase%20one%20agreement/US_China_Agreement_Fact_Sheet.pdf

Executive Order on Hong Kong Normalization. 2020. *White House*. *U.S. President*. URL: https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/presidents-executive-order-hong-kong-normalization/

How China's Economic Aggression Threatens the Technologies and Intellectual Property of the United States and the World. White House Office of Trade and Manufacturing Policy. June 2017 URL: https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2018/06/FINAL-China-Technology-Report-6.18.18-PDF.pdf.

National Security Strategy. October, 2022. Washington D.C., 2022.

National Security Strategy of the United States. December 2017. Wash. D.C., 2017.

Pompeo Mike. Communist China and the Free World's Future: Secretary Pompeo at the Nixon Presidential Library. July 23, 2020. URL: https://www.youtube.com/watch?v=7azj-t0gtPM

Remarks by Secretary Mattis at Plenary Session of the 2018 Shangri-La Dialogue. June 2, 2018. URL: https://dod.defense.gov/News/Transcripts/Transcript-View/Article/1538599/remarks-by-secretary-mattis-at-plenary-session-of-the-2018-shangri-la-dialogue/

The Department of Defense. Indo-Pacific Strategy Report. Preparedness, Partnerships, and Promoting a Networked Region. June 1, 2019. URL: https://media.defense.gov/2019/jul/01/2002152311/-1/-1/1/department-of-defense-indo-pacific-strategy-report-2019.pdf

Travels of the Presidents. China. *U.S. Department of State. Office of the Historian.* URL: https://history.state.gov/departmenthistory/travels/president/china

United States Strategic Approach to the Peoples' Republic of China. 2020. *White House*. *U.S. President*. URL: https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/05/U.S.-Strategic-Approach-to-The-Peoples-Republic-of-ChinaReport-5.24v1.pdf

U.S. Relations with China. Bilateral Relations Fact Sheet. *Bureau of East Asian and Pacific Affairs.* August 22, 2018. URL: https://www.state.gov/u-s-relations-with-china/

Vice President Mike Pence's Remarks on the Administration's Policy Towards China at Hudson Institute on October 4, 2018. URL: https://www.hudson.org/events/1610-vice-president-mike-pence-s-remarks-on-the-administration-s-policy-towards-china102018

Visits by Foreign Leaders of China. *U.S. Department of State. Office of the Historian.* URL: https://history.state.gov/departmenthistory/visits/china

***

Kissinger Henry. Diplomacy. New York, 1994.

Kissinger Henry. On China. New York, 2011.

The International Status of Taiwan in the New World Order. London-the Hague-Boston, 1996.

Sutter Robert G. Historical Dictionary of United States–China Relations. Lanham, Toronto, 2006.

Sutter R. G. U.S.–Chinese Relations: Perilous Past, Pragmatic Present. Rowman & Littlefield Publishers, 2010.

Tucker Nancy Bernkopf. China Confidential: American Diplomats and Sino-American Relations since 1945. Columbia University Press, 2001.

Zhu Zhiqun. US–China relations in the 21st century: Power Transition and Peace. London, New York, 2006.

Городня Н. Американсько-китайські відносини за першої адміністрації Б.Обами. *Сходознавство*. 2013. №60. С. 12-27.

Городня Н. Динаміка американсько-китайських відносин в кінці XX – XXI ст. як свідчення нової ролі Китаю у міжнародній системі. *Україна–Китай – 25 років співробітництва: результати та перспективи. «Один пояс, один шлях»*. К., 2018.

Городня Н.Д. Історія країн Азії та Африки у XX столітті: курс лекцій. К., 2023. URL: https://for.history.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2023/04/Gorodnia_Istorija-Asiji_Afryky_2023_pr.pdf

Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–1913 рр.). К., 2014.

Городня Н. США – КНР: основні тенденції розвитку відносин у 2017–2019 рр. *Китай в період реформ і відкритості: збірник наукових праць*. За ред. Н. Д. Городньої. К., 2021. С. 139–151.

Городня Н. Політика США щодо Китаю за адміністрації Д. Трампа. *Американська історія і політика*. 2021. № 11. С. 46-56.

Нікішенко С. О. Тайвань у системі міжнародних відносин. *Сходознавство*. 1997. № 1. С. 14– 29.

Таран М. А. Американо-китайські відносини та фактор безпеки Тайваню в 1990-і роки (сприйняття Вашингтоном деяких конфліктних аспектів) *Сходознавство*. 2001. №13– 14. С. 38– 49.

Таран М. А. Відносини між США та КНР в епоху Ден Сяопіна: нова ідейно-теоретична й правова основа (1979–1990). *Східний світ*. 2006. №2. С. 95–100.

Таран М. А. Вплив політики адміністрацій Б. Клінтона на військово-стратегічний баланс сил у Тайванській протоці. *Східний світ*. 2005. №2. С.95–101.

Таран М. А. Китайська ініціатива «Один пояс – один шлях» та стратегічні виклики для США. *Американська історія та політика.* 2017. № 4. С. 139–151.

Таран М. А. Кризи 1995–96 рр. у Тайванській протоці: ключові стимули та моделі поведінки трьох сторін. *Східний світ*. 2007. №4. С.88–93.

Таран М. А. Тайвань в американській політиці «стримування та ізоляції» КНР на Далекому Сході (1949–1969 рр.). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2006. Вип. 87–88. С. 53–56.

Таран М. А. Тема “прав людини” в американсько-китайських відносинах: протистояння відмінних цивілізаційно-історичних ідентичностей. *Китаєзнавчі дослідження*. 2015. №1–2. С. 51– 57.

Шевчук О. В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини. – Миколаїв, 2008.

Тема 6

ПОЛІТИКА США НА КОРЕЙСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ ТА ВІДНОСИНИ З РЕСПУБЛІКОЮ КОРЕЯ

Встановлення відносин США і Королівства Чосон. Роль США на Корейському півострові після Другої світової війни. Формування військово-політичного альянсу США і Республіки Корея. Ситуація на Корейському півострові й політика США за адміністрації Дж. Г. В. Буша (1989–1993 рр.). Північнокорейська ядерна проблема і політика адміністрації Б. Клінтона. Відносини США і Республіки Корея в 1993–1997 рр. Перспективи і результати «сонячної політики» (1998–2000 рр.). Північнокорейська політика адміністрацій Дж. В. Буша (2001–2009 рр.). Відносини США і Республіки Корея у 2001–2008 рр. Політика США щодо КНДР за адміністрацій Б. Обами (2009–2017 рр.). Відносини США і Республіки Корея у 2009–2016 рр. Політика США на Корейському півострові за адміністрації Д. Трампа (2017–2021 рр.).

Встановлення відносин США і Королівства Чосон. Сполучені Штати і Королівство Чосон (Корея) вперше встановили відносини у травні 1882 р., коли представники двох держав підписали договір про дружбу і торгівлю в Чемульпо. Це був перший договір, підписаний Кореєю із західною державою. Хоч у договорі зазначалось, що Королівство Чосон було незалежною державою, він був укладений за сприяння китайських урядовців. Це свідчило про залежність Кореї від Імперії Цін, яка, між іншим, здійснювала контроль над її зовнішньою політикою.

Дипломатичні відносини були встановлені у травні 1883 р., коли представник США Люціус Фут вручив свої вірчі грамоти королеві Мін. Після цього було відкрито представництво США в Сеулі.

Інтереси США у відносинах в Кореєю, так само як з Китаєм і Японію, обумовлювались цілями розвитку торгівлі. США не брали участі у конкуренції Японії і Російської імперії за Корею після поразки Імперії Цін у японсько-китайській війні 1894–1895 рр. Унаслідок цієї поразки вона була змушена відмовитись від свого впливу в Королівстві Чосон. Натомість японський вплив там суттєво посилився, як і російсько-японська конкуренція за Корею.

Після перемоги у Російсько-японській війні (1904–1905 рр.) Японія встановила протекторат над Королівством Чосон (1905 р.) і взяла на себе керівництво її зовнішніми відносинами. У цих умовах США розірвали дипломатичні відносини з Кореєю у листопаді 1905 р. і закрили своє дипломатичне представництво.

У 1910 р. Японія анексувала Корею і створила тут генерал-губернаторство Чьосен (Chōsen).

Роль США на Корейському півострові після Другої світової війни. Корея знову здобула незалежність після поразки Японії у Другій світовій війні. На Корейському півострові були встановлені радянська і американська зони окупації – на північ і на південь від 38-ї паралелі. Після японського урядування більш економічно розвинутою територією була північна частина Корейського півострова. Його південна частина була переважно аграрною.

У 1948 р. на цих територіях були проголошені дві Корейські держави – на півночі Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР) з урядом Кім Ір Сена, колишнього офіцера радянської армії, та Республіка Корея (РК) з урядом Лі Син Мана на півдні. Обидві держави проголосили своєю столицею місто Сеул, розташоване на південь від лінії розмежування, тобто в Республіці Корея.

У зв'язку із встановленням після Другої світової війни радянського контролю над східною і частково центральною Європою та різким погіршенням відносин СРСР з колишніми союзниками (США і Великою Британію), американський уряд розпочав розробляти стратегію стримування подальшої радянської експансії. Було окреслено «периметр» територій за межами встановленої радянської сфери впливу, критично важливих для безпеки США. Найбільш важливим завданням було визначено не допустити встановлення радянського контролю над Західною Європою і державами з розвинутим військово-промисловим комплексом (передусім Західною Німеччиною і Японією). Корея не входила в цей «периметр».

Заручившись у квітні 1950 р. згодою і підтримкою СРСР, у червні 1950 р. КНДР вторглась у Республіку Корея. Це було свідченням того, що радянська експансія вийшла за межі Європи. У Вашингтоні було вирішено захищати Південну Корею і стримувати радянську експансію не лише по «периметру», але й по усьому світу.

США ініціювали розгляд питання про агресію КНДР в Раді Безпеки ООН, яка схвалила рішення про формування міжнародної коаліції на підтримку Республіки Корея. Це стало можливо завдяки тому, що представник СРСР бойкотував засідання (за наказом Сталіна). За розрахунками Сталіна, участь у Корейській війні мала відволікти увагу США від Європи, де СРСР отримав би більшу свободу дій.

США надали найбільший військовий контингент для міжнародної коаліції проти КНДР. Оперативне командування ООН, створене під час війни, очолив американський генерал Дуглас Макартур. Президент Лі Син Ман передав йому також оперативне управління корейськими військами.

Коли сили коаліції висадились на півдні Південної Кореї, майже вся вона вже була захоплена військами КНДР. Їм вдалося за кілька місяців звільнили захоплену територію. Після цього (за прикладом війни проти Німеччини і Японії, яка нещодавно перед тим закінчилась), щоб примусити агресора капітулювати, вони перейшли 38-му паралель на територію Північної Кореї і окупували її до кінця жовтня. Війська ООН вийшли на кордони з КНР.

Після цього 25 жовтня китайські «добровольці» за повітряної підтримки СРСР перейшли кордон з КНДР на захист уряду Кім Ір Сена. До кінця 1950 р. їм вдалося відтіснити війська ООН до 38-ї паралелі. На початку червня 1951 р. сторони підписали перемир'я, але військові дії при цьому не припинились.

Вступ у війну КНР суттєво змінив ситуацію на фронті. Корейська війна могла перерости в Третю світову, і, більше того, у ядерну війну (у серпні 1949 р. СРСР здійснив перше успішне випробування ядерної бомби). Командувач військами коаліції Дуглас Макартур виступав за ескалацію війни, щоб досягти перемоги, включаючи використання ядерної зброї і китайських військ Чан Кайші, які в кінці 1949 р. відступили з материкового Китаю на о. Тайвань. Проте адміністрація Г. Трумена намагалась уникнути ескалації, тож погодилась на перемир'я. Проте бойові дії продовжились до липня 1953 р. Через те, що КНДР воювала за підтримки СРСР, війну вдалось закінчити лише після смерті Сталіна (5 березня 1953 р.).

У США не акцентували на ролі СРСР у Корейській війні, щоб уникнути ескалації. Проте припинення війни в Кореї було однією з вимог США до нового радянського керівництва для початку процесу нормалізації відносин з СРСР. Нове перемир'я було підписане 27 липня 1953 р. і передбачало повне припинення військових дій до остаточного мирного урегулювання.

Це питання розглядали на Женевській конференції (квітень – липень 1954 р.). Міністр закордонних справ КНР Чжоу Енлай запропонував підписання мирного договору. Держсекретар США Джон Фостер Даллес не підтримав цю пропозицію. Мирний договір не було підписано. Залишилась чинною угода про перемир'я. Крім цього, було погоджено створення Корейської демілітаризованої зони і остаточний обмін військовополоненими.

Демілітаризована зона проходила по лінії фронту, яка майже співпадала з поділом Корейського півострова по 38-й паралелі. Вона стала де-факто новим кордоном між двома Корейськими державами. Було створено Військову комісію по перемир'ю, у якій брали участь КНР і військове командування ООН.

Формування військово-політичного альянсу США і Республіки Корея. Корейська війна суттєво змінила ситуацію в Східній Азії. Під час цієї війни у 1951 р. США підписали двосторонні Договори безпеки з Японією, Філіппінами, а також з Австралією і Новою Зеландією (АНЗЮС). У 1953 р., після закінчення Корейської війни – з Республікою Корея (РК), у 1954 р. – Договір про взаємну оборону з Республікою Китай (на о. Тайвань).

27 липня 1953 р., невдовзі після підписання перемир'я, для переговорів про взаємну оборону в Сеул прибув держсекретар США Джон Фостер Даллес.

Договір про взаємну оборону було підписано 1 жовтня 1953 р. Він заклав основи двостороннього військового альянсу США і Республіки Корея. Згідно з ним, створювалась постійна присутність об'єднаних американсько-корейських збройних сил в Республіці Корея, яка зберігається досі. Американський генерал мав і надалі виконувати обов'язки командувача усіх збройних сил РК у воєнний час, що

продовжувало практику Оперативного управління (OPCON), створеного на початку Корейської війни.

Ці домовленості закріпив Узгоджений протокол від 17 листопада 1954 р. Він визначив відповідальність очолюваного американським генералом командування ООН за оборону РК та зобов'язання США надавати їй значну економічну і військову допомогу.

Ці два документи стали основою для постійної військової присутності США в Республіці Корея і поставили південнокорейські збройні сили під оперативний контроль командування ООН на чолі з американським генералом.

Економічна допомога США Республіці Корея у 1953–1961 рр. становила близько 8% валового національного продукту (ВВП) цієї держави. Військова допомога за той самий період склала понад 30% від загального обсягу військової допомоги, наданої США країнам Східної Азії й Тихоокеанського регіону.

У 1958 р. США розмістили в Південній Кореї ядерну зброю.

Мірою того як розміри і можливості збройних сил Південної Кореї збільшувались, відносини між США і Республікою Корея також змінювались. Збройні сили Республіки Корея було залучено до планування і виконання операцій Об'єднаних сил. У 1968 р. було створено Об'єднаний штаб оперативного планування. У 1971 р. він став штабом Об'єднаних сил.

У жовтня 1978 р. США і РК домовились про створення Об'єднаного командування збройних сил (ОКЗС) для спільних оборонних військових операцій. Згідно з цією угодою, його командувачем мав бути чотиризірковий американський генерал, а його заступником – чотиризірковий корейський генерал. Кожен з підрозділів штабу також мав військове представництво США і РК. Хоча з роками відбувалось скорочення чисельності американських збройних сил на півострові, створення Об'єднаного командування збройних сил свідчило про тривалі зобов’язання США щодо оборони РК.

У роки «холодної війни» альянс між США і РК часто оцінювали як асиметричний, а відносини – «патрон-клієнт». Однак мірою розвитку військового потенціалу Республіки Корея її залежність від США в питаннях безпеки поступово зменшувалась. Цьому значною мірою сприяло безпрецедентне економічне зростання РК у 1980–1990-х рр. (до Азійської кризи). Тому з часом ці відносини стали більш рівноправними і партнерськими. Після поступової демократизації державного устрою Республіки Кореї (з 1987 р.) в їх основі були спільні цілі та цінності.

Ситуація на Корейському півострові й політика США за адміністрації Дж. Г. В. Буша (1989–1993 рр.). На межі 1980–1990-х рр. ситуація на Корейському півострові характеризувалась невизначеністю. З одного боку, в умовах втрати Пхеньяном підтримки з боку СРСР виникла можливість нормалізації відносин між Республікою Корея і КНДР та об’єднання двох держав. З іншого боку, в цей час виникла північнокорейська ядерна проблема.

У грудні 1985 р. КНДР підписала Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), проте відмовилась підписати наступну угоду з Міжнародним агентством ядерної енергії (МАГАТЕ) стосовно інспектування її ядерних об'єктів. Найбільший такий ядерний об’єкт Йонбьон (Nyongbyon) у 100 км від Пхеньяна був побудований у 1964 р. за допомоги СРСР. Наступного року на ньому почав працювати радянський ядерний реактор.

За адміністрації Дж. Г. В. Буша політика США на Корейському півострові була спрямована на вирішення двох важливих завдань – сприяння мирному об'єднанню Кореї й не допущення розповсюдження зброї масового знищення.

З початку 1990-х рр. відбувалося «перехресне визнання» корейських держав. У січні 1990 р. дипломатичні відносини встановили Республіка Корея і СРСР, у серпні 1992 р. – РК і КНР; розпочались двосторонні переговори США і Японії з КНДР.

У вересні 1991 р. Республіку Корею і КНДР одночасно прийняли в ООН. Розпочалися переговори між ними, що стало першим кроком до нормалізації відносин. У грудні вони підписали міжурядову угоду про примирення, ненапад і співробітництво.

США здійснювали розвідувальну діяльність для з'ясування стану північно-корейської ядерної програми і тиснули на Пхеньян, щоб примусити його підписати угоду з МАГАТЕ. Для цього США намагались заручитися підтримкою СРСР і Китаю.

Суттєвий психологічний вплив на керівництво КНДР мала демонстрація військової сили США під час операції «Буря в пустелі» 1991 р. після анексії Іраком Кувейту. Вона продемонструвала можливий сценарій для Північної Кореї: від створення міжнародної коаліції для тиску на Пхеньян і мирного вирішення проблеми до використання санкцій ООН і застосування сили, як у Перській затоці, якщо ці заходи будуть безрезультатними.

У 1991 р. США вивели ядерну зброю з території Республіки Корея, щоб у Північної Кореї не було підстав розробляти власну ядерну зброю. З того часу (станом на квітень 2024 р.) у Республіці Корея немає ядерної зброї.

Того ж року США і Республіка Корея вперше підписали Угоду про спеціальні заходи, за якою корейський уряд мав допомагати США фінансувати американські сили у Кореї (за Договором про взаємну оборону 1953 р. ця функція повністю покладалася на США). У подальшому цю угоду оновлювали кожні п'ять років.

26 грудня 1991 р. під тиском Вашингтона КНДР підписала угоду з МАГАТЕ. Після її ратифікації в 1992 р. розпочались інспекції на атомних об'єктах Північної Кореї.

У січні 1992 р. РК і КНДР підписали Спільну декларацію про створення без’ядерної зони на Корейському півострові, за якою вони відмовились від виробництва, збереження, розміщення, придбання й випробування ядерної зброї. Того ж місяця відбулась перша за 40 років зустріч представників урядів США і КНДР.

У рамках режиму МАГАТЕ Пхеньян надав письмовий опис своєї ядерної програми. Проте американська розвідка виявила, що КНДР приховала її реальний обсяг і два об'єкти, які не відзначила в переданих МАГАТЕ документах.

У грудні 1992 р. в Республіці Корея відбулись другі за всю історію вільні вибори, на яких переміг багаторічний лідер демократичної опозиції Кім Йон Сам (1993–1998 рр.). У лютому 1993 р. він сформував адміністрацію. Такий розвиток подій робив досягнення компромісу щодо об'єднання двох Корейських держав ще більш проблематичним. Переговори між ними не набули подальшого розвитку через взаємну недовіру і невизначеність форми об'єднання.

Північнокорейська ядерна проблема і політика адміністрації Б. Клінтона. До січня 1993 р., коли в Білий дім увійшла нова адміністрація Білла Клінтона, накопичилися свідчення, що КНДР була близькою до виробництва ядерної зброї. У нових міжнародних умовах після завершення «холодної війни» і розпаду СРСР найбільшою загрозою безпеці США вважалося розповсюдження зброї масового знищення. Це обумовило їхню значну увагу до розвитку ракетно-ядерних програм Північної Кореї.

У лютому 1993 р. Пхеньян відмовив представникам МАГАТЕ в інспектуванні своїх ядерних об'єктів.

У березні 1993 р. у відповідь на спільні щорічні військові навчання США і РК «Тім спіріт» усі війська КНДР було приведено в стан повної бойової готовності. Крім того, Пхеньян заявив про наміри вийти з Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

Спочатку адміністрація Клінтона намагалась переконати Пхеньян не робити цього (повний вихід з Договору мав відбутися через три місяці), підкреслювала значний прогрес, досягнутий у відносинах між Північчю і Півднем за останні роки.

Результатом переговорів стала Спільна заява США і КНДР, за якою вони погоджувались із принципами миру і безпеки на вільному від ядерної зброї Корейському півострові, підтримували мирне об'єднання Кореї, надавали взаємні гарантії не агресивності. КНДР мала призупинити вихід з Договору про нерозповсюдження.

Суттєвою була роль у цій ситуації Китаю, який мав вплив на КНДР. У зв'язку з цим США продовжили для нього торговельний статус «найбільш сприятливої нації» в травні 1993 р. без будь-яких умов.

Найбільшу стурбованість США викликала можливість переробки на плутоній використаних паливних стержнів ядерних реакторів КНДР, необхідний для створення ядерних бомб. У зв’язку з цим у липні 1993 р. США підтримали перехід КНДР на реактори на легкій воді. Паралельно американський уряд погрожував ініціювати санкції ООН. Пхеньян заявляв, що розглядатиме будь-які санкції як акт війни.

На початку 1994 р. керівництво КНДР оголосило, що більше не буде дотримуватись умов перемир’я 1953 року (таку погрозу воно пізніше повторювало

принаймні п’ять раз – у 1996, 2003, 2006, 2009 і 2013 рр.) і вийде з Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

У цих умовах американський уряд розглядав можливість завдання удару по ядерним об’єктам КНДР.

У лютому 1994 р. американські збройні сили вперше з часу війни в Перській затоці було приведено в стан повної бойової готовності. Пентагон розробляв військові плани й оцінював можливі втрати.

Після того як 13 червня КНДР вийшла з інспекційного режиму МАГАТЕ, у Вашингтоні обговорювалася можливість «опції Озірак» – удару по найбільшому ядерному об'єкту КНДР в Йонбьон, подібного до того, який здійснив Ізраїль у 1981 р. по ядерних об'єктах Іраку. Невідомо, наскільки серйозно розглядалась така можливість, проте загроза здійснення такого удару була елементом примусової дипломатії.

Критично важливим чинником урегулювання кризи став візит колишнього президента Джиммі Картера у Пхеньян 15–18 червня 1994 р., якраз у той час, коли Б. Клінтон розглядав опцію «Озірак». Завдяки цьому візиту було встановлено канал прямої комунікації між Вашингтоном і Пхеньяном, який раніше був відсутній. Дж. Картеру вдалося досягти угоди, за якою КНДР дозволяла інспекторам МАГАТЕ залишитися в Йонбьон. Це дозволило дещо зняти напруження.

У липні 1994 р. після смерті Кім Ір Сена (1912–1994 рр.) на чолі держави став його син Кім Чен Ір. Після цього в серпні 1994 р. розпочались нові переговори на високому рівні. Їх результатом стало підписання у жовтні 1994 р. Рамкової угоди між США і КНДР. Згідно з нею, Пхеньян мав дотримуватися зобов'язань за Договором про нерозповсюдження, закрити свій ядерний реактор й заморозити переробку плутонію під контролем МАГАТЕ. США мали надати Північній Кореї допомогу у вирішенні гострої проблеми браку пального, будівництві двох ядерних електростанцій на легкій воді й поставити мазут для теплоелектростанцій.

Ця Рамкова угода 1994 р. тимчасово розрядила ситуацію, яка могла призвести до військового зіткнення. На її основі у червні 1995 р. США і КНДР підписали Куала-Лумпурську угоду. Між іншим, передбачалися заходи щодо реалізації принципів Декларації про створення на Корейському півострові без'ядерної зони і відновлення діалогу КНДР з Республікою Корея.

Після цього центральною в політиці США щодо КНДР була концепція «м'якої посадки», яка розглядалась Вашингтоном як протилежна концепції «вибуху». Йшлося про поступове об'єднання Кореї і підтримку більш стабільної ситуації на Корейському півострові через сприяння контактам між Північчю, Півднем та іншими державами. Тим часом КНДР мала отримувати допомогу на основі багатостороннього співробітництва.

У 1996 р. США надали продовольчу допомогу КНДР на суму 8 млн дол, але зберегли торговельні санкції. Було налагоджено різноманітні контакти між Вашингтоном і Пхеньяном стосовно повернення решток загиблих під час

Корейської війни американських воїнів, продовольчої допомоги й імплементації угоди про будівництво реактора на легкій воді.

КНДР взяла участь в Олімпійських іграх в Атланті влітку 1996 р., відкрила доступ до Інтернету в деяких місцях.

Пізніше виявилось, що КНДР не зупинила ядерну програму. Замість переробки плутонію, вона прискорила програму високозбагаченого урану. Паралельно вона розробляла ракети середнього і дальнього радіусу дії. Невдовзі вона перейшла до політики військових провокацій як знаряддя тиску на США, Республіку Корея і Японію, що засвідчив інцидент між підводними човнами у вересні 1996 р.

Друга адміністрація Клінтона (1997–2001 рр.) продовжила попередню політику на Корейському півострові. Основні цілі зовнішньої політики нової адміністрації, викладені в посланні президента Конгресу «Про становище в країні» 1997 р., включали спорудження «моста» між двома Кореями через мирні переговори з Північною Кореєю. Цьому сприяли: залежність КНДР від міжнародної допомоги продовольством, добривами і пальним та обрання в грудні 1997 р. президентом Південної Кореї Кім Де Чжуна, який виступав за «сонячну політику» щодо КНДР і мирне співіснування двох Корейських держав (замість об’єднання).

Відносини США і Республіки Корея в 1993–1997 рр. Важливою віхою у двосторонньому військово-політичному альянсі було перейняття в 1994 р. Республікою Кореєю оперативного контролю над своїми збройними силами в мирний час. У воєнний час, як і раніше, командування мав здійснювати американський генерал.

Того ж року уряд РК рішуче виступив проти можливих ударів США по ядерним об’єктам КНДР.

Після підписання Рамкової угоди 1994 р. і Куала-Лумпурської угоди 1995 р. підходи США і Республіки Кореї до КНДР також відрізнялися. Адміністрація Клінтона розглядала ці угоди передусім у контексті проблеми розповсюдження зброї масового знищення і порушення режиму ядерного нерозповсюдження. Уряд Кім Йон Сама очікував від переговорів США і КНДР передусім нормалізації відносин між двома корейськими державами. У Сеулі політику США розглядали як «умиротворення» КНДР за відсутності гарантій виконання нею домовленостей і були розчаровані тим, що міжкорейський діалог не відновився.

Різні погляди Вашингтона і Сеула на корейську проблему виявилися в кількох питаннях: «м'яка посадка» і продовольча допомога КНДР, чотиристоронні переговори, можлива американська політика «двох Корей». Так, концепція «м'якої посадки» не мала підтримки в обох Корейських державах. З позиції Сеула, вона назавжди закріплювала поділ країни, з точки зору Пхеньяна – мала призвести до краху північнокорейського режиму й об'єднання Кореї за німецьким зразком. Південнокорейський уряд вважав, що постачання міжнародної продовольчої допомоги КНДР без будь-яких умов позбавить Пхеньян потреби вести переговори з Півднем.

Відсутність позитивних змін у відносинах між двома Кореями спричинила певне розчарування Сеула американською політикою в корейському питанні. Проте ці суперечності не афішувались. На зустрічах 1995 року було підтверджено важливість двостороннього альянсу і схвалено рішення встановити новий діалог у сфері безпеки на середньо- і довгострострокову перспективу.

У квітні 1996 р. президенти У. Клінтон і Кім Йон Сам оприлюднили спільну ініціативу про чотиристоронні переговори за участю США, КНДР, РК і Китаю для обговорення ситуації на Корейському півострові.

«Інцидент між підводними човнами» (вересень 1996 р.) посилив напруження у відносинах між РК і КНДР і міг призвести до зриву переговорів. Того ж місяця КНДР відмовилась підписати Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань і Конвенцію про заборону хімічної зброї, що підтверджувало підозри про експорт КНДР балістичних ракет, матеріалів і устаткування, необхідних для виробництва ядерної зброї. Проте за посередництва США зустріч з підготовки «чотиристоронніх переговорів» все-таки відбулась у серпні 1997 р.

Південна Корея серйозно постраждала від Азійської фінансово-економічної кризи 1997–1998 рр. Це врешті вплинуло на її зближення з іншими східноазійськими державами. У грудні 1997 р. Кім Йон Сам брав участь у першому саміті «АСЕАН+3», які стали щорічними (але без участі США).

Кім Де Чжун, обраний президентом РК у грудні 1997 р., ініціював зближення з Японією і КНР. У жовтні 1998 р. він здійснив візит у Японію, який продемонстрував прагнення подолати проблеми двосторонніх відносин, укорінені в колоніальному минулому Кореї та подіях Другої світової війни. До зближення спонукали потреба Республіки Корея у збільшенні японських інвестицій в її економіку, а також спільна загроза з боку КНДР. Про це свідчила ракетна криза в серпні 1998 р., коли під час випробування Північною Кореєю балістичної ракети типу «Тепходон» вона пролетіла над територією Японії.

У березні 1999 р. прем'єр-міністр Японії К. Обуті відвідав Сеул. Лідери двох держав оголосили Японсько-корейський економічний порядок денний на XXI ст.

Значний вплив на відносини між РК і Китаєм мала ключова роль Пекіна в переговорах з КНДР, що було офіційно визнано запрошенням Китаю брати участь у чотиристоронніх переговорах.

Паралельно спостерігалось посилення антиамериканських настроїв у регіоні, що стало одним із наслідків Азійської кризи. У Східній Азії вважали, що її спричинили дії західних спекулянтів. Критику викликала також запізніла допомога США під час кризи.

Перспективи і результати «сонячної політики» (1998–2000 рр.). Значний вплив на відносини з КНДР мала ініційована президентом Кім Де Чжуном (1998–2003 рр.) «сонячна політика». Вона передбачала нормалізацію відносин двох держав через розвиток співробітництва у різних сферах – спільну реалізації індустріальних проектів, розвиток туризму, об'єднання сімей тощо.

У листопаді 1998 р. президент Клінтон здійснив візит у Сеул, під час якого підтримав «сонячну» політику Кім Де Чжуна і його ініціативу паралельно з чотиристоронніми переговорами відновити регулярний діалог між Північчю і Півднем. Було визнано, що стратегія «поступового залучення» КНДР є найбільш реалістичною і має здійснюватися послідовно.

Здійснене в 1998–1999 рр. міжвідомче дослідження під керівництвом співробітника Стенфордського університету, колишнього міністра оборони Вільяма Перрі засвідчило, що Північна Корея не перебувала на межі краху (що було популярною на той час думкою). Ситуація на Корейському півострові характеризувалась у ньому як «стабільне стримування», але поведінка КНДР створювала нові загрози. Збереження стабільної ситуації вимагало від США здійснення усебічних і поетапних дипломатичних зусиль. Передбачалось запропонувати Кім Чен Іру вибір між конфронтацією і шансом покращити відносини зі США шляхом припинення програм виробництва ракет, їх експорту, утримання від безконтрольної діяльності на ядерних об'єктах.

У травні 1999 р. В. Перрі та його помічниця В. Шерман здійснили візит у Пхеньян, де зустрілися з керівництвом КНДР, щоб викласти свої пропозиції. Вони отримали відповідь лише через чотири місяці, однак вона була позитивною. Пхеньян оголосив мораторій на випробування балістичних ракет на час переговорів із США. Президент Клінтон, у свою чергу, оголосив плани призупинити заборону на торгівлю товарами невійськового призначення, фінансові перекази, подорожі та офіційні контакти з КНДР.

Паралельно в рамках реалізації «сонячної політики» спостерігалося покращення відносин між двома Кореями. Кім Чен Ір запросив президента Кім Де Чжуна у Пхеньян, де в червні 2000 р. відбувся безпрецедентний саміт лідерів двох корейських держав.

Після цього вперше за 50 років було дозволено взаємні візити родичів; північнокорейські й південнокорейські атлети марширували однією командою під час церемонії з відкриття Олімпійських ігор 2000 року.

У липні 2000 р. під час щорічного Регіонального форуму АСЕАН відбулась перша в історії зустріч держсекретаря США і міністра закордонних справ КНДР. На ній обговорювалося питання про візит високопоставленого посланця КНДР у Вашингтон у відповідь на візит У. Перрі у Пхеньян.

У жовтні 2000 р. у Вашингтон прибув віце-маршал Чо Мьон Рок, наближений до корейського лідера, для зустрічі з президентом Клінтоном. Він привіз запрошення Б. Клінтону здійснити візит у Пхеньян. Б. Клінтон погодився вивчити цю пропозицію, але висловився за ретельну підготовку до візиту, щоб забезпечити його успішність.

Чо висловив також несподівані для США конструктивні пропозиції стосовно обмеження ракетних програм КНДР, що створювало враження про реальність досягнення угоди. За результатами цієї зустрічі було опубліковано Спільне комюніке, в якому зазначалась відсутність ворожих намірів США і КНДР по

відношенню до іншої. За оцінками держсекретаря М. Олбрайт, це був «потенційно історичний крок», який мав зменшити невпевненість Північної Кореї у своїй безпеці та спонукати її до обмеження військових програм.

Цього ж місяця М. Олбрайт відвідала Пхеньян для зустрічі з Кім Чен Іром і для підготовки візиту президента Клінтона. Це був перший візит держсекретаря США в КНДР.

Переговори з Кім Чен Іром справили на неї позитивне враження і сформували думку, що наміри північнокорейського лідера були серйозними. Він виявляв зацікавленість у нормалізації відносин з США і був готовий до значних обмежень ракетної програми КНДР. На жаль, адміністрація Клінтона залишалася в Білому домі лише три місяці, тож часу поступово будувати відносини з Північною Кореєю не було.

Через тиждень у Малайзії відбулася зустріч американських і північнокорейських експертів для підготовки саміту. Оскільки вести переговори з деталізованої всебічної угоди не було часу, результатом саміту, з американської точки зору, мала бути Спільна заява про взаємні зобов'язання та обмін конфіденційними листами з конкретизацією деталей угоди. З точки зору США, КНДР мала припинити виробництво, випробування, використання і експорт усіх класів ракет; повністю дотримуватись умов Рамкової угоди і не здійснювати неавторизовану активність у сфері ядерних технологій; публічно визнати важливість американських військ на Корейському півострові. Передбачалось, що найбільш складною частиною переговорів буде питання про вже розміщені північнокорейські ракети, а також проблема інспектування, яка торкалась болючого для КНДР питання суверенітету.

На основі попередніх обговорень держсекретар вважала, що Пхеньян погодиться на угоду в разі візиту президента Клінтона. Чо Мьон Рок у Вашингтоні та Кім Чен Ір у переговорах з М. Олбрайт наголошували, що під час візиту президента можна домовитися про усе.

М. Олбрайт і Кім Де Чжун усіляко підтримували поїздку Б. Клінтона у Пхеньян. Проте багато сенаторів, конгресменів і політичних оглядачів виступали проти саміту, який, на їхню думку, міг послабити національну протиракетну оборону і легітимізувати північнокорейський режим. Існувала також думка, що часу залишилося надто мало, тож Б. Клінтон має залишити це питання своєму наступнику.

Остаточне рішення про дату поїздки відкладалось. Нарешті в грудні 2000 р. було вирішено, що президент не поїде у Пхеньян. Замість цього Кім Чен Іра запросили відвідати Вашингтон, але він відмовився. Це можна було зрозуміти з огляду на публічний характер запрошення ним президента Клінтона і важливість «збереження обличчя» в азійській дипломатії.

У останній місяць президентства Б. Клінтон був змушений обирати між поїздкою в КНДР і спробою досягти ізраїльсько-палестинського урегулювання в умовах розгортання кризи на Близькому Сході.

У заяві Б. Клінтона від 28 грудня 2000 р. зазначалось, що процес залучення КНДР в координації з Республікою Корея і Японією надавав великі надії на встановлення миру і стабільності на Корейському півострові, проте часу на посаді президента, який у нього залишився, було недостатньо для підготовки угоди. Висловлювалась надія, що нова адміністрація продовжить розвивати досягнутий прогрес.

У цілому, політика адміністрацій Клінтона щодо КНДР, незважаючи на певний прогрес, не призвела до згортання її ядерних і ракетних програм. Якщо шанс досягти угоди з КНДР існував, то його було втрачено через зміну адміністрації. Водночас ініціативи КНДР наприкінці президентства Б. Клінтона, коли часу для досягнення угоди було недостатньо, можна розглядати також як складову майстерної дипломатичної гри для досягнення своїх цілей без намірів припиняти реалізацію ракетно-ядерних програм.

Північнокорейська політика адміністрацій Дж. В. Буша (2001–2009 рр.). Адміністрація Дж. В. Буша відмовилась продовжувати політику попередньої адміністрації щодо КНДР. Президент Буш вважав, що угоди 1994–1995 рр. надали КНДР надто багато переваг, проте не гарантували припинення її ракетно-ядерних програм. Під час візиту у Вашингтон президента Кім Де Чжуна у березні 2001 р. Дж. Буш заявив, що не підтримує «сонячну політику» і займе по відношенню до КНДР більш жорстку позицію. Такий підхід обумовлювався передусім відсутністю його довіри до північнокорейського керівництва.

У щорічному зверненні до Конгресу 2002 року (після терактів 11 вересня 2001 р.) Дж. Буш включив Північну Корею разом з Іраком й Іраном до списку держав, які підтримували тероризм і розповсюдження зброї масового знищення («вісь зла»), а отже, представляли найбільшу загрозу для США. Це робило КНДР потенційною ціллю превентивних ударів США.

У жовтні 2002 р. американська розвідка повідомила про здійснення Північною Кореєю програми збагачення урану, яку не покривала Рамкова угода 1994 р. Того ж місяця про це повідомили північнокорейське керівництво. США висунули вимогу припинити цю програму без будь-яких умов у обмін на економічну і гуманітарну допомогу. Пхеньян відкинув існування цієї програми. Після цього в листопаді США призупинили поставки пального у КНДР. У відповідь вона вийшла з Договору нерозповсюдження продовж наступних місяців, вислала інспекторів МАГАТЕ і знову відкрила об'єкт з переробки плутонію.

У цей час у Вашингтоні знову (як і в 1994 р.) розглядалась можливість військової акції проти КНДР, але США в цей час вели війну в Афганістані й готувалися до війни в Іраку. Третя регіональна війна виходила поза межі їхньої військової доктрини. Крім того, використання сили проти добре озброєної Північної Кореї могло спричинити значні руйнування і жертви. Його не підтримували Республіка Корея і Японія.

Можливість застосування економічних заходів США проти КНДР була обмеженою, оскільки її торгівля була незначною. США ініціювали прийняття відповідної резолюції ООН, але проти цього виступили РК, КНР і РФ.

Пхеньян розраховував на відновлення двосторонніх переговорів із США, але Дж. Буш виступив за багатосторонні переговори із залученням регіональних держав, передусім Китаю через визнання його впливу на керівництво КНДР. Кім Чен Ір погодився на багатосторонні переговори у квітні 2003 р. під впливом інтервенції США в Ірак. У Республіці Корея в цей час було сформовано нову адміністрацію президента Но Му Хьона (лютий 2003 р. – лютий 2008 р.).

Шестисторонні переговори за участю США, КНДР, РК, КНР, Японії і РФ тривали з серпня 2003 р. до вересня 2007 р. Продовж перших двох років прогрес в переговорах був відсутній. Пхеньян наполягав на безпекових гарантіях від США і звинувачував Вашингтон у «ворожій політиці», включаючи свідому затримку поставок пального і порушення Рамкової угоди 1994 р. (після того як США зупинили в грудні 2003 р. реалізацію проекту будівництва атомної електростанції з реакторами на легкій воді).

У червні 2004 р. США запропонували Північній Кореї багатосторонні гарантії безпеки з боку учасників шестисторонніх переговорів і запевнили їх у відсутності намірів інтервенції чи атаки, а також у повазі до її територіальної цілісності в обмін на припинення ядерної програми під ефективним міжнародним наглядом.

У другій половині 2005 р. у переговорах намітився прогрес. 19 вересня сторони схвалили Спільну заяву, яка передбачала: 1) досягнення мирними засобами ядерного роззброєння Корейського півострова, що підлягало перевірці на основі відмови КНДР від усіх ядерних програм і повернення в найкоротші терміни до Договору нерозповсюдження; 2) реалізацію Декларації 1992 р. про ядерне роззброєння Корейського півострова; 3) визнання права КНДР на мирне використання ядерної енергії та повернення «у відповідний час» до питання про постачання для неї реакторів на легкій воді; 4) офіційне запевнення США і РК про відсутність ядерної зброї на Корейському півострові; 5) надання гарантій США про відсутність намірів атакувати КНДР; 6) нормалізацію відносин між США і КНДР, Японією і КНДР; 7) сприяння економічному співробітництву через посилення двосторонньої і багатосторонньої співпраці у сферах енергетики, торгівлі й інвестицій; 8) дотримання принципу «слова за слова», «дії за дії» і «взаємно скоординованих дій» тощо.

У квітні 2006 р. Пхеньян припинив переговори і заявив, що відновить їх після того як США зроблять доступними для КНДР заморожені фінансові активи у банку «Банко Делта Азія» в Макао.

На початку жовтня 2006 р., посилаючись на «ворожу політику США», Пхеньян оголосив про наміри випробувати першу ядерну бомбу, що й відбулось 7 жовтня.

У відповідь Рада Безпеки ООН схвалила резолюцією, яка передбачала широкі економічні й торговельні санкції щодо КНДР і право всім націям інспектувати будь-який вантаж на північнокорейських суднах.

У грудні 2006 р. шестисторонні переговори було відновлено. У лютому 2007 р. США погодились частково зняти санкції із заморожених в Макао фінансових активів КНДР. У відповідь Пхеньян узяв зобов'язання зупинити свою ядерну програму, закрити ядерні об'єкти в Йонбьон і відновити інспекції МАГАТЕ в обмін на негайну енергетичну допомогу, економічне і енергетичне співробітництво, заходи для нормалізації відносин зі США і Японією, створення спільного Північноазійського механізму з миру й безпеки (Угода від 13 лютого 2007 р.).

У відповідь на ці позитивні кроки в березні 2007 р. США розморозили всі фінансові активи КНДР в «Банко Делта Азія». Проте виникли проблеми з трансакцією цих коштів, у результаті чого переговори знову було перервано.

У липні 2007 р. після отримання коштів і енергетичної допомоги від Республіки Корея, Пхеньян оголосив про згоду закрити усі ядерні об'єкти в Йонбьон, дозвіл інспекторам МАГАТЕ відновити інспектування і бажання повністю демонтувати свою ядерну програму в обмін на допомогу у вирішенні енергетичних проблем. За коментарем М. Олбрайт, це повернуло ситуацію до того пункту, в якому її залишила адміністрація Клінтона, за винятком того, що у Північної Кореї був час, щоб виробити плутоній для 8–9 додаткових боєголовок.

У вересні 2007 р. під час зустрічі з президентом Но Му Хьоном Дж. Буш заявив, що відмова Північної Кореї від ядерної програми уможливлювала досягнення мирної угоди, яка мала замінити перемир'я 1953 року і завершити тривалий конфлікт на Корейському півострові. За коментарями, надії на підписання мирної угоди на Корейському півострові досягли найвищого рівня за останні десятиліття.

На наступному етапі шестисторонніх переговорів у відповідь на зобов'язання Пхеньяна слідувати положенням, зафіксованим у Спільній заяві від 19 вересня 2005 р. і Угоді від 13 лютого 2007 р., та забезпечити повну й чесну декларацію усіх своїх ядерних програм до 31 грудня 2007 р., США погодились паралельно з цими діями усунути КНДР зі списку «держав-спонсорів тероризму» і припинити дію щодо неї Акту про торгівлю з ворогом.

Фінальну зустріч у рамках «шестисторонніх переговорів» запланували провести до кінця 2007 р., але вона не відбулась. У листопаді 2007 р. Пхеньян видав Доповідь з описом своїх ядерних програм, який знову був неповний. Допомогу було призупинено до надання повного опису. Після цього відбувались численні двосторонні зустрічі між представниками США і КНДР у Пекіні й Женеві, але вони виявились безрезультатними.

Отже, результатом багатосторонніх переговорів і політики адміністрації Дж. В. Буша стала поява ядерної Північної Кореї.

Відносини США і Республіки Корея у 2001–2008 рр. Відмова Дж. В. Буша підтримати «сонячну політику» президентів Республіки Корея Кім Де Чжуна (1998–2003 рр.) і Но Му Хьона (2003–2008 рр.) спричинила сплеск антиамериканських почуттів у Південній Кореї. Це значною мірою обумовлювалося тим, що за останні роки ставлення в Південній Кореї до КНДР суттєво змінилося. Громадяни РК

виступали проти будь-яких дій, які ускладнили б становище північнокорейського населення, підтримували поступову еволюцію КНДР, що уможливило б мирне об'єднання Кореї. Вони також вважали, що КНДР буде більш небезпечною, якщо відчуватиме загрозу своїй безпеці.

За адміністрації Но Му Хьона Південна Корея зайняла більш самостійну позицію у відносинах зі США і намагалась більше покладатися на власні сили. Но Му Хьон ініціював переговори про ліквідацію Спільного командування збройними силами Республіки Корея, що у військовий час здійснювалось разом із США під командуванням американського генерала, та про передачу Операційного контролю корейському командуванню. Також він підтримав плани адміністрації Дж. В. Буша стосовно довгострокової реконфігурації американських сил, за якими вони мали відігравали підтримуючу, а не провідну роль у захисті Південної Кореї. Водночас він виступав проти ініційованого США тристороннього співробітництва з Японією, оскільки вважав, що воно підірве зусилля з нормалізації міжкорейських відносин.

Незважаючи на деяке послаблення альянсу, у 2003 р. Республіка Корея направила в Ірак 3-тис. військовий контингент, який був третім за чисельністю у коаліції після США і Великої Британії. У 2004 р. в Ірак було також направлено 4-тисячну американську бригаду з Корейського півострова, що викликало стурбованість Сеула.

У 2007 р. уряди США і РК домовились про розробку механізму передачі корейському командуванню Оперативного контролю у воєнний час. Унаслідок цього американські збройні сили в РК у разі війни мали підпорядковуватися корейському командуванню.

Того ж року США і РК підписали стратегічно важливу двосторонню угоду про вільну торгівлю, проте РК її не ратифікувала

Перемога на президентських виборах 2007 р. кандидата консервативних сил Лі Мьон Бака сприяла поліпшенню відносин між США і Республікою Кореєю. Після формування адміністрації в лютому 2008 р. він визначив зміцнення військово-політичного альянсу із США основним пріоритетом своєї зовнішньої політики.

Політика США щодо КНДР за адміністрацій Б. Обами (2009–2017 рр.). Перша адміністрація Б. Обами реалізовувала щодо КНДР стратегію «стратегічної терпимості». Вона ґрунтувалась на таких засадах: можливість відновлення шестисторонніх переговорів, однак відмова розпочинати їх без гарантій здійснення КНДР «безповоротних кроків» до ядерного роззброєння; переговори між КНДР і Республікою Корея для поліпшення двосторонніх відносин до того, як буде відновлено шестисторонні переговори; прагнення змінити стратегічні оцінки Пекіном політики Північної Кореї; посилення санкцій проти КНДР у відповідь на її провокації; розширення тристороннього співробітництва між США, Японією і Республікою Корея. Цей підхід поєднував елементи «залучення» і «тиску» під час періодів конфронтації.

5 квітня 2009 р. КНДР здійснила невдалий запуск супутника, який міг означати випробування міжконтинентальної балістичної ракети «Тепходон-2» (через використання суміжних технологій). Після цього США ініціювали у Раді Безпеки ООН нові міжнародні санкції проти КНДР. У відповідь її керівництво у черговий раз оголосило, що КНДР не буде більше дотримуватись умов перемир'я 1953 р., вийде з шестисторонніх переговорів (перерваних нею в кінці 2007 р.), а також скасує попередні домовленості, вишле інспекторів МАГАТЕ і відновить військову ядерну програми.

25 травня 2009 р. КНДР здійснила друге успішне випробування ядерної бомби; після цього – серію послідовних випробувань ракет короткого радіусу дії.

12 червня 2009 р. Рада Безпеки ООН ввела проти КНДР додаткові економічні та торговельні санкції. Того ж місяця на Гавайських о-вах було розміщено систему наземної висотної антибалістичної оборони США (THAAD) для запобігання можливим ракетним ударам з боку КНДР.

У серпні 2009 р. Пхеньян відвідав колишній президент Б. Клінтон, якого Кім Чен Ір запрошував для переговорів у 2000 р. Тепер, як приватна особа, він не міг досягти будь-яких суттєвих домовленостей.

У грудні 2009 р. Пхеньян відвідав спеціальний представник американського уряду С. Босворс для обговорення питання про відновлення шестисторонніх переговорів, однак він не зміг досягти бажаних результатів.

З кінця 2009 р. відбулась серія інцидентів між КНДР і Республікою Корея. Найбільш помітними з них були потоплення південнокорейського корабля «Чеонан» у квітні 2010 р. і обстріл північнокорейськими військами о. Йонпхендо, де відбувалися військові навчання РК, у листопаді 2010 р. У результаті відносини між двома корейськими державами різко погіршились, а політику «залучення» КНДР, яку проводив Сеул, було припинено. США повністю підтримали свого союзника.

Ці події не дозволили відновити шестисторонні переговори, але Вашингтон продовжував підтримувати контакти з північнокорейським урядом на двосторонньому рівні.

Великі надії на зміни в політиці Пхеньяна, включаючи відновлення шестисторонніх переговорів, у Вашингтоні покладали на зміну керівництва КНДР, коли після несподіваної смерті Кім Чен Іра (1941–2011 рр.) у грудні 2011 р. до влади прийшов його син Кім Чен Ин.

29 лютого 2012 р. Кім Чен Ин оголосив про готовність заморозити ядерну і ракетну програми КНДР і відновити інспекції МАГАТЕ. США відповіли на це пропозицією гуманітарної допомоги, яку Пхеньян погодився прийняти.

Однак 13 квітня КНДР здійснила чергову спробу запуску супутника, що у Вашингтоні розцінили як порушення домовленостей від 29 лютого. США припинили продовольчу допомогу, хоча підтвердили наміри «конструктивного залучення» КНДР.

У грудні 2012 р. Північна Корея здійснила перший успішний запуск балістичної ракети дальнього радіусу дії. За оцінками американських експертів, вона вже могла нести ядерну боєголовку на міжконтинентальні відстані.

На початку 2013 р. було очевидно, що стратегія «стратегічної терпимості» першої адміністрації Б. Обами була неефективною.

Відносини США і Республіки Корея у 2009–2016 рр. Політика КНДР сприяла подальшому зближенню США і Республіки Корея, зміцненню їхнього двостороннього альянсу і посиленню координації їхньої політики.

Якщо в попередні роки підходи США і РК до КНДР часто не збігалися, то під впливом войовничої риторики і поведінки Пхеньяна президент Лі Мьон Бак (лютий 2008 – лютий 2013 рр.) визнав ядерне роззброєння КНДР необхідною передумовою поліпшення міжкорейських відносин, унаслідок чого США і РК розробили спільні підходи до політики щодо Північної Кореї.

У червні 2009 р. президенти Обама і Лі підписали документ «Спільне бачення альянсу». У ньому він розглядався як регіональне і глобальне партнерство, у той час як його початковою метою був захист Південної Кореї від нападу з боку КНДР.

У наступні роки здійснювались тісна координація політики двох держав щодо КНДР, обмін розвідувальними даними, розвиток військового співробітництва. Було створено спільну систему антикризового менеджменту. Дві держави розпочали двосторонній діалог у сфері кібербезпеки.

Паралельно реалізовувалися плани розвитку оборонних можливостей Республіки Кореї для передачі їй Операційного контролю над збройними силами (від Спільного командування), а також переміщення американських сил на південь, щоб зменшити їхню присутність у Сеулі.

У грудні 2010 р. у Вашингтоні відбулась перша зустріч міністрів закордонних справ США, Республіки Корея і Японії, порядок денний якої включав координацію політики трьох держав щодо КНДР, співробітництво в Регіональному форумі АСЕАН (АРФ) і Східноазійському саміті. У 2011–2012 рр. відбулися ще три такі зустрічі. У 2012 р. було створено спеціальну робочу групу для підготовки більшої інституалізації триствороннього формату співпраці.

Однак цьому зашкодило погіршення у 2012 р. відносин між Республікою Корея і Японією через територіальні диспути за о-ва Такешіма/Токто й історичні питання. США заявили, що в територіальному диспуті не підтримують жодну сторону і не намагаються виступати посередником, але наполягають на спокійному діалозі між ними для врегулювання двосторонніх відносин.

У торговельно-економічній сфері в жовтні–листопаді 2011 р. США і РК ратифікували підписану в 2007 р. угоду про вільну торгівлю (КОРЮС). Адміністрація Б. Обами оцінювала її як найважливішу торговельну угоду США за останні 17 років. Після того як у березні 2012 р. вона набрала чинності, до 2016 р. прямі іноземні інвестиції Південної Кореї у США майже подвоїлися.

На виборах 2012 р. у Республіці Кореї перемогла кандидат консервативної партії «Сенурі» Пак Кин Хе (2013–2016 рр.), дочка генерала і колишнього

президента Пак Чон Хі (1961–1979 рр.). Хоч вона виступала за відновлення діалогу з КНДР, але ставила це в залежність від політики Пхеньяна, зокрема, у сфері ядерного роззброєння, та акцентувала на необхідності збереження тісних союзницьких відносин зі США.

Крім спільної політики щодо КНДР, у 2015 р. США і РК відновили угоду у сфері ядерної енергетики, у 2016 р. підписали Рамкову угоду у сфері дослідження космосу.

13 лютого 2013 р., незабаром після другої інавгурації Б. Обами і за кілька днів до інавгурації Пак Кин Хе, КНДР здійснила третє успішне ядерне випробування. Після цього Пхеньян почав погрожувати США і РК ядерними ударами.

У відповідь на це на щорічних військових навчаннях США і Республіки Корея були використані бомбардувальники B–52 і B–2, здатні нести ядерну зброю. У Вашингтоні було озвучено плани розміщення системи протиракетної оборони THAAD на о. Гуам і додаткових наземних пристроїв перехоплення ракет на Алясці.

За ініціативи США в січні й березні 2013 р. Рада Безпеки ООН ухвалила дві резолюції (№ 2087 і № 2094) про додаткові економічні санкції проти КНДР.

У 2013 р. США і РК відзначали 60-річчя двостороннього альянсу. У травні президент Пак здійснила свій перший офіційний візит у Вашингтон. У Спільній декларації відзначався істотний прогрес у реалізації «Спільного бачення альянсу». Б. Обама підтримав «політику довіри» до КНДР, яку ініціювала Пак Кин Хе, однак заявив, що США не підуть на жодні поступки Пхеньяну в умовах створених ним криз.

Улітку 2013 р. Пхеньян зменшив войовничу риторику, висловився за припинення конфронтації. Відбулась низка зустрічей між представниками КНДР і КНР, після чого Пекін запропонував відновити шестисторонні переговори. Однак США та їхні союзники вважали, що для цього КНДР мала виконати домовленості, досягнуті під час попередніх раундів переговорів, та вимоги резолюцій ООН.

У 2014–2016 рр. КНДР продовжила випробування балістичних ракет і ядерної зброї, та періодично повідомляла про готовність відновити шестисторонні переговори. Так, у січні 2015 р. уряд КНДР оголосив, що готовий зупинити ядерні випробування в обмін на скасування щорічних спільних навчань США і Республіки Корея. США відкинули цю пропозицію.

6 січня 2016 р. КНДР повідомила про проведення четвертого успішного ядерного випробування. 7 лютого вона здійснила запуск ракети дальнього радіусу дії, чим порушили санкції ООН, які забороняли їй використовувати балістичні ракетні технології. У відповідь на це в березні 2016 р. Рада Безпеки ООН ухвалила чергову резолюцію (№ 2270), яка розширила і ввела нові санкції проти КНДР.

У вересні 2016 р. КНДР провела п'яте успішне ядерне випробування. У липні 2016 р. Вашингтон і Сеул оголосили про рішення встановити систему протиракетної оборони THAAD у Республіці Кореї для перехоплення північнокорейських ракет. Її було встановлено за наступної адміністрації Д. Трампа.

Таким чином, за адміністрацій Б. Обами (2009–2017 рр.) відносини між США і Республікою Корея були дружніми, а двосторонній альянс безпеки міцним. Переговорів з КНДР не було. США і РК намагались впливати на неї через резолюції ООН, але це не було ефективно. КНДР успішно реалізовувала ракетно-ядерні програми, а США і РК посилювали протиракетну оборону, щоб захиститися від можливих ракетних ударів КНДР.

Політика США на Корейському півострові за адміністрації Д. Трампа. Найбільший вплив на відносини США і Республіки Корея мала політика КНДР, яка в 2017 р. провела серію випробувань міжконтинентальних балістичних ракет і шосте, найбільше, ядерне випробування (за інформацією з Пхеньяна – термоядерної бомби). Випробування супроводжувались гострою риторикою погроз на адресу США і Республіки Корея.

На дострокових президентських виборах в Республіці Корея у травні 2017 р. після імпічменту Пак Кин Хе переміг представник Демократичної партії Мун Чже Ін (травень 2017 р. – травень 2022 р.). На попередніх виборах 2012 р. він був найбільшим критиком політики президента Лі Мьон Бака за надмірну залежність РК від США. Проте після обрання президентом він здійснив свій перший закордонний візит у Вашингтон (червень 2017 р.).

У листопаді 2017 р. президент Д. Трамп відвідав Республіку Корею з державним візитом, який відбувся вперше за останні 25 років. Під час цього візиту південнокорейські компанії оголосили про інвестиційні проєкти у США на наступні чотири роки на суму понад 17 млрд дол.

У відповідь на ракетно-ядерні випробування і погрози КНДР адміністрація Д. Трампа застосувала до неї підхід «максимального тиску». Після ядерного випробування КНДР у вересні 2017 р. Д. Трамп підписав виконавчий указ, який у комплексі з попередніми обмеженнями встановлював проти КНДР найжорсткіший режим санкцій.

За ініціативи США РБ ООН ухвалила у 2017 р. резолюції (№ 2371, 2375 і 2397), які розширили міжнародні санкції проти Північної Кореї. Також США ініціювали міжнародну кампанію економічного і дипломатичного тиску на КНДР і повномасштабної реалізації резолюцій РБ ООН, щоб змусити її керівництво відновити переговори про ядерне роззброєння.

З початку 2018 р. войовнича риторика КНДР припинилась, після чого почалось поліпшення відносин між двома Корейськими державами, що уможливило саміти між ним у квітні й травні 2018 р.

Адміністрація Д. Трампа підтримала політику президента Мун Чже Іна і почала двосторонній діалог з КНДР.

Нова політика США щодо КНДР виявилась передусім в організації двох самітів Д. Трампа і Кім Чен Ина. Це були перші прямі переговори між чинним президентом США і керівником КНДР за всю історію.

Перший саміт відбувся в Сінгапурі 12 червня 2018 р. Після переговорів два лідери підписали Спільне комюніке, в якому наголошували на прагненні до «повної денуклеаризації» Корейського півострова і до підписання мирного договору.

У США розраховували, що на другому саміті, який відбувся в Ханої в лютому 2019 р., вдасться досягти конкретних угод: КНДР відмовиться від ядерної програми в обмін на послаблення санкцій і гарантії безпеки з боку США. Однак цього не сталося. Кім Чен Ин вимагав скасування усіх санкцій, не тільки американських, а й міжнародних, встановлених резолюціями ООН. У результаті Ханойський саміт закінчився безрезультатно і процес переговорів було заморожено.

КНДР відновила агресивну риторику на адресу США і в травні 2019 р. здійснила запуск трьох ракет короткого радіусу дії, чим порушила вимоги резолюції РБ ООН.

США продовжили санкції, а Департамент оборони був готовий стримувати, і, в разі необхідності, завдати поразки Північній Кореї, доки Пхеньян не ухвалить недвозначне стратегічне рішення про повне ядерне роззброєння. Проте проведення щорічних двосторонніх навчань США і РК після першого саміту Д. Трампа і Кім Чен Ина було припинено.

30 червня 2019 р. під час перебування Д. Трампа в Республіці Кореї відбулась його третя, цього разу імпровізована зустріч із Кім Чен Ином у демілітаризованій зоні, що розділяє дві Кореї. Домовленість про зустріч було досягнуто нетрадиційним шляхом, через Твіттер. За короткою зустріччю на лінії розділу, яку Д. Трамп символічно переступив, послідували переговори на південнокорейському боці демілітаризованої зони. Сторони підтвердили прагнення досягти угоди і домовились про відновлення найближчими тижнями робочого рівня перемовин. Однак цього не відбулось.

Отже, переговори адміністрації Трампа з КНДР на найвищому рівні не призвели до бажаних результатів.

США продовжили процес переміщення своїх військових сил у Республіці Корея на південь від кордону з КНДР, включно із Сеулом. РК оплачувала близько 94% витрат (9,7 млрд дол) на спорудження нових військових об'єктів. У 2020 р. було закінчено спорудження військової бази Кемп Гемпфрі, найбільшої закордонної бази США.

Продовжилась робота, яка стосувалась передачі Операційного контролю об'єднаних сил від американського командування вищим офіцерам Республіки Корея, а також розвитку можливостей альянсу у сферах використання космосу і кіберпростору.

Попри узгодження політики США і РК щодо КНДР, політична співпраця між ними була непослідовною. Так, Мун Чже Ін був готовий до більших поступок Пхеньяну, ніж Трамп, що створювало періодичне напруження у двосторонніх відносинах.

Серйозні суперечності між Вашингтоном і Сеулом виникли під час переговорів про поновлення угоди стосовно фінансування Республікою Корея перебування американських військ на її території (SMA), термін якої закінчувався наприкінці 2019 р. Традиційно РК оплачувала близько 50% витрат. Під час обговорення нової угоди адміністрація Д. Трампа висунула вимогу збільшити внесок Республіки Корея на 400%. Оскільки корейський уряд погоджувався лише на 13%, переговори зайшли в глухий кут. Завдання підписання цієї угоди перейшло до наступної адміністрації Д. Байдена.

Неоднозначний вплив на відносини США і Республіки Корея мала також торговельна політика адміністрації Д. Трампа. Хоча на РК не були поширені експортні тарифи на сталь і алюміній, Д. Трамп неодноразово погрожував застосувати штрафні мита проти корейських товарів. У березні 2018 р. дві сторони домовились, що переглянуть умови двосторонньої угоди про вільну торгівлю.

Таким чином, відносини США і Республіки Корея значною мірою обумовлювались потребою координації їхньої політики стосовно КНДР. Незважаючи на реалізацію різними адміністраціями США і РК різних стратегій щодо Північної Кореї, жодна з них не була успішною. КНДР успішно реалізовувала ядерні й ракетні програми, стала ядерною державою і розробила ракети різного радіусу дії, включаючи міжконтинентальні.

Питання для самоперевірки

1) Коли США і Корея встановили дипломатичні відносини?
2) Які були інтереси США в Кореї у XVIII – на початку XX ст.?
3) Як були інтереси США в Кореї в 1950-ті рр.?
4) Коли і чому було створено військовий союз між США і РК?
5) Охарактеризуйте політику США на Корейському півострові у 1990-ті рр. Які чинники на неї впливали?
6) Яким був стан відносин Республіки Корея і КНДР на межі 1980–1990-х рр.?
7) Які угоди буди досягнуті між США і КНДР у 1990-ті рр.?
8) Охарактеризуйте відносини США і Республіки Корея у 1990-ті рр.
9) Коли реалізовувалась «сонячна політика» стосовно КНДР? Що вона передбачала?
10) Охарактеризуйте стан відносин США і РК за адміністрацій Дж. В. Буша.
11) Якою була політика США стосовно КНДР за адміністрацій Дж. В. Буша?
12) Чи відрізнялись підходи до КНДР адміністрацій Дж. В. Буша і Б. Клінтона?
13) Коли відбувались шестисторонні переговори за участі КНДР? Які їхні результати?
14) Назвіть факти, які свідчили про розвиток ракетно-ядерних програм КНДР.
15) Охарактеризуйте стан відносин США і РК за адміністрацій Б. Обами.
16) Яку стратегію щодо КНДР реалізовували адміністрація Б. Обами?

17) Які зміни в політиці США на Корейському півострові відбулись за президентства Д. Трампа?
18) Які були результати цієї політики?
19) Які зміни відбулися в американсько-корейському альянсі після завершення «холодної війни»?

Рекомендовані джерела і література

Городня Н. Зовнішньополітичний курс США у Східній Азії у 2001–2017 рр.: концептуальні засади, стратегічні пріоритети, механізми реалізації. Historia localis. Historia globalis. Студії на пошану Андрія Кудряченка. Відпов. ред. В. Ткаченко. К., 2024. С. 373–391.

Городня Н.Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–1913 рр.). К., 2014.

Кан Ден Сік. Об'єднання Кореї. Теоретичні і практичні проблеми. К., 2008.

Погорєлова І. С. Північнокорейська політика адміністрації Б. Обами: прорахунки і здобутки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2019. Вип. 129 (2). С. 45–49.

Погорєлова І. С. Адміністрація Д. Трампа і актуальні проблеми Корейського півострова. *Історико-політичні студії. Серія: Політичні науки.* 2018. № 2. С. 83–95.

Albright Madeleine. Madam Secretary. A Memoir. New York, 2003.

Armitage R. L., Cha V. The 66-year Alliance between the U.S. and South Korea is in Deep Trouble. November 25, 2019. *Center for Strategic and International Studies*. URL: https://www.csis.org/analysis/66-year-alliance-between-us-and-south-korea-deep-trouble

The US-South Korean Alliance: Evolving Patterns in Security Relations. Ed. by Gerald L. Curtis, Han Sung-joo. Lexington: Lexington Books, 1983.

Finley James P. The U.S. Military Experience in Korea, 1871–1982: In the Vanguard of ROK–US Relations. San Francisco: USFK, 1983

Jervis R., Rapp-Hooper M. Perception and Misperception on the Korean Peninsula. How Unwanted Wars Begin. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/north-korea/2018-04-05/perception-and-misperception-korean-peninsula?cid=nlc-emc-paywall-free-reading-msiperception-korean-peninsula-a-20180516

North Korea: a Country Study. Ed. by Robert L. Worden. Washington, DC: Federal Research Division, Library of Congress, 2008.

O'Hanlon Michael E. A Step-by-Step Plan for Denuclearizing. May 14, 2018. URL: http://surl.li/snrup

O'Hanlon M. E. Why America Should Strike an Interim Deal with North Korea. January, 2, 2020. URL: https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/01/02/why-america-should-strike-an-interim-deal-with-north-korea/

Pak Jung H. Kim Jong-un has a Maximum Pressure and Engagement Strategy of his Own. Why Talk of a North-South Peace Treaty is More of the Same. April 18, 2018. URL: https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/04/18/kim-jong-un-has-a-maximum-pressure-and-engagement-strategy-of-his-own/

Paik Seung-gi. US–Korean Security Relations since 1945. Seoul: Seoul Press, 1990.

Shin Gi-Wook. One Alliance, Two Lenses: US-Korea Relations in a New Era. Stanford University Press, 2010.

South Korea: a Country Study. Ed. by A. M. Savada, W. Shaw. Washington, D.C.: Federal Research Division, Library of Congress, 1992.

The History of the ROK–US Alliance: 1953–2013. Seoul: Institute for Military History, 2014.

The North Korean Missile Threat by Niall McCarthy. August 29, 2017. URL: https://www.statista.com/chart/10869/the-north-korean-missile-threat/

Tara O. The U.S. –ROK Alliance in an Era of Uncertainty: Challenges and Priorities March 17, 2020. URL: https://www.cfr.org/blog/south-asia-reads-coronavirus-edition

Timeline. North Korean Nuclear Capabilities. June 28, 2022. *Council on Foreign Relations*. URL: http://surl.li/snrug

US Korean Relations 1882–1982. Ed. by Kwan Tae-hwan. Seoul: Kyungnam University Press, 1982.

Тема 7

ВІДНОСИНИ США І ФІЛІППІН

Філіппіни під владою США. Філіппіни під час і після Другої світової війни. Проголошення незалежності і американсько-філіппінські угоди у сфері безпеки. Ситуація у Філіппінах у 1960–1980-х рр. і позиція США. Проблеми американсько-філіппінського оборонного союзу у 1990-х рр. Двосторонні відносини за адміністрації Дж. В. Буша. Стан двосторонніх відносин і позиція США щодо конфліктів у Південно-Китайському морі у 2009–2016 рр. Вплив президента Р. Дутерте на американсько-філіппінські відносини

Філіппіни є одним із союзників США у Азійсько-Тихоокеанському регіоні, разом з Японією, Республікою Кореєю, Австралією і Таїландом. Це перша Тихоокеанська держава, з якою США підписали Договір про взаємну оборону (у серпні 1951 р.).

Філіппіни під владою США. У XVI – XIX ст. Філіппінські о-ви були іспанською колонією. Звільнення від іспанського правління відбулось унаслідок революції 1896–1898 рр. і американсько-іспанської війни 1898 р. Під час революції 1896–1898 рр. двічі проголошували незалежність Філіппін. Президентом Республіки Філіппіни було обрано Емільйо Агінальдо. Проте зберегти державність не вдалось через внутрішні суперечності – між столичним центром і провінціями, локальними угрупуваннями місцевих еліт і різними лідерами. За Паризьким мирним договором (грудень 1898 р.), який завершив американсько-іспанську війну, Філіппінський архіпелаг перейшов під владу США.

Після ратифікації цього рішення у лютому 1899 р. розпочалась філіппінсько-американська війна. Філіппінська армія була розгромлена до кінця 1899 р., після чого до 1901 р. тривала партизанська війна. Паралельно з військовими діями американці здійснювали політику примирення, залучали філіппінців до участі в новій системі управління, розпочали реформи у сфері освіти, оголосили амністію повстанцям.

З травня 1899 р. філіппінський уряд очолив П. Патерно, прихильник порозуміння зі США. Після захоплення в полон лідера повстанців Е. Агінальдо (у квітні 1901 р.), він звернувся до народу із закликом припинити збройну боротьбу і визнати американську владу.

У червні 1901 р. США призначили першого цивільного губернатора Філіппін У. Тафта, який у 1908 р. був обраний президентом США. Протидія американській владі продовжилась лише в південних ісламських районах, населення яких у 1897–1901 рр. виступало також проти філіппінської республіканської влади.

США здійснювали на Філіппінських о-вах ліберальну політику – вводили принципи виборності, сприяли створенню політичних партій, поступово розширювали участь філіппінців в органах влади, готували їх до самоуправління.

Філіппінським органічним актом США 1902 року передбачалось створення першого законодавчого органу, що повністю обирався – Філіппінської асамблеї. Перші вибори відбулись у 1907 р. Найвпливовішою політичною партією з 1907 р. була Націоналістична партія під керівництвом Серхіо Осменья і Мануеля Кесона. Її основною метою було здобуття незалежності. У 1916–1935 рр. М. Кесон був першим президентом Сенату Філіппін, створеним за Другим філіппінський органічний акт або Актом про автономію Філіппін 1916 року.

Згідно із законом 1934 р., Філіппіни отримали можливість формувати національний уряд (Співдружності Філіппін). Проте за губернатором залишалося право накладати вето на рішення національних органів влади. Цей закон передбачав надання Філіппінам повної незалежності після 10-річного перехідного періоду.

Конвент Філіппін розробив Конституцію, яку в 1935 р. схвалив Конгрес США і плебісцит населення островів. У вересні 1935 р. відбулись перші президентські вибори. Президентом Співдружності Філіппін був обраний М. Кесон (1935–1944 рр.), віцепрезидентом – С. Осменья.

Одним з перших був прийнятий Закон про національну оборону, який передбачав створення Збройних сил Філіппін. Це обумовлювалося складною внутрішньою ситуацією, включаючи діяльність різних лівих сил, у тому числі Комуністичної партії Філіппін, яку очолював К. Евангеліста.

Філіппіни під час і після Другої світової війни. Під час Другої світової Японія окупувала Філіппіни і створила тут маріонетковий уряд.

8–9 грудня 1941 р. японська авіація завдала ударів по американських аеродромах і військово-морській базі на о. Лусон. 10 грудня японські десанти висадились на цьому острові, 2 січня1942 р. вони захопили столицю – м. Маніла. Японські війська висадились також на о-вах Мінданао і Холо. Президент М. Кесон і філіппінський уряд іммігрували до США. Влада перейшла до прояпонської адміністрації – «Виконавчої комісії» і «Консультативної державної ради», діяльність яких контролювало японське військове командування. Японська окупаційна влада дозволила діяльність лише однієї партії тоталітарного типу – «Товариства слугування новим Філіппінам» (Калібалі). У жовтні 1942 р. під японським контролем було проголошено другу Філіппінську республіку. Президентом став Хосе П. Лорель, який підписав договір про союз з Японією.

На Філіппінах виник масштабний партизанський рух. Найбільш активними його учасниками були комуністи, які створили велику кількість мобільних партизанських груп. У березні 1942 р. окремі партизанські загони об’єднались в Антияпонську народно-визвольну армію (Хукбалахап), яка перебувала під керівництвом комуністів. Активно боролись проти окупантів і націоналістичні партизанські формування, діяльність яких координував з еміграції президент Кесон.

У 1944–1945 рр. Філіппіни були звільнені спільними зусиллями збройних сил США на чолі з ген. Дугласом Макартуром і філіппінським руху опору.

У жовтні 1944 р. збройні сили США здійснили десантування на Філіппінські о-ви. 23–26 жовтня 1944 р. вони перемогли японців у військово-морській битві. Основні бойові дії на Філіппінах завершились у середині липня 1945 р., хоч окремі японські підрозділи чинили спротив на о. Лусон до кінця Другої світової війни.

Після звільнення Філіппін було відновлено Конституцію 1935 року і політичні інститути. США сприяли проведенню демократичних виборів, виділили на відбудову країни 450 млн дол.

Філіппінський торговельний акт 1946 р. створив юридичну базу для наданням Філіппінам американської допомоги і вільний допуск філіппінських товарів на американський ринок. У свою чергу, американці отримали рівні з філіппінцями права на освоєння природних багатств країни, безмитну торгівлю товарами на філіппінському ринку.

Після смерті М. Кесона у серпні 1944 р. президентом Філіппін став віцепрезидент С. Осменья. Він повернувся в Манілу в лютому 1945 р. У 1946 р. утворилась Ліберальна партія, після чого сформувалась двопартійна політична система Націоналістичної і Ліберальної партій.

Американський уряд прагнув, щоб Філіппіни стали «вітриною демократії» в Азії. Проте ситуація в країні залишалась напруженою. Армія Хукбалахап, в якій домінуючі позиції продовжували утримувати комуністи, не склала зброї, а продовжила боротьбу проти уряду. У 1945 р. вона контролювала більшу частину о. Лусон з населенням бл. 500 тис. осіб. У протистоянні їй США зробили ставку на місцеву націоналістичну еліту, яку опоненти звинувачували у колабораціонізмі під час війни. На президентських виборах 1946 р. переміг Мануель Рохас (Ліберальна партія). Він став третім, останнім президентом Співдружності Філіппін і першим президентом незалежної Республіки Філіппіни. У січні 1948 р. він оголосив амністію колаборантам.

Проголошення незалежності і американсько-філіппінські угоди у сфері безпеки. Незалежність Філіппін було урочисто проголошено 4 липня 1946 р. Того ж дня Філіппіни і США підписали Договір про відносини (Манільський пакт). Згідно з ним, разом з відмовою від суверенітету над Філіппінами США отримували право використовувати бази на їхній території для взаємного захисту.

14 березня 1947 р. було підписано нову угоду стосовно прав США створювати військові бази на території Філіппін. Після її ратифікації Сенатом Філіппін 21 березня 1947 р. дві держави підписали Угоду про допомогу США у забезпеченні потреб філіппінської армії. Це було важливо для протидії численним антиурядовим повстанським силам, які діяли на території держави, включаючи збройні сили Комуністичної партії Філіппін. Також уряд був змушений протистояти мусульманському сепаратизму на півдні.

У 1949 р. ситуація в країні погіршилась через діяльність формувань Хукбалахап, які отримували підтримку від китайських комуністів. На о. Лусон розгорілася громадянська війна, яка сягнула апогею у 1951–1952 рр.

Для скорочення соціальної бази лівих повстанців влада запропонувала програму надання земельних ділянок учасникам антиурядового руху. У випадку відмови їх очікували репресії. Більшість партизан погодились на пропозицію уряду, що звело збройну боротьбу комуністів до мінімуму. Компартію було оголошено поза законом.

30 серпня 1951 р., в умовах Корейської війни, США і Філіппіни підписали Договір про взаємну оборону, за яким зобов'язувались захищати одна одну у випадку агресії. Оборонний союз із США мав велике значення для підтримки внутрішньої стабільності Філіппін. Завдяки гарантіям безпеки з боку США уряд міг зосередитись на внутрішніх проблемах і протидії антиурядовим силам.

Філіппінські військові брали участь у Корейській війні.

Президент Рамон Магсайсай (Націоналістична партія), який переміг на виборах 1953 р., дотримувався орієнтації на США. У вересні 1954 р. Філіппіни разом з іншими державами підписали Манільський пакт про створення багатостороннього військово-політичного блоку СЕАТО (Договір про оборону Південно-Східної Азії).

Одночасно уряд здійснював заходи, спрямовані на зміцнення суверенітету країни. Зокрема, філіппінська делегація взяла участь у Бандунзькій конференції 1955 р.

Цьому і наступним урядам не вдалось стабілізувати внутрішню ситуацію через діяльність партизан-комуністів на півночі і мусульманських сепаратистів на півдні.

Ситуація у Філіппінах у 1960–1980-х рр. і позиція США. На президентських виборах 1965 р. переміг Фердинанд Маркос (Націоналістична партія), який залишався президентом до 1986 р. У 1972–1981 рр. він керував державою як диктатор в умовах військового стану.

Економічна політика нового уряду ґрунтувалась на самозабезпеченні держави продовольством, «зеленій революції» в аграрному секторі, переорієнтації промислового виробництва на експорт готової продукції, залучення іноземних інвестицій. У другій половині 1960-х – 1970-ті рр. економіка Філіппін зростала.

У сфері зовнішньої політики у 1961 р. Філіппіни увійшли до Асоціації Південно-Східної Азії (АПСА), у 1967 р. стали співзасновником Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН). Під час В'єтнамської війни (1964–1973 рр.) на базах у Філіппінах були розташовані американські сухопутні, морські й повітряні сили. У цій війні також брали участь філіппінські військові, які виконували не бойові функції.

У 1965–1966 рр. Філіппіни і США підписали низку угод, які зменшили кількість американських баз, їхні розміри і скоротили термін їхньої оренди до 25 років. Найбільш важливими для США були військово-морська база Субік (Субік Бей) і авіаційна база Кларк на о. Лусон. Після В'єтнамської війни вони були противагою радянським військовим базам Камран і Дананг у В'єтнамі. База Субік була основним логістичним центром 7-го флоту США у південній частині Тихого океану.

Після того як Ф. Маркос знову переміг на президентських виборах 1969 р., проти нього консолідувалась опозиція – як поміркована, так і радикальна.

В опозиції до Ф. Маркоса була Ліберальна партія. Лідером поміркованої опозиції став сенатор від Ліберальної партії Бенігно Акіно.

Один з керівників радикальної опозиції прихильник маоїзму Хосе Марія Сісон організував у 1969 р. партизанську боротьбу за «національне і соціальне визволення». Було відновлено Хубгалахаб у реформованому вигляді під назвою «Нова народна армія». З початку 1970-х рр. набрав розмаху сепаратистський рух мусульман на о. Мінданао. Його очолив радикальний Фронт національного визволення Моро, який виник у 1960 р. Маоїські групи організували у серпні–вересні 1972 р. низку терактів для створення «революційної ситуації». Спротив політиці Маркоса чинили створені великими землевласниками наймані «приватні армії».

У цій ситуації у вересні 1972 р., в кінці свого другого президентського терміну, Ф. Маркос оголосив військовий стан. Було призупинено дію Конституції, заборонено діяльність політичних партій, запроваджено цензуру в засобах масової інформації, заарештовано бл. 60 тис. осіб.

Розроблений під контролем уряду проект нової Конституції у січні 1973 р. схвалили відкритим голосуванням збори міських і сільських громад. До обрання Національних зборів Ф. Маркос мав виконувати обов'язки президента, прем'єр-міністра і головнокомандувача збройними силами. Ці надзвичайні повноваження він закріпив на референдумах 1973 р. і 1976 р. Надзвичайний стан було скасовано лише після того як у червні 1981 р. Ф. Маркоса було знову обрано президентом країни на 6-річний термін.

На початку 1980-х рр. у Філіппінах розпочалась боргова криза, яка переросла в 1983–1985 рр. у економічну кризу. Вона була обумовлена характером економічного розвитку, основаним на значних зовнішніх запозиченнях, корупції й монополії над окремими секторами економіки наближених до Маркоса підприємців.

США продовжували співробітництво з президентом Маркосом і водночас надали політичний притулок лідеру опозиції Б. Акіно. Він перебував у США три роки, після чого 21 серпня 1983 р. повернувся на батьківщину. Одразу в аеропорту його було вбито. Це вбивство, яке показали по телебаченню для залякування опозиції, стало каталізатором руху проти Маркоса.

Вибори до Національних зборів у травні 1984 р. знову принесли перемогу правлячій коаліції. Однак це лише ускладнило ситуацію, оскільки активізувалась діяльність Нової народної армії та Фронту національного визволення моро. Ліберальна опозиція згуртувалась навколо Корасон Акіно, вдови Б. Акіно.

Після дострокових виборів у лютому 1986 р. президентом знову був проголошений Ф. Маркос. Опозиція на чолі з К. Акіно звинуватила владу у фальсифікації результатів виборів і закликала населення до громадянської непокори. Масові народні демонстрацій в Манілі й інших містах 22–25 лютого

1986 р. (революція «Влада народу»), підтримані церковними ієрархами і армійським командуванням, примусили Ф. Маркоса заявити про відставку і виїхати в США (на Гавайські о-ви). Після цього був сформований уряд на чолі з Корасон Акіно.

Адміністрація К. Акіно відновила Конституцію і парламент, ліберальні й демократичні свободи, оголосила амністію політв'язням.

К. Акіно впевнено перемогла на президентських виборах у лютому 1987 р. Вона розпочала переговори з лідерами повстанських рухів для досягнення громадянського миру. У січні 1987 р. було підписано угоду між представниками уряду Філіппін і керівниками Фронту національного визволення моро про припинення вогню і надання широкої автономії для мусульманських регіонів.

За аграрною реформою уряд мав викупити землю у поміщиків і розподілити її між селянами протягом 10 років. США підтримали усі ці заходи.

Проте у здійсненні реформ адміністрація К. Акіно (1986–1992 рр.) наштовхнулась на жорсткий спротив опозиції. Відбулось шість військових заколотів у різних районах країни. Найбільш небезпечним був заколот у грудні 1989 р., придушений за допомогою США.

Проблеми американсько-філіппінського оборонного союзу у 1990-х рр. У вересні 1991 р. закінчувався 25-річний термін оренди військових баз США на Філіппінських о-вах. На той час на авіаційній базі Кларк перебувало 9 тис. осіб, на базі Субік – 6 тис. осіб військового персоналу, а також члени їхніх родин. Щорічно США платили за оренду цих і ще чотирьох менших баз 481 млн дол.

У липні 1991 р. після складних переговорів було досягнуто угоду з адміністрацією К. Акіно, за якою США мали звільнити усі військові бази, крім військово-морської бази Субік. Крім фінансових обмежень американського уряду, це обумовлювалося втратою їх стратегічного значення. Стосовно авіаційної бази Кларк, рішення відмовитися від неї було спричинено суттєвими збитками унаслідок виверження вулкану неподалік. Її втрату частково компенсувала підписана у 1990 р. угода США з Сінгапуром, яка дозволяла перебування на його аеродромах американських військових літаків.

Тож угода з Філіппінами 1991 р. передбачала, що США звільнять базу Кларк до 16 вересня 1992 р. (це було зроблено до кінця 1991 р.) і продовжать оренду бази Субік на 10 років за плату 203 млн дол на рік. Після цього перехідного періоду США мали повністю її залишити.

У Філіппінах існувала сильна опозиція американським базам, що було наслідком колоніальної залежності від США у минулому. Політичні баталії посилювались в період переговорів про умови продовження їх перебування. Прибічники угоди акцентували передусім на їх значенні для економіки Філіппін, ситуація в якій залишалася складною.

Збереження військових баз США підтримувала також Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), членом якої були Філіппіни, зі стратегічних міркувань – підтримки регіональної стабільності.

Заміна стратегічно важливої бази Субік потребувала часу і великих фінансових витрат на спорудження іншої, тож в інтересах США і регіональних держав було відкласти це на якомога довший термін.

У вересні 1991 р. сенат Філіппін відхилив угоду із США про оренду бази Субік. Основна причина полягала у тому, що американські бази вважалися символом колоніального минулого Філіппін і причиною їх надмірної залежність від США. Не зважаючи на подальші зусилля, дві сторони так і не змогли досягти угоди. США евакуювали свої війська з бази Субік до кінця 1992 р. Після цього у США не залишилося військових баз на Філіппінах.

Договір про взаємну оборону 1951 р. залишився в силі, проте допомога США Філіппінам суттєво зменшилась, а політичні відносини послабились. Спільні щорічні військові навчання «Балікатан» продовжились, але в 1996 р. Відділ юстиції Філіппін заявив, що для цього немає законних підстав.

Тим часом посилилась напруженість у Південно-Китайському морі у зв'язку із захоплення Китаєм у січні 1995 р. рифу Панганібан (також відомим як риф Місчіф). Згідно з Конвенцією ООН про закон на морі 1982 р. (UNCLOS), ця територія (у 200 морських милях від берега) належала до виняткової економічної зони Філіппін. Натомість Китай претендував майже на усю територію Південно-Китайського моря, згідно з «історичним» кордоном «дев'яти ліній», що зафіксував закон КНР 1992 р.

Після захоплення Китаєм рифу Панганібан парламент Філіппін схвалив у 1995 р. закон про модернізацію збройних сил. Між іншим, він передбачав розвиток здатності охороняти морські кордони і протидіяти правопорушенням на морях. Військово-морські сили (ВМС) мали забезпечувати безпеку не лише в територіальних водах, але й у винятковій економічній зоні в Південно-Китайському морі (у Філіппінах його називали Західно-Філіппінським).

Для модернізації збройних сил, їх навчання і озброєння Філіппіни знову потребували допомоги США. Також адміністрація Ф. Рамоса (1992–1998 рр.) ініціювала переговори про відновлення присутності американських військових на території Філіппін на обмежених умовах.

Під впливом швидкої модернізації збройних сил КНР, захоплення рифу Місчіф і Тайванських криз 1995–1996 рр. адміністрація Б. Клінтона переглянула попередні плани про скорочення військової присутності США в АТР. Розпочався процес зміцнення альянсів і партнерств США з регіональними державами, які послабилися в першій половині 1990-х рр.

Наслідком переговорів між США і Філіппінами стало підписання у лютому 1998 р. угоди про умови відвідування збройними силами США території Філіппін (Visiting Forces Agreement, VFA). Вона надавала законні підстави для перебування американських військових на території Філіппін під час військових навчань і операцій з гуманітарної допомоги. Аналогічна угода, підписана у жовтні 1998 р., надавала права збройним силам Філіппін відвідувати територію США.

Після ратифікації сенатом Філіппін ці угоди набули чинності 1 червня 1999 р. Вони припиняли чинність у разі, якщо одна зі сторін повідомляла про це за 180 днів до скасування.

Ці годи дозволили відновити в 2000 р. щорічні двосторонні військові навчання «Балікатан».

Американсько-філіппінські відносини за адміністрації Дж. В. Буша. Співпраця між військовими США і Філіппін суттєво активізувалась після терактів у США 11 вересня 2001 р.

Президент Філіппін Г. Макапагал-Арройо (2001–2010 рр.) у телефонній розмові з президентом Дж. В. Бушем пообіцяла США допомогу в глобальній війні з тероризмом. Під час зустрічі у Вашингтоні у листопаді 2001 р. вони підтвердили зобов'язання за Договором про взаємну оборону 1951 року. Згідно з досягнутими домовленостями, США мали допомогти Філіппінам розвинути спроможність збройних сил вести боротьбу з терористичними угрупуваннями на їхній території.

Найбільшу тривогу викликала діяльність екстремістського угрупування «Абу Сайяф» в архіпелазі Сулу, на південь від о. Мінданао. На початку 2000-х рр. воно активізувало діяльність, посилило зв'язки з Ісламським визвольним фронтом моро на о. Мінданао і встановило співробітництво з індонезійською терористичною організацією «Джемаа ісламійя», діяльність якої мала транснаціональний характер. Існували припущення про співпрацю «Абу Сайаф» і «Джемаа ісламійя» з «Аль-Каїдою».

США визнали Філіппіни «прифронтовою державою» у глобальній війні з тероризмом. У листопаді 2002 р. була підписана Угода про взаємну логістичну підтримку (MLSA), яка надавала США право використовувати територію Філіппін як базу постачання для військових операцій у Південно-Східній Азії. Філіппіни було включено до програми Міжнародної військової освіти і тренування США (IMET)

Філіппіни стали найбільшим реципієнтом військової допомоги США. Для підтримки боєздатності Збройні сили Філіппін отримала доступ до військової техніки і озброєння США. Було проведено велику кількість військових навчань, спрямованих на розвиток здатності протидіяти терористичним угрупуванням, забезпечувати логістику і отримувати розвідувальну інформацію. Значним у цих навчаннях був гуманітарний компонент.

У 2002 р. в архіпелазі Сулу і на о. Мінданао було тимчасово розміщено Об'єднану цільову групу США зі спеціальних операцій (JSOTF-P). У 2003 р. у ній було майже 2 000 осіб, у подальшому – близько 500–600. Вони надавали підтримку двом філіппінським арміям у здійсненні антитерористичних операцій. Американські військові здійснювали навчання філіппінських військ, патрулювали територію, допомагали в будівництві інфраструктури для підтримки військових операцій тощо і могли застосовувати силу тільки у разі самозахисту.

У травні 2003 р. відбувся державний візит Г. Макапагал-Арройо у США, під час якого президенти обговорили питання глобальної війни з тероризмом, підтримки Філіппінами операцій США в Іраку, співробітництва військових на півдні Філіппін. Дж .У. Буш оголосив про визнання Філіппін основним союзником США поза межами НАТО, що надало додаткові можливості для двостороннього співробітництва.

18 жовтня 2003 р. Дж .В. Буш здійснив державний візит у Філіппіни, під час якого виступив перед спільною сесією Конгресу. Він був другим з президентів США, який мав таку можливість, після Д. Ейзенхауера (1953–1961 рр.).

На підтримку дій США в Іраку в червні 2003 р. Філіппіни направили гуманітарну місію у складі 60 осіб медичного персоналу, 50 військовослужбовців, 25 поліцейських і 39 соціальних робітників. Проте її було виведено у липні 2004 р. після того як ісламські бойовики захопили одного з її членів і погрожували його вбити, якщо підрозділ залишиться в Іраку.

Це призвело до серйозної дипломатичної кризи у американсько-філіппінських відносинах, оскільки США наполягали на неприпустимості поступок терористам. Для США цей інцидент був свідченням ненадійності Філіппін як союзника. З точки зору адміністрації Г. Макапагал-Арройо, співробітництво з США в Іраку послаблювало її позиції всередині країни, де продовжувалися політичні дебати про залежність Філіппін від США.

Через кілька тижнів після виведення філіппінського підрозділу з Іраку президент Арройо здійснила державний візит у КНР. Після цього спостерігався швидкий розвиток філіппінсько-китайських відносин у різних сферах, включаючи безпеку і оборону. Між іншим, під час переговорів у вересні 2004 р. Г. Макапагал-Арройо і прем'єр-міністр Вень Цзябао домовилися відкласти територіальні суперечки в архіпелазі Спратлі й спільно розвивати цю територію.

У листопаді 2004 р. міністри оборони Філіппін і КНР підписали в Пекіні Меморандум порозуміння про оборонне співробітництво. Він передбачав обміни між військовими, встановлення двостороннього консультаційного механізму, посилення співробітництва проти тероризму й інших зовнішніх загроз, спільні військові навчання, щорічний двосторонній Оборонний і безпековий діалог. Він збирався щорічно у 2005–2010 рр.

У квітні 2005 р. відбувся візит голови КНР Ху Цзіньтао у Філіппіни. Серед найбільш важливих результатів цього візиту була домовленість про спільні морські сейсмічні заходи (JMSU) для виявлення покладів нафти і газу на спірних територіях Південно-Китайського моря. Таке дослідження за участю Китаю, Філіппін і В'єтнаму відбулося в три етапи у серпні 2005 – червні 2008 рр.

Між іншим, під час візиту обговорювалось здійснення регулярних переговорів з проблем безпеки та двостороннє співробітництво збройних сил Філіппін і КНР, включаючи спільні навчання з протидії тероризму і менеджменту природних лих, навіть спільних військових навчань у Південно-Китайському морі.

З 2004 р. Г. Макапагал-Арройо здійснювала подвійну стратегію щодо США і Китаю. Завдяки участі Філіппін у війні з тероризмом вона змогла забезпечити військову і економічну допомогу з боку США, у тому числі для протидії повстанським і сепаратистським угрупуванням. З іншого боку, Філіппіни скористалися стрімким економічним розвитком КНР, щоб значно збільшити свій експорт на китайський ринок та отримати інші можливості. Завдяки цьому після кількох років стагнації економіка Філіппін почала зростати, а дефіцит бюджету зменшився.

Тимчасове охолодження політичних відносин між США і Філіппінами у середині 2004 р. не вплинуло на співробітництво військових у боротьбі з тероризмом. Більше того, в умовах зближення між Філіппінами і Китаєм у жовтні 2005 р. Вашингтон пообіцяв збільшити тогорічну військову допомогу Філіппінам майже вдвічі. Лише на 2006 р. було заплановано 37 спільних навчань за участю 6 000 військових США.

У березні 2006 р. було створено консультативний механізм Рада безпекового залучення (SEB), яка доповнила Взаємну оборонну раду (MDB), що існувала з 1958 р. Вона обговорювала проблеми нетрадиційної безпеки, такі як діяльність збройних повстанських угрупувань, піратство, стихійні лиха, інфекційні хвороби тощо.

Завдяки підтримці США збройним силам Філіппін вдалося суттєво зменшити активність «Абу Сайяф» й інших терористичних угрупувань. Хоч проблема тероризму і екстремізму залишалася для Філіппін актуальною і в наступні роки, основними завданнями під час навчань «Балікатан» 2008 р. були не антитерористичні заходи, а ліквідація наслідків стихійних лих і здійснення гуманітарних операцій.

Друга адміністрація Дж. У. Буша (з січня 2005 р.) приділяла значно більшу увагу торговельно-економічним відносинам і допомозі розвитку державам ПСА. Філіппіни отримали найбільше такої допомоги.

Паралельно з боротьбою з тероризмом США реалізовували завдання стабілізації ситуації і розвитку територій, звільнених з-під впливу екстремістів, особливо на півдні Філіппін на о. Мінданао і в архіпелазі Сулу. Близько 60% усієї допомоги Агентства з міжнародного розвитку (USAID) йшло на підтримку програм розвитку в ісламських районах о. Мінданао і архіпелагу Сулу. Завдяки допомозі американських військових у Філіппінах було збудовано нові дороги, мости, реалізовано проекти водопостачання тощо. Також військові здійснювали гуманітарну місію, включаючи ліквідацію наслідків стихійних лих.

Мірою того як загроза тероризму зменшилась, у 2008 р. Конгрес США припинив фінансування військових потреб Філіппін і обумовив його продовження дотриманням прав людини. Це було пов’язано з практикою позасудових покарань, включаючи вбивства осіб, які мали зв’язки з лівими й ісламістськими організаціями, політично мотивованими актами насильства проти журналістів з боку збройних сил

і національної поліції та недостатньою протидією цим протиправним діям з боку адміністрації Арройо.

Стан двосторонніх відносин і позиція США щодо конфліктів у Південно-Китайському морі у 2009–2016 р. За президентства Б. Обами (2009 –2017 рр.) США продовжили надавати Філіппінам допомогу, спрямовану на модернізацію збройних сил, боротьбу з екстремістськими угрупуваннями, здійснення адміністративних реформ і сприяння економічному розвитку. Значна увага приділялась допомозі розвитку, особливо у регіонах, де діяли екстремістські угрупування, а з 2010 р., після відновлення територіальних суперечок у Південно-Китайському морі – вдосконаленню можливостей Філіппін захищати свої морські території.

Бенігно Акіно ІІІ (син Корасон Акіно), який став президентом Філіппін у червні 2010 р., спочатку намагався продовжувати реалізацію подвійної стратегії Г. Макапагал-Арройо стосовно США і КНР. Проте у внутрішній політиці, на відміну від своєї попередниці, він акцентував на боротьбі з корупцією і протидії незаконним діям з боку військових і поліції, на політичних і економічних методах стабілізації внутрішньої ситуації, що відповідало очікуванням адміністрації Б. Обами.

У 2009–2010 рр. відновились рейди патрульних човнів КНР, які стежили за виконанням закону про морські кордони у Південно-Китайському морі. Крім рибних ресурсів, важливим чинником посилення територіальних суперечностей були прогнози стосовно великих запасів нафти і газу на шельфі цього моря. Тому в центрі конфліктів, крім риболовецьких шхун, опинились судна, які здійснювали такі розвідки.

Спочатку виникли морські конфлікти між КНР і В’єтнамом, який у 2010 р. виніс це питання на обговорення Регіонального форуму АСЕАН (АРФ). Присутня на ньому держсекретар Х. Клінтон заявила, що США мають стратегічний інтерес у захисті вільного судноплавства Південно-Китайським морем, тож сприятимуть багатостороннім переговорам з цього питання між КНР і АСЕАН (у той час як Китай виступав за двосторонні переговори окремо з кожною зацікавленою державою). Це викликало негативну реакцію КНР.

Спочатку адміністрація Б. Акіно була зосереджена на проблемах внутрішньої безпеки, пов’язаних з діяльністю терористичних, кримінальних і повстанських угрупувань. Проте з лютого 2011 р. розпочались інциденти у Південно-Китайському морі між філіппінськими і китайськими суднами. Найбільшим з них був інцидент на о. Рід (або Ректо) у межах виняткової економічної зони Філіппін у березні 2011 р.

2 березня 2011 р. два китайські патрульні судна перешкодили роботі філіппінського судна, яке на замовлення Департаменту енергетики розвідувало запаси газу і нафти на острові (підводній вулканічній горі) Рід/Ректо (Reed Bank, Recto Bank). У відповідь на протест уряду Філіппін у посольстві КНР в Манілі заявили, що Китай має суверенітет над островами Нанша (Спратлі) і навколишніми

територіями, тому Філіппіни повинні звертатися до Пекіна за дозволом здійснювати розвідки нафти у Південно-Китайському морі.

Цей інцидент примусив адміністрацію Акіно приділити значну увагу розвитку військових можливостей Філіппін захищати свої морські території. У квітні 2011 р. президент Акіно повідомив про збільшення у наступні три роки витрат на розвиток можливостей збройних сил на морях і акцентував на великому значенні альянсу з США.

У червні 2011 р. його адміністрація публічно визнала необхідність дипломатичної і військової підтримки США у разі виникнення військової конфронтації за острови Спратлі згідно з Договором про взаємну оборону 1951 р. Посол США у Філіппінах підтвердив безпекові гарантії за цим договором. Проте проблема полягала у тому, що у ньому не було чітко прописано, за яких обставин держави мали надавати одна одній військову допомогу. Виникало питання, чи підпадали під його дію спірні території в Південно-Китайському морі.

У щорічному Зверненні до нації у липні Б. Акіно заявив про готовність Філіппін застосувати військову силу для захисту своєї території в Південно-Китайському морі, проте передусім він мав намір здійснювати тиск на КНР через об’єднані зусилля АСЕАН і винести територіальні диспути в Південно-Китайському морі на розгляд ООН. Після візиту в Пекін у серпні 2011 р. Б. Акіно вирішив відкласти звернення в ООН, проте вступити у тісніші перемовини з США.

У цих умовах в листопаді 2011 р. відбувся «стратегічний поворот» США у Східну Азію, свідченням чого стало велике тихоокеанське турне президента Б. Обами. Між іншим, під час перебування в Індонезії для участі у регіональних самітах він провів зустрічі з Б. Акіно і Вень Цзябао. До порядку денного Східноазійського саміту, до якого США щойно приєдналися, за їхньої ініціативи було включено питання про територіальні диспути в Південно-Китайському морі. Б. Обама акцентував на морській безпеці, основаній на правилах, включаючи свободу навігації і польотів, засудив використання сили чи погрози силою, і підтримав дипломатичний процес урегулювання диспутів, включаючи розробку АСЕАН і КНР Коду поведінки в Південно-Китайському морі.

16 листопада глави зовнішньополітичних відомств США і Філіппін Х. Клінтон і А. дел Росаріо підписали Декларацію про принципи партнерства (Манільська декларація) з нагоди 60-річчя альянсу, яка підтвердила двосторонні союзні зобов'язання за договором 1951 р., визначили спільне бачення стратегічного, політичного і економічного співробітництва та відносин у XXI ст. Проте Манільська декларація знову не визначила обставини, за яких США мали захищати Філіппін у разі конфліктів у Південно-Китайському морі.

З відновленням таких конфліктів США обіцяли допомогу в модернізації Збройних сил Філіппін і здійснювали спільні навчання, зосереджені на розвитку їхньої здатності забезпечувати морську безпеку. Це завдання було в центрі масштабних військових навчань «Балікатан» 2010–2012 рр.

Інші спільні навчання США і Філіппін включали CARAT (Cooperation Afloat Readiness and Training), що відбувалися кожні два роки за участю США і окремих країн ПСА, та PHIBLEX (Amphibious Landing Exercise).

Паралельно представники американського уряду піднімали питання про більшу військову присутність США у Філіппінах. США не були більше зацікавлені у великих постійних базах часів «холодної війни» чи у масштабній військовій присутності, але прагнули отримати більший доступ військових кораблів і літаків до портів і аеродромів Філіппін та дозвіл на тимчасове перебування більшої кількості американських військ у Філіппінах на ротаційній основі.

Невдовзі після початку в квітні 2012 р. конфлікту між Філіппінами і Китаєм за мілину Скарборо у 135 милях від основної території Філіппін, у Вашингтоні відбулась перша зустріч міністрів закордонних справ і міністрів оборони двох держав у форматі «2+2». Х. Клінтон і Л. Панетта у черговий раз підтвердили зобов'язання США за Взаємним договором про оборону і національний інтерес у свободі навігації, підтримці миру, стабільності і поваги до міжнародного закону. Водночас вони заявили, що США не підтримують в територіальних диспутах в Південно-Китайському морі жодну зі сторін, тож пропонували вирішити проблему на основі Конвенції ООН про закон на морях та розробки АСЕАН і Китаєм Коду поведінки в Південно-Китайському морі.

8 червня Б. Акіно звернувся до Б. Обами з проханням надати конкретні безпекові гарантії, але США порадили Філіппінам вивели свої збройні сили з мілини Скарборо. Після того як Філіппіни це зробили, Китай окупував цю територію.

У жовтні 2012 р. після двох років роздумів адміністрація Б. Акіно запросила флот США повернутися у бухту Субік для протидії зовнішнім загрозам і попередження майбутніх криз. Переговори розпочалися в 2013 р. Того ж року за порадою США Філіппіни подали позов у Постійний міжнародний арбітражний суд в Гаазі стосовно дій Китаю у Південно-Китайському морі.

Після досить тривалих і складних переговорів США і Філіппіни узгодили умови двосторонньої Угоди про посилене співробітництво у сфері оборони (EDCA). 8 листопада 2013 р., коли переговори ще тривали, Філіппіни вразив руйнівний тайфун Хайян/Йоланда. Значна допомога, надана американськими військовими у ліквідації його наслідків, підтвердила важливість їхньої присутності і актуалізувала питання про розвиток двосторонньої співпраці у сфері гуманітарної допомоги під час стихійних лих.

Угода про посилене співробітництво у сфері оборони була підписана під час першого державного візиту до Філіппін президента Б. Обами у квітні 2014 р. Це була десятирічна угода, яка надавала американським військовослужбовцям доступ до «узгоджених локацій», де вони могли перебувати на ротаційній основі, будувати нові об’єкти і вдосконалювати ті, які існували. Усі військові об’єкти, які могли використовувати військовослужбовці США, перебували у власності й під контролем Збройних сил Філіппін, які також могли їх використовувати, а

командувач філіппінських баз мав безперешкодний доступ до них. Будь-які будівельні чи інші види діяльності всередині цих баз вимагали згоди приймаючої сторони через спільні консультаційні механізми.

Ця угода дозволяла посилену присутність американських військових на ротаційній основі, полегшувала гуманітарну допомогу Філіппінам і державам регіону під час стихійних лих, покращувала можливості для взаємних навчань і підтримки довготривалої модернізації Збройних сил Філіппін. Військові США отримали доступ до кількох баз збройних сил Філіппін, включаючи бази в бухті Субік і на о. Палаван біля о-вів Спратлі. Угода розширювала стратегічні можливості США у ПСА і підривала стратегію перешкоджання доступу (anti-access/area denial), яку реалізовував Пекін. Проте в цілому вона була підписана на умовах, більш вигідних для Філіппін.

Ця угода не вимагала ратифікації Конгресом. Проте її критики у Філіппінах наполягали на ратифікації, тож звернулися у Верховний суд Філіппін. У січні 2016 р. він підтвердив законність цієї угоди, після чого розпочалась її імплементація.

У квітні 2016 р. адміністрація Б. Обами розпочала також реалізацію Ініціативи морської безпеки (MSI) Південно-Східної Азії, яка була оголошена у липні 2015 р. і передбачала надання додаткової фінансової допомоги п’ятьом державам АСЕАН, включаючи Філіппіни, на посилення їхньої здатності захищати свої кордони в Південно-Китайському морі.

Отже, після завершення «холодної війни» можна виділити кілька періодів, які характеризувалися різним станом і динамікою відносин США і Філіппін.

Перший період, 1991–1998 рр., з часу відмови сенату Філіппін ратифікувати угоду про продовження США оренди військово-морської бази Субік до підписання двосторонньої угоди про умови відвідування (VFA). Зацікавленість Маніли у відновленні військового співробітництва США спричинила окупація Китаєм територій в Південно-Китайському морі, які, згідно з Конвенцією ООН про закон про морі, належали до виняткової економічної зони Філіппін.

Другий період, 1999–2011 рр., від ратифікації сенатом Філіппін угоди про умови відвідування до чергового загострення ситуації в Південно-Китайському морі. У межах цього періоду в 2001–2006 рр. основна увага двостороннього співробітництва зосереджувалася на боротьбі з тероризмом, у 2007–2011 рр. – на стабілізації ситуації у Філіппінах через гуманітарні операції і сприяння розвитку.

Під час третього періоду, 2011–2016 рр., під впливом загострення ситуації в Південно-Китайському морі, у 2014 р. було підписано Угоду про посилене співробітництво у сфері оборони (EDCA). Вона уможливила присутність збройних сил США на окремих військових базах Філіппін на ротаційній основі, унаслідок чого покращилися можливості Філіппін захищати свою морську безпеку і було розширено стратегічні можливості США у ПСА.

Вплив президента Р. Дутерте на американсько-філіппінські відносини. У травні 2016 р. президентом Філіппін було обрано Родріго Дутерте. У червні Постійний міжнародний арбітражний суд в Гаазі виніс рішення за позовом 2013 року стосовно дій Китаю у Південно-Китайському морі на користь Філіппін. Між іншим, згідно з ним, побудовані Китаєм штучні острови не мали легального статусу і до них не могло бути застосовано положення про 12 морських миль ексклюзивної економічної зони, тож територія, на яку претендував Китай у цьому морі суттєво зменшувалась. Китай проігнорував це рішення, а президент Р. Дутерте відмовився ним скористатися.

З перших днів на посаді президент Дутерте критикував зовнішню політику США, заявляв про прагнення дистанціюватися від них, припинити спільні військові навчання, вивести з території Філіппін американські війська і зблизитися, натомість, з КНР і РФ, робив відверто образливі заяви на адресу США і особисто президента Б. Обами.

Р. Дутерте визнав, що мілітаризація Південно-Китайського моря вже відбулася, тож в ситуації, що склалася, потрібно не конфліктувати, а домовлятися з Пекіном. Тим більше, що від цього можна було очікувати суттєвих економічних вигод для Філіппін. Тож адміністрація Р. Дутерте пішла на зближення з Китаєм і погодився на спільну розвідку й освоєння енергетичних ресурсів на спірних територіях.

Антиамериканська позиція Дутерте і курс на зближення з КНР, обумовлювались, між іншим, невизначеністю стосовно важливого для Філіппін питання – чи поширювався Договір про взаємну оборону 1951 року на спірні території в Південно-Китайському морі.

Американсько-філіппінські політичні відносини суттєво погіршились. Проте до середини 2019 г. це не мало негативного впливу на співробітництво двох держав у сфері безпеки.

У 2017 р. американські військові підтримали Збройні сили Філіппін під час їх боротьби з екстремістами, які захопили м. Малаві. Департамент оборони США продовжив надавати Філіппінам допомогу у реалізації 15-річного плану модернізації збройних сил, включаючи розвиток їхніх можливостей на морях.

У березні 2019 р. держсекретар Майк Помпео підтвердив зобов'язання США перед Філіппінами згідно з Договором про взаємну оборону 1951 р. Він заявив, що Південно-Китайське море є частиною Тихого океану і кожна збройна атака на філіппінські сили, літаки чи державні судна активізувала ст. IV цього договору. Водночас США висловили готовність до перегляду і модернізації цього договору, згідно з побажаннями уряду Філіппін.

Проте це не вплинуло на антиамериканський курс адміністрації Дутерте. 1 лютого 2020 р. Р. Дутерте повідомив про розрив Угоди про відвідування американських військ (VFA) 1998 року, яка надавала право збройним силам США відвідувати територію Філіппін, перебувати на ній, проводити тренування і навчання.

Ця угода була надзвичайно важливою для операцій США у боротьбі з тероризмом, забезпечення швидкої відповіді на природні лиха і конфлікти в Південно-Китайському морі. Найближчі військові сили США перебували на о. Окінава і о. Гуам на відстані 1300 і 1500 морських миль. Унаслідок цього їхня відповідь на кризи була б запізнілою й неефективною.

Угоду про відвідування мали повністю анулювати у серпні 2021 р. У цьому разі, незважаючи на збереження американсько-філіппінського альянсу, основні механізми його реалізації були б ліквідовані, включаючи реалізацію Угоди про посилене оборонне співробітництво 2014 р.

Тому завдання адміністрації Д. Байдена полягало в тому, щоб нормалізувати політичні відносини з Філіппінами і врятувати угоду від розриву. Після перемоги на президентських виборах у травні 2022 р. Фердинанда Ромуальдеса Маркоса-молодшого (Бонгбонга Маркоса), відносини США і Філіппін суттєво покращились, а їхній альянс зміцнився.

Таким чином, динаміка відносин між США і Філіппінами демонструвала складність імплементації Договору про взаємну оборону і залежність двосторонніх відносин від багатьох чинників, включаючи особистісний. Суттєвий вплив на двосторонні відносини мала історична пам’ять про владу США над Філіппінами у першій половині ХХ ст., але також територіальні конфлікти в Південно-Китайському морі.

Питання для самоперевірки

1. Коли і за яких обставин Філіппіни здобули незалежність?
2. Охарактеризуйте відносини США з Філіппінами до здобуття останніми незалежності.
3. Коли і за яких обставин було підписано американсько-філіппінські угоди в сфері безпеки?
4. Які найбільші проблеми у сфері безпеки мали Філіппіни у перші десятиліття незалежності?
5. Які чинники обумовлювали інтереси США у співробітництві з Філіппінами?
6. Які проблеми виникли у американсько-філіппінських відносинах на початку 1990-х рр.?
7. Чому Філіппіни виявили інтерес у відновленні співробітництва із США у сфері безпеки в другій половині 1990-х рр.?
8. Поясніть значення Угоди про відвідування 1998 р. для двостороннього альянсу і регіональної політики США.
9. Як розвивалися американсько-філіппінські відносини до адміністрацій Дж. В. Буша? Які чинники на них впливали?
10. Як вплинуло на двосторонні відносини відновлення конфліктів у Південно-Китайському морі у 2009–2012 рр.?

11. Якою була позиція адміністрації Б. Обами під час конфліктів між КНР і Філіппінами у 2011–2012 рр.?
12. Що передбачала угода про посилене співробітництво у сфері оборони 2014 р.?
13. Чи передбачав Договір про взаємну оборону 1951 р. зобов'язання США захищати морські території Філіппін у Південно-Китайському морі?
14. Як розвивалися двосторонні відносини за адміністрації Р. Дутерте?

Рекомендовані джерела і література

Fact Sheet: Celebrating the Strength of the U.S.-Philippines Alliance. April 11, 2024. *The White House.* URL: https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2024/04/11/fact-sheet-celebrating-the-strength-of-the-u-s-philippines-alliance/

Fact Sheet: Investing in the Special Friendship and Alliance Between the United States and the Philippines May 01, 2023. *The White House.* https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/05/01/fact-sheet-investing-in-the-special-friendship-and-alliance-between-the-united-states-and-the-philippines/

Fact Sheet: U.S.-Philippines Bilateral Defense Guidelines. May 3, 2023. *U. S. Department of Defense*. URL: https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3383607/fact-sheet-us-philippines-bilateral-defense-guidelines/

Fact Sheet: United States-Philippines Bilateral Relations. 28 April, 2014. *U.S. Embassy, Manila*. URL: https://ph.usembassy.gov/fact-sheet-united-states-philippines-bilateral-relations/

Mutual Defense Treaty Between the United States and the Republic of the Philippines; August 30, 1951. *The Avalon Project*. Yale Law School. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/phil001.asp

Signing of the Manila Declaration on Board the USS Fitzgerald in Manila Bay, Manila, Philippines, November 16, 2011. *U.S. Department of State*. URL: https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/11/177226.htm

U. S. Relations with the Philippines. Bilateral Relations Fact Sheet. *Bureau of East Asian and Pacific Affairs.* February 23, 2023. *U.S. Department of State*. URL: https://www.state.gov/u-s-relations-with-the-philippines/

***

Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). К., 2014.

Городня Н. Американсько-філіппінські відносини у сфері безпеки у 1991–2016 рр. *Американська історія і політика*. 2020. №9. С. 56–66.

Bosworth St. W. The United States and Asia. *Foreign Affairs*. 1991–1992. Vol. 71, No. 1. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1992-02-01/united-states-and-asia

Bower E., Saccomanno I. Philippine President Benigno Aquino's State of the Nation Address. July 26, 2011. *Center for Strategic and International Studies*. URL: https://www.csis.org/analysis/philippine-president-benigno-aquino%E2%80%99s-state-nation-address

Cruz De Castro R. Twenty-First Century Philippines' Policy toward an Emergent China: from Equi-Balancing to Strategic Balancing. *Asian Politics & Policy*. 2016. Vol. 8, No. 2. Pp. 305–328.
URL: https://www.researchgate.net/publication/301707322

Goh Evelyn. Great Powers and Hierarchical Order in Southeast Asia. Analyzing Regional Security Strategies. *International Security*. 2007/2008. Vol. 32, No. 3. Pp. 113–157. URL: https://www.jstor.org/stable/30130520

Greitens Sh. Ch. The U.S.-Philippine Alliance in a Year of Transition: Challenges and Opportunities. May, 2016. *Brookings.*
URL: https://www.brookings.edu/research/the-u-s-philippine-alliance-in-a-year-of-transition-challenges-and-opportunities/

Lohman W., Cruz De Castro R. U.S.-Philippines Partnership in the Cause of Maritime Defense. Heritage Foundation Backgrounder. No. 2593, August 8, 2011. *Heritage Foundation*. URL: https://www.heritage.org/asia/report/us-philippines-partnership-the-cause-maritime-defense

Lum Th. The Republic of the Philippines and U. S. Interests**.** 2012, April 5. *Federation of American Scientists*. URL: https://fas.org/sgp/crs/row/RL33233.pdf

Parameswaran P. The Significance of Ending the US-Philippines Visiting Forces Agreement. February 12, 2020. *The Diplomat*.
URL: https://thediplomat.com/2020/02/the-significance-of-ending-the-us-philippines-visiting-forces-agreement/

Philippines: a Country Study. Ed. by Ronald E. Dolan. Washington, D.C.: Federal Research Division, Library of Congress, 1993.

Simon Sh. U.S.-Southeast Asia Relations: Courting Partners. *Comparative Connections: A Triannual E-Journal on East Asian Bilateral Relations*. 2015. Vol. 17, No 2. Pp. 53–64. URL: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/1502qus_seasia.pdf

Тема 8

ВІДНОСИНИ США І ТАЇЛАНДУ

Встановлення і розвиток відносин у XIX – першій половині XX ст. Відносини США і Таїланду в умовах «холодної війни». Стан двосторонніх відносин у 1990-ті рр. Вплив на відносини Азійської кризи. Американсько-тайські відносини у 2001–2006 рр. Вплив військового перевороту 2006 р. на двосторонні відносини. Ситуація в Таїланді і стан двосторонніх відносин у 2009–2014 рр. Вплив на відносини військового перевороту 2014 р. Нормалізація двосторонніх відносин за адміністрації Д. Трампа.

Таїланд був договірним союзником США у Південно-Східній Азії, як і Філіппіни. Основу союзних відносин США і Таїланду в сфері безпеки сформували Манільський пакт 1954 р. і Комюніке Раск–Танат 1962 року.

Встановлення і розвиток відносин у XIX – першій половині XX ст. Зв'язки США з Таїландом (Сіамом) мають найдовшу історію. У 1833 р. США і Сіам підписали Договір про дружбу і комерцію (Roverts Treaty). Це був перший договір, підписаний США у цьому регіоні.

У 1856 р. його було оновлено й підписано «Договір про дружбу, комерцію і навігацію» (Harris Treaty of 1856). Представник США Таунсенд Херріс заявив тоді, що США не мали в Азії жодних володінь і не бажали їх мати, оскільки їхні форма правління забороняла мати колонії. Вони прагнули лише до взаємовигідних мирних комерційних відносин.

Після підписання цього договору був призначений перший консул США в Сіамі. Перше представництво США на рівні міністра-резидента і генерального консула (Legation) було встановлено у 1882 р.

В умовах колоніальної експансії Великої Британії і Франції в кінці XIX – на початку XX ст. завдяки балансуванню між великими державами королі Сіаму змогли зберегти його державність. Проте їм довелося поступитися на користь Великої Британії і Франції деякими своїми територіями. У 1904 р. ці держави поділили Сіам на сфери впливу.

Оскільки Сіам зберіг незалежність, це дозволило США підтримувати з ним дипломатичні відносини безперервно. Дипломатична підтримка Таїланду з боку США у 1945–1946 рр. дозволила йому уникнути наслідків союзу з Японією під час Другої світової війни і вступити до ООН.

У квітні 1947 р. представництво США (Legation) в Таїланді підняли до рівня посольства; було призначено першого посла США в цій державі.

Після Другої світової війни уряди Таїланду продовжили реалізовувати стратегію балансування між великими державами, щоб не опинитися у повній залежності від однієї з них.

Відносини США і Таїланду під час «холодної війни». У роки «холодної війни» значний вплив на політику США в ПСА і ширшому регіоні мали війна у В'єтнамі (1954–1975 рр.) й інтервенція В'єтнаму в Камбоджу (1978–1989 рр.). Згідно з «теорією доміно», сформульованою за президентства Д. Ейзенхауера (1953–1961 рр.), перемога комуністів у Південному В'єтнамі мала неминуче призвести до падіння не комуністичних режимів у решті країн регіону. Наступною жертвою комуністичної експансії міг стати Таїланд. Разом з деякими іншими державами ПСА (особливо Філіппінами, Сінгапуром і Малайзією), Таїланд прямо чи опосередковано отримав великий зиск від збільшення американської допомоги США під час війн в Кореї та В'єтнамі.

У 1954 р. США, Таїланд, Філіппіни, Велика Британія, Франція, Австралія, Нова Зеландія і Пакистан підписали Манільський пакт, яким було створено багатосторонню Організацію Південно-Східноазійського договору (СЕАТО), у сфері безпеки. Манільський пакт заклав також основи двостороннього американсько-тайського альянсу.

Наступного року Таїланд дозволив США використовувати військові бази на своїй території, а США надали йому суттєву економічну і військово-технічну допомогу.

Коли внаслідок наступу Армії звільнення народу Лао (Патет Лао) виникла пряма загроза Таїланду, в березні 1962 р. між США і Таїландом було підписано двостороннє Комюніке Раск–Танат. Згідно з ним, США зобов'язувались надати допомогу Таїланду у випадку агресії без узгодження з іншими учасниками Манільського пакту.

Через два місяці в Таїланді були розмішені американські війська для його захисту від «комуністичної» експансії. З часом їхня чисельність збільшилась до близько 50 тис. осіб.

Таїланд надав у розпорядження США авіаційні й морські бази для військових дій у В'єтнамі. Вони були модернізовані або побудовані за кошти США. Найбільш важливими з них були авіаційна база Утапао/У-Тапао і морська база Саттахіб. Також Таїланд направляв свої війська у Південний В'єтнам і Лаос на підтримку військових дій США. Американський уряд надавав Таїланду фінансову допомогу, військове обладнання й інші види постачання, здійснював тренування військових, підтримував Таїланд економічно, реалізовував там численні економічні й соціальні програми. Цілі цієї допомоги включали протидію як зовнішній експансії, так і прокомуністичним повстанським силам всередині держави.

Після перемоги Північного В'єтнаму, об'єднання В'єтнаму під владою комуністів, захоплення комуністами Пномпеня, а також унаслідок внутрішніх процесів у Таїланді американські війська були виведені з цієї держави. Процес поетапного виведення військ розпочався у 1969 р., інтенсифікувався з березня 1975 р. і закінчився в кінці 1976 р. Військової присутності США на території Таїланду не залишилося. Проте двосторонні договори у сфері безпеки не втратили чинності, навіть після розпуску в 1977 р. СЕАТО.

В умовах В'єтнамської війни Таїланд виявився тимчасово залежним від військової підтримки США, проте одразу після її закінчення здійснив заходи, щоб позбавитись від неї. Після В'єтнамської війни американсько-тайські відносини послабились. Тайський уряд використовував договір безпеки із США для перестрахування проти потенційних загроз і водночас намагався проводити збалансовану політику між США і Китаєм.

Після закінчення В'єтнамської війни Таїланд першим з не комуністичних держав Південно-Східної Азії встановив дипломатичні відносини з Китаєм і Камбоджею. Тайський уряд приділяв значну увагу розвитку торговельно-економічних відносин з КНР після його «відкриття» в кінці 1970-х рр., а також з іншими державами соціалістичного табору.

Американсько-тайське співробітництво знову зміцнилось після вторгнення В'єтнаму в Камбоджу у грудні 1978 р., адже в'єтнамська експансія загрожувала й Таїланду. З 1982 р., в умовах в'єтнамської окупації Камбоджі (1979–1989 рр.), Таїланд почав щорічно приймати на своїй території спільні з США військові навчання «Кобра голд». За угодою 1985 р. на його території було створено склади для збереження запасів зброї і військових матеріалів США (без створення військових баз). Вони могли бути використані лише у разі нагальної необхідності, передусім збройного вторгнення на територію Таїланду в'єтнамських чи інших збройних сил, підтримуваних СРСР.

США усіляко підтримували дипломатичні зусилля Таїланду й АСЕАН, спрямовані на урегулювання камбоджійського конфлікту, який включав два взаємопов'язані компоненти – окупацію В'єтнамом Камбоджі і внутрішній конфлікт у цій державі.

Продовж усього періоду в'єтнамської окупації Камбоджі Таїланд позиціонував себе прифронтовою державою АСЕАН у протистоянні В'єтнаму. Коли ж радянська підтримка В'єтнаму ослабла, у 1988 р. уряд Таїланду заявив про прагнення «перетворити Індокитай з поля битви на ринкову площу». На той час економіка Таїланду успішно розвивалась; його називали одним з «азійських драконів». Через розвиток торговельно-економічних відносин з В'єтнамом, Лаосом і Камбоджею тайський уряд намагався закріпити за собою роль економічного лідера цього субрегіону.

Стан двосторонніх відносин у 1990-ті рр. Коли у 1989 р. виявились ознаки того, що В'єтнам збирається залишити Камбоджу, інтерес США до підтримки Таїланду послаб, як і двосторонні відносини в цілому.

За адміністрації Дж. Г. В. Буша (1989–1993 рр.) президент і держсекретар Таїланд не відвідували. Прем'єр-міністри Таїланду відвідували США з офіційними робочими візитами двічі – у червні 1990 р. і грудні 1991 р.

Після камбоджійського урегулювання і зникнення для Таїланду комуністичної загрози суттєвий вплив на американсько-тайські відносини мав військовий режим у цій державі. Хоч у 1970–1980-х рр. були короткі періоди демократичного правління, вони завжди закінчувалися відновленням влади військових.

У умовах «холодної війни» для стримування комуністичної загрози США співпрацювали з авторитарними режимами, проте після її закінчення це ставлення змінилося. США заявили про підтримку демократії і прав людини. Це знайшло відображення в стратегічних документах адміністрації Дж. Г. В. Буша і усіх наступних американських адміністрацій постбіполярної доби.

Водночас США зберігали зацікавленість у співробітництві з Таїландом, передусім у сфері безпеки, з точки зору доступу до тайських морських портів і аеродромів. Так, їх використання мало критично важливе значення для військових операцій під час війни у Перській затоці 1991 року.

У травні 1992 р. стався інцидент, під час якого тайські солдати вбили принаймні 50 осіб. Після цього по країні прокотилась хвиля демонстрацій, учасники яких вимагали припинення контролю військових над урядом. Під впливом цих подій і міжнародного тиску військові погодились на парламентські вибори, які відбулись у вересні 1992 р.

Повернення до влади в Таїланді цивільного уряду сприяло покращенню американсько-тайський відносин за першої адміністрації Б. Клінтона (1993–1997 рр.). США почали розглядали Таїланд як приклад для наслідування іншими авторитарними режимами. У листопаді 1994 р. відбувся візит держсекретаря США В. Крістофера до Таїланду, що був першим таким візитом з 1988 р.

Розвиток торговельно-економічних відносин зі східноазійськими державами на двосторонньому і багатосторонньому рівнях був одним з пріоритетних напрямів зовнішньої політики США за президентства Б. Клінтона. Натомість у першій половині 1990-х рр. послабилось співробітництво США з регіональними союзниками у сфері безпеки. Вашингтон заявляв про наміри зменшити військові витрати і військову присутність у АТР.

У середині 1990-х рр. Таїланд не дозволив США розмістити військові припаси на кораблях у Сіамській затоці, що свідчило про послаблення американсько-тайського альянсу. Хоч американсько-тайські військові навчання «Кобра голд» продовжились, тепер вони були зосереджені на інших завданнях, передусім надання гуманітарної допомоги в разі стихійних лих.

Окупація Китаєм рифу Панганібан в Південно-Китайському морі, Тайванські кризи і відновлення китайсько-японських суперечностей за о-ви Сенкаку спричинили оновлення договірних відносин США з Японією, Республікою Корею, Австралією, Філіппінами, їх адаптацію до нових міжнародних умов.

У листопаді 1996 р., одразу після переобрання на другий термін і чергових виборів у Таїланді, президент Б. Клінтон здійснив державний візит в цю державу. Це був перший візит президента США в Таїланд з 1960-х рр., після Р. Ніксона у 1969 р.

У своїх промовах у Бангкоку Б. Клінтон відзначав суттєві зміни, які відбулись в Південно-Східній Азії з 1960-х рр., підкреслив значення східноазійського регіону для майбутнього Америки, підтвердив зобов’язання США перед державами Східної Азії, відзначив потребу поглиблення двостороннього партнерства з Таїландом,

згідно з вимогами XXI століття. Підґрунтям для цього, на думку Б. Клінтона, було спільне бачення двома державами майбутнього Азійсько-Тихоокеанського регіону. Б. Клінтон говорив про великий інтерес США до розвитку торгівлі з Таїландом, економіка якого стрімко зростала, проводив прямий зв'язок між економічним зростанням і розвитком демократії. Він відзначав підтримку Америкою тих держав, які вибирають шлях демократії і свободи. Адже держави, які поважають права власного народу, з набагато більшою вірогідністю поважатимуть права своїх сусідів, триматимуть слово, гратимуть за правилами і будуть надійними партнерами.

Б. Клінтон заявив, що США продовжать підтримувати сильну військову присутність в АТР загальною кількістю 100 тис осіб, посилять двосторонні альянси для захисту спільної безпеки і стабільності в регіоні. До загроз безпеці в XXI столітті він відніс агресивні держави-ізгої, глобальні кримінальні мережі, наркоторговців, розповсюдження зброї масового знищення, тероризм, деградацію довкілля, поширення СНІД.

Адміністрація Клінтона враховувала стурбованість тайського уряду потенційною негативною реакцією Пекіна на оновлення військового альянсу зі США. Адже відносини Таїланду з КНР були найкращими з усіх держав АСЕАН. Тайський уряд акцентував на значенні Китаю як свого основного економічного партнера. Крім торговельно-економічних інтересів, історичних зв'язків з Китаєм і значного етнічного китайського населення, добре інтегрованого в тайське суспільство, більш сприятлива позиція Таїланду до КНР, порівняно з острівними державами АСЕАН, обумовлювалась відсутністю у них територіальних диспутів.

Найбільш важливим напрямом американсько-тайського співробітництва у сфері безпеки у Вашингтоні вважали боротьбу з глобальними силами організованої злочинності, включаючи наркоторгівлю і наркотрафік, кошти від якого забезпечували діяльність екстремістських угрупувань.

Для підготовки фахівців у сфері транснаціональних злочинів за сприяння США у 1998 р. в Бангкоку було відкрито Міжнародну академію впровадження міжнародного закону (International Law Enforcement Academy, ILEA). Викладання в Академії здійснювали переважно представники Королівської тайської поліції, Тайського офісу прикордонного контролю за наркотиками і різних агентств США, включаючи Службу дипломатичної безпеки, Федеральне бюро розслідування, Агентство контролю за наркотиками, Департамент внутрішньої безпеки. До 2019 р. у цій Академії пройшли навчання понад 1 тис. службовців із держав ПСА.

Вплив Азійської кризи на відносини США і Таїланду. Азійська фінансова криза 1997–1998 рр. мала негативний вплив на американсько-тайські відносини. Після того як у липні 1997 р. уряд Чаваліта оголосив про девальвацію тайського бата, США не надали Таїланду двосторонню фінансову допомогу для стабілізації ситуації. У Вашингтоні вважали, що цього можна було досягти завдяки запровадженню гнучкого обмінного курсу валют і обмеженню непрямих інвестицій.

Також США не підтримали пропозицію Японії про створення Азійського валютного фонду (серпень 1997 р.) для надання допомоги Таїланду зусиллями східноазійських держав.

У Вашингтоні вважали, що ця криза стала результатом неефективного урядування, хабарництва, корупції й реалізації моделі «приятельського капіталізму» в Таїланді. Тому мірою розгортання фінансової кризи в Таїланді американський уряд не надав своєму союзнику необхідної допомоги.

Лише у січні 1998 р., коли фінансова криза поширилась на інші держави регіону і окреслились перспективи її переростання у глобальну, США підтримали надання фінансової допомоги Таїланду й іншим враженим кризою державам Міжнародним валютним фондом. Ця допомога обумовлювалась вимогами здійснення урядами макроекономічних реформ, яких тайський уряд намагався уникнути. Лише після того як Таїланд прийняв умови МВФ, США почали здійснювати політику, спрямовану на пом'якшення його фінансових і економічних проблем.

Уряд Чуана Лікфаї (листопад 1997 – листопад 2000 рр.), який покладався на фінансову і політичну підтримку США, виступив з новими зовнішньополітичними ініціативами, акцентував на цінностях демократії і прав людини, запропонував концепції «гнучкого втручання» і «посилення взаємодії», які суперечили одному з базових принципів АСЕАН – не втручання держав у внутрішні справи одна одної. Міністр закордонних справ Сурін Пітсуван виступив з критикою авторитаризму і порушення прав людини в М'янмі й Малайзії. Багато хто оцінив ці заяви як наслідок залежності Таїланду від фінансової допомоги МВФ і свідчення посилення впливу США на політику Таїланду.

Відновлення економіки Таїланду після кризи 1997–1998 рр. відбувалося повільно. У Стратегії національної безпеки США 2000 р. зазначалось, що незважаючи на виконання Таїландом програми структурних реформ, запропонованої МВФ, високі ціни на нафту і повільні темпи реформування банківського і корпоративного секторів стримували його повне одужання. У цих умовах тайці готувалися до виборів у січні 2001 р. Зазначалось, що майбутнє демократії було пов'язане з виживанням нової тайської конституції, проте політична стабільність була для тайців більш важливою, ніж демократія.

Політика США в умовах Азійської кризи викликала суттєву критику в Таїланді. Запізніла реакція США на фінансову кризу і програма допомоги МВФ, розроблена під керівництвом США, викликали в Таїланді обурення. Це сприяло посиленню в Таїланді антиамериканських настроїв.

Натомість позитивні оцінки в Таїланді отримала китайська фінансова допомога у розмірі 1 млрд дол. Хоч це була порівняно невелика сума, до того ж пов'язана з торговельними концесіями, допомога була надана Китаєм без додаткових вимог, чим вигідно відрізнялась від підходу Вашингтона.

Американсько-тайські відносини у 2001–2006 рр. У січні 2001 р., коли президентом США став Дж. В. Буш, на парламентських виборах в Таїланді перемогла партія Тай рак тай, а її засновник і лідер Таксін Чінават очолив уряд.

У липні 2001 р. він досяг угоди про купівлю в США ракет середньої дальності «повітря-повітря» для винищувачів F-16. Це був перший такий продаж, здійснений США державі ПСА.

Після терактів 11 вересня 2001 р. значення Таїланду у регіональній політиці США суттєво зросло. Хоч найбільше у ПСА тероризм загрожував Філіппінам й Індонезії, він міг поширитись також на Таїланд.

На півдні Таїланду в регіоні Паттані вздовж кордону з Малайзією тривалий час існував конфлікт між тайськими мусульманами і буддистами, діяли екстремістські ісламські організації.

Конфлікт на півдні Таїланду загострився з квітня 2001 р., після того як відбулись три скоординовані вибухи бомб на залізничній станції, в готелі й на газовому заводі. Прем'єр-міністр Таксін наказав правоохоронним органам застосувати необхідні заходи для припинення насилля. Проте протистояння набуло затяжного характеру. Це сприяло зацікавленню уряду Таїланду у посиленні військового співробітництва із США.

Після терактів 11 вересня 2001 р. у США Таксін Чінават підтримав оголошену адміністрацією Дж. В. Буша глобальну війну проти тероризму. США були зацікавлені у використанні авіабази Утопао і морської бази Саттахіб на території Таїланду, які вони використовували під час В'єтнамської війни. Таксін хотів скористатися підтримкою США, щоб посилити свої позиції у боротьбі з повстанцями-мусульманами.

Унаслідок досягнутих домовленостей тайські бази були знову відкриті для американських військових. Вони могли використовувати їх для логістичної підтримки військових операцій в Афганістані й Іраку.

В умовах глобальної війни проти тероризму суттєво посилилось співробітництво між розвідувальними службами США і Таїланду. У 2001 р. з цією метою було створено Розвідувальний центр протидії тероризму. Вони здійснювали щоденний обмін інформацією, у тому числі про діяльність членів терористичних організацій на території Таїланду. Одним з вагомих результатів цього співробітництва був арешт лідера транснаціональної терористичної організації «Джемаа ісламія» Хамбалі у серпні 2003 р.

Відбувались двосторонні навчання американських і тайських військових, а також щорічні масштабні багатосторонні навчання «Кобра голд», які після 2001 р. були зосереджені на боротьбі з тероризмом і миротворчих операціях.

Таїланд направив 130 військових, переважно інженерів, в Афганістан для участі в операції «Нескорена свобода». Вони брали участь у реконструкції траси до авіабази в Баграмі, у наданні медичних послуг і деяких операціях спеціальних сил.

Під час війни в Іраку Таїланд направив у місто Кербела контингент у складі понад 450 осіб, включаючи військових, медиків й інженерів.

Глобальна війна з тероризмом сприяла інтенсифікації політичних відносин між США і Таїландом на високому рівні. Прем'єр-міністр Таксін Чінават тричі відвідував Вашингтон з робочими візитами у грудні 2001 р., червні 2003 р. і червні 2005 р. Держсекретар К. Пауелл здійснив три візити у Бангкок – у липні 2002 р., жовтні 2003 р. і січні 2005 р., держсекретар Кондоліза Райс – в липні 2005 р.

Президент Дж. В. Буш відвідав Таїланд у жовтні 2003 р. для участі у саміті АТЕС. Тоді ж він оголосив про надання Таїланду статусу «основного союзника США поза межами НАТО». У зв'язку з цим Таїланд отримав більший доступ до фінансової і військової допомоги США, включаючи кредитні гарантії на купівлю зброї і участь у програмі Excess Defense Articles (EDA). Вона надавала можливість трансферу американських кораблів і літаків, які вже були у використанні. Для США, крім доступу до авіаційних і морських портів, значну цінність мали тренувальні можливості для військових на території Таїланду.

Участь у війні в Іраку була непопулярною в тайському суспільстві. Критика уряду суттєво посилилась після загибелі двох солдат у грудні 2003 р. Весною 2004 р. Таксін заявив, що у разі погіршення ситуації тайський контингент буде виведено з Іраку. Це відбулось у вересні 2004 р., незважаючи на прохання адміністрації Буша залишити його принаймні до виборів в Іраку у січні 2005 р.

Це не вплинуло на співробітництво між військовими США і Таїланду. Вони продовжували спільні військові навчання, включаючи «Кобра голд» (у 2007 р. їх відбулося понад 40). Десятки тисяч тайських офіцерів навчалися у США завдяки програмі Міжнародного військового навчання і тренування (IMET).

Значного розвитку набуло співробітництво між США і Таїландом у сфері протидії торгівлі наркотиками.

У торговельно-економічній сфері у жовтні 2002 р. США і Таїланд підписали Рамкову угоду про торгівлю й інвестиції (ТІФА). У липні 2004 р. вони розпочали переговори про вільну торгівлю. Це було пов'язано з тим, що державам, які найбільше постраждали від Азійської кризи 1997–1998 рр., для відновлення економіки потрібно було значно збільшити експорт. Шляхом до цього були двосторонні угоди про вільну торгівлю. Адміністрація Дж. В. Буша також переглянула попереднє ставлення США до таких угод. США і Таїланд провели шість раундів переговорів про вільну торгівлю. Останній відбувся у січні 2006 р. Їх припинили через політичну кризу в Таїланді й військовий переворот у вересні 2006 р., який усунув прем'єр-міністра Таксіна Чінавата від влади.

Не зважаючи на досить плідний розвиток співпраці між США і Таїландом з 2001 р., урядування Таксіна мало неоднозначні оцінки у Вашингтоні. Одним із суперечливих питань була політика Таїланду стосовно М'янми.

У той час як США застосовували економічні й дипломатичні санкції проти військового режиму в М'янмі, Таїланд виступив з ініціативою «конструктивного залучення» цієї держави, що мало схилити військових до реформ. Тайський уряд вважав, що така політика розширювала можливості для тайських бізнесменів й мінімізувала загрозу масштабного військового конфлікту в М'янмі. У США

критикували тайський уряд за підтримку військової хунти у М’янмі, у тому числі за масштабну торгівлю природнім газом.

Іншим суперечливим питанням була проблема прав людини. Таїланд не підписав Конвенцію ООН про заборону тортур, не приєднався до Міжнародного кримінального суду. Існували свідчення поганого ставлення в Таїланді до біженців з М’янми, на підтримку яких Конгрес США виділяв кошти, а також до робітників-мігрантів і політичних дисидентів, які жили в Таїланді.

Паралельно з розвитком співробітництва зі США відбувалося подальше зближення Таїланду з КНР. З 2005 р. суттєво зросло значення КНР для Таїланду й інших держав ПСА у сфері торгівлі. Це відбулось унаслідок підписання угоди про вільну торгівлю товарами між КНР і АСЕАН та реалізації програми «раннього врожаю».

Стрімко розвивались тісні торговельно-економічні зв'язки між китайською провінцією Юньнань і Гуансі-Чжуанським автономним районом, з одного боку, і Таїландом, з іншого, у рамках програми розвитку субрегіону «Великий Меконг». Ця програма за участю КНР, Таїланду, В’єтнаму, Лаосу, Камбоджі й М’янми, започаткована у 1992 р. за підтримки Азійського банку розвитку, передбачала реалізацію проектів у сферах сільського господарства, енергетики, охорони довкілля, здоров’я і людських ресурсів, інформаційних і комунікаційних технологій, туризму, транспорту, сприяння торгівлі й розвитку міст. Мірою економічного розвитку КНР її роль у цій програмі зростала.

На другому саміті лідерів держав-учасниць, що відбувся у м. Куньмін (провінція Юньнань) в липні 2005 р., КНР ініціювала низку інфраструктурних і енергетичних проектів.

Таїланд отримував найбільше в ПСА інвестицій з Китаю, і, в свою чергу, підтримував дипломатичні й економічні ініціативи Пекіна, відігравав роль «брокера» у відносинах КНР з АСЕАН.

Багато хто в Таїланді критикував Таксіна за надто тісні відносини з КНР. За іншими оцінками, зближення з Китаєм свідчило про відхід Таїланду від залежності від США, характерної для періоду «холодної війни».

Деякі дослідники оцінювали зовнішню політику Таїланду як класичний приклад реалізації стратегії «хеджування» або «урівноваження», спрямованої на те, щоб уникнути домінування однієї великої держави і залежності від неї, і натомість отримувати переваги від конкуренції між великими державами. Таку стратегію здійснювала АСЕАН в цілому, а на двосторонньому рівні найбільшою мірою – Таїланд і Сінгапур.

Вплив військового перевороту 2006 на двосторонні відносини. У вересні 2006 р. в Таїланді відбувся військовий переворот, який відсторонив Таксіна від влади.

Таксіна Чінавата критикували за авторитаризм, обмеження демократичних інституцій, послаблення контролю за корупцією, надання пріоритету збагаченню своєї сім’ї й найближчого оточення, некомпетентність у протидії радикалам і

екстремістам, надмірне використання сили у південних провінціях проти мусульман, унаслідок яких загинули близько 4 000 осіб.

Як зазначали критики, в уряді погано розуміли, що відбувалося на півдні й чого хотіли різні групи мусульман, які там проживали. Не існувало переконливих свідчень про зв'язки між терактами на півдні й діяльністю терористичної організації «Джемаа ісламійя». Проте обурення мусульман півдня урядовим насиллям створювало підгрунтя для більш активного залучення іноземних екстремістських груп.

Також відзначались факти масових позасудових вбивств під час «війни проти наркотрафіку», яку вів уряд Таксіна, за які ніхто з посадовців не був покараний.

Основною причиною антиурядових протестів у Бангкоку у вересні 2006 р. була неповага прем'єр-міністра до монархії і порушення ним прерогатив короля. Протестанти вважали, що Таксін перейшов «червону лінію», коли попросив короля підписати указ про ключові призначення в армії без консультацій з ним.

Значна частина тайської преси і довготривалі спостерігачі за ситуацією у Таїланді підтримали військовий переворот. Вони вважали, що він був меншою загрозою для демократії, ніж Таксін, який здійснював систематичне руйнування демократичної системи.

За деякими оцінками, Таксін приніс популізм в тайську політику. Він мав значну підтримку в найбідніших сільських регіонах Таїланду через здійснення його урядом соціальних програм. Унаслідок цього в політику було залучено бідні сільські маси, а традиційна система елітарного управління була порушена.

Військовий переворот 2006 р. був спрямований на відновлення статус-кво в державі, проте призвів до подальшої дестабілізації ситуації й спричинив стурбованість у Вашингтоні щодо перспектив подальшого демократичного процесу в Таїланді.

28 вересня 2006 р. держдепартамент США оголосив про припинення кількох програм військового співробітництва з Таїландом, які включали фінансування державних військових закупівель, програм професійного тренування тайської армії у рамках IMET і миротворчих операцій. Фінансування інших програм продовжилось, включаючи антитерористичні операції і проведення в 2007 р. щорічних міжнародних військових навчань «Кобра голд».

Після призначення 1 жовтня 2006 р. голови тимчасового уряду Таїланду, посол США став першим дипломатом, який з ним зустрівся. Хоча військовий переворот мав негативний вплив на американсько-тайські відносини, санкції США були відносно м'які. Адміністрація вирішила не жертвувати важливими відносинами з Таїландом в умовах зростаючого впливу Китаю в ПСА.

У серпні 2007 р. на референдумі було затверджено нову конституцію Таїланду. В грудні відбулись парламентські вибори. У лютому 2008 р. США скасували обмеження на допомогу і почали працювати над відновленням попереднього рівня відносин. Проте до цього часу відносини між вищими тайськими й американськими

військовими офіцерами втратили персональний характер, який вони мали під час «холодної війни».

В умовах послаблення військових і політичних зв'язків між США і Таїландом після військового перевороту помітно посилився вплив Китаю на тайський оборонний істеблішмент. У травні 2008 р. Китай вперше брав участь у військових навчаннях «Кобра голд» як спостерігач.

У серпні 2008 р. відбувся візит в Таїланд президента Дж. В. Буша, під час якого він зустрівся з прем'єр-міністром Самаком Сунхараветом і бірманськими активістами.

Парламентські вибори в грудні 2007 р. не стабілізували ситуацію в Таїланді. З часу військового перевороту 2006 р. до літа 2009 р. в державі змінилось шість прем'єр-міністрів. Двох з них відправили у відставку рішенням суду. Значного розмаху набули вуличні протести. Тайське суспільство виявилось глибоко поляризованим між прибічниками і противниками Таксіна Чінавата. Різні групи еліт боролись за владу, міське населення протистояло сільському, бідні – багатим, північ і північний схід – Бангкоку і півдню. У 2008 р. протестувальники захопили два міжнародні аеропорти.

Ситуацію ускладнювало погане здоров'я і похилий вік короля Буміпола Адульядета, який традиційно був стабілізуючою силою в державі. Демократичні інституції Таїланду виявились слабкими.

У торговельно-економічній сфері США залишалися найбільшим експортним ринком Таїланду. При цьому експорт Таїланду до США суттєво переважав імпорт. Ситуація суттєво змінилася після набуття чинності з 1 січня 2010 р. угоди про вільну торгівлю між КНР і АСЕАН.

Ситуація в Таїланді і стан двосторонніх відносин у 2009–2014 рр. У грудні 2008 р. після масових народних виступів у Бангкоку в Таїланді був сформований коаліційний уряд на чолі з прем'єр-міністром Апхісітом Ветчачива. Невдовзі у Вашингтоні відбулась інавгурація президента Б. Обами. Його адміністрація (2009–2013 рр.), подібно до Демократичних адміністрацій Б. Клінтона, акцентувала на розвитку торговельно-економічних зв'язків з державами АТР, а в 2011 р. оголосила про «стратегічний поворот» політики США у Східну Азію.

У липні 2009 р. держсекретар Х. Клінтон здійснила візит в Таїланд для участі у організованих АСЕАН регіональних форумах, під час якого провела переговори з прем'єр-міністром Абхісітом, міністром закордонних справ Касітом і генеральним секретарем АСЕАН Суріном Пітсуваном, який очолював міністерство закордонних справ Таїланду у 1997–2001 рр.

Сурін привернув увагу Х. Клінтон до ситуації на півдні Таїланду та заперечував існування зв'язку між мусульманами півдня і глобальним тероризмом. Він вважав, що припинення конфлікту залежало від США. Адже обрання президентом США політика на ім'я Барак Хусейн Обама здивувало і порадувало мусульман Південно-Східної Азії, посилило надії на краще розуміння їхніх проблем з боку американського уряду.

За деякими оцінками, перша адміністрація Б. Обами зробила Таїланд пріоритетом своєї політики в материковій ПСА. Вона підтримала Демократичну партію, яка виражала інтереси бангкокської еліти, на противагу популістським партіям – наступницям Так рай тай. Вищі урядовці адміністрації встановили зв'язки з представниками бангкокської еліти і підтримували тісні відносини з вищими офіцерами тайських збройних сил.

Адміністрація Обами підтримувала амбіції регіонального лідерства Таїланду, спонукала його робити більший внесок у регіональну і глобальну безпеку. У 2009 р. вона виступила з Ініціативою Нижнього Меконгу, у рамках якої Таїланд міг надавати допомогу менш розвинутим державам ПСА. Її розглядали як конкурентну до проекту «Великого Меконгу», де лідерство перехопила КНР.

Уряду Апхісіта Ветчачива вдалось тимчасово стабілізувати ситуацію в Бангкоку. Проте у березні 2010 р. вибухнув новий відкритий конфлікт між учасниками акцій протесту і силами безпеки.

Із середини березня 2010 р. антиурядові сили на п'ять тижнів окупували частину Бангкока. Більшість протестувальників, відомих як «червоносорочечники», були прибічниками колишнього прем'єр-міністра Таксіна Чінавата. У відповідь на дії сил безпеки мирні демонстрації переросли у вуличні бої. У середині травня військові відкрили вогонь по протестувальникам, унаслідок чого 88 людей загинули і до 2000 отримали поранення. Це було найбільше насилля у Бангкоку продовж десятиліть.

Криваві сутички на вулицях столиці, які показували по телебаченню в усьому світі, остаточно зіпсували імідж Таїланду як моделі демократичного управління в регіоні.

Безпрецедентне вуличне насилля у березні–травні 2010 р. і тривалі політичні потрясіння у Бангкоку спричинили серйозні проблеми в американсько-тайських відносинах. Проте відносини між військовими США і Таїланду не були перервані. Держдепартамент закликав тайський уряд шукати мирні шляхи вирішення внутрішньої політичної кризи.

Стабільний Таїланд був стратегічно важливим для США через його статус договірного союзника США в материковій Південно-Східній Азії. Важливе стратегічне значення мали тайські військові об'єкти у разі виникнення непередбачуваних обставин у регіоні. Тісні відносин з тайськими військовими були необхідними для обміну розвідувальною інформацією, протидії наркотрафіку і тероризму.

У 2010 р. Таїланд брав участь у двох міжнародних операціях. Два тайські військові кораблі надавали допомогу багатонаціональній місії по боротьбі з піратством в Аденській затоці біля узбережжя Сомалі. У кінці 2010 р. Таїланд направив батальйон військовослужбовців для операцій з підтримки миру в Дарфурі (Судан).

У червні 2010 р. у рамках американсько-тайського стратегічного діалогу було започатковано Креативне партнерство розширення співробітництва у сферах охорони здоров'я, енергетики, науки і технологій.

Водночас політична нестабільність в Таїланді спонукала США до зближення з Індонезією й іншими регіональними державами.

Після виборів 2011 р. у липні був сформований новий тайський уряд на чолі з Йінглак Чінават, сестрою Таксіна Чінавата. Вона також мала значну підтримку сільських жителів найбідніших регіонів країни.

У перші місяці урядування Йінглак здійснювала поміркований курс й уникала найбільш суперечливого питання про можливе повернення її брата в Таїланд. Це вплинуло на зменшення внутрішнього політичного напруження у Бангкоку.

У листопаді 2011 р. відбулась перша зустріч Б. Обами та Йінглак Чінават на о. Балі під час тогорічних регіональних форумів. Б. Обама високо оцінив лідерство прем'єр-міністра під час трагедії, яку переживав Таїланд у зв'язку з масштабними повенями, що розпочались у липні і призвели до численних жертв, руйнувань, економічних збитків. Він пообіцяв надати Таїланду необхідну допомогу.

Ця зустріч засвідчила готовність адміністрації Обами співпрацювати з новим урядом для відновлення попереднього рівня відносин.

У тому ж місяці держсекретар Х. Клінтон вдруге після 2009 р. відвідала Таїланд, де зустрілася з прем'єр-міністром Йінглак і оголосила про допомогу США у розмірі 10 млн дол на відновлення Таїланду після повені.

Водночас було помітно, що у стратегії «стратегічного повороту» чи «перебалансування» політики США у Східну Азію тайський компонент не був вираженим. Це було наслідком політичної нестабільності у цій державі, а також різного сприйняття Вашингтоном і Бангкоком стратегічних наслідків підйому Китаю. Таїланд, разом з Камбоджею і Лаосом, займав найбільш лояльну позицію стосовно Китаю, не поділяв стурбованості Вашингтона і окремих держав-членів АСЕАН щодо асертивного характеру його політики в Південно-Китайському морі.

Різне сприйняття Вашингтоном і Бангкоком загроз з боку Китаю свідчило, що двосторонньому альянсу бракувало спільних цілей. Хоч американсько-тайський альянс здійснив успішний перехід від структури періоду «холодної війни» до більш гнучких форм співпраці, останніми роками він переживав стагнацію. Унаслідок внутрішніх чинників у Таїланді та різного сприйняття двома державами загроз безпеці він втрачав роль основного партнера США на материковій частині ПСА.

Була помітною зацікавленість Вашингтона у розвитку відносин у сфері безпеки з Австралією, Філіппінами і Сінгапуром, а також з новими партнерами – Індонезією і В'єтнамом. Паралельно продовжилось зближення Таїланду з КНР.

Після набуття чинності (з 1 січня 2010 р.) угоди про вільну торгівлю між КНР і АСЕАН, у 2010 р. тайсько-китайська торгівля зросла на 28%, у 2011 р. – на 21% (для порівняння: тайсько-американська торгівля у 2010 р. зросла на 15%, в 2011 р. – на 9%). Між 2010 і 2012 рр. торгівля між Таїландом і КНР зросла на 51%, між Таїландом і США – на 24%.

У грудні 2011 р. Китай, Таїланд, Лаос і М'янма розпочали спільні патрулювання на р. Меконг, по якій здійснювалась їхня торгівля.

У листопаді 2012 р. Б. Обама і Х. Клінтон здійснили візит у Бангкок. Це був перший закордонний візит Б. Обами після переобрання на другий термін, що мало важливе символічне значення. Він зустрівся з королем Буміполом Адульядетом і провів переговори з прем'єр-міністром Йінглак Чінават. За їх результатами було опубліковано Спільну заяву.

Під час спільної прес-конференції Б. Обама і Йінглак Чінават відзначали важливість двосторонніх відносин, які ґрунтувалися на відданості демократії, правам людини і відкритим ринкам. Йінглак подякувала президенту і держсекретарю за «конструктивне залучення» в Східну Азію, активне сприяння американсько-тайським відносинам, підтримку демократії в Таїланді та оцінила як «історичні» заплановані візити Б. Обами у М'янму і Камбоджу, що мали відбутися тими днями. Б. Обама відзначив значні зусилля, зроблені народом і урядом Таїланду для відновлення демократії.

Під час цього візиту сторони домовились поглибити співробітництво у сфері безпеки на основі нового, ширшого бачення альянсу. Додатково до спільних військових навчань, партнерства у протидії тероризму і боротьбі з наркотрафіком передбачалось покращити здатність спільних дій військових двох держав. США обіцяли допомогти тайським силам прийняти більшу відповідальність в регіоні у різних сферах – морської безпеки, надання допомоги після природних лих, попередження піратства. Йінглак Чінават повідомила про наміри Таїланду приєднатися до Ініціативи безпеки у сфері розповсюдження (Proliferation Security Initiative, PSI), щоб попередити потрапляння зброї масового знищення до рук злочинців. Обговорювались питання співробітництва у сферах протидії транснаціональним злочинам, особливо торгівлі людьми, а також боротьби з тероризмом, гуманітарній допомозі після стихійних лих, у сфері зміни клімату. У сфері безпеки йшлося не лише про потенційні загрози, але також про спільну відповідь на гуманітарні проблеми унаслідок руйнівних природних лих, прикладом чого були повені у Таїланді.

Лідери двох держав поділяли думку, що через стратегічне розташування Таїланд був центром для поєднуваності АСЕАН і її економічної спільноти. Обговорювалось посилення стратегічного партнерства в рамках більш широких регіонів – ПСА і АТР. Б. Обама розраховував на підтримку Таїланду на регіональних форумах у Камбоджі, де, між іншим, мала обговорюватися узгоджена позиція держав АСЕАН стосовно ситуації в Південно-Китайському морі.

Й. Чінават заявила про наміри Таїланду приєднатись до переговорів про Транстихоокеанське партнерство (проте цього не відбулося).

США ініціювали нові партнерства для сприяння розвитку у сферах громадського здоров'я, розробки вакцин проти ВІЧ/СНІД, забезпечення стійкого розвитку, особливо у регіоні вздовж р. Меконг; нові заходи для протидії торгівлі людьми тощо.

Того ж місяця (листопад 2012 р.) секретар оборони США і міністр оборони Таїланду підписали Заяву про спільне бачення тайсько-американського оборонного альянсу. Він характеризувався як «справжнє партнерство XXI століття» для спільної відповіді на низку викликів, включаючи природні і спричинені людьми катастрофи, протидію транснаціональним загрозам і проблемам у сфері морської безпеки, а також внеску в миротворчі операції. Визначалися чотири сфери, на яких мало бути зосереджене двостороннє оборонне співробітництво: 1) партнерство у сфері регіональної безпеки ПСА; 2) підтримка стабільності в АТР і поза ним; 3) двостороння та багатостороння функціональна взаємодія і готовність; 4) розбудова відносин, координація і співробітництво на усіх рівнях. Двостороннє військове співробітництво включало також гуманітарну допомогу, у тому числі після стихійних лих.

США підтримували модернізацію і навчання тайської армії через продаж товарів оборонного призначення, передачу надлишків зброї і військової техніки (Excess Defense Article), надання пакетів підтримки, Закордонне військове фінансування (Foreign Military Financing), Міжнародну військову освіту і тренування (International Military Education and Training). Збройні сили двох держав зміцнювали функціональну взаємодію і командну роботу під час спільних тренувань і постійних програм обмінів.

Ця заява демонструвала зусилля двох держав оновити альянс у сучасному контексті. Тож вони зосереджувались на сферах спільної згоди і можливостей, а не на проблемах, які виникли за останні роки – тривалій суспільно-політичній нестабільності в Таїланді та його зближенні з КНР в умовах посилення американсько-китайської стратегічної конкуренції в ПСА.

У жовтні 2013 р. правляча партія Таїланду зробила спробу провести законопроект про амністію, який дозволив би зняти звинувачення з Таксіна Чінавата. Це спричинило відновлення масових акцій протесту в Бангкоку в листопаді-грудні.

У цих умовах у грудні прем’єр-міністр Йінглак Чінават розпустила парламент і оголосила нові національні вибори. Держдепартамент США видав заяву, у якій підтримав демократичні інституції й демократичний процес в Таїланді й закликав сторони вирішувати політичні відмінності мирно і демократично, згідно з волею тайського народу і верховенством права.

Вплив на відносини військового перевороту 2014 р. У травні 2014 р. Конституційний суд Таїланду прийняв рішення про звільнення Йінглак з посади прем’єр-міністра у зв’язку зі звинуваченнями у зловживанні владою. Приводом для цього стало звільнення нею в 2011 р. секретаря національної безпеки Тхавіна Пліенсірі, що, за оцінками, відбулося з порушенням Конституції. Багато хто розцінював це рішення як політично мотивоване.

Наступного для Національна антикорупційна комісія визнала Йінглак винною в недбалості під час реалізації державної програми викупу рису в товаровиробників. Цей звіт було направлено в Сенат, після чого він міг потрапити у Верховний суд,

який міг винести вердикт про кримінальну відповідальність колишнього прем'єр-міністра.

У цих умовах військові оголосили 20 травня військовий стан, а 22 травня 2014 р. здійснили військовий переворот. Його очолив командувач Королівською армією генерал Прают Чан-Оча.

Для керівництва державою було створено Раду миру і порядку у складі вищих військових чинів, яка сформувала нову Національну законодавчу асамблею і призначила її членів. У серпні 2014 р. вона обрала Праюта Чан-Оча тимчасовим прем'єр-міністром.

На відміну від 2006 р., переворот 2014 р. призвів до суттєвого погіршення відносин між США і Таїландом. 22 травня держсекретар Д. Керрі виступив із заявою, у якій засудив переворот і закликав до повернення до демократії, негайного відновлення цивільного уряду, поваги до прав людини і основних свобод, передусім свободи преси. Він заявив, що цей переворот матиме негативний вплив на американсько-тайські відносини; військова й інші види допомоги США будуть переглянуті.

США припинили військову допомогу Таїланду. Було скасовано двосторонні військові навчання, яких перед переворотом щорічно відбувалося близько 50. Таїланд було виключено з багатосторонніх навчань RIMPAC 2015 року.

США все-таки брали участь у багатосторонніх військових навчаннях «Кобра голд» у Таїланді у лютому 2015 р., проте кількість американських військових було суттєво зменшено, порівняно з попередніми роками.

У січні 2015 р. депутати Національної законодавчої асамблеї більшістю голосів винесли імпічмент колишньому прем'єр-міністру Йінглак Чінават. У лютому Генеральна прокуратура Таїланду висунула їй офіційне звинувачення, яке могло призвести до 10 років позбавлення волі. Це змусило її залишити країну.

У США імпічмент оцінили як політично мотивований. Вашингтон закликав тайську владу скасувати військовий стан. Це відбулося в квітні 2015 р.

Дата передачі влади цивільному уряду не називалась, потім переносилась. Під керівництвом Ради миру і порядку в 2016 р. було розроблено нову конституцію, у якій закріплювались владні повноваження військових. Роль політичних партій, згідно з нею, суттєво зменшувалась.

Конституція 2016 р. з невеликими змінами була підписана новим королем Маха Вачхіралонгкорном. Він вступив на престол у жовтні 2016 р. після смерті свого батька Пхуміпона Адульядета, який правив майже 50 років (1946–2016 рр.), і користувався великим авторитетом у суспільстві. Під час візиту в Таїланд в 2012 р. Б. Обама охарактеризував його як «лідера мудрості і гідності, який уособлює ідентичність і єдність цієї нації».

Зміна короля ще більше ускладнила ситуацію у Таїланді. Цьому спряли особистість Маха Вачхіралонгкорна, його поведінка і спосіб життя, який не відповідав уявленням багатьох тайців про священну особу короля.

Постійні внутрішні кризи і військовий переворот 2014 р. суттєво зменшили значення Таїланду для США як регіонального партнера. Це було одним з чинників, які спонукали США підписати у 2015 р. Угоду про посилене співробітництво у сфері оборони із Сінгапуром, підняти відносини з Малайзією до рівня Усебічного партнерства й Індонезією до рівня Стратегічного партнерства.

Проте стратегічна цінність альянсу з Таїландом залишилася високою через зацікавленість США у доступі до військових об'єктів Таїланду, передусім до стратегічно розташованої і добре облаштованої авіабази Утапао, важливого логістичного центру для американських військових в Індійсько-Тихоокеанському регіоні. У 2016 р. Таїланд здійснив удосконалення військово-морського аеродрому в Утапао, що полегшило логістику США. Проте дозвіл використовувати його залежав від кожної конкретної ситуації. Так, його було надано для здійснення гуманітарної допомоги після цунамі 2004 р. і після землетрусу в Непалі 2015 р., проте відмовлено під час кризи рохінджа у М'янмі в 2017–2018 рр.

Свідченням охолодження двосторонніх відносин була тривала відсутність візитів тайських прем'єр-міністрів до США після перевороту 2006 р. Останній візит відбувся у 2005 р., наступні – у лютому і березні 2016 р., коли прем'єр-міністр Прайют Чан Оча відвідав саміт лідерів АСЕАН у Саннілендз і ядерний безпековий саміт у Нью-Йорку. За другої адміністрації Б. Обами не було жодного візиту держсекретаря до Таїланду.

Натомість відбулося подальше зближення між Таїландом і Китаєм. Цьому сприяло динамічне торговельно-економічне співробітництво. У 2014 р. загальний обсяг торгівлі між Таїландом і Китаєм на 66% перевищував тайсько-американську торгівлю. Таїланд підписав з Китаєм низку важливих угод, включаючи угоди про інфраструктурний розвиток і стратегічне співробітництво.

Нормалізація двосторонніх відносин за адміністрації Д. Трампа. Перший візит високого рівня у Таїланд після перевороту 2014 р. здійснив у серпні 2017 р. держсекретар Р. Тіллесон (адміністрація Д. Трампа). У жовтні того року у США з офіційним робочим візитом приїздив прем'єр-міністр Прают Чан-Оча.

У 2018 р. військова влада Таїланду оголосила про проведення у лютому 2019 р. парламентських виборів і скасувала найбільші обмеження на свободу зборів для проведення передвиборної кампанії. Проте політичні зміни в країні за останні роки обмежували її повернення до демократії.

Вибори відбулися весною 2019 г. Після цього суттєвий вплив військових на владу залишився. Прем'єр-міністром знову було обрано Праюта Чан-Оча.

У серпні 2019 р. держсекретар М. Помпео здійснив візит в Таїланд для участі в зустрічі міністрів США–АСЕАН, під час якого відбулась його двостороння зустріч з міністром закордонних справ Таїланду.

У 2020 р. США і Таїланд виступили з новою Заявою про спільне бачення двостороннього альянсу, що було важливо після кількох років погіршення відносин. У ній відзначались п'ять основних напрямів співробітництва: партнерство, продовження присутності, стійке співробітництво у сфері безпеки,

лідерство і регіональна архітектура безпеки. Заява включала деякі нові положення, порівняно із Заявою 2012 року – концепцію «вільного і відкритого Індійсько-Тихоокеанського регіону», основаного на правилах міжнародного порядку, центральної ролі АСЕАН в регіональній архітектурі та «стійкої» безпеки.

США відновили продаж Таїланду зброї, техніки й інших товарів військового призначення, навчання тайських офіцерів по програмі IMET, допомогу в підготовці військовослужбовців для миротворчих операцій ООН. Продовжились спільні двосторонні й багатосторонні навчання.

Хоч за адміністрації Д. Трампа їх вдалося нормалізувати і визначити нові цілі двостороннього альянсу, криза двосторонніх відносин унаслідок перевороту 2014 р. й тісні відносини між Таїландом і КНР ставили під сумнів цінність Таїланду як союзника США.

Таким чином, військово-політичний альянс США і Таїланду був породжений війнами в Індокитаї. Після закінчення цих війн характер альянсу змінився. У нових міжнародних умовах його було переорієнтовано на протидію нетрадиційним загрозам безпеці, передусім транснаціональній злочинності, наркотрафіку й тероризму, на підготовку до миротворчих операцій, надання гуманітарної допомоги у випадку стихійних лих тощо. Найбільш плідним американсько-тайське співробітництво було в 2001–2004 рр. під час глобальної війни з тероризмом.

Суттєвий негативний вплив на двосторонні відносини мали політична нестабільність у Таїланді на початку століття й військові перевороти 2006 р. і 2014 р. Демократичні принципи, на які значною мірою спирався американсько-тайський альянс після закінчення «холодної війни», виявилися нестійкими, а особливі відносини Таїланду і КНР перешкоджали реалізації його потенціалу. США і Таїланд мали різні погляди на низку політичних питань, включаючи питання про права людини, роль військових у суспільстві й державному управлінні, ставлення до військового режиму в М'янмі, проблеми в Південно-Китайському морі й політику КНР. У зв'язку з цим американська стратегія перебалансування в Східну Азію (з 2011 р.) спиралась не на Таїланд, а на інші регіональні держави.

Питання для самоперевірки

1. Коли США і Сіам встановили відносини?
2. Якими були інтереси США в Сіамі у XIX – першій половині XX ст.
3. Якими були взаємні інтереси США і Таїланду в умовах «холодної війни»?
4. Коли сформувався військово-політичний альянс США і Таїланду? Що він передбачав?
5. Охарактеризуйте стан двосторонніх відносин у 1990-ті рр., після завершення «холодної війни» й камбоджійської кризи.
6. Який вплив на двосторонні відносини мала Азійська криза?
7. Який вплив на американсько-тайські відносини мали теракти 11 вересня 2001 р.?
8. Охарактеризуйте стан двосторонніх відносин у 2001–2006 рр.

9. Який вплив на них мав військовий переворот в Таїланді 2006 р.?
10. Визначте причини військового перевороту 2006 р.
11. Змалюйте ситуацію в Таїланді та її вплив на двосторонні відносини у 2009–2014 рр.
12. Який вплив на двосторонні відносини мав військовий переворот в Таїланді 2014 р.?
13. Які були основні сфери співробітництва США і Таїланду у сфері безпеки?
14. Які основні чинники обумовлювали зацікавленість США у військовому альянсі з Таїландом?
15. Як політичні відносини Таїланду і КНР впливали на американсько-тайський альянс?
16. Яке місце посідав Таїланд у «стратегічному повороті» США у Східну Азію? Чим це було обумовлено?
17. Охарактеризуйте стан американсько-тайських відносин за адміністрації Д. Трампа.

Рекомендовані джерела та література

U.S. Relations with Thailand. Bilateral Relations Fact Sheet. *Department of State. Bureau of East Asian and Pacific Affairs*. 2019, October 21. URL: https://www.state.gov/u-s-relations-with-thailand/

***

Городня Н.Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). К., 2014.

Городня Н. Трансформація американсько-тайського альянсу у постбіполярний період. *Американська історія і політика*. 2022. № 13. С. 42–63.

Abuza Z. America Should Be Realistic About Its Alliance with Thailand. January 2, 2020. *War on Rocks*. URL: https://warontherocks.com/2020/01/america-should-be-realistic-about-its-alliance-with-thailand/

Bond Ch. S., Simons L. M. The Forgotten Front. Winning Hearts and Minds in Southeast Asia. *Foreign Affairs*. 2009, November/December. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/indonesia/2009-11-01/forgotten-front

Chambers P. U.S.–Thai Relations After 9/11: A New Era in Cooperation? *Contemporary Southeast Asia*. 2004. Vol. 26, Issue 3. P.460–473 URL: https://www.jstor.org/stable/25798704

Chanlett-Avery E. Thailand: Background and U. S. Relations. 2008, July 24. URL: https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA485874.pdf

Chanlett-Avery E. Thailand: Background and U.S. Relations. 2010, June 21. URL: https://www.semanticscholar.org/paper/Thailand%3A-Background-and-U.S.-Relations-Chanlett-Avery/82e08ca47fa6d011ae1930eb3286eb4a09683012

Chanlett-Avery E., Dolven B. Thailand: Background and U. S. Relations. 2013, December 20. URL: https://www.refworld.org/country,,USCRS,,THA,,52cff0104,0.html

Chanlett-Avery E., Dolven B., Mackey Wil. Thailand: Background and U.S. Relations. 2015, July 29. URL:https://fas.org/sgp/crs/row/RL32593.pdf

Dalpino C. Old Alliance for the New Century: Reinvigorating the U.S.– Thailand Alliance. *National Bureau for Asian Research*. 2012, June 8. URL: https://www.nbr.org/publication/old-alliance-for-the-new-century-reinvigorating-the-u-s-thailand-alliance/

Gill B., Goh E., Huang Ch.-H. The Dynamics of US–China–Southeast Asia Relations. *United States Studies Centre at the University of Sydney*, June 2016. URL: https://united-states-studies-centre.s3.amazonaws.com/attache/90/79/14/55/a1/c0/4e/e8/98/b8/57/a7/b5/d0/e9/19/MacArthur%20Final%20Report%20ALL.pdf

Goh E. Great Powers and Hierarchical Order in Southeast Asia. Analyzing Regional Security Strategies. *International Security*. 2007/2008. Vol. 32, No. 3. Pp. 113–157. URL: https://www.jstor.org/stable/30130520

Kuhonta E.M. What to Read on Thai Politics. *Foreign Affairs*. 2009, July 7. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/thailand/2009-07-07/what-read-thai-politics

Kurlantzick J. The Pivot in Southeast Asia: Balancing Interests and Values January 2015. *A CFR Working Paper. Council on Foreign Relations*. URL: http://www.cfr.org/asia-and-pacific/pivot-southeast-asia-balancing-interests-values/p35925 P.2-3.

Limaye S. P. Minding the Gaps: The Bush Administration and U.S.-Southeast Asia. *Contemporary Southeast Asia*. 2004. Vol. 26, No. 1. Pp. 73–93. URL: https://www.jstor.org/stable/25798672

Lintner B. The Battle for Thailand. Can Democracy Survive? *Foreign Affairs*. 2009. July/August. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/thailand/2009-07-01/battle-thailand

Thailand: A Country Study. Ed. by Barbara Leitch Le Poer. Washington D.C., the Federal Research Division of the Library of Congress, 1989.

The United States and Southeast Asia: a Policy Agenda for a New Administration: Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council on Foreign Relations / J. Robert Kerry, Chair; Robert A. Manning, Project Director. New York, 2001. URL: https://www.cfr.org/report/united-states-and-southeast-asia

Тема 9

ВІДНОСИНИ США З ІНДОНЕЗІЄЮ

Відносини США й Індонезії у 1949–1989 рр.: загальна характеристика. Тіморська криза 1991 р. і її вплив на двосторонні відносини. Стан відносин у 1993 – 1997 рр. Вплив Азійської кризи на ситуацію в Індонезії й політику США. Американсько-індонезійські відносини за першої адміністрації Дж. В. Буша. Вплив демократизації в Індонезії на двосторонні відносини. Розвиток відносин за першої і другої адміністрацій Б. Обами. Динаміка торговельно-економічних відносин.

Відносини США й Індонезії у 1949–1989 рр.: загальна характеристика. США визнали незалежність Індонезії від Нідерландів і встановили з нею дипломатичні відносини 28 грудня 1949 р. Посол США представив свої вірчі грамоти і передав президенту Сукарно вітання від президента Г. Трумена.

За урядування Сукарно (1949–1965 рр.) Індонезія підтримувала тісні зв'язки з СРСР і Китаєм. Водночас із самого початку уряд Індонезії проголосив «вільну і активну» зовнішню політику, що означало уникнення військового союзу з будь-якою державою. Індонезія була однією з держав-організаторів Руху неприєднання, установча сесія якого відбулася у 1955 р. на її території, у м. Бандунг.

Після спроби державного перевороту, організованого у 1965 р. комуністами і таємно підтриманого президентом Сукарно, його було поступово відсторонено від влади. Компартію і пропаганду комуністичних ідей було заборонено.

У 1968 р. президентом було обрано генерала Сухарто. Він залишався на цій посаді до 1998 р., коли в умовах руйнівної фінансово-економічної кризи був змушений піти у відставку.

За урядування Сухарто в Індонезії було становлено авторитарний військово-бюрократичний режим «Новий порядок». Провідні позиції в державі посіла армія на основі концепції «подвійної функції» збройних сил. Кількість партій скоротилася до трьох. Авторитаризм розглядався як основа політичної стабільності, необхідної для успішного розвитку економіки.

Індонезія відмовилась від соціалістичного курсу на користь ринкової економіки. Відбувся поступовий перехід до експортно-орієнтованої економіки, особливо з початку 1980-х рр. Індонезія виявилась залученою до мереж виробництва і збуту, створених у Східній Азії транснаціональними корпораціями. Мірою економічного розвитку зросли стандарти життя населення, вдалося суттєво зменшити рівень бідності. Проте провідні позиції в економіці мала родина президента і наближені до неї підприємці, які користувались пільгами при отриманні державних замовлень, ліцензій і кредитів.

Після того як Сухарто усунув від влади Сукарно і змінив політичний курс, Індонезія стала однією з держав-засновниць АСЕАН (у 1967 р.) разом з Малайзією, Сінгапуром, Філіппінами і Таїландом. Незважаючи на прагнення держав АСЕАН

проводити незалежну зовнішню політику, в умовах «холодної війни» вони орієнтувались на підтримку США. Адже АСЕАН об'єднувала держави, уряди яких боролись з комуністичним підпіллям і намагались уникнути встановлення у них комуністичних режимів. Тим більше, що до АСЕАН входили два союзники США – Філіппіни і Таїланд.

В умовах «холодної війни» були встановлені зв'язки між американськими й індонезійськими військовими. США продавали зброю Індонезії. У 1975 р., коли вона незаконно окупувала Східний Тімор (колишню колонію Португалії), 80% зброї у її розпорядженні було куплено у США.

Окупація Індонезією Східного Тімору не була визнана США і ООН. Американський уряд і міжнародні організації із захисту прав людини піднімати питання про порушення індонезійськими військовими прав людини, особливо у провінціях Східний Тімор, Ачех і Папуа, де існували сильні антиурядові настрої.

Проте США продовжували продавати Індонезії зброю і надавати двосторонню допомогу. Індонезійські військові навчалися в США за програмою Міжнародного освітнього тренування (IMET).

З часом проблема Східного Тімору перестала впливати на політику США щодо Індонезії. На початку листопада 1991 р. представник адміністрації Дж. В. Буша зазначав, що за останні два роки ситуація у сфері прав людини в Індонезії суттєво покращилась.

Тіморська криза 1991 р. і її вплив на двосторонні відносини. 12 листопада 1991 р. індонезійські військові жорстоко придушила мирні акції протесту місцевих жителів у м. Ділі (Східний Тімор) проти індонезійської окупації. Близько 100 мирних демонстрантів було вбито. Військових звинувачували також в інших незаконних діях до відношенню до мирного населення.

Адміністрація Дж. Г. В. Буша засудила ці дії, проте ніяких додаткових заходів не застосувала. Вона намагалась уникнути погіршення відносин з Індонезією, оскільки була зацікавлена в доступі ВМФ США до індонезійських доків і портів в умовах, коли питання про продовження перебування американських баз на Філіппінах було відкритим.

У лютому–березні 1992 р. відбулись слухання в Комітеті із зовнішніх справ Сенату США з цього питання під назвою «Криза у Східному Тіморі й політика США щодо Індонезії». На слуханнях зазначалось, що за період індонезійської окупації у Східному Тіморі встановився репресивний режим, унаслідок чого загинуло від 100 тис до 200 тис осіб (із загальної кількості населення 700 тис осіб), що у пропорційному відношенні було навіть більше, ніж на «полях смерті» у Камбоджі за урядування Пол Пота. Політику адміністрації Дж. Г. В. Буша щодо Індонезії було завдано різкій критиці. Конгрес прийняв рішення позбавити Індонезію права брати участь у програмі IMET і купувати певні типи летальної зброї.

Унаслідок цього відносини між військовими США й Індонезії були суттєво послаблені, проте не розірвані повністю.

Восени 1992 р. США й Індонезія підписали угоду про використання суднами ВМФ США доку в Сурабайї.

У подальшому Вашингтон пов'язував відновлення попереднього рівня співробітництва з покращенням ситуації у сфері прав людини в Індонезії і конкретно у Східному Тіморі. Проте уряд Сухарто відхиляв ці вимоги, вважаючи їх втручанням США у внутрішні справи Індонезії.

Стан відносин у 1993–1997 рр. Обмеження торгівлі військовими товарами мало негативний вплив на операційну готовність кількох військових частин Індонезії. Вони залишались чинними за президентства Б. Клінтона, хоч розширена програма ІМЕТ 1993 року уможливила деякі види тренувань індонезійських військових (у сфері управління) у рамках міжнародної допомоги США.

У листопаді 1994 р. відбувся державний візит Б. Клінтона в Індонезію. Він також взяв участь у саміті АТЕС, який того року приймала ця держава. Важливе значення мало підписання на саміті АТЕС Богорської декларації про наміри держав/економік-учасниць цього форуму підписати угоду про вільну торгівлю в АТР – між розвинутими економіками до 2010 р. і менш розвинутими до 2020 р. Керівництво Індонезії відіграло суттєву роль у підготовці цієї Декларації, яка відповідала планам адміністрації Б. Клінтона.

Крім цього, у Стратегії США щодо АТР 1995 року відзначалась позитивна роль Індонезії у організації серії неофіційних семінарів за участю приватних експертів, науковців і урядових посадовців стосовно урегулювання територіальних диспутів за о-ви Спратлі в Південно-Китайському морі, щоб уникнути збройного конфлікту.

З 1995 р. Індонезія брала участь у щорічних морських навчаннях з американським ВМФ «КАРАТ» разом Малайзією, Сінгапуром і Брунеєм, а також у щорічних навчаннях «Кобра голд» у Таїланді разом із Сінгапуром і Малайзією.

У 1996 р. США й Індонезія підписали Рамкову угоду про торгівлю й інвестиції (ТІФА), яка мала сприяти розвитку американсько-індонезійських торговельно-економічних відносин і була необхідною передумовою для підписання двосторонньої угоди про вільну торгівлю. Індонезія була другою державою в ПСА (після Філіппін), яка підписала зі США таку угоду. Проте розвитку торговельно-економічних відносин за президентства Б. Клінтона зашкодила Азійська фінансово-економічна кризи 1997–1998 рр.

Вплив Азійської кризи на ситуацію в Індонезії й політику США. Індонезія найбільше постраждала від Азійської фінансової кризи. Вона спричинила також глибоку економічну і політичну кризу, призвела до масових виступів населення Джакарти проти президента Сухарто. Це спричинило його відставку на вимогу США й інших учасників «великої сімки/вісімки» у травні 1998 р.

У доповіді експертів для обраного в 2000 р. президента Дж. В. Буша зазначався брак планування і зобов'язань США стосовно Індонезії (так само як Таїланду) в умовах Азійської кризи. Адміністрація Клінтона надто повільно прореагувала на економічний колапс Індонезії, що наближався, не здійснила ніяких заходів на її підтримку – не надала допомоги у разі надзвичайній ситуації і навіть не висловила

публічної підтримки. Замість цього США підтримали вимоги МВФ стосовно контролю і суворої економії та чекали на рішення Індонезії їх імплементувати.

Фінансова криза, яка могла призвести до економічного колапсу, співпала в часі з масштабними лісовими пожежами в Індонезії, які спричинили значне задимлення. Воно мало регіональний ефект, загрожувало здоров'ю населення і економікам кількох сусідніх держав ПСА. До цього додалися повідомлення про насилля військових у Східному Тіморі та зростаючу корупцію, яка тривалий час характеризувала режим Сухарто.

Після того як у травні 1998 р. Сукарно був змушений піти у відставку, призначений ним наступник Б. Хабібі розпочав процеси демократизації. Він погодився на проведення дострокових парламентських і президентських виборів, а також референдуму у Східному Тіморі стосовно незалежності.

Учасники референдуму, проведеного у Східному Тіморі ООН за згодою індонезійського уряду в серпні 1999 р., висловились за незалежність від Індонезії. Військові відповіли на це рішення насиллям. США відреагували на це насилля повним розривом військового співробітництва з Індонезією.

Як зазначалось у Стратегіях національної безпеки США 1999 і 2000 рр., референдум у Східному Тіморі 30 серпня 1999 р. відбувся чесно і ясно висловився за незалежність. Проте озброєні групи чинили спротив цьому рішенню і намагались ліквідувати ці результати референдуму насиллям. Щоб зупинити його, відновити порядок і підтримати процес переходу Східного Тімору до незалежності, РБ ООН одноголосно схвалила створення багатонаціональних сил ІНТЕРФЕТ (INTERFET) під керівництвом Австралії. Вони виконали свою місію і встановили безпечні умови, за яких міжнародні миротворчі сили ЮЕНТАЕТ (UNTAET) під командуванням ООН могли перейняти контроль над ситуацією. У лютому 2000 р. вони встановили перехідну владу в Східному Тіморі під адміністрацією ООН. Передбачалось, що через два-три роки він отримає повну незалежність.

Внесок США у ІНТЕРФЕТ був порівняно незначним, але важливим. Вони надавали допомогу у сферах зв'язку, логістики, а також авіаперевезень персоналу, спорядження і матеріалів. Додаткову підтримку цій операції надавала частина Тихоокеанського флоту США. Місія ІНТЕРФЕТ підтримувала інтереси США тим, що допомогла відновити стабільність у стратегічно важливому для них регіоні.

США надали фінансову і технічну підтримку для перехідної адміністрації ООН, а також довготривалу допомогу розвитку Східного Тімору. Військові сили США надавали пряму допомогу населенню Східного Тімору у сферах здоров'я й інвестицій, координували проекти гуманітарної і суспільної допомоги. Ставилось питання про створення в майбутньому невеликих, але життєздатних Сил оборони Східного Тімору. Також США опікувалися вирішенням питання про долю біженців зі Східного Тімору в Індонезії.

Вибори в Індонезії у жовтні 1999 р., на яких президентом був обраний Абдуррахман Вахід і віцепрезидентом – Магаваті Сукарнопутрі, оцінювались в

США як історичний момент, коли Індонезія стала на шлях демократичних перетворень.

Згідно зі Стратегією 1999 р., у США розраховували на плідну співпрацю з новими індонезійськими лідерами для вирішення проблем національного примирення, демократичних реформ і економічного відновлення.

Стратегія 2000 р. визнавала проблеми на шляху одужання індонезійської економіки. Хоч її було в основному стабілізовано і новообраний демократичний уряд працював над новими кредитними угодами з МВФ і Світовим банком, повільний прогрес в реструктуруванні банківського і корпоративного сектора перешкоджав економічному одужанню Індонезії.

Криза в Індонезії призвела до суттєвого послаблення культурних, соціальних і освітніх зв'язків із США. До цієї кризи молоді індонезійці часто обирали місцем свого навчання США. Найбільша кількість студентів з Індонезії у США нараховувалась у 1997 р. (понад 13 тис. осіб). Проте у наступні роки їхня кількість суттєво зменшилась, як через фінансові проблеми в Індонезії унаслідок кризи, так і через візові обмеження в США після терактів 11 вересня 2001 р.

У аналітичній доповіді президенту Дж. В. Бушу 2001 року зазначалось, що Вашингтон мав робити основний внесок у соціальну стабільність в Індонезії, яка була четвертою найбільшою державою світу з найбільшою в світі ісламською спільнотою і ядром АСЕАН. Тож її розвиток як демократії і майбутнє спрямування політики мали велике значення для США. Вашингтон мав поміняти тон у відносинах з Індонезією і зробити все можливе, щоб допомогти стабілізувати демократію й економіку, реструктурувати в тісному співробітництві з Японією індонезійський борг, реформувати армію і допомогти їй визначити нову роль у новій політичній культурі, шукати шляхи відновлення співробітництва з нею. Також рекомендувалось здійснювати моніторинг проблеми зростання в регіоні політичного ісламу.

Кризу в Східному Тіморі на той час ще не було урегульовано, що ускладнювало американсько-індонезійські відносини, включаючи військові контакти.

Американсько-індонезійські відносини за першої адміністрації Дж. В. Буша. За президентства Дж. В. Буша Індонезія набула значно більшого значення у зовнішній політиці США, ніж у попередній період. Це було передусім пов'язано з глобальною війною проти тероризму, який у США вважали передусім «ісламським», і статусом Індонезії як найбільшої ісламської держави світу.

У липні 2001 р. президентом Індонезії стала Мегаваті Сукранопутрі (дочка Сукарно). За період її урядування фінансову й економічну ситуацію в Індонезії було дещо стабілізовано.

Одним з чинників дестабілізації ситуації в державі в цей час була активізація екстремістських організацій, найбільшою з яких була «Джемаа ісламійя». У вересні 2002 р. вона здійснила низку вибухів на туристичному острові Балі. У серпні 2003 р. гучні теракти відбулися в готелі Мерріотт у Джакарті. Це призвело до посилення

співробітництва США й Індонезії у сфері боротьби з тероризмом та розвитку співпраці між військовими двох держав.

З 2002 р. Пентагон включив Індонезію до нової Програми співробітництва з регіональної антитерористичної оборони (Regional Defense Counterterrorism Fellowship Program). З того часу відбувалися щорічні двосторонні зустрічі військових з питань оборони і безпеки.

Після терактів 2002 р. на о. Балі США видаляли кошти для спеціального антитерористичного підрозділу Індонезійської національної поліції (Detachment 88). У 2003 р., незважаючи на сильну опозицію в Конгресі, було виділено кошти на навчання індонезійських офіцерів.

Інтервенція США в Ірак у березні 2003 р. спричинила суттєве посилення антиамериканських настроїв в Індонезії. Аналіз суспільної думки у Східній Азії, здійснений Держдепартаментом в липні–серпні 2003 р., засвідчив, що найбільш різке падіння рейтингу США відбулося в Індонезії – з 61 до 15%. Це ускладнювало становище уряду Сукарнопутрі, який продовжив розвивати співпрацю з США в умовах посилення антиамериканських настроїв.

22 жовтня 2003 р. президент Дж. В. Буш здійснив візит в Індонезію, під час якого провів переговори з президентом Сукарнопутрі й релігійними лідерами. Обговорювались питання боротьби з тероризмом, військове співробітництво, підтримки США процесів демократизації і реформ в Індонезії, її територіальної цілісності й національної єдності, економічного розвитку після закінчення програми МВФ, а також співробітництво у сфері освіти. Відбувся обмін думками з регіональних і глобальних міжнародних питань, у тому числі стосовно ситуації на Близькому Сході, де Індонезія мала інші погляди, ніж керівництво США. За результатами візиту було видано Спільну заяву.

США були зацікавлені у співробітництві з Індонезією передусім у сфері боротьби з тероризмом. Проте для індонезійців більш важливими були інші проблеми – руйнування тропічних лісів і океанічних ресурсів, піратство у Малаккській протоці і навколишніх водах, загрозливі тенденції у сферах освіти і охорони здоров'я, а також насилля військових над цивільними. Кожна з цих проблем вимагала значної уваги керівництва держави, яке здійснювало реформи у різних сферах, включаючи сферу прав людини, критично важливу для американсько-індонезійських відносин.

У грудні 2004 р. індонезійська провінція Ачех була вражена сильним цунамі в Індійському океані, яке призвело до численних людських жертв і завдало значних руйнувань. Після цунамі США надали Індонезії значну допомогу, що отримало в цій державі високу оцінку.

За президентства М. Сукарнопутрі в Індонезії відбувались поступові процеси демократизації, охарактеризовані як «тиха революція».

Навесні 2004 р. відбулися перші прямі президентські вибори, на яких переміг колишній генерал Сусіло Бамбанг Юдойоно. Після цього процеси демократизації в Індонезії суттєво прискорились: відбувались вільні вибори; здійснено

децентралізацію політичної і економічної влади, раніше зосередженої в Джакарті; створено клімат, сприятливий для вільного висловлювання думок і політичних дебатів; з'явились нові демократично обрані лідери, підзвітні перед громадянами. Унаслідок цього Індонезія була найбільш вражаючим прикладом демократизації у регіоні.

Вплив демократизації в Індонезії на двосторонні відносини. За президентства С. Б. Юдойоно співробітництво між військовими США й Індонезією посилилось. У лютому 2005 р. США відновили участь Індонезії у програмі ІМЕТ, а в листопаді скасували ембарго на продаж зброї.

Це, між іншим, обумовлювалось зближенням Індонезії з Китаєм. У квітні 2005 р. президенти Індонезії і Китаю підписали угоди про стратегічне партнерство, після чого між ними встановився щорічний оборонний діалог, Індонезія дозволила портові візити китайським суднам. Ху Цзіньтао пообіцяв надати Індонезії кредити на суму 300 млн дол. на інфраструктурні проекти і підтримати приватні інвестиції в Індонезію на понад 10 млрд дол.

Через кілька тижнів після цього США й Індонезія підписали Меморандум порозуміння про пакет допомоги на суму 74 млн дол.

Незважаючи на традиційно стримане ставлення до ролі зовнішніх держав у регіональній безпеці, Індонезія опосередковано підтримувала військову присутність США у регіоні. Про це свідчила участь Індонезії у військово-морських навчаннях «КАРАТ» і надання доступу для військових кораблів США у своїх портах, які вона регулярно приймала з 2005 р.

У листопаді 2006 р. президент Дж. В. Буш здійснив другий візит в Індонезію під час поїздки у Східну Азію для участі у саміті АТЕС у В'єтнамі. Відбулась його зустріч з президентом Юдойоно і громадянськими лідерами Індонезії.

На відміну від першого візиту Дж. В. Буша 2003 року, боротьба з тероризмом не була предметом переговорів. Під час зустрічі президентів обговорювались питання співробітництва у сфері охорони здоров'я (особливо протидії пташиному грипу й іншим інфекційним хворобам в тропічному кліматі), освіти, енергетики (у тому числі біоенергетики), створення системи раннього оповіщення у випадку природних лих.

США залишались важливим джерелом офіційної допомоги розвитку Індонезії. На її території діяла велика місія ЮЕсЕйд (USAID). У 2008 р. Індонезія отримала п'ятирічний грант Мілленіум Челендж Корпорейшн.

Між 2006 і 2009 рр. США надавали Індонезії допомогу за Програмою глобального тренування і спорядження (на суму понад 47 млн дол) для боротьби з контрабандою, піратством і нелегальними перевезеннями. Департамент оборони США фінансував встановлення радарних систем у Макасарській і Малаккській протоках. Розвитку двостороннього співробітництва у сфері безпеки сприяли візити в Індонезію секретаря оборони США Роберта Гейтса і голови Тихоокеанського командування США адмірала Тімоті Кітінга у 2008 р.

Часткове відновлення співробітництва між військовими, з одного боку, відображало інтереси США стосовно спільної протидії тероризму, з іншого – демонструвало важливість цієї найбільшої країни ПСА для їхньої регіональної політики.

Проте двосторонні відносини у сфері безпеки не розвивалися лінійно, а переживали підйоми і спади. Зберігався негативний вплив на них ситуації у сфері прав людини в Індонезії. Військовому співробітництву перешкоджала заборона співпраці зі спеціальними силами індонезійської армії Копассус, яка зберігалась.

У листопаді 2008 р., в кінці президентства Дж. В. Буша президент С. Б. Юдойоно запропонував підняти двосторонні відносини до рівня стратегічного партнерства. Індонезія вже мала такий рівень відносин з Китаєм (з 2005 р.). Тож ця пропозиція свідчила про прагнення керівництва Індонезії здійснювати балансування між США і Китаєм, щоб уникнути надмірної залежності від однієї з цих держав.

Таким чином, потреба США у партнерах у боротьбі з тероризмом на тлі процесів реформування і демократизації в Індонезії призвели до зміцнення американсько-індонезійських відносин, до відновлення співробітництва між військовими. Проблема прав людини, що перешкоджала цим відносинам у 1990-ті рр., стала другорядною.

Розвиток відносин за першої адміністрацій Б.Обами. За президентства Б. Обами американсько-індонезійські відносини вийшли на новий рівень.

Під час свого першого закордонного візиту в лютому 2009 р. держсекретар Х. Клінтон відвідала Японію, Індонезію, Республіку Корею і Китай. Під час візиту в Індонезію вона зустрілася з міністром закордонних справ цієї держави і відвідала секретаріат АСЕАН у Джакарті.

Цей дружній жест до найбільшої мусульманської країни, в якій президент Обама провів кілька років дитинства, мав за мету встановити більш тісне співробітництво і покращити імідж США в мусульманському світі.

Під час перебування у Сінгапурі у листопаді 2009 р. Б. Обама зустрівся з президентом Сусіло Бамбанг Юдойоно, переобраного на другий термін. У своєму виступі він відзначив надзвичайний прогрес Індонезії як демократії, яка розвивається та охарактеризував її як потенційну модель певних стратегій розвитку, демократичних і міжконфесійних. Одним з питань, що обговорювалося на зустрічі, було підняття двосторонніх відносин до рівня усебічного партнерства (Comprehensive Partnership Agreement). Воно мало включати такі сфери як освіта, чиста енергетика, розширення присутності Корпусу миру, антитерористична діяльність тощо.

У 2009 р. США й Індонезія спільно організовували в Бандунгу багатосторонні військові навчання «Щит Гаруда», у яких брали участь понад 1000 військовослужбовців з дев’яти країн. У червні того ж року у Західній Яві було проведено навчання для розвитку професіоналізму під час миротворчих операцій ООН, спільно організовані американськими й індонезійськими військовими. У них

брали участь також військовослужбовці з Таїланду, Філіппін, Бангладеш, Непалу і Брунею. Індонезійські війська брали участь у щорічних навчаннях «Кобра голд» у Таїланді.

У липні 2010 р. адміністрація Обами оголосила про поступове зняття обмежень на співробітництво зі спеціальними силами індонезійської армії Копассус, які перешкоджали повній нормалізації відносин між США й Індонезією.

У вересні 2010 р. в період щорічних зборів Генеральної Асамблеї ООН адміністрація Обами організувала саміт США–АСЕАН у Нью-Йорку. Проте президент Індонезії був на ньому відсутній. Політичні оглядачі бачили серед причин те, що запланований візит Б. Обами в Індонезію вже тричі відкладався.

У листопаді 2010 р. Б. Обама здійснив такий візит, під час якого було оголошено про Усебічне партнерство між США й Індонезією. Воно мало посилити постійне залучення на високому рівні з багатьох питань, серед яких безпека, включаючи морську, торгівля, енергетика, стійкість, демократія, громадянське суспільство, освіта, проблема зміни клімату.

Разом з Декларацією про Усебічне партнерство було підписано низку інших документів, включаючи угоди про міжконфесійний діалог, партнерство у сфері рибного господарства, морське партнерство, захист довкілля, співробітництво у сфері зміни клімату; оновлено угоду про науку і технології.

Однією з цілей усебічного партнерства було визначено збільшення кількості студентів з Індонезії в США. У 2010 р. Б. Обама оголосив програму на підтримку освітніх зв’язків з Індонезією на суму 165 млн дол. Проте, не зважаючи на зусилля посольства США в Індонезії й інших урядових структур, до 2015 р. кількість індонезійців, які навчалися в США, зросла не суттєво. Більше індонезійців віддавали перевагу навчанню в Австралії.

У 2010 р. після 45-річної відсутності до Індонезії повернувся Корпус миру.

У листопаді 2011 р. Б. Обама ще раз відвідав Індонезію для участі у щорічних регіональних самітах на о. Балі, які вона в тому році організовувала. Відбулась його зустріч з президентом С. Б. Юдойоно, за результатми якої було видано Спільну заяву.

З 2010–2011 рр. суттєво посилилось співробітництво між військовими США й Індонезії, чому сприяло поступове зняття обмежень на співробітництво з Копассус і підняття двосторонніх відносин до рівня Усебічного партнерства. Це відбувалося в той час, коли посилились територіальні суперечності в Південно-Китайському морі між КНР і окремими державами АСЕАН.

Хоч Індонезія також межує з Південно-Китайським морем, її керівництво ніколи не заявляло про територіальні суперечності з Китаєм. Замість цього воно позиціонувало Індонезію як посередника між країнами, які мали територіальні суперечності в Південно-Китайському морі.

Індонезія була одним з прикладів реалізації стратегії хеджування. З одного боку, вона підтримувала дружні відносини з Китаєм, з іншого, зміцнювала співробітництво із США, у тому числі у сфері безпеки.

Посилення інтересу до співробітництва з Індонезією було важливим компонентом нової стратегії Вашингтона у Східній Азії. Значною мірою вона була спрямована на стримування зростаючої асертивності Китаю в територіальних диспутах в регіоні, які викликали стурбованість кількох держав АСЕАН, включаючи Індонезію.

У 2011 р. США й Індонезія домовились про співробітництво між ФБР й Індонезійською національною поліцією, спрямоване на викорінення тероризму. Розширили співробітництво індонезійські й американські агентства по боротьбі з наркоторгівлею.

У жовтні 2011 р. секретар оборони Леон Панетта повідомив про понад 150 видів діяльності, обмінів і візитів індонезійських військових, які стосувалися трьох ключових сфер – гуманітарної допомоги і допомоги при стихійних лихах; морської безпеки і забезпечення вільного доступу до морів; миротворчих операцій.

У 2012 р. було вже понад 170 прикладів двостороннього співробітництва між військовими. Між іншим, до них належали двосторонні навчання «Щит Гаруда 2012» (Garuda Shield 2012). Їхня мета полягала у підготовці індонезійських військових до миротворчих операцій та зміцненні зв'язків між військовими двох держав. У 2013 р. Індонезія і США спільно головували в регіональній антитерористичній ініціативі, включаючи проведення навчань за участю 1 800 військовослужбовців спеціальних сил.

Одним з напрямів співробітництва був продаж Індонезії американської зброї і бойової техніки. У 2011 р. вони включали 30 літаків F-16 і запчастини до них. Також здійснювалось тренування пілотів. У 2013 р. Індонезія домовилась про закупівлю вертольотів Апачі на суму 720 млн дол.

Співробітництво Індонезії зі США у сфері безпеки значно переважало її співробітництво з КНР. Проте його рівень не варто було переоцінювати. Крім того, здавалося, що у Індонезії не було стратегічних імперативів для його поглиблення.

У листопаді 2012 р. лідери США, Індонезії і Брунею оголосили про створення Усебічного енергетичного партнерства США–АТР (U.S. – ACEP). Ця ініціатива була спрямована на координацію і посилення двосторонніх і багатосторонніх ініціатив у сферах енергетики і навколишнього середовища в АТР у рамках регіональних форумів. Були визначені чотири регіональні пріоритети: 1) відновлювана і чиста енергія; 2) ринки і взаємопоєднуваність; 3) зростання значення природного газу; 4) стійкий розвиток. Агентство торгівлі й розвитку США підтримувало програми у державах-партнерах, пов'язані з виробленням електроенергії, модернізацією розподілу енергії, підвищенням ефективності електромереж приймати відновлювану енергію і розвиток нетрадиційних газових ресурсів.

На президентських виборах в Індонезії 2014 року переміг Йоко Відодо (Йокові). Він продовжив політику С. Б. Юдойоно, проте зайняв більш жорстку позицію стосовно претензій КНР в Південно-Китайському морі.

Розвиток відносин за другої адміністрацій Б. Обами. Під час другої адміністрації Б. Обами і президентства Йоко Відодо США й Індонезія підняли відносини до рівня Стратегічного партнерства й поширили співробітництво на питання регіонального і глобального значення, включаючи щорічний стратегічний діалог між держсекретарем США і міністром закордонних справ Індонезії.

Ця домовленість була досягнута під час візиту президента Йоко Відодо в США в жовтні 2015 р. За результатами переговорів президенти США й Індонезії оприлюднили Спільну заяву про широкомасштабне співробітництво у сфері оборони, спрямоване на поглиблення двосторонніх відносин у таких сферах як спільні розробки і виробництво військового спорядження, логістика, професіоналізація військових, співробітництво на морях, миротворчі операції, гуманітарна допомога, допомога унаслідок стихійних лих і протидія транснаціональним загрозам.

У жовтні 2015 р. секретар оборони США Л. Панетта заявив, що кількість спільних заходів військових двох держав перевищила 200.

До 2015 р. Індонезія займала стриману позицію щодо територіальних диспутів в Південно-Китайському морі. Проте з 2015 р. індонезійські лідери почали висловлювати стурбованість напруженою ситуацією в Південно-Китайському морі та її впливом на безпеку і суверенітет Індонезії.

У 2015 р. ВМФ США й Індонезії провели два навчання на о. Батам, біля островів Натуна, включених в 1992 р. Китаєм у свої морські кордони, згідно з «дев'ятипунктирною лінією».

У 2015 р. адміністрація Обами оголосила Ініціативу, спрямовану на розвиток військових можливостей окремих держав ПСА захищати свої морські території. Для цього передбачалось виділити в 2015-2016 фін. рр. 250 млн дол. З них 20 млн дол отримала Індонезія.

У вересні 2015 р. міністр оборони Індонезії заявив, що уряд розвиватиме військові об'єкти на о-вах Натуна і на сусідньому о. Борнео з огляду на зростання загроз. Також було оголошено про плани збільшити військові витрати Індонезії до 1,5% ВВП (від попереднього рівня менше 1%) з акцентом на розвиток морських можливостей.

Хоч врешті вони не досягли запланованих показників, Індонезія виявилась більше залученою до проблем в Південно-Китайському морі. Радник президента заявив, що Індонезія передасть питання про диспут за о-ви Натуна в міжнародний суд, якщо не вдасться домовитися з КНР на двосторонньому рівні. Речник МЗС Китаю заявив, що КНР визнає суверенітет Індонезії над о-ми Натуна. Проте в Індонезії не вважали, що проблему було повністю вирішено.

Стурбованість більш наполегливою політикою Китаю в Південно-Китайському морі та його мілітаризація підштовхували Індонезію до розвитку співробітництва з США у сфері безпеки. Водночас роль Індонезії як засновника Руху неприєднання продовжувала впливати на її зовнішню політику і перешкоджала поглибленню партнерства з США. Замість цього Індонезія

реалізовувала стратегію хеджування, балансування між США, Китаєм та іншими великими регіональними державами, щоб уникнути залежності від однієї з них.

Динаміка торговельно-економічних відносин. США залишалися для Індонезії важливим джерелом інвестицій і офіційної допомоги розвитку.

У 2010–2014 р. США були третім найбільшим джерелом прямих іноземних інвестицій для Індонезії, після Сінгапура і Японії.

Водночас США стали для Індонезії менш важливим торговельним партнером. У 2010–2015 рр. обсяги двосторонньої торгівлі становили близько 24–27 мдрд дол на рік (для порівняння: торгівля Індонезії з КНР склала понад 39 млрд дол). При цьому Індонезія мала активне сальдо торгівлі зі США. Її експорт у США у 2015 р. суттєво переважав імпорт із США (для порівняння: КНР мала активне сальдо торгівлі з Індонезією, тобто суттєвий торговельний профіцит).

У 2010–2012 рр. США й Індонезія підписали низку угод у торговельно-економічній сфері. У квітні 2010 р. було підписано угоду про полегшення взаємних інвестицій. У 2011 р. дві країни розпочали торговельний діалог, у 2012 р. підписали угоду у сфері розвитку інфраструктури. Проте це не вплинуло суттєво на зростання обсягів двосторонньої торгівлі.

У 2014 р., не зважаючи на негативне ставлення США, Індонезія стала членом створеного Китаєм Азійського банку інфраструктурних інвестицій та приєдналась до ініціативи КНР «Пояс і шлях».

Під час візиту Йоко Відодо у Вашингтон у жовтні 2015 р. було підписано угоду про інвестиції США в Індонезію на 20 млрд дол. Він заявив, що з часом Індонезія приєднається до Транстихоокеанського партнерства (ТТП), хоча до того вона не виявляла інтересу до цих переговорів.

Американські інвестори скаржились на дискримінацію іноземних інвесторів в Індонезії, регуляційні обмеження і корупцію. США підштовхували Індонезію до більш вільних ринків, що викликало опозицію в цій державі. Це обумовлювало суперечності між США й Індонезією у торговельно-економічній сфері.

У цілому, в американсько-індонезійських відносинах були питання, де інтереси двох держав співпадали, та складні питання, де вони розходились. Серед них питання торгівлі, ринкового доступу, прав людини, у міжнародних справах – палестинське питання.

За деякими оцінками, відносини США з Індонезією за президентства Б. Обами не досягли свого потенціалу. Хоч дві держави встановили усебічне і стратегічне партнерство, яке мало стати дорожньою картою для двосторонніх відносин, адміністрація приділяла недостатньо уваги сприянню американським інвестиціям в Індонезію, не направляла регулярно своїх представників в архіпелаг для розвитку економічних відносин. Офіційні особи США здійснили більше візитів у М’янму (де в той час відбувались процеси лібералізації й демократизації), хоч її економіка була в 15 раз меншою за індонезійську. Індонезія залишилась лише 21-м торговельним партнером США, не зважаючи на свої розміри і швидке економічне зростання. Це

обумовило зменшення інтересу Індонезії до торговельно-економічних відносин з США і збільшення зацікавлення у китайських інвестиціях в інфраструктуру.

Отже, у постбіполярний період відносини між США й Індонезією прийшли різні етапи. Позитивний вплив на їхній розвиток мала демократизація державного устрою Індонезії на початку XXI ст. За другої адміністрації Б. Обами відносини між двома державами досягли рівня Стратегічного партнерства. Посилилось співробітництво між військовими двох держав. Проте потенціал торговельно-економічних відносин не був повністю реалізований.

Питання для самоперевірки

1. Коли США й Індонезія встановили дипломатичні відносини?
2. Які чинники найбільше впливали на двосторонні відносини в умовах «холодної війни»?
3. У чому полягала проблема Східного Тімору?
4. Який вплив мала Тіморська криза 1991 р. на двосторонні відносини?
5. Які перешкоди існували для співробітництва між військовими США й Індонезії? Коли їх було ліквідовано?
6. Охарактеризуйте стан двосторонніх відносин у 1993 – 1997 рр.
7. Яким був вплив Азійської кризи на ситуацію в Індонезії й політику США?
8. Охарактеризуйте американсько-індонезійські відносини за першої адміністрації Дж. В. Буша.
9. Визначте зміни в політиці США стосовно Індонезії на початку XXI ст. Чим вони були обумовлені?
10. Охарактеризуйте розвиток двосторонніх відносин за президентства Б. Обами.
11. Які чинники мали на них найбільший вплив?
12. Чи була Індонезія залучена до територіальних диспутів у Південно-Китайському морі?
13. Як ви оцінюєте співробітництво США й Індонезії у сфері безпеки?
14. Які існували проблеми у двосторонніх відносинах?

Рекомендовані джерела та література

A National Security Strategy for a New Century… Dec 1999. Washington, 1999.

A National Security Strategy for a Global Age… December 2000. Washington, 2000.

Crisis in East Timor and U.S. Policy Toward Indonesia: Hearing Before the Committee on Foreign Relations. United States senate. One Hundred Second Congress. Second Session. February 27 and March 6, 1992. Washington, 1992.

U.S. Relations with Indonesia. Bilateral Relations Fact-Sheet. *Bureau of East Asian and Pacific Affairs*. January 21, 2020. URL: https://www.state.gov/u-s-relations-with-indonesia/

***

Городня Н. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). К., 2014.

Городня Н. Індонезія. *Світова історія XX-XXI ст. Енциклопедичний словник*. За ред. І. Підкови і Р. Шуста. 4-те вид. Львів, 2021. Т. 1. С. 477–486.

Bates G., Goh E., Chin-Hao H. The Dynamics of US–China–Southeast Asia Relations. *United States Studies Centre at the University of Sydney*, June 2016. URL: http://surl.li/cguuc

Beeson M. Southeast Asia and the Major Powers: The United States, Japan and China. *Contemporary Southeast Asia. Regional Dynamics, National Differences*. Ed. by Mark Beeson. New York: Palgrave Macmillan, 2004. Pp. 177–194. URL: https://espace.library.uq.edu.au/data/UQ_10796/mb_sea_03.pdf

Dolven B., Vaughn B. Indo-Pacific Strategies of U.S. Allies and Partners: Issues for Congress. January 30, 2020. URL: http://surl.li/soign

Garrison J. A. China's Prudent Cultivation of "Soft" Power and Implications for U.S. Policy in East Asia. *Asian Affairs: An American Review.* 2005, Spring. Vol. 32. Issue 1. Pp. 25–31.

Goh E. Great Powers and Hierarchical Order in Southeast Asia. Analyzing Regional Security Strategies. *International Security*. 2007/2008. Vol. 32, No. 3. Pp. 113–157. URL: https://www.jstor.org/stable/30130520

Hamilton-Hart N., McRae D. Indonesia: Balancing the United States and China? Aiming for Independence. November 2015. *The United States Studies Center* URL: http://surl.li/soigs

Harding B., Natalegawa A. Enhancing the U.S.-Indonesia Strategic Partnership. July 2018. *Center for Strategic and International Studies.* URL: http://surl.li/soifw

Indonesia: a Country Study. Ed. by W. H. Frederick, R. L. Worden. Washington, D.C.: Federal Research Division, Library of Congress, 2011.

Kurlantzick J. The Pivot in Southeast Asia: Balancing Interests and Values January 2015. *A CFR Working Paper.* URL: http://www.cfr.org/asia-and-pacific/pivot-southeast-asia-balancing-interests-values/p35925

Pye L. W. In the Time of Madness: Indonesia on the Edge of Chaos by Richard Lloyd Parry. *Foreign Affairs*. 2006, January/February. URL: https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/2006-01-01/time-madness-indonesia-edge-chaos

Rieffel L. Indonesia's Quiet Revolution. *Foreign Affairs*. 2004. Vol. 83, Is. 5 URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2004-09-01/indonesias-quiet-revolution

The United States and Southeast Asia: a Policy Agenda for a New Administration: Report of an Independent Task Force sponsored by the Council on Foreign Relations / J. Robert Kerrey, Chair, Robert A. Manning, Project Director, 2001.

Тема 10

ВІДНОСИНИ США З СІНГАПУРОМ І МАЛАЙЗІЄЮ

Перші контакти і встановлення дипломатичних відносин. Стан відносин США з Малайзією і Сінгапуром під час «холодної війни». Відносини США і Сінгапуру за адміністрації Дж. Г. В. Буша. Відносини США і Малайзії за адміністрації Дж. Г. В. Буша. Стан двосторонніх відносин за адміністрацій Б. Клінтона. Розвиток співробітництва США з Сінгапуром і Малайзією за адміністрації Дж. В. Буша. Розвиток двосторонніх відносин за адміністрацій Б. Обами.

Перші контакти і встановлення дипломатичних відносин. Більшість територій, які формують сучасні держави Федерація Малайзія й Сінгапур, з початку XIX ст. були частиною Британської імперії.

Сінгапурський порт швидко став одним з найбільш важливих у регіоні. Неформальні відносини США з Сінгапуром було започатковано у результаті візитів американських підприємців у цей порт під час торгівлі з Китаєм. У 1836 р. США призначили консула у Сінгапурі.

Перші контакти США з територіями, які формують Федерацію Малайзія, також відбулися в XIX ст., коли американські торговці відвідували деякі малайські порти. У 1918 р. США призначили консула в м. Пенанг. Після Другої світової війни були призначені консули в м. Куала-Лумпур (1948 р.) і м. Кучінг (1964 р.).

Велика Британія надала незалежність територіям на Малаккському півострові у 1957 р., унаслідок чого утворилась Федерація Малайя. 31 серпня 1957 р. США визнали Федерацію Малайя листом, який направив держсекретар Джон Фостер Даллес прем'єр-міністру Тунку Абдул Рахману. Того ж дня було встановлено дипломатичні відносини: США підняли Генеральне консульство у Куала-Лумпурі до рівня посольства і призначили повіреного у справах (Charge d'Affaires).

У 1963 р. незалежність від Великої Британії отримав Сінгапур. Спочатку він приєднався до Федерації Малайя. Тоді ж до цієї держави було приєднано інші британські колонії – Савак (Борнео) і Саравак на о. Калімантан. Унаслідок цього територія держави значно розширилась і вона отримала сучасну назву Федерація Малайзія. Після цього відбулась акредитація американських дипломатів у Федерації Малайзія (у м. Куала-Лумпур).

У 1965 р. Сінгапур відокремився від Федерації Малайзія. США визнали Сінгапур 11 серпня 1965 р. листом держсекретаря Діна Раска міністру закордонних справ Сінгапура С. Р. Ратнам. Дипломатичні відносини з Сінгапуром були встановлені у квітні 1966 р., коли США відкрили там своє посольство на чолі з тимчасовим повіреним у справах (Chargé d'Affaires ad interim).

Розвиток відносин США з Малайзією і Сінгапуром під час «холодної війни». На відміну від Таїланду, Малайзія і Сінгапур не підписали договір із США про взаємну оборону. Проте в умовах війн в Індокитаї Сінгапур і Малайзія отримували вигоди від прямої і непрямої допомоги з боку США.

У серпні 1967 р. міністри закордонних справ Малайзії, Сінгапуру, Індонезії, Філіппін і Таїланду підписали Декларацію про створення Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) з метою розвитку співробітництва у різних сферах, включаючи безпеку. Оскільки більшість з них порівняно недавно звільнилися від колоніальної державами, одне з основних завдань полягало у збереженні суверенітету й уникненні залежності від однієї з великих держав, включаючи США.

У жовтні 1967 р. прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Куан Ю здійснив перший офіційний візит у США. Під час зустрічі з віцепрезидентом Губертом Хамфрі він заявив, що позитивні відносини з США були для Сінгапуру справою «виживання». Водночас він вважав, що відносини між США і Сінгапуром будуть «поверховими». Крім прагнення захистити суверенітет, Сінгапур (як і Малайзія) зберігав тісні відносини з Британією.

Травматичний досвід війни у В'єтнамі мав значний вплив на політику США в ПСА. У подальшому вони намагались підтримувати не комуністичні регіональні держави (Філіппіни, Таїланд, Індонезію, Малайзію, Сінгапур) опосередковано, через сприяння їхньому економічному і соціальному розвитку як на двосторонньому рівні, так і через АСЕАН.

США відкрили для держав ПСА, які протистояли поширенню комуністичних впливів, свої ринки в односторонньому порядку, надавали їм допомогу з розвитку і гранти на освіту. Економічному розвитку цих держав сприяли також інвестиції американських компаній, які дозволяли створювати нові робочі місця, отримати доступ до нових технологій, методів управління. У США вважали, що успішний економічний розвиток сприятиме розширенню соціальної бази цих урядів, а це дозволить їм ефективно протистояти діяльності антиурядового комуністичного підпілля і уникнути «ефекту доміно». Хоч це були авторитарні режими, завдання підтримки демократії і прав людини в умовах «холодної війни» не ставилося.

У 1970–1990-х рр. економіки Сінгапуру й Малайзії успішно розвивались. Першим з країн Південно-Східної Азії на шлях успішного економічного розвитку став Сінгапур. Значну роль у цьому відіграло керівництво багаторічного лідера цієї держави Лі Куан Ю (1965–1990 рр.). У Малайзії початок ефективного економічного розвитку і перетворення цієї держави на одного з «азійських тигрів» пов'язують з урядуванням прем'єр-міністра Махатхіра Мохаммада (1980–2003 рр.). Процеси трансформації цих держав і чинники, які на них впливали, між іншим, описані у працях Лі Куан Ю «Сінгапурська історія» і Махатхіра Мохаммада «Шлях вперед».

Економічний розвиток Сінгапуру і Малайзії, розташованих на важливих морських шляхах міжнародної торгівлі, перебував у прямому зв'язку з регіональною стабільністю. Це обумовлювало їхню зацікавленість у регіональній присутності США.

Сінгапурський уряд був більш схильним до співпраці з США, ніж уряд Малайзії. Продовж років лідери Сінгапуру підкреслювали важливість військової присутності США у регіоні. З 1980 р. відбувались щорічні двосторонні військові навчання «Тигровий бальзам» (Tiger Balm).

У 1984 р. був підписаний Меморандум про порозуміння між Малайзією і США, за яким було створено механізм двосторонніх консультацій у сфері оборони.

В умовах «холодної війни» і після її завершення у цих державах існували авторитарні режими, проте до її завершення це не впливало на відносини з США.

Відносини США з Сінгапуром за адміністрації Дж. Г. В. Буша. Після закінчення «холодної війни» динамізм розвитку відносин між США і Сінгапуром суттєво переважав відносини з Малайзією та іншими державами АСЕАН, за винятком Філіппін.

Коли на межі 1980–1990-х рр. у США виникли проблеми у переговорах з Філіппінами стосовно продовження терміну оренди військових баз, а військово-повітряна база Кларк була пошкоджена унаслідок виверження вулкану, Сінгапур погодився надати доступ для військових літаків і кораблів США на своїй території.

Ця угода була підписана прем'єр-міністром Лі Куан Ю і віцепрезидентом Деном Квейлом в Токіо у листопаді 1990 р. Згідно з нею, США отримали доступ до авіабази Пайя Лебар і причалів Сембаван для відвідування військових суден і участі військових літаків у періодичних навчаннях. Літаки ВВС США F-16 і F-18 могли здійснювати польоти в Сінгапур, а військові кораблі – отримувати обслуговування в портах цієї держави. У Сінгапурі могло розміщуватися кілька сотень військового персоналу США. Лі Куан Ю підписав цю угоду напередодні своєї відставки з посади прем'єр-міністра.

У листопаді 1990 р. прем'єр-міністром став Го Чок Тонг (1990–2004 рр.). Проте очікувалось, що це не матиме негативного впливу на імплементацію цієї угоди. По-перше, Лі Куан Ю обрав Го Чок Тонга своїм наступником. По-друге, він залишався на посаді «міністра-ментора» (до 2011 р.).

На початку 1990 рр. актуальним для США було питання про майбутнє військових альянсів часів «холодної війни», про потребу їх трансформації й доцільність існування в нових міжнародних умовах. Дж. Г. У. Буш вважав договір 1990 р. з Сінгапуром прикладом нового типу угод, до яких мають прагнути США, на противагу альянсам часів «холодної війни».

З 1990 р. розпочалися спільні навчання військової авіації США і Сінгапуру (Exercise Commando Sling). У 1991 р. відбулися перші спільні навчання Корпусу морської піхоти США і сінгапурської армії.

Після закриття американських баз на Філіппінах (в кінці 1992 р.) в Сінгапурі було розміщено Центр командування морської логістики США, який координував розташування військових кораблів і їхню логістику в АТР.

У торговельно-економічній сфері США і Сінгапур підписали у жовтні 1991 р. Меморандум про торгівлю й інвестиції (ТІФА), який створював структуру для переговорів з цих питань та був необхідною передумовою для переговорів про вільну торгівлю.

У січні 1992 р. відбувся візит президента Буша в Сінгапур. Це була єдина країна ПСА, яку він відвідав під час своєї каденції. Під час візиту він зустрівся з президентом Ві (Wee) і прем'єр-міністром Го, взяв участь у зустрічі Бізнес-ради АСЕАН.

За президентства Дж. Г. В. Буша прем'єр-міністри Сінгапуру до США не приїздили, хоч за президентства Р. Рейгана Лі Куан Ю зустрічався з ним тричі – під час трьох приватних (1981, 1982, 1988 рр.) і одного офіційного (1985 р.) візиту.

Досягнуті за адміністрації Дж. Г. В. Буша угоди у безпековій і торговельно-економічній сферах свідчили про досить високий рівень відносин між США і Сінгапуром. Проте сприяння США демократії як форми правління і захист прав людини після закінчення «холодної війни» викликало негативну реакцію в Сінгапурі, а також в Малайзії й інших державах, де існували авторитарні режими, які суттєво обмежували політичні свободи в ім'я підтримки стабільності й економічного зростання.

Відносини США з Малайзією за адміністрації Дж. Г. В. Буша. На межі 1980-1990-х рр., паралельно з економічним зростанням країн Південно-Східної Азії, в регіоні набула поширення концепція «азійських цінностей». Найбільше її пропагував прем'єр-міністр Малайзії Махатхір Махаммад. Він акцентував на відмінностях між західною і азійською системами цінностей, на ролі цінностей в успішному економічному розвитку держав, підкреслював провідну роль Японії в економічних процесах у Південно-Східній і ширшій Східній Азії, відзначав позитивний вплив японської моделі розвитку на держави ПСА.

У грудні 1990 р. Махатхір Махаммад виступив з пропозицією створити Східноазійське економічне угрупування у складі лише східноазійських держав з провідною роллю Японії, на основі її торговельно-економічних відносин з регіональними державами. Ця пропозиція була реакцією Малайзії з її експортно-орієнтованою економікою на невдале завершення Уругвайського раунду ГАТТ та проекти створення Європейського Союзу і Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА), реалізація яких могла призвести до дискримінації держав Східної Азії у торгівлі з Європою і Америкою. Ця пропозиція не була добре продумана і в подальшому її зміст дещо змінився. Проте вона викликала значний резонанс і обговорювалась в східноазійських державах, а також на двосторонньому і багатосторонньому рівнях.

Адміністрація Дж. Г. В. Буша виступила з критикою пропозиції Махатхіра. У Вашингтоні її оцінювали як ініціативу створення закритого східноазійського торговельного блоку, що перешкоджатиме міжнародній торгівлі й діяльності АТЕС, призведе до посилення американсько-японських торговельних

суперечностей і матиме негативний вплив на відносини США з країнами Східної Азії.

Натомість США підтримували вільну торгівлю на двосторонньому, регіональному і глобальному рівнях. У Східній Азії цьому мав сприяти форум АТЕС, у глобальній торгівлі – успішне завершення багатосторонніх торговельних переговорів у рамках Уругвайського раунду ГАТТ. Підтримка процесу АТЕС і сприяння успішному завершенню переговорів у рамках Уругвайського раунду ГАТТ були серед основних завдань східноазійського турне Дж. Г. В. Буша в січні 1992 р., під час якого він здійснив візити в Австралію, Сінгапур, Республіку Корея і Японію.

За період свого президентства Дж. Г. В. Буш не відвідував Малайзію. Держсекретар Дж. Бейкер відвідав її один раз, у липні 1991 р. для участі у зустрічі міністрів закордонних справ АСЕАН.

За адміністрації Дж. Г. В. Буша відбувся лише один візит прем'єр-міністра Малайзії Махатхіра в США, у травні 1989 р., коли він зустрівся з президентом США у Бостоні.

Махатхір критикував США за гегемонізм у міжнародних відносинах і просування власної версії глобалізації в інтересах США, оцінював формування нової міжнародної системи після завершення «холодної війни» як закріплення домінування в світі провідних держав Заходу. Водночас він підтримував військову присутність США в ПСА.

У 1991 р. міністр оборони Наджиб Абдул Разак заявив про готовність Малайзії розширити військове співробітництво з США, включаючи надання доступу до портів для візитів і обслуговування кораблів ВМФ, та спільні тренування. Така зацікавленість зросла після того як у 1992 р. у Китаї було прийнято закон про морські кордони на основі історичної «дев'ятипунктирної лінії», що виходили за межі морських кордонів Малайзії, а військові бази США на Філіппінах було закрито.

У 1994 р. США підписали угоду про оборонне співробітництво з Брунеєм. Бруней надав доступ для візитів американського ВМФ, включаючи ремонт кораблів у своїх доках, почалися спільні військові навчання з американськими військовими у спеціальній тренувальній школі в джунглях.

Стан двосторонніх відносин США з Сінгапуром і Малайзією за адміністрацій Б. Клінтона. За президентства Б. Клінтона з 1995 р. Сінгапур, Малайзія, Бруней та Індонезія почали брати участь у щорічних багатосторонніх військово-морських навчаннях з американським флотом «КАРАТ», які почали проводити з цього року. Вони були спрямовані на посилення здатності національних флотів з широкого спектру дій на морях і узгодженості їхніх дій. Також Сінгапур і Малайзія брали участь у багатосторонніх військових навчаннях «Кобра голд» в Таїланді, що відбувались під керівництвом США.

Водночас у політичній сфері держави АСЕАН, включаючи Сінгапур і Малайзію, дещо дистанціювалися від США, що було пов’язано з реалізацією адміністраціями Б. Клінтона стратегії «розширення спільноти ринкових демократій». За словами Лі Куан Ю, «На жаль із завершенням «холодної війни» політика США щодо … країн Південно-Східної Азії більше не керується стратегічними і економічними розрахунками, як це було раніше. Проблеми прав людини і демократії стали нав’язливою ідеєю американських медіа, Конгресу і адміністрації».

У торговельно-економічній сфері США, Сінгапур, Малайзія і Бруней вели багатосторонні переговори про сприяння торгівлі й інвестиціям через форум АТЕС, членами якого вони були. США просували ідеї вільної торгівлі на основі взаємності, лібералізації торгівлі й фінансів, реалізації Богорської декларації 1994 р. про створення режиму вільної торгівлі серед економік-членів АТЕС. Реалізації цих планів зашкодила Азійська фінансово-економічна криза 1997–1998 рр. Серед держав, які найбільше від неї постраждали, була Малайзія.

Прем'єр-міністр Малайзії Махатхір вважав фінансову кризу наслідком добре спланованої атаки Заходу на валюти східноазійських країн з метою підірвати їхні економіки, формою «економічної війни». На відміну від Таїланду й Індонезії, які звернулися за допомогою до МВФ, Малайзія, відкинула фінансову допомогу та рекомендації МВФ, натомість ввела суворі обмеження на іноземні капітали. Махатхір виступив з ініціативою запровадження спільної валюти АСЕАН (на основі сінгапурського чи брунейського долара) та її використання в міжасеанівській торгівлі.

Також він відновив у трансформованому вигляді пропозицію про створення Східноазійського економічного угрупування. За його ініціативи у грудні 1997 р. в Куала-Лумпурі вперше відбулась зустріч глав держав/урядів держав-ленів АСЕАН, Японії, Китаю і Республіки Кореї, яка започаткувала форум «АСЕАН+3» за участі тільки азійських держав (без США). Ставлення Махатхіра до співпраці з МВФ часто розглядають в контексті його суперечностей з адміністрацією Б. Клінтона.

Фінансово-економічна криза спричинила вуличні протести в Малайзії, а в парламенті цієї держави, де десятиліттями існувала однопартійна система, виникла опозиція під керівництвом колишнього віцепрем’єра і міністра фінансів Анвара Ібрагіма. Проте його притягнули до судової відповідальності за надуманими звинуваченнями. США виступили на його підтримку.

Під час участі у саміті АТЕС в Куала-Лумпурі в листопаді 1998 р. у своєму виступі віцепрезидент Ал Гор акцентував на значенні демократії і поваги до поглядів, які розходяться з позицією уряду для успішного економічного розвитку держави. Це було інтерпретовано малайзійським урядом як підтримка акцій протесту, критика за арешт А. Ібрагіма і втручання у внутрішні справи Малайзії. Після виступу Ал Гор достроково залишив саміт, що також викликало негативну реакцію приймаючої сторони.

У 1999 р. США засудили винесений А. Ібрагіму судовий вирок як політично мотивований, що також мало негативний вплив на двосторонні відносини. Проте співпраця між військовими двох держав продовжилась.

Незважаючи на досить низький рівень політичних відносин Малайзії і США за урядування Махатхіра, продовж 1990-х рр. відносини між військовими двох держав постійно розвивались, включаючи регулярні спільні тренування і навчання, військові обміни, участь малайзійських офіцерів у програмі ІМЕТ, візити суден ВМФ США у малайзійські порти, спільну діяльність у миротворчих операціях ООН тощо. Проте співробітництво США і Малайзії у сфері безпеки не афішувалося.

Після Азійської кризи змінилося ставлення держав АТР до двосторонніх переговорів про вільну торгівлю. Деякі держави розпочали такі переговори замість багатосторонніх переговорів у рамках АТЕС. Першою такою державою був Сінгапур, який у 1999 р. вступив у переговори про вільну торгівлю з Новою Зеландією і Японією, почав розглядати можливість таких переговорів з іншими державами. У листопаді 2000 р. було оголошено про початок переговорів Сінгапуру і США.

Про стан політичних відносин між державами свідчить рівень двосторонніх візитів високого рівня. Президент Б. Клінтон не здійснив жодного візиту до Сінгапуру і Малайзії. Усього за 8-річний період президентства Б. Клінтон здійснив три візити в ПСА, під час яких відвідав п’ять держав – у листопаді 1994 р. Філіппіни й Індонезію, у листопаді 1996 р. – Філіппіни і Таїланд, у листопаді 2000 р. – Бруней і В’єтнам. Усі вони відбулися під час його візитів для участі у самітах АТЕС.

Прем’єр-міністр Сінгапуру Го Чон Тонг у 1993–2000 рр. лише один раз приїздив у США: у листопаді 1993 р. – для участі у першому саміті глав держав/урядів членів АТЕС у Сіеттлі.

Прем’єр-міністр Малайзії Махатхір приїздив до США також один раз, з приватним візитом (21 травня 1996 р.), під час якого зустрічався з президентом Клінтоном.

Держсекретарі США за президентства Б. Клінтона відвідували Сінгапур тричі. В. Крістофер (за першої адміністрації) – для участі у пост-міністерській конференції АСЕАН (липень 1993 р.), М. Олбрайт (за другої адміністрації) – у липні 1997 р. і в липні 1999 р. Її другий візит був пов’язаний з участю в Регіональному саміті АСЕАН (АРФ) і пост-міністерській конференції АСЕАН.

Так само відбулося три візити держсекретарів до Малайзії. В. Крістофер відвідав Куала-Лумпур у серпні 1995 р. Під час цього візиту було підписано дві двосторонні угоди у сферах торгівлі і освіти. Також він обговорив з Махатхіром Боснійський конфлікт. Малайзія, як ісламська держава, висловлювала зацікавленість політикою США щодо держав і територій з ісламським населенням, найбільшою мірою стосовно урегулювання палестинської проблеми.

М. Олбрайт відвідувала Куала-Лумпур у липні 1997 р. для участі у Регіональному форумі АСЕАН і пост-міністерській конференції АСЕАН, а потім у листопаді 1998 р. для участі у щорічній зустрічі міністрів АТЕС.

Розвиток співробітництва США і Сінгапуру за адміністрації Дж. В. Буша. За президентства Дж. В. Буша співробітництво між США і Сінгапуром у політичній, безпековій і торговельно-економічній сферах суттєво інтенсифікувалось.

У сфері безпеки це було обумовлено передусім терактами 11 вересня 2001 р., за другої адміністрації – суттєвим посиленням регіонального впливу Китаю після Азійської кризи й підписання угоди з АСЕАН про вільну торгівлю.

У 2001 р. у Сінгапурі була відкрита морська база, спеціально побудована для прийняття американських авіаносців. Також Сінгапур розширив можливості для американського ВМФ, включаючи ремонт суден, їхню дозаправку, здійснення тренувань.

З 2002 р. у Сінгапурі почав проходити Азійський безпековий саміт («Діалог Шангрі Ла»), організований Міжнародним інститутом стратегічних досліджень Сінгапуру. Він став щорічним форумом, на якому міністри оборони й інші військові посадовці з 26 держав могли обговорювати проблеми транснаціональної безпеки, у тому числі загрозу тероризму і територіальні диспути в Південно-Китайському морі. США на цьому форумі в 2002 р. представляв заступник секретаря оборони Пол Вульфовіц.

Поступово «Діалог Шангрі Ла» став найбільшою щорічною зустріччю провідних військових посадовців з усіх держав Азійсько-Тихоокеанського регіону. До цього єдиним багатостороннім форумом у сфері безпеки на рівні посадовців високого рівня був Регіональний форум АСЕАН, який був зосереджений на розвитку довіри між державами-учасницями.

У липні 2002 р. Сінгапур відвідував держсекретар Колін Пауелл. Під час візиту відбулись його переговори з прем'єр-міністром Го Чок Тонгом стосовно спільної боротьби з тероризмом.

У 2003 р. Сінгапур першою зі східноазійських держав приєднався до американської Ініціативи безпеки контейнерів (Container Security Initiative, CSI). Вона передбачала серію двосторонніх взаємних угод, які дозволяли працівникам американської Служби нагляду за митницею і кордоном попередньо оглядати контейнери, призначені для США у обраних закордонних портах. Серед пріоритетів США було посилення безпеки в порту Сінгапура, через який проходила велика кількість контейнерів з вантажем і велика кількість людей, включаючи тих, хто підозрювався в тероризмі.

У тому ж році США виділили Сінгапуру понад 2 млн дол на технічні обміни та допомогу за Програмою експортного контролю і пов'язаної з ним безпеки кордону (EXBS). До 2016 р. допомога Сінгапуру за цієї програмою досягла 250 тис дол.

У 2003 р. Сінгапур разом з США став одним зі співзасновників глобальної Безпекової ініціативи з нерозповсюдження (PSI), спрямованої на перехоплення морських вантажів, що могли мати відношення до розповсюдження зброї масового знищення, систем її запуску та пов'язаних з цим матеріалів.

У жовтні 2003 р. відбувся офіційний візит президента Дж. В. Буша у Сінгапур. За результатами його переговорів з прем'єр-міністром Го Чок Тонгом було опубліковано Спільну заяву з широкого кола питань, включаючи розвиток подій в Південно-Східній Азії, регіональні зусилля у боротьбі з тероризмом, ситуацію в Іраку.

Президент Буш висловив вдячність Сінгапуру за внесок у відновлення Іраку і тренування сінгапурським поліцейським підрозділом іракської поліції для охорони критично важливої інфраструктури. Лідери держав погодились, що боротьба з тероризмом вимагала постійних довготермінових зусиль. Вони підтвердили потребу в сильній безпековій присутності США у Східній Азії, яка продовжувала залишатися критично важливою для миру і стабільності у регіоні. Зазначалося, що поява нових транснаціональних загроз глобальному миру і безпеці, таких як тероризм і розповсюдження зброї масового знищення, вимагали ще більш тісного співробітництва США і Сінгапуру. Через це було вирішено розпочати переговори стосовно досягнення Рамкової угоди про сприяння партнерству стратегічного співробітництва у сфері оборони і безпеки. Вона мала поширюватись на такі сфери як боротьба з тероризмом, протидія розповсюдженню зброї масового знищення, спільні військові навчання і тренування, політичний діалог і оборонні технології.

Партнерство між США і Сінгапуром було багатогранним, про що, між іншим, свідчило підписання ними напередодні цього візиту угоди про вільну торгівлю і Меморандуму порозуміння про співробітництво у сферах охорони здоров'я, медичної науки і пов'язаної з цим безпеки. Передбачалось створення у Сінгапурі Регіонального центру відстеження і лікування нових видів захворювань. Під час переговорів лідерів держав також обговорювалось співробітництво у сфері протидії новим хворобам і можливості використання біологічної зброї терористами.

За президентства Дж. В. Буша прем'єр-міністри Сінгапуру відвідували США п'ять раз. Під час травневого візиту Го Чок Тонга 2003 року після двох років переговорів було підписано двосторонню угоду про вільну торгівлю. Це була перша така двостороння угода США зі східноазійською державою і загалом шоста (після Канади, Мексики, Ізраїлю, Йорданії і Чилі). Її розглядали як можливу модель для угод США з іншими державами і економіками АТР. Вона набула чинності 1 січня 2004 р.

Ставлення Сінгапуру, який був великим портом світового значення, до угод про вільну торгівлю суттєво відрізнялось від інших держав АСЕАН. Спочатку політика Сінгапуру щодо підписання двосторонніх угод про вільну торгівлю з державами поза межами АСЕАН викликала критику, але врешті усі країни-члени Асоціації пішли цим шляхом.

У серпні 2004 р. прем'єр-міністром Сінгапуру став Лі Сянь Лун, старший син колишнього прем'єр-міністра Лі Куан Ю. У листопаді того року Дж. В. Буш був переобраний на другий термін.

Лі Сянь Лун двічі приїздив до США з робочими візитами – у липні 2005 р. і травні 2007 р.

У липні 2005 р. США і Сінгапур підписали Стратегічну рамкову угоду (Strategic Framework Agreement). Вона формалізувала і розширювала безпекові й оборонні відносини, підтверджувала право США використовувати в Сінгапурі морську базу, об'єкти по ремонту суден, аеродром, оперувати з Сінгапуру суднами, які здійснюють дозаправку, а також утримувати на його території командний підрозділ з логістики. Також вона поширювала двостороннє співробітництво на сфери протидії тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення, здійснення спільних військових навчань і тренування, політичний діалог і оборонні технології. Це була перша угода такого типу з державою, яка не була союзником США, з часу «холодної війни». В основі цієї угоди – концепція «місця, а не бази» (places-not-bases), за якою США прагнули забезпечити свої військові сили доступом до закордонних об'єктів на ротаційній основі.

Ця угода суттєво посилювала двостороннє безпекове співробітництво через надання Сінгапуру більшого доступу до військових технологій США і підвищення функціональної сумісності збройних сил двох держав. Сінгапур більш тісно пов'язував себе із США через ідентифікацію спільної загрози тероризму. Водночас уряд Сінгапуру намагався використати ці відносини, щоб закріпити присутність США у регіоні через довготермінову невизначеність політики Китаю.

У листопаді 2006 р відбувся другий візит Дж. В. Буша в Сінгапур, під час якого від зустрівся з прем'єр-міністром Лі Сянь Луном і виконуючим обов'язки президента Пілаєм, виступив перед студентами Національного університету Сінгапуру. Під час переговорів обговорювалися питання двостороннього співробітництва, ситуація в Східній Азії і на Близькому Сході.

У липні 2008 р. до Сінгапуру приїздила держсекретар Кондоліза Райс для участі у постміністерській зустрічі АСЕАН і Регіональному форумі АСЕАН, які в тому році він приймав.

Таким чином, за президентства Дж. В. Буша було досягнуто значного прогресу у розвитку американсько-сінгапурських відносин, свідченням чого були численні двосторонні візити найвищого рівня, підписання Угоди про вільну торгівлю (2003 р.) і Стратегічної рамкової угоди (2005 р.), а також взаємна висока оцінка стану двосторонніх відносин.

Паралельно Сінгапур здійснював військові обміни з Китаєм, проводив спільні морські й авіаційні навчання з Індією. Під час слухань в сенатському комітеті з міжнародних справ Конгресу США у червні 2005 р. зазначалось, що Сінгапур як найбільш залежна від зовнішньої торгівлі держава регіону підтримувала збалансований підхід до відносин з великими державами.

Керівництво Сінгапуру реалізовувало стратегію диверсифікації двосторонніх відносин з великими державами, щоб служити корисним посередником між ними, сприяти їхнім переговорам і регіональній стабільності. Одним з основних завдань було уникнення ситуації, коли Сінгапур й АСЕАН мали б вибирати між США і Китаєм, про що неодноразово заявляли сінгапурські урядовці.

Розвиток співробітництва США з Малайзією за адміністрації Дж. В. Буша. Після терактів 11 вересня 2001 р. прем'єр-міністр Махатхір засудив ці дії і висловив підтримку США. У травні 2002 р. він здійснив візит у Вашингтон, під час якого обговорювались питання спільної боротьби з тероризмом, передусім обміну розвідувальною інформацією, а також торговельно-економічні питання. Позиція Махатхіра щодо боротьби з тероризмом з самого початку полягала в тому, що здолати його лише військовими методами неможливо. Дж. В. Буш під час переговорів заявив, що позиція США стосовно незаконного ув'язнення колишнього міністра фінансів Анвара Ібрагіма з політичних мотивів не змінилася.

Напередодні візиту Махатхіра у Вашингтон приїздив міністр оборони Малайзії Наджиб Абдул Разак, а у липні 2002 р. відбувся візит у Куала-Лумпур держсекретаря К. Пауелла для переговорів з прем'єр-міністром Махатхіром і міністром закордонних справ Албаром.

В умовах глобальної війни проти тероризму співробітництво США і Малайзії у сфері безпеки суттєво посилилась. Основним його фокусом було знищення терористичних мереж, які діяли в ПСА. У Малайзії не було виявлено діяльності великих терористичних угрупувань, проте як поміркована ісламська держава вона відігравала важливу роль як партнер у створенні можливостей для протидії тероризму.

Після терактів 11 вересня рівень співробітництва у сфері безпеки між США і Малайзією піднявся на новий рівень. Кількість польотів військових літаків через територію Малайзії після 11 вересня суттєво зросла. США отримали доступ до даних малайзійської розвідки. Малайзія підтримувала безпеку морських шляхів для комерційних і військових суден; захищала американські військові судна у Малаккській протоці; виділила значну частину військ і військового спорядження для протидії загрозі від терористичної організації Абу Сайяф в Південних Філіппінах; активно ідентифікувала фінансові активи терористів і навчала держави АСЕАН як їх блокувати.

У грудні 2001 р. на території Малайзії були захоплені філіппінські терористи, після цього заарештовані члени терористичних мереж в Малайзії і Сінгапурі, пов'язані з аль-Каїдою. Водночас підхід Малайзії полягав у потребі «завойовувати серця і розум» населення шляхом зменшення бідності, створення робочих місць, забезпечення вищих стандартів життя, кращої освіти і послуг у сфері охорони здоров'я.

У 2003 р. в Куала-Лумпурі було відкрито Регіональний центр протидії тероризму в Південно-Східній Азії. У ньому відбувався обмін розвідувальною інформацією, необхідною для протидії тероризму, активізувалась співпраця у сфері застосування закону проти правопорушень, які могли бути пов'язані з тероризмом.

У 2003 р. Махатхір залишив посаду прем'єр-міністра, що ліквідувало деякі перешкоди для розвитку відносин США і Малайзії. Наступним прем'єр-міністром став Абдулла Бадаві (2003–2009 рр.).

Проте політичні відносини залишались на досить низькому рівні. Малайзія критикувала США за методи боротьби з тероризмом і за підтримку Ізраїлю, що перешкоджало справедливому вирішенню палестинського питання, та за інтервенцію в Ірак, яка викликала негативну реакцію у цій ісламській державі.

У торговельно-економічній сфері у травні 2004 р. США і Малайзія підписали Рамкову угоду про торгівлю й інвестиції, після чого розпочали переговори про вільну торгівлю, проте вони виявилися безрезультатними.

У липні 2004 р. прем'єр-міністр Абдулла Бадаві приїздив у США з робочим візитом. У вересні 2005 р. він зустрічався з Дж. У. Бушем у Нью Йорку під час Генеральної асамблеї ООН. Під час виступу в Азійському товаристві (Нью-Йорк) він зазначив, що для держав ПСА були найбільш важливими невійськові аспекти співробітництва з великими державами, які могли здобути відносний вплив у регіоні через гуманітарні чи інші акції доброї волі. Вони мали конкурувати між собою саме у цих сферах, якщо хотіли мати вплив у регіоні.

Дж. В. Буш не здійснив жодного візиту в Малайзії. Держсекретарі його адміністрацій за вісім років відвідували Малайзію лише двічі – К. Пауелл у липні 2002 р. і К. Райс у липні 2006 р. для участі у Регіональному форумі АСЕАН і зустрічі з міністрами закордонних справ АСЕАН.

Розвиток відносин США і Сінгапуру за адміністрацій Б. Обами. За президентства Б. Обами двосторонні відносини США з Сінгапуром і Малайзією поглибились і піднялись на новий рівень.

Відносини з Сінгапуром розвивались по траєкторії, закладеній у попередні роки і десятиліття. Проте Б. Обама відвідав Сінгапур лише один раз, під час першого року на посаді президента у листопаді 2009 р. для участі у саміті глав держав/урядів АТЕС. Тими ж днями відбувся візит у Сінгапур держсекретаря Х. Клінтон для участі у щорічних зустрічах міністрів у рамках форуму АТЕС. Після цього вона ще раз відвідала Сінгапур в листопада 2012 р., коли зустрілась з прем'єр-міністром Лі Сянь Луном, колишнім прем'єр-міністром Лі Куан Ю і міністром закордонних справ.

Прем'єр-міністр Лі Сянь Лун приїздив у США для участі у Саміті з ядерної безпеки (у квітні 2010 р.) і саміті АТЕС в Гонолулу, Гавайї (у листопаді 2011 р.).

За другої адміністрації Б. Обами Лі Сянь Лун приїздив у Вашингтон з робочим візитом у квітні 2013 р. і з офіційним робочим візитом у серпні 2016 р. Він також брав участь у саміті АСЕАН-США в Саннілендз разом з іншими лідерами АСЕАН (лютий 2016 р.) і відвідував Саміт з ядерної безпеки у березні–квітні 2016 р.

Держсекретар другої адміністрації Д. Керрі відвідав Сінгапур у серпні 2015 р. Під час цього візиту він зустрічався з прем'єр-міністром і міністром закордонних справ, виступив з промовою в Сінгапурському університеті менеджменту.

Продовжився розвиток співробітництва США і Сінгапуру у сфері безпеки, що було значною мірою пов'язано із загостренням ситуації в Південно-Китайському морі у 2010–2012 рр. Сінгапур не мав територіальних диспутів з КНР, проте

намагався виступати майданчиком для переговорів між США і Китаєм та іншими зацікавленими державами.

У територіальних диспутах в Південно-Китайському морі Сінгапур заявив про свою нейтральну позицію і водночас стурбованість стосовно їхнього негативного впливу на регіональну стабільність. У 2011 р. він закликав Китай пояснити свої територіальні претензії в Південно-Китайському морі.

У червні 2011 р. під час «Діалогу Шангрі Ла» міністр оборони Сінгапуру підтримав посилення військової ролі США в Східній Азії. Очікувалося, що в ситуації посилення територіальних суперечностей у Південно-Китайському морі цей форум стане майданчиком для переговорів між секретарем оборони США Р. Гейтсом і міністром оборони Китаю, який вперше взяв у ньому участь.

Сінгапур підтримав перебалансування політики США у Східну Азію, яке відбулось в 2011 р. Крім домовленостей про розташування 2 500 персоналу морської піхоти США на ротаційній основі в Північній Австралії, військова складова перебалансування включала розміщення в Сінгапурі чотирьох нових прибережних бойових суден США на ротаційній основі на базі ВМС Чангі (ця угода була підписана в листопаді 2011 р.).

Водночас Сінгапур приймав портові візити спостережницького судна КНР, що було складовою частиною обмінів з технічного співробітництва Сінгапуру і Китаю у сфері морської безпеки.

Сінгапур і США збільшили кількість двосторонніх навчань і тренувань, включаючи комбіновані повітряні бойові навчання з представниками інших держав та спільні навчання у міській місцевості на об’єкті Murai Urban Training Facility. Сінгапурські збройні сили регулярно тренувались в США. Так, у жовтні 2010 р. у водах Тихого океану біля м. Сан-Дієго (Каліфорнія) відбулися спільні американсько-сінгапурські морські навчання «Голден мерліон» (Golden Merlion). Їхні завдання полягали у випробуванні нової техніки, протидії потенційним небезпекам, підвищенні оперативних можливостей, проведенні медичних операцій та евакуації.

Більш узгодженим стало двостороннє співробітництво у сфері правоохоронної діяльності. У квітні 2012 р. США і Сінгапур підписали угоду про посилення процедури безпеки перевезення вантажів, було вдосконалено робочий діалог стосовно реалізації цих завдань.

У квітні 2013 р. Лі Сянь Лун відвідав Вашингтон з робочим візитом, під час якого відбулась його зустріч з президентом Обамою в Овальному кабінеті. У публічному виступі після цієї зустрічі Б. Обама подякував прем’єр-міністра Сінгапуру за «надзвичайно тісне військове співробітництво» і об’єкти, які дозволяли США «підтримувати ефективну тихоокеанську присутність», а також за економічне партнерство, яке дозволяло створювати робочі місця для американців, за гарні поради під час стратегічного повороту США до Азії.

Підтримка міцних відносин з США і Китаєм була ключовим пунктом зовнішньої політики Сінгапуру. Тому на адресу США висловлювались застереження, що антикитайська риторика чи спроби «стримувати» підйом Китаю під час «стратегічного повороту» будуть контрпродуктивними. З іншого боку, сінгапурські лідери публічно звертались до представників КНР із застереженням, що посилення суперечностей між США і Китаєм матиме негативний вплив на ширший Азійсько-Тихоокеанський регіон.

У квітні 2013 р., згідно з угодою 2011 р., прибережний бойовий корабель США (LCS) «Фрідом» прибув у Сінгапур, щоб розпочати свою 8-місячну дислокацію в ПСА.

З 2014 р. США дозволили експорт у Сінгапур продукції оборонного характеру на суму понад 37,6 млрд дол через прямі комерційні продажі. Їх основні категорії включали запчастини і компоненти до літаків, газові турбінові двигуни і військову електроніку. Також Сінгапур висловив зацікавленість у купівлі чотирьох літаків-винищувачів F-35.

На базах в Сінгапурі, які використовували США, працювало понад 1 тис осіб військового персоналу Сінгапуру; вони брали участь у тренуваннях, навчаннях, військовій освіті. Сінгапурські пілоти проходили тренування на сучасних бойових винищувачах на континентальній території США.

У 2014 р. Сінгапур став першою державою Південно-Східної Азії, яка приєдналась до Глобальної коаліції, сформованої у вересні 2014 р. для боротьби з терористичною організацією Ісламська держава Іраку і Леванту (Даеш) на усіх фронтах. Збройні сили Сінгапуру надали для цієї коаліції групи аналізу зображень, танкери для дозаправки літаків KC-135 і медичні команди.

У грудні 2015 р. США і Сінгапур підписали Угоду про посилене оборонне співробітництво. Вона була основана на тій самій концепції («місця, а не бази»), що й Угода про стратегічний механізм 2005 р., і поглиблювала співробітництво у сферах політичній, оборони і безпеки – військовій, технологічній і нетрадиційних сфер безпеки.

Угода 2015 р. дозволяла США здійснювати з об’єктів Сінгапуру польоти літака спостереження США P-8 Poseidon. Перший такий літак прибув у Сінгапур в грудні 2015 р. Сінгапур доповнив пункти розміщення таких літаків, що вже існували в Японії, Філіппінах і Малайзії для полегшення спостереження з повітря за морською безпекою в Південно-Китайському морі.

З 2015 р. Сінгапур служив країною-координатором у діалозі між АСЕАН і КНР, був відповідальним за вироблення спільної позиції АСЕАН у територіальних диспутах в Південно-Китайському морі. Вироблення консенсусу всередині АСЕАН з цих питань надзвичайно складне через дуже різні інтереси й позицію держав-членів АСЕАН стосовно цих диспутів. Урядовці Сінгапуру періодично виступали з сильними заявами щодо дій, які вони вважали провокативними чи відповідальними за посилення суперечностей.

У 2016 р. ВМФ США розмістили ще два прибережні бойові кораблі LCS на морській базі Чангі, передбачалося розмістити ще два. Це був перший тип кораблів, розроблений для бойових дій на мілководді з невеликою командою і гнучкими можливостями, включаючи протидію мінам і підводним човнам. Вони також більш пристосовані для спільних навчань з суднами держав, які мали менші розміри, ніж судна США. Це посилювало роль Сінгапуру в «стратегічному повороті» США у Східну Азію.

В умовах міжнародної кризи, пов'язаної з анексією Росією Криму і загостренням ситуації на Близькому Сході через захоплення територій Сирії й Іраку терористичною організацією Ісламська держава (ІДІЛ), у 2014 р. Лі Сянь Лун заявляв про важливість збереження стратегічної орієнтації США на Східну Азію, оскільки саме там відбувались довготермінові критично важливі тенденції, які змінювали світ, знаходились найбільші економіки світу і розвивалась регіональна структура міжнародних відносин, частиною якої мали залишатися США.

У серпні 2016 р. відбувся перший (з 1985 р.) офіційний візит прем'єр-міністра Сінгапуру в США для відзначення 50-річчя відносин. На його честь було влаштовано державний обід. Офіційний візит і державний обід, що є найвищою дипломатичною відзнакою Білого дому для іноземних лідерів, демонстрували важливість Сінгапуру для США. За офіційним визначенням Білого дому, Сінгапур був «якорем для перебалансування США у Східну Азію».

Лі був першим лідером ПСА, який отримав таку честь за адміністрації Б. Обами. Останній такий візит відбувся в 2003 р., коли адміністрація Дж. В. Буша приймала президента Філіппін Г. Макапагал Арройо.

У Вашингтоні партнерство з Сінгапуром розглядали як модель відносин США з державами АТР, які включали різні, не лише військові, складові. Це було комплексне співробітництво у оборонній, дипломатичній і торговельно-економічній сферах. Це відрізняло партнерство США з Сінгапуром від відносин з іншими державами ПСА.

У сфері торговельно-економічних відносин після підписання угоди про вільну торгівлю взаємні обсяги торгівлі між США і Сінгапуром суттєво зросли. У 2015 р. Сінгапур був 17-м найбільшим торговельним партнером США. Двостороння торгівля досягла 47 млрд дол. З 2004 до 2016 р. вона зросла на 62%.

Сінгапур був найбільшим торговельним партнером США в АСЕАН і країною, куди спрямовувалась значна частка прямих іноземних інвестицій США. У 2012 р. США інвестували в Сінгапур 138,6 млрд дол. У 2016 р. США були найбільшим інвестором Сінгапура з обсягом інвестицій (228 млрд дол). Діловій активності сприяло скасування у США віз для громадян Сінгапуру, якщо вони мали намір залишатися там до 90 днів.

Сінгапур був однією з чотирьох держав, яка у 2006 р. підписала угоду про Транстихоокеанське стратегічне й економічне партнерство (Р4), разом з Брунеєм, Чилі й Новою Зеландією. Сінгапур заохочував США також приєднатися до цієї угоди. Адміністрація Б. Обами суттєво розширила її формат і з 2009 р. розпочала

переговори з низкою держав-членів АТЕС про створення Транстихоокеанського партнерства (ТТП). Серед них були чотири держави АСЕАН – Сінгапур, Бруней, Малайзія і В'єтнам. Прем'єр-міністр Лі Сянь Лун сприяв якомога швидшому досягненню цієї угоди. Після підписання угоди про ТТП на початку 2016 р. Лі Сянь Лун закликав США якнайшвидше ратифікувати її як з економічних, так і стратегічних причин.

Паралельно з участю в переговорах про Транстихоокеанське партнерство Сінгапур, Малайзія, Бруней і В'єтнам з 2012 р. брали участь у переговорах про Регіональне усебічне економічне партнерство у форматі «АСЕАН+6» за участю 16 азійських держав (але без участі США). Також вони були учасниками керованого Китаєм Азійського банку інфраструктурних інвестицій (AIIB), не зважаючи на заперечення США.

Це свідчило про стратегію перестрахування (хеджування), яку здійснювали Сінгапур, Малайзія, Бруней та інші держави ПСА стосовно США і Китаю. Вони розвивали відносини паралельно з кожною з цих великих держав, а також з іншими великими регіональними державами, щоб уникнути залежності від однієї з них і використовувати в своїх цілях конкуренцію між ними за регіональний вплив.

Розвиток відносин США з Малайзією за адміністрацій Б. Обами. Найбільшого розвитку за президентства Б. Обами, порівняно з попереднім періодом, отримали відносини США з Малайзією. Серед чинників, які цьому сприяли, було призначення прем'єр-міністром Малайзії у квітні 2009 р. колишнього міністра оборони Набжіба Абдул Разака. Він зробив налагодження співпраці з США одним з пріоритетів своєї адміністрації.

У травні 2009 р. відбувся візит міністра закордонних справ Малайзії А. Амана у Вашингтон для переговорів з державним секретарем Х. Клінтон і головою комітету в закордонних справах Сенату Р. Лугаром.

У відповідь Х. Клінтон здійснила візит у Куала-Лумпур для зустрічі з міністром А. Аманом. Це був її єдиний візит у Малайзію на посаді держсекретаря. Між іншим, обговорювалось питання про розблокування двосторонніх переговорів про вільну торгівлю, які відбувались у 2005–2006 рр. та про приєднання Малайзії до переговорів про Транстихоокеанське партнерство.

Початок 2010 р. характеризувався напруженням в американсько-малайзійських відносинах.

У інтерв'ю колишнього прем'єр-міністра Махатхіра 23 січня 2010 р. місцевим ЗМІ, яке набуло резонансу, він висловив припущення, що теракти 11 вересня 2001 р. були сплановані американськими спецслужбами, щоб розпочати війну США з країнами мусульманського світу. Він також навів аргументи на підтвердження цієї заяви.

Голова комітету із закордонних справ Сенату Дж. Керрі виступив на захист незаконно засудженого лідера опозиції А. Ібрагіма, що в Малайзії традиційно розглядали як втручання США у її внутрішні справи. Крім цього, США повідомили про викрадення з малайзійської військово-повітряної бази «Сунгай» двох

авіаційних двигунів для винищувачів американського виробництва та їхній продаж Аргентині, звідки вони були направлені в Уругвай. ЗМІ опублікували непідтверджену інформацію, що ці двигуни через треті країни були продані Ірану.

Нормалізації відносин сприяв візит прем'єра Наджиба Абдул Разака у США у квітні 2010 р. для участі в Саміті з ядерної безпеки, під час якого відбулась його зустріч з Б. Обамою. Наджиб запропонував направити в Афганістан групу медичних працівників Малайзії. Напередодні візиту парламент Малайзії прийняв закон про контроль за морськими перевезеннями ядерних матеріалів з метою запобігання розповсюдженню ядерної зброї. Ці два кроки свідчили про наміри Малайзії покращити відносини зі США.

У тому ж році Малайзія надіслала 40 осіб медичного персоналу в Афганістан і в подальшому здійснювала ротаційну присутність для підтримки реконструкції цієї держави.

Малайзія підтримувала приєднання США до Східноазійського саміту, що відбулось у 2011 р.

За другої адміністрації Б. Обами держсекретар Д. Керрі двічі відвідував Малайзію – у жовтні 2013 р. для участі у 4-му Глобальному саміті з підприємництва і в серпні 2015 р. для участі у Регіональному форумі АСЕАН.

Найбільш важливе значення для двосторонніх відносин мали візити президента Б. Обами в Малайзію, які відбулися в квітні 2014 р. і листопаді 2015 р.

Візит у квітні 2015 р. був другий за усю історію двосторонніх відносин і перший за майже 50 років, після державного візиту Л. Джонсона у жовтні 1966 р.

Під час візиту відбулась зустрічі Б. Обами з прем'єр-міністром Наджибом, він відвідав Національну мечеть і Малайзійський глобальний центр інновацій і креативності. Король Малайзії Абдул Халім влаштував на честь Б. Обами державний обід. Відбулась дистанційна зустріч (Таун холл) Б. Обами з молодими лідерами з держав ПСА. За результатами переговорів між Б. Обами з прем'єр-міністром Наджибом було видано Спільну заяву.

Найбільш важливим результатом цього візиту, крім його великого символічного значення, було підняття двосторонніх відносин до рівня Всеосяжного партнерства. Серед важливих питань спільного інтересу в Спільній заяві було озвучено прагнення США і Малайзії забезпечувати свободу судноплавства і польотів на всіх територіях Південно-Китайського моря. Було підтверджено важливість імплементації Декларації про поведінку сторін у Південно-Китайському морі та вироблення спільними зусиллями АСЕАН і КНР Кодексу поведінки сторін у Південно-Китайському морі.

Під час спільної прес-конференції лідери двох держав говорили про зміцнення механізмів діалогу у сферах політичній, дипломатичній, торгівлі, інвестицій, освіти, безпеки і оборони, навколишнього середовища, науки і техніки, технології та енергетики; визнали важливість постійного діалогу з проблем регіональної та глобальної безпеки, координації з військових питань в рамках стратегічних переговорів Малайзія–США (MUSST) і Двосторонньої навчально-

консультативної групи (BiTACG), поглиблення партнерських відносин в сфері безпеки.

Піднімалось питання про необхідність ефективної імплементації Декларації про поведінку сторін у Південно-Китайському морі для зміцнення взаємної довіри між усіма зацікавленими сторонами.

Б. Обама підтвердив підтримку Сполученими Штатами АСЕАН і регіональних інститутів Східної Азії. Він привітав майбутнє головування Малайзії в АСЕАН в 2015 році і висловився за необхідність інвестування в зростаючу асеаноцентричну архітектуру безпеки в АТР.

Під час візиту піднімались також питання про права людини в Малайзії. Проте Б. Обама відмовився зустрітися з лідером опозиції А. Ібрагімом, нещодавно звільненим з в'язниці. З ним зустрічалась Радник з національної безпеки С. Райс.

Б. Обами сприяв закріпленню прогресу, досягнутого в двосторонніх відносинах продовж останніх років. Відносини піднялись на більш високий рівень. Малайзію називали «поворотною державою» в прагненні адміністрації Обами зміцнювати зв'язки у стратегічно важливому регіоні.

У листопаді 2015 р. Б. Обама вдруге відвідав Малайзію для участі в самітах АСЕАН і АСЕАН–США, які вона в тому році організовувала. Він знову заявив про підтримку Америкою асеаноцентричних механізмів і ключової ролі Асоціації у вибудовуванні регіональних процесів.

У сфері безпеки співробітництво між США і Малайзією включало антитерористичну діяльність, військові (морські й повітряні) тренування і навчання, обміни в рамках військової освіти. Малайзія приймала візити військових кораблів США і надавала можливості для їхнього ремонту; брала участь у багатосторонніх навчаннях за участю США – «КАРАТ», «Кобра голд», «РІМПАК» (RIMPAC), у щорічних двосторонніх військових навчаннях «Керіс страйк»; надавала можливості для тренування у джунглях; брала участь у програмі навчання військових ІМЕТ.

Адміністрація Обами запросила Малайзію до участі у багатосторонніх морських навчаннях «Рім оф зи Пасіфік» (Rim of the Pacific), які щорічно відбувались на Гавайях; збільшилась кількість портових візитів кораблів; посилилось співробітництво між розвідувальними службами з широкого кола питань; розширились військові обміни і програми тренування для малайзійських офіцерів.

Малайзія приєдналась до Безпекової ініціативи з нерозповсюдження і міжнародної коаліції проти ІДІЛ. Налагоджувалась співпраця між правоохоронними органами двох держав для протидії руху товарів і людей, залучених до терористичних мереж.

Відбувались спільні тренування стосовно надання допомоги під час стихійних лих.

З огляду на напружену ситуацію в Південно-Китайському морі Малайзію було включено у відповідну Ініціативу, спрямовану на посилення здатності держав ПСА захищати свої території.

У лютому 2016 р. Малайзія оголосила про купівлю у США шести бойових гелікоптерів для свого Корпусу військової авіації, що було найбільшою військовою покупкою за останні 20 років.

Інтерес США до Малайзії значною мірою обумовлювався її стратегічним розташуванням, Малайзії до США – наявністю територіальних суперечок в Південно-Китайському морі, які, проте, не афішувались, і проблемою піратства в Малаккській протоці. Також Малайзію, помірковану ісламську державу, не могло не турбувати посилення радикального ісламізму. Уряд Наджиба Разака розглядав США як ключового гаранта регіональної безпеки. У зв'язку з цим його адміністрація змогла досить успішно скористатися можливостями, які відкрилися в результаті «стратегічного повороту» США.

З іншого боку, Малайзія зберігала досить низький профіль у військовому співробітництві з Вашингтоном. До 2011 р. вона не була повним учасником навчань «Кобра голд» і публічно відкинула право американських літаків спостереження Р-8 Посейдон здійснювати польоти з її території.

У торговельно-економічній сфері США були одним із найбільш важливих партнерів Малайзії. У 2013 р. вони були її четвертим найбільшим експортним ринком (після Сінгапуру, Китаю і Японії) і четвертим найбільшим імпортним ринком (після Китаю, Сінгапуру і Японії).

Станом на 2013 р. американські компанії були третім за величиною джерелом інвестицій у Малайзію. У 2016 р. у цій державі діяло понад 600 американських компаній. Загальна кількість прямих іноземних інвестицій США в Малайзію в кінці 2014 р. склала 14,4 млрд дол. Близько третини з них були у сфері виробництва електроніки, інша третина – у сфері видобутку ресурсів.

Малайзія брала участь у багатосторонніх переговорах про Транстихоокеанське партнерство, що високо цінувалось адміністрацією Б. Обами. Держави-учасниці переговорів підписали цю угоду на початку 2016 р. Проте в Малайзії існували сильні настрої проти неї, тому існували сумніви, що вона буде ратифікована.

Після підписання в 2010 році Меморандуму про взаєморозуміння в галузі науки і техніки між країнами активізувалась співпраця в рамках Глобальної науково-інноваційної консультативної ради (GSIAC), спільного форуму Нью-Йоркської академії наук і малайзійського форуму промисловості (MIGHT).

У Малайзії успішно діяли освітні програми імені Фулбрайта, Малайзійського глобального центру інновацій і творчості (MaGIC), відбувалось розширення наукових досліджень і партнерських відносин між вищими навчальними закладами, обмін культурною спадщиною. Програма Фулбрайта з викладання англійської мови в Малайзії була однією з найбільших у світі. Вона сприяла вдосконаленню англійської мови тисяч учнів малайзійських середніх шкіл.

Незважаючи на позитивну траєкторію розвитку малайзійсько-американського співробітництва між сторонами залишалися проблеми – від проблеми прав людини до звинувачення США у втручанні у внутрішні справи. Проте критика уряду Малайзії у сфері прав людини суттєво послабилась, про що найкраще свідчила справа А. Ібрагіма, якій адміністрація Б. Обами не приділяла такої уваги, як це було за президентства Б. Клінтона і Дж. В. Буша.

Найбільші перешкоди для розвитку двостороннього співробітництва виникли унаслідок звинувачення прем'єр-міністра Наджиба у корупції, що врешті призвело до поразки його партії на виборах 2018 р.

Останні три роки уряд Наджиба постійно відволікався на внутрішню політичну кризу, яка значною мірою була пов'язана з підтасовкою правлячою коаліцією результатів виборів і придушенням інакодумства. У зв'язку з цим Малайзія часто виявляла себе некорисним партнером в торговельних переговорах, регіональному економічному співробітництві і безпекових питаннях.

Паралельно з розвитком відносин із США, Малайзія, подібно до інших регіональних держав, здійснювала аналогічні кроки щодо Китаю, зміцнювала відносини з іншими впливовими регіональними державами – Японією, Австралією, Республікою Корея, Індією. Усе це свідчило про реалізацію нею стратегії хеджування.

У 2012 р. Малайзія розпочала регулярні двосторонні оборонні й безпекові переговори з Китаєм (у 2008 р. такі переговори з Китаєм започаткував Сінгапур, у 2013 р. – Індонезія). У 2013 р. Малайзія й Індонезія підписали Усебічне стратегічне партнерство з Китаєм, включаючи співробітництво в сфері безпеки.

Отже, за президентства Б. Обами відносини США з Сінгапуром і Малайзією піднялись на новий рівень. Якщо відносин з Сінгапуром продовжили траєкторію попередніх адміністрацій, то у політичних відносинах з Малайзією відбувся прорив. Свідченням цього були два візити президента США в Малайзію (два з трьох за всю історію двосторонніх відносин), і підняття рівня відносин до «усебічного партнерства». Інтерес з боку США був обумовлений передусім стратегічним розташуванням Сінгапуру і Малайзії на важливих морських шляхах. Інтерес цих держав до відносин з США був економічним і стратегічним, у тому числі через прагнення уникнути домінування в цьому регіоні однієї держави. Унаслідок цього вони реалізовувати стратегію хеджування, у тому числі стосовно США.

Питання для самоперевірки

1. Коли США встановили дипломатичні відносини з Малайзією і Сінгапуром? Чому це відбулося пізніше, ніж з іншими регіональними державами?
2. Охарактеризуйте відносини США з Малайзією і Сінгапуром під час «холодної війни».
3. Порівняйте відносини США з Сінгапуром і Малайзією за адміністрації Дж. Г. В. Буша.

4. Які важливі для США угоди у сфері безпеки були підписані з Сінгапуром у 1990 р. і 2005 р.? У чому полягало їхнє значення?
5. Оцініть відносини Малайзії й США за урядування Махатхіра Мохаммада.
6. Як Азійська криза вплинула на відносини США і Малайзії?
7. Яку позицію займала Малайзія під час глобальної війни з тероризмом?
8. Охарактеризуйте позиції Сінгапуру і Малайзії в територіальних диспутах в Південно-Китайському морі.
9. Як розвивалося співробітництво США і Сінгапуру у сфері безпеки в XXI ст.?
10. Як розвивалося співробітництво США і Малайзії у сфері безпеки у XXI ст.?
11. Охарактеризуйте розвиток відносин США і Малайзії за адміністрацій Б. Обами.
12. Як розвивалося співробітництво США і Сінгапуру у торговельно-економічній сфері?
13. Чи була підписана і ратифікована угода про вільну торгівлю США і Сінгапуру?
14. Як розвивалося співробітництво США і Малайзії у торговельно-економічній сфері?
15. Чи була підписана і ратифікована угода про вільну торгівлю США і Малайзії?
16. Чи брали Сінгапур і Малайзія участь у переговорах про Транстихоокеанське партнерство?
17. Яке місце посідали відносини з Сінгапуром і Малайзією у політиці адміністрацій Б. Обами?
18. Які чинники обумовлювали інтереси США до розвитку співробітництва із Сінгапуром і Малайзією, а також цих держав до співробітництва з США?

Рекомендовані джерела і література

Лі Куан Ю. Сінгапурська історія. Мемуари. Наш формат, 2011.

Bilateral Economic Relations. Fact Sheet. *Bureau of East Asian and Pacific Affairs*. December 2, 2019. URL: https://www.state.gov/u-s-relations-with-singapore/

Mahathir bin Mohamad. Achieving True Globalization. Selangor Darul Ehsan: Pelanduk Publications, 2004.

Mahathir bin Mohamad. The Way Forward. London: Wiedenfeld & Nicolson, 1998.

Razak Najib bin Abdul. U.S. –Malaysia Defense Cooperation: A Solid Success Story. Heritage Foundation, Washington, DC, May 3, 2002. URL: https://www.heritage.org/asia/report/us-malaysia-defense-cooperation-solid-success-story

United States-Malaysia Partnership. *U.S. Embassy in Malaysia*. URL: https://my.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/30/asean-summit-malaysia-093020.pdf

U. S. Security Cooperation with Singapore. Fact Sheet. *Department of State. Bureau of Political-Military Affairs*. July 15, 2019. URL: https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-singapore/

***

Городня Н.Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). К., 2014.

Городня Н. Городня Н.Д. Система цінностей як чинник економічного прогресу країн Східної Азії. *Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (країни Азії і Африки)*. Збірник наукових праць. К., 2015. С. 19–25.

Крупеня І. Зовнішня політика та дипломатична служба Малайзії. *Проблеми міжнародних відносин*. 2020. Вип. 17. С. 1–28. URL: http://vmv.kymu.edu.ua/v/p17/3.pdf

Bates G., Goh E., Chin-Hao H. The Dynamics of US–China–Southeast Asia Relations. *United States Studies Centre at the University of Sydney*. June 2016. URL: https://united-states-studies-centre.s3.amazonaws.com/attache/90/79/14/55/a1/c0/4e/e8/98/b8/57/a7/b5/d0/e9/19/MacArthur%20Final%20Report%20ALL.pdf

Beeson Mark. Southeast Asia and the Major Powers: The United States, Japan and China. *Contemporary Southeast Asia. Regional Dynamics, National Differences*. Edited by Mark Beeson. New York: Palgrave Macmillan, 2004. Pp. 177–194. https://espace.library.uq.edu.au/data/UQ_10796/mb_sea_03.pdf

Chanlett-Avery E., Dolven B. Singapore: Background and U.S. Relations. July 20, 2016. URL: https://www.everycrsreport.com/reports/R44127.html https://www.everycrsreport.com/files/20160720_R44127_4e553d0015a8f337ffda1780dbd24fb7821b54a0.pdf

Dolven B., Vaughn B. Indo-Pacific Strategies of U. S. Allies and Partners: Issues for Congress. January 30, 2020. URL: https://www.everycrsreport.com/reports/R46217.html#_Toc31982456

Garrison J. A. China's Prudent Cultivation of "Soft" Power and Implications for U.S. Policy in East Asia. *Asian Affairs: An American Review.* 2005, Spring. Vol. 32. Is 1. Pp. 25–31.

Glasser S. B. China`s Wrong About American Decline. June 30, 2014. URL: https://www.politico.com/magazine/story/2014/06/americas-going-to-bounce-back-108450#.VHyA6otEibA

Goh E. Great Powers and Hierarchical Order in Southeast Asia. Analyzing Regional Security Strategies. *International Security*. 2007/2008. Vol. 32, No. 3. Pp. 113–157. URL: https://www.jstor.org/stable/30130520

Gordon B. K. The Asian-Pacific Rim: Success at a Pace. *Foreign Affairs*. 1990. Vol. 70. Is. 1. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1991-02-01/asian-pacific-rim-success-pace

Khalid K. Md. Malaysia's Foreign Policy under Najib: A Comparison with Mahathir. *Asian Survey.* 2011. Vol. 51, № 3. Pp. 429–452. URL: http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2011.51.3.

Kurlantzick Joshua. The Pivot in Southeast Asia: Balancing Interests and Values January 2015. *A CFR Working Paper.* URL: http://www.cfr.org/asia-and-pacific/pivot-southeast-asia-balancing-interests-values/p35925

Kurlantzick J. Obama in Malaysia: A Strategic Partnership? April 8, 2014. *Council on Foreign Relations.* URL: https://www.cfr.org/blog/obama-malaysia-strategic-partnership

Malaysia: Background and U.S. Relations. May 18, 2017. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20170518_R43505_025187722d007dc55f7f86a9a6ea62e4985d07b3.pdf

Simon Sh. U.S.-Southeast Asia Relations: Courting Partners. *Comparative Connections: A Triannual E-Journal on East Asian Bilateral Relations*. 2015. Vol. 17, No 2. Pp. 53–64. URL: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/1502qus_seasia.pdf

Stumpf M. Partnership Is the New Alliance: Why U.S.-Singapore Relations Should Be a Model for the U. S. in Asia. December 1, 2014. URL: https://asiasociety.org/blog/asia/partnership-new-alliance-why-us-singapore-relations-should-be-model-us-asia

Sullivan A. Advancing U.S.-Malaysia Security Cooperation in a Changing Environment. *Asia Strategy Series.* URL: https://www.files.ethz.ch/isn/184428/CNAS_MalaysiaCountry_Sullivan.pdf

The United States and Southeast Asia: a Policy Agenda for a New Administration: report of an independent task force sponsored by the Council on Foreign Relations / J. Robert Kerrey, Chair, Robert A.Manning, Project Director.

Тема 11

ВІДНОСИНИ США І В’ЄТНАМУ

Стан відносин США і В'єтнаму в 1950–1975 рр. Між В’єтнамською війною і камбоджійським урегулюванням. Процес відновлення дипломатичних відносин у 1993–1995 рр. Розвиток американсько-в’єтнамських відносин у 1995–2000 рр. Започаткування співробітництва у сфері безпеки за адміністрацій Дж. В. Буша. Розвиток співробітництва за першої і другої адміністрацій Б. Обами.

Увага США до Південно-Східної Азії в роки «холодної війни» була обумовлена передусім війнами в Індокитаї. Це були: Перша індокитайська війна 1946–1954 рр., Друга індокитайська війна 1954–1975 рр., складовою якої була В’єтнамська війна 1964–1973 рр. за участі США; і Третя індокитайська (Камбоджійська) війна 1978–1989 рр.

Стан відносин США і В'єтнаму в 1950–1975 рр. США визнали незалежність В'єтнаму, Лаосу і Камбоджі 7 лютого 1950 р., після того як у 1949 р. вони стали незалежними державами в рамках Французького Союзу. У тому ж році вони встановили з ними дипломатичні відносини.

Дипломатичні відносини із В’єтнамом були встановлені в лютому 1950 р., коли Генеральний консулат США у Сайгоні отримав статус дипломатичної місії. У червні 1952 р. його підняли до рівня посольства.

Після першої Індокитайської війни, у 1954 р. Франція залишила В’єтнам. За рішеннями Женевської конференції (1954 р.) відбувся його тимчасовий (як тоді вважали) поділ по 17-й паралелі з окремими урядами в Північному і Південному В’єтнамі.

США не підписали Женевські угоди і не визнали уряд Північного В’єтнаму. Напередодні, у 1950–1953 рр., США очолювали міжнародну коаліцію на Корейському півострові, створену для протидії агресії Північної Кореї. Ситуацію у В’єтнамі вони вважали аналогічною корейській.

США мали посольство в Сайгоні й підтримували дипломатичні відносини лише з Південним В’єтнамом, який у 1955 р. був реорганізований в Республіку В’єтнам. Після початку війни між двома в’єтнамськими державами США збільшили підтримку Південному В’єтнаму й ініціювали створення в 1954 р. колективного органу безпеки – Організації договору Південно-Східної Азії (СЕАТО).

Згідно з «теорією доміно», сформульованою за президентства Д. Ейзенхауера (1953–1961 рр.), перемога комуністів у Південному В'єтнамі мала неминуче призвести до падіння не комуністичних режимів у решті країн регіону. Цим обумовлювалась підтримка США уряду Південного В’єтнаму й усе більше залучення в цю війну. У 1964–1973 рр. США вели у В’єтнамі повномасштабну війну (у В’єтнамі її називали «Американською»).

Процес залучення США у війну у В’єтнамі, а потім пошуки шляхів виходу з неї див. у праці Г. Кіссінжера «Дипломатія».

Після того як у 1973 р. американські війська було виведено з В’єтнаму, комуністичний Північний В’єтнам переміг у війні. Після цього відбулося об’єднання Північного і Південного В’єтнаму в єдину Соціалістичну республіку В’єтнам (СРВ).

Напередодні капітуляції Південного В’єтнаму 29 квітня 1975 р. США закрили посольство у Сайгоні. США не встановили дипломатичних відносин з Соціалістичною республікою В’єтнам і застосовували проти неї торговельне ембарго. Його було запроваджено проти Північного В’єтнаму у 1964 р. і поширено на усю країну після об’єднання В'єтнаму під владою комуністів.

Між В’єтнамською війною і камбоджійським урегулюванням. Після закінчення В’єтнамської війни залишалось багато американських військовослужбовців, які зникли без вісти. Їхні родини мали надію, що вони були живими, але не могли повернутися додому через утримання у в'язницях В'єтнаму. Так виникло питання в'язнів війни і тих, хто зник під час військових дій (POW/MIA).

За адміністрації Дж. Картера було проведено низку розслідувань з цього питання. Тоді ж було здійснено першу спробу нормалізації відносин з В'єтнамом. У 1977–1978 рр. відбувалися переговори, проте вони не були успішними. Натомість В'єтнам підписав економічні й безпекові угоди з СРСР, а в грудні 1978 р. здійснив інтервенцію в Камбоджу. У відповідь Китай здійснив наступ на північний кордон В’єтнаму.

Нормалізація відносин між США і Китаєм у цей час сприяла подальшому зближенню між В’єтнамом і СРСР, що врешті унеможливило нормалізацію американсько-в'єтнамських відносин.

За президентства Р. Рейгана перші контакти між США і В'єтнамом відбулись лише в 1987–1988 рр. У серпні 1987 р. спеціальний представник Р. Рейгана генерал Джон Вессей вперше відвідав В'єтнам для обговорення гуманітарних питань взаємного інтересу – POW/MIA й очищення території В'єтнаму від мін і «снарядів, які не вибухнули» (UXO). Його другий візит у В'єтнам з цією метою відбувся у вересні 1988 р.

У січні 1989 р. було підготовлено Фінальну доповідь адміністрації Рейгана з питання POW/MIA. Згідно з нею, припущення про утримання американців у В'єтнамі без їхньої згоди не були підтверджені. З кінця 1980-х рр. розпочався пошук решток загиблих американських військовослужбовців на території В'єтнаму за участю пошукових команд із США.

На межі 1980–1990-х рр. після закінчення «холодної війни» в умовах кризи в СРСР В'єтнам опинився з міжнародної ізоляції і виявив більшу схильність до контактів із США.

У вересні 1990 р. держсекретар Дж. Бейкер і міністр закордонних справ В'єтнаму зустрілися у Нью-Йорку для обговорення питання про співробітництво у справі пошуку американських військовослужбовців, які зникли під час В'єтнамської війни. У квітні 1991 р. в Ханої було відкрито Польовий офіс для розгляду цих справ. Це був перший офіційний пункт присутності США у В'єтнамі після закінчення війни.

Після дводенних переговорів у Ханої спеціальний посланець США заявив, що обидва уряди прагнули нормалізувати відносини, проте на перешкоді цьому були відмінності у поглядах на урегулювання камбоджійського питання. Тому «польовий офіс» було відкрито на тимчасовій основі.

У квітні 1991 р. адміністрація Дж. Г. В. Буша оголосила «4-крокову дорожню карту» нормалізації відносин з В'єтнамом. Передумовами для встановлення дипломатичних відносин було названо подальший прогрес у камбоджійському мирному процесі та розширенні співробітництва у справах POW/MIA.

Після публікації кількох фото із зображенням ув'язнених у Південно-Східній Азії американців у 1991 р. був створений тимчасовий комітет Сенату США для дослідження справ POW/MIA. До його складу, між інших, увійшли ветерани війни демократ Джон Керрі і республіканець Джон Маккейн, які виступали за нормалізацію відносин з В'єтнамом.

23 жовтня 1991 р. був підписаний Фінальний акт Паризької конференції по Камбоджі. Він завершив відповідні переговори, які тривали з серпня 1989 р. В'єтнам підтримав план камбоджійського урегулювання, що було важливою віхою на шляху реалізації «дорожньої карти».

Після цього у листопаді–грудні 1991 р. уряд США зняв обмеження на подорожі американців у В'єтнам, дозволив американським компаніям відкривати там офіси і підписати деякі попередні контракти перед зняттям торговельного ембарго.

У квітні 1992 р. було знято обмеження на телекомунікаційний зв'язок із В'єтнамом. Американці в'єтнамського походження отримали можливість пересилати гроші своїм родичам.

Проте за адміністрації Дж. Г. В. Буша зняття торговельного ембарго США з В'єтнаму не відбулось, як і встановлення дипломатичних відносин. У цей час Східна Азія не була пріоритетом зовнішньої політики США. Центральною місією адміністрації Дж. Г. В. Буша у сфері зовнішньої політики було завершення «холодної війни» і «управління процесом руйнування комунізму».

Процес відновлення дипломатичних відносин у 1993–1995 рр. У січні 1993 р. спеціальний сенатський комітет опублікував звіт, у якому зазначалося, що немає свідчень про насильницьке утримання владою В'єтнаму колишніх в'язнів війни. Цей звіт мав суттєвий вплив на прискорення процесу нормалізації двосторонніх відносин за адміністрації Б. Клінтона.

У перший рік президентства Б. Клінтона було відкрито офіси Держдепартаменту США у Ханої і МЗС В'єтнаму у Вашингтоні. У квітні 1993 р. перша американська компанія (Vatico) відкрила офіс у В'єтнамі. У липні 1993 р. Б. Клінтон дав згоду на рефінансування Міжнародним валютним фондом іноземного боргу В'єтнаму (у розмірі 140 млн дол.), що відкрило для нього можливості отримувати міжнародні кредити і фінансову допомогу. У вересні американські компанії отримали дозвіл брати участь у проектах з розвитку, профінансованих міжнародними інституціями.

У січні 1994 р. Сенат проголосував (62–38) за зняття ембарго на торгівлю з В'єтнамом. Після підписання цього закону президентом, це відбулося у лютому 1994 р. Також у 1994 р. було відкрито Програму Фулбрайта для викладачів економіки в Економічному університеті міста Хошимін (колишнього Сайгона).

За нормалізацію відносин з В’єтнамом виступали чотири адміністрації США, від Д. Картера до Б. Клінтона, Сенатський комітет зі справ POW/MIA (1991–1993), представники великого бізнесу США, інші підприємці, які прагнули експортувати чи інвестувати у В'єтнам, сім’ї військовослужбовців, які прагнули повернути додому своїх рідних; ветерани, які шукали примирення; американці в’єтнамського походження, які хотіли об'єднатися зі своїми сім’ями.

В опозиції до дій уряду, спрямованих на нормалізацію відносин з В’єтнамом, були Національна ліги сімей POW/MIA і її виконавчий директор Енн Міллз Гріффітс, деякі групи ветеранів і американці в’єтнамського походження з адміністративного району (county) Оріндж, Каліфорнія, де проживало найбільше втікачів від комуністичного режиму.

З метою зменшення цього спротиву для представників Ліги і лідерів ветеранських організацій було організовано поїздки у В’єтнам в березні і липні 1994 р. Це не вплинуло на позицію Ліги, але ветеранські організації підтримали нормалізацію відносин, або, принаймні, не протестували проти цього.

У грудні 1994 р. В’єтнам відвідала делегація Конгресу США. Вона провела багато зустрічей, включаючи зустрічі з генеральним секретарем Компартії В’єтнаму, міністром закордонних справ, міністром торгівлі, міністром у справах MIA, представниками Фундації в'єтнамських ветеранів Америки і Американської палати торгівлі, та взяла участь у церемонії відкриття у Ханої офісу американської компанії виробника тракторів Катерпіллар.

У звіті представників цієї делегації зазначався стрімкий економічний розвиток В’єтнаму і зростання присутності американського бізнесу в Ханої. Американські інвестиції у В’єтнамі в кінці 1994 р. склали 270 млн дол., вкладені у 28 проектів (для порівняння: у Тайвань, який посідав перше місце в інвестиціях США, американські компанії вклали у цей час 1,9 млрд дол., в Японію – 783 млн дол.).

Основною перешкодою для нормалізації двосторонніх відносин визначалася проблема MIA. На той час залишалися не ідентифікованими ще 2 211 справ. Проте в'єтнамці демонстрували повне співробітництво у цьому питанні.

Серед інших проблем були обмеження свободи слова і порушення прав людини у В’єтнамі, особливо буддистів і, меншою мірою, католиків.

Через місяць після цього візиту, у січні 1995 р. дві держави створили Офіси зв'язку. Після цього зі спеціальними місіями у В’єтнам кілька раз їздив заступник держсекретаря Р. Лорд.

11 липня 1995 р. Б. Клінтон оголосив рішення про встановлення дипломатичних відносин з В’єтнамом. За оцінкою держсекретаря В. Крістофера, це було одне з найбільш складних для нього рішень у сфері зовнішньої політики під час першої адміністрації.

Серед важливих мотивів нормалізації відносин з В’єтнамом були економічні можливості у цій державі для американського бізнесу. Домінуючою темою внутрішньої і зовнішньої політики США 1990-х рр. було розширення експортних ринків для відновлення американської економіки і забезпечення робочих місць для американців. Велика увага у цьому контексті приділялася Східній Азії. В’єтнам з переважно молодим 80-мільйонним населення мав у цьому контексті значний потенціал.

Також нормалізація відносин з В’єтнамом мала значення для США через важливість В’єтнамської війни в їхній історії, через потребу консолідації американського суспільства і психологічного здолання спадку війни.

Для В’єтнаму нормалізація відносин з США була важливою передусім з точки зору реалізації економічних реформ («політика оновлення», Doi Moi). У 1990-ті рр. США були найбільшим експортним ринком світу, доступ до якого був важливим для розвитку в’єтнамської економіки. Також В’єтнам потребував підтримки США для отримання міжнародної допомоги розвитку і кредитів міжнародних фінансових інституцій, а також для вступу до системи ГАТТ (з 1 січня 1995 р. – Світової організації торгівлі, СОТ) і багатосторонніх організацій.

Крім США, у 1990-ті рр. В’єтнам здійснював нормалізацію відносин з іншими державами і намагався диверсифікувати зовнішні зв’язки, щоб уникнути залежності від однієї держави, як це було в минулому (від СРСР). Відносини з США були важливі для в’єтнамського уряду лише тією мірою, доки це не підривало однопартійну систему на чолі з Комуністичною партією.

Отже, США і Соціалістична Республіка В’єтнам встановили дипломатичні відносини 12 липня 1995 р. Передумовами для цього були: по-перше, співробітництво В’єтнаму із США у справі пошуку американських військовослужбовців – в'язнів війни і тих, хто пропав без вісти під час військових дій (POW/MIA); по-друге, початок у 1986 р. економічних ринкових реформ у В’єтнамі; по-третє, закінчення окупації В’єтнамом Камбоджі й урегулювання камбоджійської проблеми; по-четверте, завершення «холодної війни», послаблення і розпад СРСР.

Дві держави обмінялися послами у 1997 р. Першим послом США у В’єтнамі став Дуглас (Піт) Пітерсон, ветеран В’єтнамської війни, колишній POW, який провів у в’язниці Ханоя шість з половиною років (1966–1973 рр.).

Розвиток американсько-в’єтнамських відносин у 1995–2000 рр. У двосторонніх відносинах другої половини 1990-х рр. домінували проблеми гуманітарного характеру, пов’язані з В’єтнамською війною. Ці проблеми залишилися важливими складовими двостороннього діалогу у сфері безпеки і в подальшому.

В’єтнамський уряд розраховував на допомогу США у ліквідації наслідків війни: очищення території від мін і снарядів, які не вибухнули; пошуків своїх МІА, яких нараховувалося понад 300 тис.; протидії негативному впливу на навколишнє середовище і здоров’я людей «Агенту Оранж» – отруйної речовини діоксин, яку розпиляла американська авіація під час війни.

Політика США щодо В’єтнаму багато в чому визначалася ситуацією у сфері прав людини в цій державі, включаючи свободу віросповідання. Представники американського уряду постійно піднімали цю тему на переговорах. У В’єтнамі це вважали втручанням США у його внутрішні справи, виявом прагнення США зруйнувати соціалістичний лад зсередини через «мирну еволюцію», шляхом просування «західних» цінностей демократії і прав людини.

У липні–серпні 1995 р. держсекретар В. Крістофер відвідав В’єтнам під час десятиденного візиту у Східну Азію. Це був перший візит держсекретаря США в Ханой. У вересні 1995 р. СРВ відвідав колишній президент Дж. Г. В. Буш.

У липні 1996 р. відбувся візит у Ханой радника президента з національної безпеки Ентоні Лейка, під час якого були висловлені пропозиції щодо співробітництва США і В’єтнаму у сфері безпеки поза межами проблеми МІА.

Невдовзі після відкриття посольства, у червні 1997 р. відбувся офіційний візит в Ханой держсекретаря М. Олбрайт. У своїх виступах вона закликала владу В’єтнаму послабити репресії, і зазначала, що «економічна й політична відкритість є двома сторонами однієї монети». Під час цього візиту було підписано угоду про захист прав інтелектуальної власності.

У листопаді того ж року США відкрили консульство США у м. Хошимін.

У жовтні 1998 р. у Вашингтон прибув міністр закордонних справ В’єтнаму Нгуен Мань Кам. Це був перший офіційний візит представника в’єтнамського уряду у США.

Загалом у перші роки після встановлення дипломатичних відносин зв'язки між США і В’єтнамом у різних сферах розвивались повільно. Вони інтенсифікувались в кінці 1990-х рр. у торговельно-економічній сфері. Це відбулось під впливом Азійської фінансово-економічної кризи 1997–1999 рр., яка зруйнувала регіональні ринки. В умовах кризи східноазійські держави збільшили свій експорт в США. Натомість експорт США у Східну Азію суттєво зменшився. Адміністрація Б. Клінтона шукала можливостей для розширення експортних ринків, тож звернула більшу увагу на торгівлю з В'єтнамом, який відчув вплив кризи лише опосередковано.

У березні 1998 р. президент Клінтон оголосив про скасування відносно В'єтнаму дії Поправки Джексона–Веніка до Торговельного акту 1974 р. Згідно з нею торгівля США з країнами, у яких порушувалися права людини, обумовлювалась певними вимогами.

У січні 1999 р. в'єтнамський уряд гарантував «найбільш сприятливий статус» американським компаніям, які працювали у СРВ, хоча в цей час торговельну угоду між США і В'єтнамом ще не було підписано.

Основним документом, який визначив позитивний напрям розвитку американсько-в'єтнамських відносин у наступні роки, була двостороння торговельна угода, підписана 13 липня 2000 р.

Згідно з нею, зменшувалися тарифи на багато товарів, включаючи сільськогосподарську продукцію і електроніку, в середньому з 40 до 3%, а також ліквідовувалося багато нетарифних торговельних бар'єрів, включаючи квоти, заборони, імпортні обмеження. Ханой мав здійснити заходи щодо подальшої лібералізації економіки, послабити бар'єри для імпорту банківських і телекомунікаційних послуг із США, гарантував захист прав інтелектуальної власності й іноземних інвестицій. США тимчасово поширили на В'єтнам «нормальні торговельні відносини», що створило необхідні передумови для переговорів про його вступ до СОТ, а це було однією з основних цілей в'єтнамського уряду.

Крім торговельно-економічної сфери США і В'єтнам підписали ще кілька документів на рівні міністрів у сфері охорони здоров'я, розвитку трудових ресурсів і науки. Зі сферою медицини були тісно пов'язані гуманітарні проблеми, які залишилися з часу В'єтнамської війни. Найбільш важливою для В'єтнаму була проблема зменшення негативного впливу на навколишнє середовище і здоров'я людей отруйної речовини діоксин («агент Оранж»), а також отримання компенсації для жертв отруєння.

Гуманітарні проблеми, пов'язані зі спадком війни, домінували також у двосторонніх відносинах у сфері безпеки. Паралельно розпочались обміни між військовими для участі у конференціях й семінарах, а також взаємні військові візити високого рівня. На цих зустрічах обговорювалися питання, які виходили за межі гуманітарних питань. Американська сторона пропонувала розширити формат співробітництва, включаючи спільні двосторонні і багатосторонні навчання, а також візити кораблів ВМФ США до в'єтнамських портів.

Кульмінацією цих контактів був перший візит у В'єтнам міністра оборони США В. Коена у березні 2000 р. Крім традиційних питань (пошуку решток військовослужбовців США тощо) він виступив з пропозиціями про співробітництво у таких сферах як видалення наземних мін, пошук і порятунок, ліквідація наслідків природних лих, включаючи контроль над повенями, спільні медичні дослідження, включаючи «агент Оранж», посилення діалогу з проблем регіональної безпеки. Він також запропонував розширити військове співробітництво шляхом дозволу візитів військових кораблів США у порти В'єтнаму.

Після візиту В. Коена співробітництво військових поширилося на три основні сфери: допомога у розмінуванні і вилученні снарядів, які не вибухнули; гуманітарна допомога при повенях; двостороннє співробітництво у військовій медицині. Розпочались переговори з питань портових візитів.

Найбільш бажаною метою для американських військових був доступ до стратегічно важливої бухти Камран, де в роки В'єтнамської війни знаходилася військово-морська база США, а після війни – СРСР і Росії (до 2002 р.). Це питання піднімалося ще в процесі нормалізації відносин, проте позиція керівництва В'єтнаму була непоступливою.

У цілому ставлення Ханоя до розширення співробітництва з США у сфері безпеки залишалося обережним і стриманим. Це пояснювалося передусім глибоко вкоріненою недовірою керівництва В'єтнаму до США.

Підсумки нормалізації американсько-в'єтнамських відносин підвів чотириденний офіційний візит у В'єтнаму президента Б. Клінтона у листопаді 2000 р. Він був першим президентом США, який відвідав В'єтнам після війни і першим за всю історію, хто відвідав Ханой. Його супроводжувала велика делегація у складі близько двох тисяч осіб – сенаторів і конгресменів, ветеранів В'єтнамської війни, підприємців. Б. Клінтон провів зустрічі з президентом, прем'єр-міністром, генеральним секретарем Комуністичної партії В'єтнаму, мером і підприємницькими колами м. Хошимін. У Ханої американську делегацію очікував несподівано теплий прийом тисяч в'єтнамців, які вийшли на вулиці її вітати.

У своїх виступах й інтерв'ю Б. Клінтон говорив про «нові» в'єтнамсько-американські відносини, «нову сторінку в історії», «закінчення в'єтнамської війни». За його словами, війна відділила в'єтнамців від американців, в'єтнамців один від одного. Тріщина у в'єтнамській спільноті розділила також американців. Настав час її ліквідувати.

Здоланню спадку В'єтнамської війни сприяло те, що близько 60% в'єтнамців народилися вже після війни і не пам'ятали її так, як попереднє покоління.

У США візит президента у В'єтнам також не викликав протесту з боку Національної ліги сімей POW/MIA і ветеранських організацій, які виступали проти нормалізації відносин. У цей час американське суспільство було зосереджене на результатах президентських виборів 2000 р. і спірному голосуванні у Флориді. Це означало втрату попереднього впливу «в'єтнамського синдрому» на американське суспільство і політику.

Візит президента Б. Клінтона у В'єтнам підвів підсумки періоду нормалізації відносин, основним змістом якого було звільнення двох держав від спадку В'єтнамської війни. Хоч на шляху повної нормалізації відносин залишалися суттєві перешкоди – взаємна недовіра, проблеми прав людини і «агенту Оранж» та інші, у 1995–2000 р. було закладено основи для більш плідного співробітництва двох держав у XXI ст.

Таким чином, процес нормалізації американсько-в'єтнамських відносин був досить тривалим. У роки «холодної війни» цьому перешкоджали союзницькі відносини В'єтнаму з СРСР й інтервенція в Камбоджу, а також неготовність до цього американського суспільства. Підґрунтя для нормалізації двосторонніх відносин заклало співробітництво у справі пошуків осіб, які зникли під час В'єтнамської війни, а також зміни, які відбулися у світі, а також у В'єтнамі унаслідок політики ринкових реформ.

Після встановлення дипломатичних відносин у липні 1995 р. найбільш важливою подією американсько-в'єтнамських відносин було підписання у липні 2000 р. Двосторонньої торговельної угоди, імплементація якої визначила позитивний напрямок їх розвитку в наступний період.

Започаткування співробітництва у сфері безпеки за адміністрацій Дж. В. Буша. За президентства Дж. В. Буша (січень 2001 – січень 2009 рр.) відносини між США і В'єтнамом піднялись на новий рівень.

Передусім це було обумовлено набуттям чинності у грудні 2001 р. Двосторонньої торговельної угоди, після чого обсяги торгівлі між США і В'єтнамом почали швидко зростати.

Якщо у кінці 2001 р. двостороння торгівля складала 1,5 млрд дол, то у 2005 р., через 10 років після нормалізації відносин, вона зросла у п'ять раз. У 2006 р. США стали для В'єтнаму найбільшим експортним ринком. У 2008 р. двостороння торгівля перевищила 15 млрд. дол., що було 10 раз більше, ніж у 2001 р., до вступу в дію торговельної угоди. Хоч найбільшим торговельним партнером для В'єтнаму залишався Китай, з цієї країни він більше імпортував. Натомість експорт СРВ до США значно переважав імпорт. Також Америка була для нього важливим джерелом технологій.

Розвиток торговельно-економічних відносин стимулював зацікавленість в'єтнамського уряду у розвитку політичних відносин із США. Значно збільшилась кількість взаємних візитів представників влади і підприємців двох держав.

З точки зору розвитку відносин у сфері безпеки важливе значення мав перший візит у США міністра оборони В'єтнаму Фам Ван Ча у листопаді 2003 р. Після цього того ж місяця перший після 1975 р. корабель ВМФ США увійшов у в'єтнамський порт (м. Хошимін, колишній Сайгон). З того часу візити кораблів ВМФ США у порти Хошимін і Дананг відбувалися щорічно за принципом «один корабель на рік».

На початку XXI ст. посилилося значення В'єтнаму у східноазійській стратегії США, що було пов'язано з двома чинниками.

По-перше, після терористичних атак 11 вересня 2001 р. Південно-Східну Азію було визнано в США другим фронтом у глобальній війні з тероризмом. Унаслідок цього зміцнилися відносини США у сфері безпеки з регіональними країнами і АСЕАН як організацією, членом якої з 1995 р. був В'єтнам.

По-друге, у зв'язку зі стрімким зростанням регіонального впливу Китаю з початку XXI ст. одним із пріоритетних завдань східноазійської політики США стало попередження встановлення домінування КНР у Південно-Східній Азії. Центрального значення у регіональній стратегії США набула концепція хеджування, тобто перестрахування від ризиків, що Китай скористається своїми новими можливостями, щоб змінити регіональний порядок у своїх інтересах.

Після того як в кінці 2003 р. американсько-китайські відносини погіршились, адміністрація Дж. В. Буша знову акцентувала на конкурентній природі відносин з Китаєм, вплив якого у Східній Азії стрімко зростав. В'єтнам, який мав складні відносини з Китаєм, розглядався Вашингтоном як перспективний партнер у реалізації стратегії хеджування.

Спочатку пропозиції про розширення співробітництва у сфері безпеки не знаходили відгуку у В’єтнамі. Хоча СРВ і КНР воювали у 1979 р. і мали суперечності у Південно-Китайському морі, які спричинили військові сутички між ними у 1970–1980-х рр., у 1991 р. вони нормалізували двосторонні відносини, а в кінці 1990-х рр. розмежували сухопутні кордони. КНР і СРВ інтенсивно розвивали торговельно-економічні зв'язки; до 2006 р. Китай був найбільшим торговельним партнером В'єтнаму. Також їх поєднувала спільна ідеологія й однопартійні уряди, очолювані Комуністичними партіями.

Водночас між В’єтнамом і Китаєм залишалися невирішені територіальні проблеми у Південно-Китайському морі. Закон КНР 1992 р. про територіальні води і прилеглі до них зони визначав її суверенітет над більшістю (майже 80%) акваторії цього моря. Це порушувало права В’єтнаму і суперечило положенням Конвенції ООН про закон на морях 1982 р. Прагнення Пекіна контролювати ці морські території, цінні рибними і енергетичними ресурсами, створювало напруження у відносинах між КНР і окремими країнами ПСА, включаючи В’єтнам. Його тимчасово розрядила Декларація про поведінку сторін у Південно-Китайському морі, підписана АСЕАН і КНР у 2002 р. одночасно з Рамковою угодою про вільну торгівлю.

Стрімке зростання регіонального впливу Китаю і посилення напруженості в Південно-Китайському морі на початку XXI ст. сприяло переоцінці ставлення керівництва В’єтнаму до співробітництва з США у сфері безпеки. Після цього дві держави почали вважати одна одну корисною для підтримки регіонального балансу сил.

У 2002 р. США і СРВ підписали двосторонню угоду про пошук і порятунок на морях. У травні 2003 р. В’єтнам уперше брав участь як спостерігач у навчаннях «Кобра голд».

У 2003 р. ЦК КПВ схвалив нову стратегію національної безпеки, згідно з якою ключовим критерієм визначення дружньої чи не дружньої до В’єтнаму держави визначалося ставлення до його цілей, а не ідеологія.

Того ж року США і В’єтнам підписали Лист згоди щодо співробітництва у сфері протидії нелегальному поширенню наркотиків. В’єтнамські лідери проінформували американське посольство, що вітатимуть пропозиції США у сфері безпеки, яким вони до того чинили спротив. З кінця 2003 р. спостерігався постійний прогрес у розвитку співробітництва між двома державами, включаючи сферу безпеки.

У червні 2005 р з нагоди 10-річчя встановлення дипломатичних відносин відбувся перший офіційний візит у США глави уряду СРВ Фан Ван Кхая. За результатами його переговорів з Дж. В. Бушем було опубліковано спільне комюніке (чого не було під час візиту Б. Клінтона). У ньому зазначалося, що двосторонні відносини характеризувались взаємною повагою, зростаючими економічними і торговельними зв'язками, спільними інтересами у забезпеченні регіонального миру й безпеки у Південно-Східній Азії й АТР. Відзначалися наміри підняти відносини на більш високий рівень шляхом розвитку «дружнього, конструктивного і багатостороннього кооперативного партнерства» і посилення співробітництва з широкого кола питань спільної стурбованості. Між іншим, йшлося про зміцнення двостороннього і багатостороннього співробітництва з транснаціональних проблем, включаючи протидію тероризму і наркотрафіку, та поглиблення співробітництва з гуманітарних проблем.

Після цього візиту США включили В’єтнам до списку 15 держав, які за Планом президента Дж. Буша (PEPFAR) отримували невідкладну допомогу для протидії ВІЛ/СНІД; СРВ було вилучено зі списку основних країн, які виробляли і переправляли наркотики. Торговельні переговори про вступ В’єтнаму у Світову організацію торгівлі (СОТ), які до того просувались дуже повільно, отримали нову динаміку. В’єтнам підписав угоду, яка була необхідною передумовою участі у програмі Міжнародного військової освіти і тренування США (IMET) і купівлі не летального військового спорядження США.

За президентства Дж. В. Буша зросло значення у двосторонніх відносинах проблеми «агенту Оранж». В’єтнамський уряд і різні зацікавлені групи домагалися допомоги США в очищенні території південного В’єтнаму від діоксину, а також у лікуванні людей, вражених цією отруйною речовиною і компенсації їм.

У 2002 р. було створено Спільний американсько-в’єтнамський дорадчий комітет (JAC) для розгляду цієї проблеми. Його перше засідання відбулось лише у 2006 р., після чого вони стали щорічними. США були готові надавати наукову інформацію і технічні поради з проблем ефекту діоксину, але не визнавали потреби компенсації в’єтнамцям, на здоров’я яких він вплинув. Про це, між іншим, заявив секретар оборони Д. Рамсфельд під час візиту до СРВ в червні 2006 р.

Це питання піднімалося під час офіційного візиту у В’єтнам Дж. В. Буша у листопаді 2006 р. У Спільній заяві за результатами зустрічі президентів США і СРВ зазначалось, що цінним внеском у розвиток двосторонніх відносин будуть спільні зусилля, спрямовані на вирішення проблеми забруднення довкілля біля колишніх місць зберігання діоксину.

У грудні 2006 р. Конгрес США схвалив закон про надання СРВ постійного статусу «нормальних торговельних відносин» (це дозволило йому вступити в СОТ у січні 2007 році) та скасував ембарго на продаж В'єтнаму деяких товарів не летального військового призначення.

15 травня 2007 р. відбулися перші слухання у Комітеті іноземних справ Палати представників, які мали надати Конгресу і суспільству США інформацію про проблему «агенту Оранж». Під час слухань зазначалось, що уряд США направляв щорічно на підтримку жертв хімічного отруєння понад 50 млн дол., а також фінансував численні проекти, спрямовані на відновлення довкілля, включаючи насадження солончакових лісів. Визнавалося, що цього було недостатньо.

Після цих слухань Конгрес США затвердив виділення 3 млн дол. на очищення території колишньої військової бази США у Данангу, яка під час війни використовувалась як розподільчий центр діоксину, і місцевості навколо нього. Виділялися також кошти на медичні потреби жителів цієї громади.

У червні 2007 р. відбувся перший офіційний візит у США президента В'єтнаму Нгуен Мін Чіета, під час якого було підписано важливу Рамкову угоду про торгівлю й інвестиції (TIFA). Вона створила майданчик для двосторонніх переговорів у торговельно-інвестиційній сфері, включаючи урегулювання проблем, які виникали.

У 2007 р. В'єтнам вперше взяв участь у організованих США щорічних багатосторонніх навчаннях «Тихоокеанське партнерство» з метою розвитку взаємодії збройних сил, урядів і неурядових організацій регіональних держав під час катастроф різного характеру і підвищення рівня готовності медиків у надзвичайних ситуаціях.

У 2007–2008 рр. адміністрація Буша намагалась розширити співробітництво з В'єтнамом у сфері безпеки, включаючи започаткування стратегічного діалогу, тренування у миротворчих цілях і участь у спільних морських навчаннях. Міністерство оборони В'єтнаму також виявляло більшу схильність до обговорення пропозицій США.

Підсумком розвитку співробітництва між США і В'єтнамом у сфері безпеки за президентства Дж. В. Буша було започаткування Стратегічного політичного, безпекового і оборонного діалогу на рівні заступників міністрів закордонних справ, під час якого обговорювались не лише питання двосторонніх відносин, але також регіональні і міжнародні проблеми. Перший такий діалог відбувся у жовтні 2008 р., після чого став щорічним.

США і СРВ досягли консенсусу стосовно короткотермінових і довготермінових планів співробітництва в очищенні територій від діоксину. Вони включали територій аеропортів Дананг, Б'єнхоа і Фукат, допомогу жертвам отруєння діоксином, створення спеціальної групи у справах довкілля для вироблення рекомендацій урядам щодо ліквідації наслідків отруєння. Реалізацію узгодженого плану дій продовжила наступна адміністрація Б. Обами.

Незважаючи на певні стратегічні зрушення у відносинах між США і В'єтнамом, позиція керівництва СРВ до співробітництва із США у сфері безпеки залишалася стриманою. Воно погоджувалось на американські ініціативи лише після того, як переконувалось, що це не матиме стратегічних наслідків для відносин з КНР і країнами АСЕАН. Найбільш важливими для В'єтнаму залишались відносини з Китаєм, а недовіра Ханоя до США зберігалась.

Розвиток співробітництва за першої адміністрацій Б. Обами. За президентства Б. Обами співробітництво між США і В'єтнамом у сфері безпеки піднялося на наступний рівень. Цьому сприяло два основні чинники.

По-перше, у зв'язку з «перебалансуванням» («осьовим поворотом») зовнішньої політики США у Східну Азію за першої адміністрації Б. Обами було спрямовано багато зусиль на відновлення позицій США у цьому регіоні, значною мірою втрачених у зв'язку із зосередженістю Дж. В. Буша на війнах на «великому Близькому Сході». Особлива увага приділялася зміцненню відносин з АСЕАН і державами-членами Асоціації, серед яких був і В'єтнам.

По-друге, з 2009–2010 рр. суттєво зросла готовність В'єтнаму розвивати співробітництво з США у сфері безпеки у зв'язку із загостренням територіальних суперечностей у Південно-Китайському морі.

У цей час відновилися рейди патрульних човнів КНР, які стежили за виконанням закону про морські кордони. У 2009 р. китайські патрульні затримали неподалік Парасельських островів більше 100 в'єтнамських рибаків, у першій половині 2010 р. – близько 50. У квітні 2010 р. китайський уряд заявив, що Південно-Китайське море є одним з «основних інтересів» КНР. Були оголошені плани КНР розвивати туризм на одному з Парасельських островів, за який дві держави воювали у 1974 р.

У 2011 і 2012 рр. китайські патрульні човни перешкоджали діям в'єтнамських суден, які розвідували поклади нафти на морському шельфі, і перерізали їхні кабелі.

У 2009 фінансовому році США вперше виділили кошти на військову допомогу В'єтнаму. З 2010 р. адміністрація Обами залучилась до урегулювання ситуації в Південно-Китайському морі. Спочатку секретар оборони Р. Гейтс під час Діалогу Шангрі-Ла у Сінгапурі у червні 2010 р., а в наступному місяці держсекретар Х. Клінтон у промові на Регіональному форумі АСЕАН заявили про стратегічний інтерес США у захисті вільного судноплавства цією територією, важливою для міжнародної торгівлі. Це відбулося під час головування СРВ у АСЕАН, що сприяло посиленню американсько-в'єтнамської взаємодії не лише на двосторонньому рівні, але й у регіональних форумах.

У серпні 2010 р. для участі у заходах з нагоди 15-річчя нормалізації американсько-в'єтнамських відносин у порт Дананг прибули авіаносець «Джордж Вашингтон» і есмінець «Джон Маккейн». Під час цих візитів відбулись обміни між військовими і представниками урядів двох держав, а також тренування не бойового характеру. Такі заходи отримали назву «Діяльність з морського залучення», і стали щорічними. З часом вони розширились до кількаденної взаємодії військових на

побережжі і на морі у сферах пошуку і порятунку, безпеки довкілля, знешкодження мін і снарядів, підтримки безпеки на морі.

17 серпня 2010 р. у Ханої відбувся перший двосторонній Діалог стосовно політики у сфері оборони на рівні заступників міністрів міністерств оборони, який став майданчиком для прямих переговорів між військовими і доповнив двосторонній Політичний, безпековий і оборонний діалог, що відбувався з 2008 р.

У жовтні 2010 р. В'єтнам відкрив порт в бухті Камран для надання іноземним кораблям технічної і логістичної підтримки на комерційній основі. США стали першими споживачами послуг по ремонтуванню і обслуговуванню кораблів, і замовляли їх кожного року.

У вересні 2011 р. США і СРВ підписали Меморандуму порозуміння стосовно розвитку двостороннього співробітництва у сфері оборони, що було важливим показником готовності В'єтнаму розширити співробітництво із США. У Меморандумі визначалися пріоритетні сфери співробітництва: безпека на морях; пошуки і порятунок; миротворчі операції ООН; гуманітарна допомога і дій під час аварій і стихійних лих; зв'язки між оборонними університетами і дослідницькими інститутами, а також регулярний діалог у сфері оборони на високому рівні. Після цього співробітництво США і В'єтнаму у сфері безпеки відбувалося згідно з цим документом.

Того ж року СРВ вперше направила офіцерів на навчання у американські військові коледжі.

У червні 2012 р. секретар оборони США Леон Панетта відвідав порт Камран, що мало важливе символічне значення. Це був перший візит американського посадовця такого рівня до цієї стратегічної бухти з часу закінчення В'єтнамської війни. У виступі перед командою суховантажного судна «Річард Берд» він зазначив, що доступ військових кораблів США до бухти Камран був «ключовим компонентом» двосторонніх відносин з В'єтнамом у сфері оборони. Проте міністр оборони В'єтнаму повторив, що доступ американського ВМФ у цю бухту не буде фігурувати в умовах розширення двосторонніх зв'язків. У порт Камран могли входити лише не бойові кораблі підтримки, такі як «Річард Берд». Бойові кораблі мали доступ лише в порти Дананг і Хошимін.

Паралельно з розвитком співробітництва з США, В'єтнам докладав багато зусиль для стабілізації відносин з КНР. Здійснювалися заходи для розвитку взаємної довіри через обміни між представниками компартій, урядів, військових, співробітництво між якими набуло багатьох форм.

Так, у 2010 р. військові кораблі СРВ здійснили перші візити у порти КНР і перші спільні морські навчання з КНР з пошуку і порятунку, а міністри оборони розпочали щорічний стратегічний діалог. У жовтні 2011 р. була підписана Угода про основні принципи вирішення проблем на морях, на основі якої В'єтнам і Китай намагалися координувати свою діяльність в Південно-Китайському морі. У лютому 2012 р. було встановлено гарячу лінію між МЗС двох держав; створено механізм

робочих зустрічей на рівні генеральних директорів з демаркації території і спільного розвитку тощо.

Розвиток співробітництва з США був лише одним з напрямів багатовекторної діяльності в'єтнамського уряду, щоб захистити свої інтереси у Південно-Китайському морі. Найбільше в'єтнамський уряд був зацікавлений у модернізації армії і флоту за допомогою США.

Розвитку співробітництва США і В'єтнаму у сфері безпеки сприяла їхня ефективна співпраця в інших сферах, передусім торговельно-економічній. За президентства Б. Обами США і СРВ брали участь у переговорах про багатосторонню торговельну угоду Транстихоокеанське партнерство (ТТП), які тривали з 2009 до кінця 2015 р. Для СРВ ця угода мала не лише економічне, але й безпекове значення, оскільки зменшувала її залежність від Китаю.

Двостороння торгівля між США і В'єтнамом у 2016 р. зросла до 52 млрд. В'єтнам став важливим експортним ринком для США, який зростав найшвидше. Проте експорт В'єтнаму у США суттєво переважав і складав у 2016 р. 42 млрд дол.

США збільшили допомогу розвитку В'єтнаму і включили його до Ініціативи Нижнього Меконгу, яка реалізовувалась з 2009 р. Ефективно розвивалася співпраця між США і СРВ у сфері освіти. У березні 2009 р. Конгрес США виділив додаткові 3 млн. дол. на очищення від забруднення діоксином території аеропорту Дананг і пов'язану з цим медичну допомогу жителям навколишніх громад. Першу фазу очищення аеропорту Дананг було успішно завершено у 2017 р.

Розвиток співробітництва за другої адміністрацій Б. Обами. Держсекретарем другої адміністрації Б. Обами (січень 2013 – січень 2017 рр.) став Джон Керрі, ветеран В'єтнамської війни, колишній голова сенатського комітету з міжнародних справ, один з найбільших прибічників нормалізації і розвитку відносин з В'єтнамом.

У кінці липня 2013 р. під час візиту в США президента В'єтнаму Чион Тан Шанга було оголошено про формування Усебічного партнерства, що означало підняття двосторонніх відносин на новий рівень і створення нових механізмів співробітництва у різних сферах.

У Спільній заяві президентів Чион Тан Шанга і Б. Обами найбільш важливими визначалися три сфери співробітництва: права людини, морська безпека і більш тісні зв'язки між військовими.

США вітали рішення В'єтнаму брати участь у миротворчих операціях ООН і обіцяли підтримати ці зусилля через Ініціативу глобальних миротворчих операцій (GPOI). За домовленостями, передбачалося розширення співробітництва між військовими у таких сферах як пошук і порятунок, допомога під час аварій і стихійних лих, миротворчі операції, військова освіта і тренування, включаючи тренування берегової охорони. Зазначалася важливість співробітництва у застосуванні принципів морського права.

У жовтні 2013 р. США підписали угоду з СРВ про допомогу у розвитку берегової охорони. У грудні держсекретар Дж. Керрі оголосив про надання, згідно з досягнутими домовленостями, пакету допомоги В'єтнаму у розмірі 18 млн. дол. на зміцнення його морської безпеки, покращення здатності здійснювати прибережне патрулювання, пошук і порятунок та діяти під час катастроф. Він включав нові патрульні судна для берегової охорони В'єтнаму, по шість щорічно продовж кількох років, а також побудову тренувального об'єкту в північному місті Хайфон. Окремо від цього пакету, в'єтнамська берегова охорона мала отримати кілька катерів США, які вже були у використанні, у найближчий час.

Незважаючи на суттєве розширення формату співробітництва і підняття його до рівня «усебічного партнерства», рішення з двох важливих для США і СРВ питань не було прийнято.

Для США це був доступ військових кораблів в порт Камран, для В'єтнаму – зняття ембарго на продаж зброї і устаткування летального характеру, яке США використовували як метод тиску на керівництво СРВ у сфері прав людини. Для В'єтнаму це означало передусім втручання США у його внутрішні справи. Тому представники СРВ неодноразово піднімали питання про зняття ембарго під час переговорів.

Основним завданням розвитку американсько-в'єтнамських відносин залишалось формування взаємної довіри. Тому співпраця з розвитку берегової охорони могла залишитися найвищим рівнем оборонного співробітництва між США і В'єтнамом на середньострокову перспективу.

Проте у травні 2014 р. відбувся інцидент біля Парасельських островів у Південно-Китайському морі, який призвів до подальших зрушень у розвитку співробітництва двох держав у сфері безпеки.

На початку травня Китайська національна офшорна нафтова корпорація (CNOOC) розмістила мобільну бурову установку і розпочала операції по видобутку нафти на території, яка, згідно з Конвенцією ООН про закон на морях, була ексклюзивною економічною зоною СРВ. Ханой закликав Китай прибрати обладнання і припинити буріння, виступив з численними протестами, виніс це питання на обговорення АСЕАН і погрожував звернутись у міжнародний суд. Коли до місця буріння прибули в'єтнамські патрульні човни, китайські патрулі застосували проти них водяні гармати.

Під час цієї кризи міністр закордонних справ В'єтнаму Фам Бінь Мінь у телефонній розмові з держсекретарем Дж. Керрі просив у США підтримки.

У жовтні 2014 р. під час його візиту у Вашингтон американський уряд оголосив про часткову ліквідацію ембарго на продаж В'єтнаму спорядження, необхідного для захисту безпеки на морях. Ці заходи сприяли встановленню політичної довіри між США і СРВ, адже збереження ембарго означало, що відносини між державами не були нормальними.

У червні 2015 р. міністри оборони США і В’єтнаму підписали Заяву про Спільне бачення оборонного співробітництва. Її зміст узгоджувався зі змістом Меморандуму 2011 р. і водночас розширював співробітництво у Південно-Китайському морі, включаючи підвищення інформованості про морські простори і більший доступ військових кораблів США до в’єтнамських портів.

Важливе символічне значення мав перший за всю історію офіційний візит у США політичного лідера В’єтнаму, Генерального секретаря Комуністичної партії Нгуен Фу Чонга у липні 2015 р.

Під час офіційних переговорів з Б. Обамою він підтвердив прагнення В’єтнаму розвивати співробітництво з США у Південно-Китайському морі. Лідери двох держав говорили про обов’язок країн регіону забезпечити свободу навігації цим морем і підтримку мирного вирішення територіальних диспутів відповідно до міжнародного закону. За результатами саміту було оприлюднено Спільну заяву.

У жовтні 2015 р. США провели першу Операцію зі свободи навігації в Південно-Китайському морі. Усього за президентства Б. Обами відбулося чотири такі операції – 27 жовтня 2015 р., 29 січня, 10 травня і 21 жовтня 2016 р.

США розвивали співробітництво з В’єтнамом також у рамках партнерства з АСЕАН. Так, у лютому 2016 р. відбувся спеціальний саміт президента США і глав держав урядів країн-членів АСЕАН, включаючи В’єтнам, у Санніленд (Каліфорнія). Спільна заява, видана за його результатами, включала їхнє зобов'язання підтримувати мир, безпеку і стабільність у регіоні, забезпечувати морську безпеку, включаючи право на свободу навігації і польотів, та безперешкодну морську торгівлю згідно з Конвенцією ООН про морське право 1982 р., а також положення про не мілітаризацію і самостримування. Ці було особливо важливо для В'єтнаму з огляду на те, що заяви АСЕАН уникали таких формулювань.

У квітні 2016 р. департамент оборони США розпочав реалізацію програми «Ініціатива з морської безпеки» (MSI), спрямованої на покращення розвідки, спостереження, переміщення і можливостей Малайзії, Філіппін і В’єтнаму, які мали територіальні диспути з КНР в Південно-Китайському морі. За цією програмою США виділили 2 млн. дол. на модернізацію в’єтнамських патрульних літаків і суден, тренування, створення систем контролю і комунікацій, а також командування у сфері пошуку і порятунку.

У травні 2016 р. під час візиту президента Обами у Ханой і Хошимін було оголошено про повне зняття ембарго на продаж товарів військового призначення для В’єтнаму, щоб той мав можливість «захищати себе».

Зняття ембарго мало передусім політичне значення, оскільки свідчило про підвищення рівня довіри між державами. Дійсно, військові закупівлі у США мали сприяти модернізації військових можливостей В’єтнаму і диверсифікації джерел його військових закупівель. Проте зрушення у цьому напрямку мали відбуватися поступово через високу ціну американських товарів, потребу навчання персоналу і

урегулювання відносин з РФ, яка була основним постачальником зброї і військового спорядження до В’єтнаму.

Важливе значення для В’єтнаму мала постанова Постійного міжнародного арбітражного суду в Гаазі у липні 2016 р, винесена за позовом Філіппін проти дій КНР в Південно-Китайському морі. Це рішення надавало В’єтнаму юридичні підстави захищати свої морські права і відповідало позиції США у цьому питанні. В'єтнам був одним з семи регіональних держав, включаючи Філіппіни, США, Канаду, Японію, Австралію і Нову Зеландію, які вітали цю постанову і закликали до її виконання. Інші регіональні держави зайняли більш обережну позицію.

Після того як у березні 2016 р. В’єтнам відкрив третій міжнародний порт у бухті Камран, 2 жовтня до нього вперше з часу В'єтнамської війни увійшли два військові судна США («Френк Кейбл» і «Джон Маккейн»).

Паралельно з розвитком співробітництва із США, В'єтнам зміцнював відносини у сфері безпеки з іншими регіональними державами, включаючи Японію, Індію і Австралію. Після кризи у в’єтнамсько-китайських відносинах 2014 року ці зв'язки зміцнилися.

Незважаючи на суттєвий прогрес у розвитку співробітництва між США і В’єтнамом у сферах безпеки і оборони, його рівень залишався обмеженим. Це обумовлювалося передусім важливістю для СРВ відносин з Китаєм і потребою урівноважувати відносини з Вашингтоном і Пекіном, а також прагненням Ханоя уникнути залежності від США. Водночас прогрес двостороннього співробітництва у сфері безпеки був очевидним. Порівняно з 2001 роком, у 2017 р. можливості взаємодії двох держав суттєво розширилися, а довіра між ними суттєво зросла.

Таким чином, після встановлення дипломатичних відносин у 1995 р. відносини між США і В’єтнамом динамічно розвивались. Найбільш успішною була торговельно-економічна сфера, основу для якої заклав торговельний договір 2000 р. Важливе місце у двосторонніх відносинах посідали гуманітарні питання. За адміністрацій Дж. У. Буша і Б. Обами відбувалась поступова і поступальна реалізація завдань розвитку двостороннього співробітництва з В’єтнамом у сфері безпеки, що обумовлювалось посиленням суперечностей в Південно-Китайському морі.

США і В’єтнам поділяли спільні інтереси у збереженні рівноваги сил і не допущенні встановлення домінування Китаю. Важливими напрямами співробітництва США і СРВ були також протидія тероризму, наркотрафіку й іншим транснаціональним злочинам, розвиток здатності здійснювати пошуки і порятунок та реагувати на різні надзвичайні ситуації.

Ініціативи співробітництва у сфері безпеки належали США, у той час як керівництво В’єтнаму ставилося до них насторожено і спочатку намагалось обмежити його певними сферами, що обумовлювалося передусім недовірою до цілей США і важливістю відносин з КНР. Така позиція поступово змінювалася під впливом загострення ситуації в Південно-Китайському морі.

Розвиток співробітництва у сфері безпеки відбувався паралельно з розвитком відносин і співпраці в інших сферах, передусім, торговельно-економічній і гуманітарній (ліквідації наслідків війни). Він був би неможливим без розвитку довіри між представниками влади, військовими, громадянами.

Питання для самоперевірки

1. Коли США і В’єтнам встановили дипломатичні відносини?
2. Коли і чому вони були розірвані?
3. Чому США воювали у В’єтнамі в 1964–1973 рр.?
4. Охарактеризуйте переговори між США і В'єтнамом у 1977–1992 рр.
5. Коли США і В’єтнам відновили дипломатичні відносини?
6. Які чинники цьому сприяли?
7. Які існували найбільші перешкоди на цьому шляху?
8. Охарактеризуйте основні напрями розвитку двосторонніх відносин у 1995–2000 рр.
9. Які сфери двостороннього співробітництва набули найбільшого розвитку у XXI ст.?
10. Коли було започатковано двостороннє співробітництво у сфері безпеки? Які чинники цьому сприяли?
11. Визначте етапи розвитку співробітництва США і СРВ у сфері безпеки.
12. Які напрями охоплювало співробітництво у сфері безпеки?
13. Які були основні інтереси США у розвитку співробітництва з СРВ у сфері безпеки? Чи вдалося їх досягти?
14. Які були основні інтереси В’єтнаму в розвитку співробітництва із США у сфері безпеки? Чи вдалося їх досягти?
15. Як впливала ситуація в Південно-Китайському морі на розвиток відносин США і СРВ?
16. Як змінилися відносини між США і В’єтнамом за другої адміністрації Б. Обами?

Рекомендовані джерела та література

U.S. Relations with Vietnam. Bilateral Relations Fact Sheet. APRIL 9, 2021. *U.S. Department of State. Bureau of East Asian and Pacific Affairs*. URL: https://www.state.gov/u-s-relations-with-vietnam/

***

Городня Н.Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.). К., 2014.

Городня Н., Підберезних І. Нормалізація і розвиток американсько-в'єтнамських відносин у 1990-ті рр. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI.* 2020. Вип.1.

Городня Н. Співпраця США і В'єтнаму у сфері безпеки у 2001–2017 рр. *Сторінки історії*. 2021. № 53. С. 316–339.

Albert E. The Evolution of U.S.–Vietnam Ties. Backgrounder. 2019, March 20. *Council on Foreign Relations.* URL: https://www.cfr.org/backgrounder/evolution-us-vietnam-ties

Burghardt, R. Old Enemies Become Friends: U.S. and Vietnam. 2006. *Brookings.* URL: https://www.brookings.edu/opinions/old-enemies-become-friends-u-s-and-vietnam/

Kissinger H. Diplomacy. Simon&Schuster, 1994.

Kurlantzick J. 2018. Making U.S.–Vietnam Ties a Model for a Free and Open Indo-Pacific. *Council on Foreign Relations.* URL: https://cdn.cfr.org/sites/default/files/report_pdf/Discussion_Paper_Kurlantzick_Vietnam.pdf

Lohman W., Stern L., Jordan W. U.S.–Vietnam Defense Relations: Investing in Strategic Alignment. 2012. *Heritage Foundation.* URL: https://www.heritage.org/asia/report/us-vietnam-defense-relations-investing-strategic-alignment

Manyin M. 2012. U.S.-Vietnam Relations in 2011: Current Issues and Implications for U. S. Policy. Congressional Research Service. URL: https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a584305.pdf

Martin, M. Vietnamese Victims of Agent Orange and U.S. –Vietnam Relations. DIANE Publishing, 2009.

Milestones in the History of U.S. Foreign Relations. *Department of States. Office of the Historian*. URL: https://history.state.gov/milestones

Murray H., Nguyen, Ph, Poling G. A New Era in U.S.-Vietnam Relations. Deepening Ties Two Decades after Normalization. New York: Rowman & Littlefield, 2014. URL: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/140609_Hiebert_USVietnamRelations_Web.pdf

Shoji T. Vietnam's Security Cooperation with the United States: Historical Background, Present and Future Outlook. 2018, Vol. 20, No. 2. *NIDS Journal of Defense and Security*. URL:http://www.nids.mod.go.jp/english/publication/kiyo/pdf/2018/bulletin_e2018_2.pdf

Thu H.L. US-Vietnam Relations Under President Trump. 2017. *Lowy Institute.* URL: https://www.lowyinstitute.org/publications/us-vietnam-relations-under-president-trump

Trang Ph. N. M. 2019. ASEAN and the South China Sea: Vietnam's Role as Chair. *Center for Strategic and International Studies. Asia Maritime Transparency Initiative.* URL: https://amti.csis.org/asean-and-the-south-china-sea-vietnams-role-as-chair/

Tran T. Bich. From 'Rebalance to Asia' to 'Free and Open Indo-Pacific': The Development of the U.S.-Vietnam Comprehensive Partnership. Report. Nov. 1, 2019. *East-West Center*. URL: https://www.jstor.org/stable/resrep21068

ДОДАТКИ

Східна Азія. Політична карта.
Джерело: World Factbook.
URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/static/80a153626c2a35c9e9d900d9288a0475/asia_pol.jpg

Східна Азія. Фізична карта.
Джерело: World Factbook.
URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/static/396d2ff9a4db7fb11e6a694fd27455dc/asia_phy.jpg

Джерело: FREEWORLDMAPS. NET

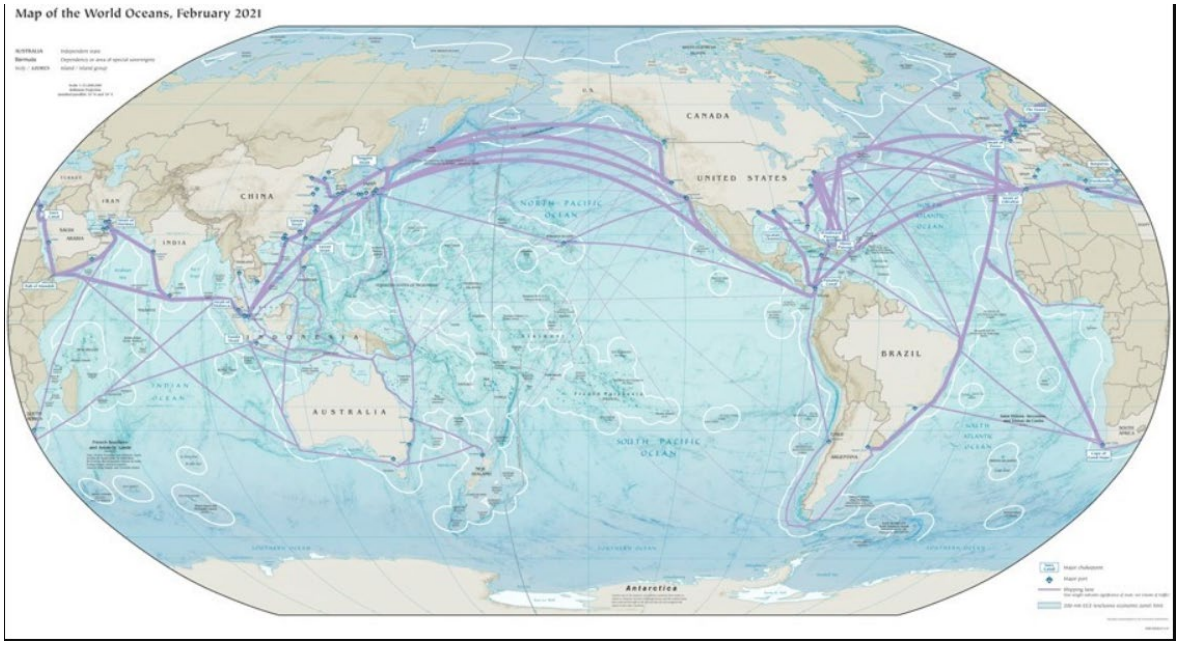

Карти світових океанів, 2021
Джерело: World Factbook.

Японія

Джерело: World Factbook.
URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/japan/map

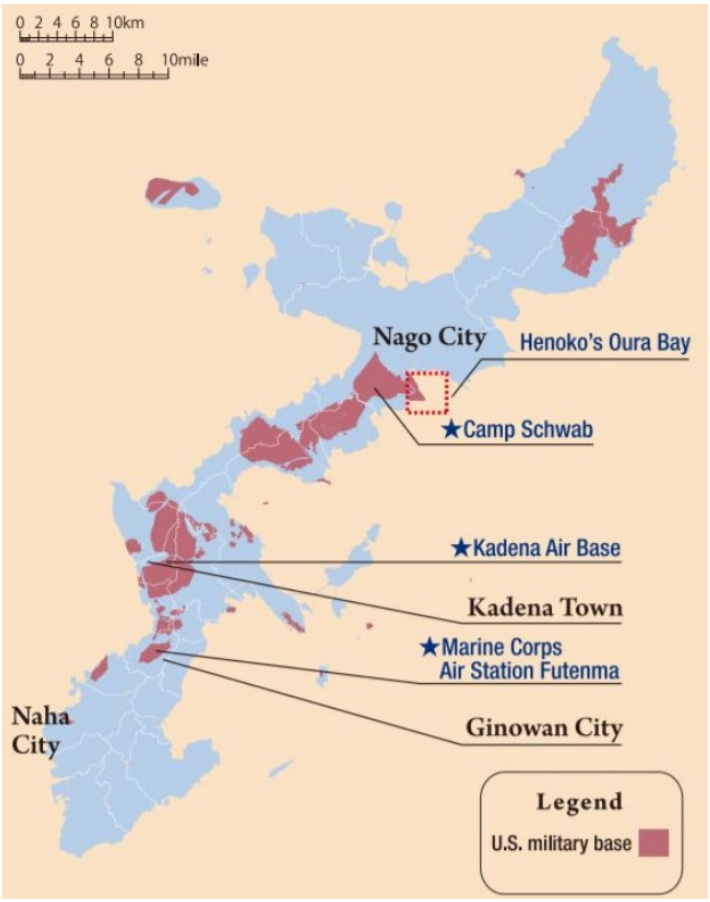

Військові бази США в префектурі Окінава

Основні військові бази США в Японії поза межами префектури Окінава
Джерело: George Washington University Library
URL: https://libguides.gwu.edu/okinawa/militarybases/maps

Китай

Джерело: World Factbook.

URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/china/map

Республіка Корея
Джерело: World Factbook.
URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/korea-south/map

КНДР
Джерело: World Factbook.
URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/korea-north/map

Філіппіни. Джерело: World Factbook.
URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/philippines/map

Таїланд. Джерело: World Factbook.
URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/thailand/map

Індонезія.
Джерело: World Factbook.
URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/indonesia/map

Малайзія
Джерело: World Factbook.
URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/malaysia/map

Джерело: World Factbook.
URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/malaysia/locator-map

Сінгапур
Джерело: World Factbook.
URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/singapore/map

В’єтнам
Джерело: World Factbook.
URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/vietnam/map

В’єтнам на карті Східної Азії
Джерело: World Factbook.
URL: https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/vietnam/locator-map

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Історичний факультет
Кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн

Городня Н. Д. Історія відносин США з країнами Східної Азії: курс лекцій. Навчальний посібник для студентів історичного факультету

Видання: Історичний факультет
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, каб. 447
e-mail: ngorodnia@knu.ua
Макет: Наталія Городня
Публікується у авторській редакції
Ум. друк. арк.: 15,2
Гарнітура Times New Roman
Ухвалено до публікації 25.04.2024
Виготовлено для поширення через мережу Інтернет